

**ZBORNÍK
SLOVENSKÉHO
NÁRODNÉHO
MÚZEA
V MARTINE**

ROČNÍK
CXVI – 2022

ETNOGRAFIA 63

VYDALO SLOVENSKÉ NÁRODNÉ MÚZEUM

Vydalo Slovenské národné múzeum v Martine roku 2022

Predseda Edičnej rady
Slovenského národného múzea
Mgr. Peter Barta

Redakčná rada
Mgr. Radovan Sýkora, predseda
Mgr. Simona Jaššová (tajomníčka), PhDr. Mária Halmová,
doc. PhDr. Anna Hlôšková, CSc., PhDr. Marianna Janoštinová,
PhDr. Eva Králiková, PhDr. Zora Mintalová Zubercová,
Mgr. Michala Sedláčková, Mgr. Lucia Segľová, Ph.D.,
Mgr. Lucia Šlamiarová, Mgr. Adam Uhnák, Ph.D.

Odborná redaktorka a zostavovateľka
Mgr. Lucia Segľová, Ph.D.

Jazyková redaktorka
Mgr. Zuzana Dudášová, Ph.D.

Technický redaktor
Mgr. Alexander Mušinka, Ph.D.

Obálku a väzbu navrhol
Zdeněk Jeřábek

Texty do angličtiny preložila
Stephanie Staffen

Rukopis posúdili
Mgr. Vladimíra Bünigerová, PhDr. Eva Králiková,
Mgr. Alexander Mušinka, Ph.D., prof. PhDr. Rastislava Stoličná, DrSc.

Výroba
Tlačiareň Alfa print, s. r. o. Martin

Frontispice
Ján Geryk na výskume v Záriečí. Foto Ján Dérer, 1955,
Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. NG-23907

© Slovenské národné múzeum v Martine, 2022

ISBN 978-80-8060-536-0
ISSN 0139-5475

ÚVODOM

V aktuálnom ročníku *Zborníka Slovenského národného múzea v Martine: Etnografia* čitateľ nájde najmä dva typy príspevkov. Prvá časť príspevkov je venovaná významným osobnostiam a udalostiam našej inštitúcie, a tým aj národopisnej muzeológie na Slovensku. Druhá časť príspevkov, tak, ako je zvykom, prináša výsledky vedeckovýskumnej činnosti pracovníčok SNM v Martine, konkrétne je výstupom troch rôznorodých vedeckovýskumných úloh skúmajúcich javy z kultúrnej histórie, demografie Rómov a etnografie Rómov na Slovensku.

V roku 2021 sme si pripomenuli 180. výročie narodenia Andreja Kmeťa, významnej osobnosti našich národných dejín a osobitne dejín vedy a múzejníctva na Slovensku. Pri tejto príležitosti prinášame komentovaný výber z jeho prvého, literárno-náučného diela *Hospodár na Slovensku*, ktorého značná časť zostala v rukopise. Autorkami výberu sú Katarína Škovirová a Zuzana Bukovenová. Pred 130 rokmi sa narodil Ján Geryk – jedna z najvýznamnejších osobností reprezentujúca Slovenské národné múzeum (SNM) v Martine v prvej polovici 20. storočia – jeho dlhoročný správca a neskôr riaditeľ, tajomník Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Spolu s autorkou Michalou Sedláčkovou považujeme za vhodné pripomenúť si Jána Geryka sprístupnením málo známej časti jeho vedeckovýskumnej činnosti v SNM v Martine. Medzi rokmi 1929 a 1957 Ján Geryk ako kustód vo vtedajšom oddelení krojov realizoval výskum tradičného odevu prostredníctvom rozsiahlych dotazníkových akcií. Kolegyňa archivárka Michala Sedláčková vo svojom príspevku približuje pozadie a priebeh jednotlivých dotazníkových akcií a v rozsiahlej tabuľke prináša prehľad všetkých lokalít, z ktorých sa dotazníky v martinskej pobočke Archívu SNM zachovali. Do tretice dlhoročná bádatelka v oblasti dejín našej inštitúcie Mária Halmová približuje, ako Slovenské národné múzeum oslavovalo v jubilejných rokoch 1965 – 1968 viaceré svoje významné výročia vo forme celoslovenských osláv, ktoré sa pokúšali obnoviť niektoré z martinských kultúrnych tradícií.

Kurátorka zbierky skla v SNM v Martine Barbora Wágnerová vo vedeckovýskumnej úlohe „Automatizovaná výroba nápojového a úžitkového skla druhej polovice 20. storočia na príklade lednickorovnianskych sklární“ si za cieľ kladie zhodnocovanie tejto zbierky v súlade s vývojom strojovej výroby skla, pretože zbierka bola dlho jednostranne zameraná na ručnú výrobu skla. Vo svojom príspevku o automatizovanej výrobe v sklárni Lednické Rovne si tak ako hlavný cieľ kladie identifikovať výrobný sortiment ako podklad pre získavanie sériových vý-

robkov do muzeálneho zbierkového fondu skla. Ďalšie dva príspevky sú výstupom kurátoriek Múzea kultúry Rómov na Slovensku. V prvom z nich Lucia Segľová na základe údajov zo sčítania obyvateľstva v roku 1930 podrobne popisuje rómsku komunitu v Turci na základe tzv. pripísanej etnicity, t. j. tých, ktorí boli označovaní okolím ako „cigáni“. Štúdia sa pokúša odpovedať na jednu z dvoch zásadných otázok vedeckovýskumnej úlohy „Výber rómskych obydli z Turca“ a to na otázku: „Aké príbehy osobností či sociálnych skupín vo vytipovaných obydliach prezentovať tak, aby reprezentovali rómskych obyvateľov Turca v prvej polovici 20. storočia?“ Ďalším príspevkom je kvalitná výskumná správa kurátorky Adriany Danekovej, ktorá je výsledkom vedeckovýskumnej úlohy „Procesy zmien v spôsobe stravovania vybraných skupín Rómov na Slovensku v druhej polovici 20. storočia“. Najmä na základe vlastných terénnych výskumov autorka približuje múčne jedlá a ich terminológiu v rómskych komunitách z rôznych častí Slovenska.

Časť Správy už tradične mapuje najvýznamnejšie udalosti a procesy v jednotlivých zložkách SNM v Martine. Okrem správy riaditeľa múzea Radovana Sýkoru o činnosti celého SNM v Martine v uplynulom roku sa čitateľ môže bližšie oboznámiť s činnosťou jednej z jeho zložiek – Múzea kultúry Rómov na Slovensku, či s činnosťou múzejnej knižnice. Zaujímavá je správa o polstoročie trvajúcej tradícii „Spomienkovej slávnosti Martina Benku“. V závere nechýba správa z medzinárodnej vedeckej konferencie z Prahy, kde nás príspevkami reprezentovali dve kolegyně.

V časti Jubileá si pripomíname okrúhle jubileá troch významných pracovníčok múzea – Alžbety Gazdíkovej, Marty Pastierikovej a Ivety Strakovej, ako aj nedožitú storočnicu fotografa Jána Dérera. Ani v tohtoročnom čísle nechýba časť Recenzie s recenziou publikácie Janky Krivošovej *Slovenská ľudová architektúra*.

Dúfame, že aj aktuálny zborník si nájde svojho čitateľa z radov odbornej i laickej verejnosti.

Lucia Segľová

INTRODUCTION

In this year's "Anthology of the Slovak National Museum in Martin: Ethnography", readers can find two types of articles. The first group of articles concerns important figures and events in our institution, and consequently in ethnographic museology in Slovakia. The second group of articles, as is customary, presents the results of the research by staff of the Slovak National Museum (SNM) in Martin, specifically three research tasks examining phenomena from cultural history, the demography of the Roma and the ethnography of Roma in Slovakia.

In 2021, we celebrated the 180th anniversary of the birth of Andrej Kmet', an important figure in our national history and particularly in the history of science and museology in Slovakia. On this occasion, we introduce a selection of his first popular science work "Farmer in Slovakia" including commentaries, most of which remained in manuscript form. The authors of the selection are Katarína Škovirová and Zuzana Bukovenová. One hundred and thirty years ago, Ján Geryk was born: one of the most significant figures to represent the SNM in Martin in the first half of the 20th century, its long-term administrator and later director, secretary of the Slovak Museum Society. Together with the author Michala Sedláčková, we consider it suitable to remember Ján Geryk by making available a little-known part of his research at the SNM in Martin. From 1929 to 1957, as a custodian of the folk costume department, Ján Geryk carried out research into traditional clothing using extensive questionnaire operations. Our colleague, the archivist Michala Sedláčková explains in her article the background and story behind each questionnaire operation, and in a wide-ranging table shows all the sites from which the questionnaires have been preserved in Martin's branch of the archives of the SNM. Thirdly, Mária Halmová, a long-standing researcher on the history of our institution describes how in its jubilee years of 1965 to 1968 the Slovak National Museum celebrated several of its important anniversaries in the form of nationwide festivities which tried to bring back to life some of Martin's cultural traditions.

The curator of the glass collection in the SNM in Martin, Barbora Wágnerová, in her research task entitled "Automated production of beverage and practical glassware in the second half of the 20th century, based on the example of the Lednické Rovne glassworks" set herself the goal of reviewing this collection in harmony with the development of machine-produced glass, because the collection had long been unilaterally focused on hand-made glass. In her article on automated production in the Lednické Rovne glassworks, she sets herself the main goal of identifying the production range as a basis for obtaining mass-produced items for the museum's

glass collection. Another two articles are the output of curators from the Museum of the Culture of the Roma in Slovakia. In the first one, based on data from the population census of 1930, Lucia Segľová describes in detail the Roma community in the Turiec region, on the basis of the “assigned” ethnic group, i.e. those who were labelled by their surroundings as “gypsies”. The study tried to answer one of the two fundamental questions in the research task “A selection of Roma dwellings from the Turiec region”, namely “What stories can we present about important people or social groups in the selected dwellings in order for them to be representative of the Roma population of the Turiec region in the first half of the 20th century?” Another article is the excellent research report by curator Adriana Daneková, which is the result of her research task “Processes of change in the eating habits of selected groups of Roma in Slovakia in the second half of the 20th century”. Mainly using her own field research, the author describes flour-based dishes and their terminology in Roma communities from different areas of Slovakia.

The “Reports” section traditionally maps out the most significant events and processes in each of the SNM in Martin’s branches. In addition to the report by the museum’s director Radovan Sýkora on the activity of the whole SNM over the previous year, readers can further discover the activity of one of its branches – the Museum of the Culture of the Roma in Slovakia – or the activity of the museum library. The report on the commemoration ceremonies for Martin Benka, which have been held for half a century already, is also of interest. In conclusion, there is a report from an international scientific conference in Prague where two of our colleagues represented us with their papers.

In the “Jubilee” section, we commemorate the birthdays of three important museum employees: Alžbeta Gazdíková, Marta Pastieriková and Iveta Straková, as well as what would have been the hundredth birthday of photographer Ján Déer. This year’s volume includes, naturally, the “Review” section with a review of the publication by Janka Krivošová entitled “Slovak Folk Architecture”.

We hope that the general and specialist public alike will enjoy reading this year’s anthology.

Lucia Segľová

ŠTÚDIE A MATERIÁLY

ANDREJ KMEŤ: HOSPODÁR NA SLOVENSKU (nevytlačená časť rukopisu)

*Katarína Škovirová, Makovického 8, 036 01 Martin
Zuzana Bukovenová, Slovenské národné múzeum v Martine;
e-mail: zuzana.bukovenova@snm.sk*

***Abstract:** In 2021, we celebrated the 180th anniversary of the birth of Andrej Kmeť, an important figure in our national history. On this occasion, we drew attention to his first popular science work “A Farmer in Slovakia”, the first part of which, up to page 160, was published in 1875 and the rest remained in manuscript form due to the forced closure of the Matica slovenská institution. Almost the entire print run of the printed part of the publication was confiscated. The manuscript of the unprinted part is now stored in the Literary Archives of the Slovak National Library in Martin. This detailed work provides information on traditional agrarian culture from the beginning of the first half of the 19th century and is an important source for Slovak ethnography.*

***Keywords:** Andrej Kmeť, Farmer in Slovakia (1875) – unprinted part of the manuscript, crops, weeds, root crops, seasonal harvest work, technical crops, fodder crops, meadow farming*

„Dávno trúdím sa tou myšlienkou, že by náš ľud bolo treba základne poučiť o hospodárstve, za jedno, aby sa doma držal, za druhé, aby sa biede bránil.“
Andrej Kmeť (1875)

V roku 2021 sme si pripomenuli 180. výročie narodenia Andreja Kmeťa, významnej osobnosti našich národných dejín – kňaza, prvého predsedu Muzeálnej slovenskej spoločnosti, zakladateľa národného múzea, polyhistora, organizátora vedeckého a kultúrneho života na Slovensku. Vlastným štúdiom sa vypracoval na uznávaného botanika, zakladateľa rodológie a mykológie u nás. Svojím unikátnym herbárom položil základy národnej botanickej zbierky.

V príspevku chceme vyniesť na svetlo ukážky z Kmeťovho prvého literárno-náučného diela *Hospodár na Slovensku*, ktorého značná časť ostala v rukopise a dnes je uložená v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine.

Zložité hospodárske pomery u nás v 19. storočí, obrovská materiálna a duchovná bieda najslabších vrstiev národa, primáli jednotlivých predstaviteľov inteligencie hľadať východiská v osvetovo-agitačnej práci vo forme zakladania hospodárskych spolkov, škôl a vydávania kníh i časopisov.¹ Cieľavedomú činnosť pri vydávaní osvetových publikácií začala vykonávať Matica slovenská (ďalej MS).² Kmeťov prvý hospodársky článok o zakladaní školských štepnic³ zaujal Štefana Moyzeša, predsedu MS, ktorý odporučil, aby Kmeť recenzoval Penzlovho *Ovocinára*.⁴ Po úspešnej recenzii uverejnenej v *Obzore*⁵ ho výbor MS v roku 1872 poveril vypracovaním „hospodárskeho spisu“ – *Hospodár na Slovensku*.⁶

K napísaniu diela pristupoval Kmeť veľmi zodpovedne a považoval to za česť: „... študoval som hospodárske diela a bavil som sa vyše mesiaca na svetovej výstave vo Viedni, študujúc pilne hospodárske stroje... kvôli ekonomickej chémii, musel som tu doháňať štúdium nerastopisu...“⁷ Inšpiráciou pri písaní mu akiste boli skúsenosti získané pri zakladaní ovocinárskych spolkov a Rolnícko-technickej a národno-hospodárskej knižnice okolia krupinského v Krnišove, knižnice v Prenčove a okolí⁸ i jeho preklad z V. Lőbeho práce *Hlavnie pravidlá o poľnom hospodárstve*, vydaný v edícii Hospodársko-priemyselná knihovna (vydavateľ I. Dusarov).⁹ Podľa Sokolíka¹⁰ čerpal Kmeť vedomosti tiež z prác českých odborníkov Filipa S. Kodyma a Jána Lambla. Nové poznatky uviedol aj z „prevýborných hospodárskych novín“ *Obzor*, do ktorého prispieval.¹¹ Pozoruhodné je,

¹ HOLEC, Roman. Memorandum a sociálno-ekonomické aspekty vývoja slovenského národného hnutia v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch 19. storočia. In: ELIÁŠ, M. *Z prameňov národa: na pamiatku stodvadsiateho piateho výročia vzniku Memoranda slovenského národa z roku 1861*. Martin: Matica slovenská, 1988, s. 303. Už II. matičné Valné zhromaždenie z 3. 8. 1864 prejavom predsedu Štefana Moyzeša vyzvalo všetkých národovcov venovať sa hospodárskym a sociálnym problémom Slovenska. Pozri: HOLEC, Roman. *Polnohospodárstvo na Slovensku v poslednej tretine 19. storočia*. Bratislava: Veda, 1991, s. 145. ISBN 80-224-0320-2.

² WINKLER, Tomáš a Michal ELIÁŠ. *Matica slovenská: dejiny a prítomnosť*. Martin: Matica slovenská, 2003. ISBN 80-7090-694-4.

³ KMEŤ, Andrej. Slovo o školských štepnicach. In: *Obzor*. 1868, roč. 6, č. 2 – 4, s. 9-10; č. 3, s. 17-18; č. 4, s. 25-26.

⁴ KMEŤ, Andrej. *Veleba Sitna*. Editor Š. BARANOVIČ. Bratislava: Tatran, 1989, s. 28.

⁵ KMEŤ, A. Ovocinár na Slovensku. Úvaha od A. Kmeťa, kaplána v Senohrade. In: *Obzor*. 1868, roč. 6, č. 14, s. 105-107; č. 15, s. 113-115; č. 16, s. 121-122.

⁶ Správa o behu a výbave záležitostí Matice slovenskej v minulom dvojročí (1872 – 4). B. Literárna činnosť. In: *Letopis Matice slovenskej*. 1874, roč. 11, zv. 2, Matičných spisov č. 38, s. 117.

⁷ KMEŤ, A. Cit. 4, s. 28.

⁸ Bližšie o Kmeťovej činnosti – zakladaní rôznych spolkov, vzájomných pomocníc, sporiteľní, priemyselnom podnikaní a jeho poľnohospodárskej spisbe píše PETRÁŠ, Milan. Účasť A. Kmeťa v spolkoch a spoločnostiach. In: *Zborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti*. Martin: MSS, 1993, s. 136-145.

⁹ LŐBE, Viliam. *Hlavnie pravidlá o poľnom hospodárstve. Časť tretia, obsahujúca tretie a štvrté pravidlo. Podľa Williama Lőbe-ových spisov preložil Andrej Kmeť*. Skalica, 1866.

¹⁰ SOKOLÍK, Viliam. *Listy Andreja Kmeťa Ludovítovi Vladimírovi Riznerovi*. Martin: Matica slovenská, 1984, s. 33.

¹¹ Viaceré články s poľnohospodárskou problematikou uverejňoval v *Obzore* hlavne v rokoch 1868 – 1874 (pozri JASENÁK, Ladislav. *Andrej Kmeť 1841 – 1908: život a dielo*. Bratislava: Ústredná správa múzeí a galérií, 1987, s. 142), potom už len ojedinele, nakoľko sa začal intenzívne venovať botanike.

že niektoré poľnohospodárske rady aj praktizoval, výsledky uverejnil v *Obzore*¹² a neskôr v diele (napr. v prednáške *Lúčne seno*).¹³

Hospodár časovo patrí do obdobia, keď sa na našom území ešte len začínala poľnohospodárska revolúcia. Fázový posun pri presadzovaní jednotlivých jej aspektov mal v porovnaní s českými krajinami rozpätie troch až piatich decenií.¹⁴ Z toho dôvodu sú v práci uvádzané viaceré pozitívne príklady od českých, nemeckých, anglických a iných hospodárov. Neskorší pokrok nastal v roľníckych hospodárstvach vo väčšej miere až v posledných desaťročiach 19. a začiatkom 20. storočia.¹⁵

Hlavným motívom diela bolo poučiť „ľud náš hlboko upadnutý a ubiedený“, aby sa stal „hospodárom rozumným“ – podnecovať ho k zdokonaľovaniu výroby, uľahčeniu práce zavádzaním nových poznatkov, technológií, náradí a strojov. Dôraz kladol Kmeť na vzdelávanie roľníkov „... náš ľud je teraz svojou vlastnou núdzou naklonenejším učinený, aby prijal poučenie“. Ako farár dobre poznal život a prácu dedinského človeka, čo sa odzrkadlilo v diele. Prostredníctvom hlavného hrdinu – prednášateľa Bohumila, zvaného Milko, vysokoškolsky vzdelaného hospodára, reagoval na vtedajšiu agrárnu situáciu a prinášal nové poznatky z poľnohospodárskej praxe. Pri písaní zvolil formu rozhovoru prednášajúceho s poslucháčmi rôzneho zamerania – farárom, richtárom, kováčom..., z mladých roľníkov Kubom, Lavkom, Kulifajom, Jožkom Starosvetským..., ktorí vlastnými skúsenosťami i neznalosťami, poverami a porekadlami spestrili 23 podrobne spracovaných prednášok. Z nich uvedieme z prvej časti napríklad: „Predbežné známosti; Poznávanie zeme a jej úprava; Rozličné druhy hnoja; Množenie, opatrovanie a upotrebenie hnoja; Roztriedenie poľa a hospodárenia; Orba a pluh“ a z druhej časti: „Príprava osenia a pravidlá v sejbe; Opatrovanie osenia až do žatvy; Nemoce a nepriatelia osenia; Klasoviny; Pohánka a strukoviny; Okopaniny; Žatva, mlatba, sýpky; Pšeničná hodnota plodín, žatvárstvo; Kýmne rastliny; Rok hospodársky na mesiace podelený i s prácami každého mesiaca.“ Prílohou k prednáškam sú dve krátke prózy: „Svadba Milkova“ a „O desať rokov pozdejšie“, ktoré sú Kmeťovou víziou o pozitívnych zmenách v poľnohospodárstve v dedine „Slamná“ i vzácných ľudských vzťahoch – priateľstve, pomoci bližnému a súcite. „Zo všetkých Kmeťových prác sú v ‚Hospodárovi na Slovensku‘ najviac zastúpené porekadlá, v ktorých výroky funkčne korelujú s nosnou témou knihy – práca, jej kvalita, chudoba, ako jej predísť racionalizovanou usilovnou prácou i odmena za prácu.“¹⁶ Z obsahu diela vidieť autorov široký a rôznorodý bádateľský záber. Je to výsledok plnej odovzdanosti tvorivej práci.

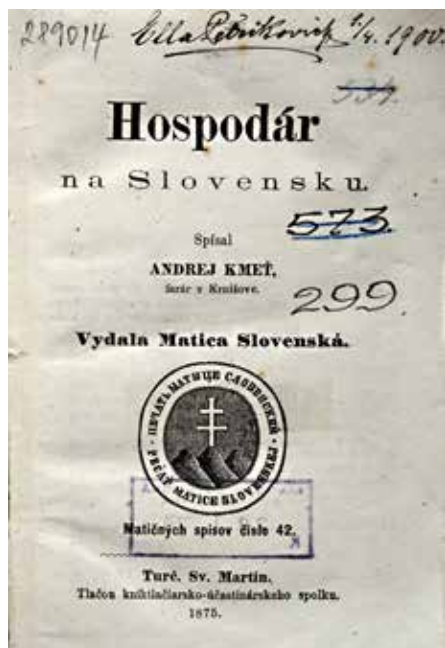
¹² KMEŤ, Andrej. Včasné kosenie lúk. In: *Obzor*. 1871, roč. 9, č. 16, s. 133; KMEŤ, Andrej. Otava či seno? In: *Obzor*. 1871, roč. 9, č. 24, s. 189.

¹³ Ucelenejší pohľad na Kmeťove snahy a prínos v poľnohospodárskej odbornej spisbe uviedol PETRÁŠ, Milan. Poľnohospodárska odborná spisba Andreja Kmeťa. In: *Zborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti*. Martin: MSS, 1994, s. 79-93.

¹⁴ HOLEC, R. 1991. Cit. 1, s. 174.

¹⁵ URBANCOVÁ, Viera. Poľnohospodárstvo a chov dobytky. In: *Slovensko, Ľud, II. časť*. Bratislava: Obzor, 1975, s. 755.

¹⁶ „Prislovné výroky – parémie, boli súčasťou jedinečnej osobnosti A. Kmeťa a sprevádzali ho po celý život. Kmeť sa v dejinách slovenskej paremiografie a paremiológie zapísal ako zberateľ, etymológ a zároveň svojím autorským štýlom ako aktívny nositeľ prislovných tradícií na Slovensku“. PROFANTOVÁ, Zuzana. Andrej Kmeť a slovenské prislovnia. In: *Zborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti*. Martin: MSS, 1993, s. 102-113.

Obr. 1. *Hospodár na Slovensku* z roku 1875 s podpisom manželky Jána Petrikovícha. Pravdepodobne ide o jeden z uniknutých výtlačkov diela pred konfiškáciou, keďže ho v roku 1910 ponúkalo kníhkupectvo P. Kompiša v Martine. Slovenská národná knižnica. Foto T. Paučinová, 2022.

Fig. 1. Farmer in Slovakia from 1875 with the signature of the wife of Ján Petrikovich. It is probably one of the prints of this work which escaped confiscation, since it was on offer in the bookshop of P. Kompiš in Martin. Slovak National Library. Photograph by T. Paučinová, 2022.

Koncom roku 1873 predložil Kmeť rukopis výboru MS, ktorý posúdila komisia v zložení Daniel G. Lichard,¹⁷ Štefan Závodník¹⁸ a Ján Kišš.¹⁹ Na základe odporúčania recenznej komisie bola rozhodnutím výboru MS zo dňa 14. 11. 1874 v Knihtlačiarskom účastinárskom spolku v Martine vytlačená časť diela *Hospodár na Slovensku* (1875) v trojtisícovom náklade ako Matičný spis č. 42. Bola to posledná kniha vydaná tesne pred násilným zatvorením MS v roku 1875 a skonfiškovaním zbierok a kníh. Takmer celý náklad publikácie bol zhabaný a rukopis zostal nezvestný.²⁰ Matičné zbierky boli prevezené do sýpky v Martine a v roku 1895 do Nitry; vzácne rukopisy do peštianskeho múzea, odkiaľ sa do Martina vrátili až v roku 1942.²¹

¹⁷ Lichard, Daniel Gabriel (1812 – 1882) – novinár, vydavateľ, osvetový pracovník, redigoval hospodársky časopis *Obzor*, člen Ríšskeho geologického ústavu vo Viedni, profesor prírodných vied na ev. lýceu v Banskej Štiavnici.

Dôkladne vypracovaný posudok uznávaného, prírodovedne vzdelaného redaktora a vydavateľa, priniesol popri pochvale tiež upozornenie na viaceré nedostatky v diele. Predovšetkým išlo o zdĺhavosť textu, keďže „spis je určený pre obecný ľud gazdovský a nie pre učených hospodárov“. K viacerým novostiam v poľnohospodárstve píše, že „čitateľ ešte ani pochopu o nich mať nemôže“. Za úplne zbytočnú považoval kapitolu o pranostikách a poverách, ktorú navrhol vyradiť (bolo by to z dnešného pohľadu zaujímavé), upozornil na nevhodne uvádzané hodnotenie ľudí, niektoré odborné i formálne chyby a iné, ktoré osobitne vypracoval na 20 hárkoch k recenzii (nie sú doložené). Lichard, D. G. *Slavný Výbor Matice Slovenskej!* Skalica 1874. Rukopis – Archív Matice slovenskej. Fond Matica slovenská I., inv. č. 2365.

¹⁸ Závodník, Štefan (1813 – 1885) – kat. kňaz v Pružine, druhý podpredseda Matice slovenskej, ľudovýchný pracovník, propagátor ovocinárstva a včelárstva.

¹⁹ Kišš, Ján (1814 – 1888) – ovocinár a včelár, podpredseda Spolku slovenských včelárov.

²⁰ Zábaj, Ján Izák – evanjelický učiteľ v Kráľovciach píše v liste A. Kmeťovi v roku 1877 o tom, ako štátny sekretár Jekelfalusy povedal vyslancovi Szullovi, že nevydá zhabaný náklad *Hospodára*. HRABOVEC, Ivan. Spolupráca Andreja Kmeťa s ľudovýchnými pracovníkmi, záujemcami o botaniku a s českými botanikmi. In: *Zborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti*. Martin: MSS, 1993, s. 65-75.

²¹ WINKLER, T. a M. ELIAŠ. Cit. 2. s. 77.

Rukopis nevytlačenej časti uložený v Literárnom archíve SNK nie je úplný. Poznačený je časom, uložením a, žiaľ, i zásahmi neznámeho korektora so znehodnotením niekoľkých viet i kratších textov (prečiarknutím až úplným zmazaním alebo opravami s novšími výrazmi i nesprávnou zmenou botanických termínov). Časť textov, ktoré recenzent D. G. Lichard považoval za nevhodné a odporučil ich vyradiť, sa nachádza v osobnom fonde A. Kmeťa v Archíve SNM, pobočke v SNM – Múzeách v Martine (časť prednášky k žatevným prácam, prednáška „Pranostiky, poverý a metrická miera“).

Výber z obsahu nevytlačenej časti rukopisu *Hospodár na Slovensku* – charakteristika niektorých kultúrnych plodín, začiatky ich pestovania u nás, využitie pre človeka i kritické postrehy k súviekému poľnohospodárstvu

Obilniny

V dvoch prednáškach, venovaných obilninám, sú zastúpené plodiny – pšenica, raž, jačmeň, proso, kukurica a ryža. Popri všeobecnej charakteristike sú uvádzané aj pôdno-klimatické nároky, agrotechnické postupy s propagovaním striedavého hospodárenia a dodržiavania osevných postupov. V úvode Kmeť vyzdvihol prácu roľníka, ktorú si ctí: „Drahý Spasiteľ prirovnal svoje slovo k zrnú, k rozsievaniu, k zrastu obilia atď. Musí to teda vážna práca byť, ktorú konáme okolo zrna, okolo obilia, už či ho rozsievame, či v zemi opatrujeme, či žneme.“

Pšenica

„Prvé a najznamenitejšie obilie je pšenica, kráľovná a panovnica medzi všetkým obilím. Voľakedy bola pšenica žitom, kým naši predkovia jedli chlieb pšeničný a bydleli na žírnych rovinách dolniackych, z kadiaľ museli sa ku horám utiahnuť pred Tatármi²²... žili totižto z nej. To bol život, kým na každom stole slovenskom vítal hosť a žitný (pšeničný) chlieb. Ponúknutie chlebom znamenalo pokoj a priateľstvo. Komu raz dali chleba krájať, tomu nesmelo sa v ich dome nič stať... Kde to, čo vy voláte žitom, menujú pšenickou, tam nazývajú raž žitom. Pšeničné zrno dáva najbelšiu múku a najžáživnejší, najchutnejší chlieb. Chýrečný pšeničný chlieb pečú v Nitre, Rimavskej Sobote a v Žarnovici... Pšenica má u nás ešte zvláštne svoje meno, keď povedia: ‚máme voľačo čistého, t. j. pšenice‘... polovina zarodí skoro vždy lepšie než čisté a v mnohých krajoch spozorovali, že polovina nesnetívie, kdežto čisté bolo vždy samá sneť. V polovine na osivo má byť vždy viac pšenice nežli raži. Na chleba zriedka melieme samú čistú raž, lež pšenickou musí byť koľko toľko postriekaná, a to menujeme **chlebovinou** alebo chlebovým. A toho ‚čistého‘ chce mať každý aspoň na tie koláčiky, ktoré tak rady pečú naše švárne ženičky.“

Pri vzniku kultivarov „fajt“ píše, že v Anglicku v Kráľovskej hospodárskej záhrade „... predvloni pestovali 330 druhov [kultivarov, pozn. aut.] pšenice!; sú to zväčša rozličným párkovaním dochované, ktoré sú ešte málo rozšírené.²³ Ale aj tých jesto vyše 100 druhov [kultivarov, pozn. aut.], ktoré v poli sejú. Najznamenitejšia je naša obecná

²² Mongoli u Kmeťa sú totožní s Tatármi, ktorí v 13. storočí spustošili veľkú časť Slovenska. KMEŤ, A. Cit. 4, s. 257.

²³ V súčasnosti existuje asi sedemnástisíc kultivarov pšenice, ktorých pôvod je často zložitý, v mnohých prípadoch neznámy. DANIHELKA, Jirí. Triticum. In: *Klíč ke květeně České republiky*. Editori Z. KAPLAN at al. Druhé vydanie. Praha: Academia, 2019, s. 334. ISBN 978-80-200-2660-6.

Obr. 2. Kultivar pšenice na pozadí rukopisu *Hospodár na Slovensku*, nevytlačaná časť. Kresba: A. Kmeť. Literárny archív Slovenskej národnej knižnice. Foto K. Škovirová, 2022.

Fig. 2. Cultivar of wheat in the background of the manuscript of “A Farmer in Slovakia”, unprinted part. Drawing: A. Kmeť. Literary archives of the Slovak National Library. Photograph by K. Škovirová, 2022.

pšenica (*Triticum vulgare*), ktorú sejeme jak v jaseň tak na jar a pri ktorej rozoznávame tzv. vosnačku (fúznačku, ostráčku) s ostím a holicu, ktoré delia sa ešte dlhá barvy na bielu a červenú. To Vám je všetko známo. Menej známu pripomeniem Vám pšenicu divotvornú alebo aj plodnou nazvanú preto, že z každého klasu viac klasov vyrastá!... Vo veľmi dobrej pôde zachová aj u nás svoje dobré klásky ale v planej ztratí jich. A to platí o všetkých novotných a vychválených druhoch pšeničných [kultivaroch, pozn. aut.], o samej Halletovej. Čo by sme si ale my sami dochovali, to by už bolo stálejšie.“

Spomenutá je tiež archaická pšenica tenkeľ: „... Ač práve líši sa, predsa ku pšenici patrí **tenkeľ** (česky: samopše, špalda, biel, slovanská rýža: nemecky Dinkel). P. Boh stvoril ho do studených krajov, opatril ho tvrdými šupinkami [plevami, pozn. aut.], z ktorých nevyjde zrno iba vo mlyne, kde pripravujú ho na dobrú, tenkeľovú kašu‘ ... Meno tenkeľ dostal u nás preto, že jeho zrno i bylinka ozaj tenká a dostáva sa mu aj tenká zem, a ešte tenšia opatera, lebo sejú tenkeľ aj po tenkeli a zrno k siatiu nikdy nepripravujú. U nás sejú ho len na jar, ale môže sa siať tak ako pšenica i na jar i na jeseň. Seje sa riedko, pretože v každej šupinke viac zrn sedí, ktoré rozrastú sa hodne. Tenkeľ jesto tiež ostatný a holý a vo všetkých farbách, jako pšenica. Dobré sype polovina z tenkeľa a pšenice, v ktorej miešanine pšenica tiež nebýva snetivá. Tenkeľ jednozrnný (Peterské zrno, finkorn) má v šupinke len jedno zrno, u nás panujúci má dve (Amalkorn). Tenkeľ, tak zvaný aj **horkýš**, slamou, klasom i zrnom peknému jačmeňu podobný, sejú v dolnej Orave.²⁴ ... Vzdelaní a rozumní hospodári liptovskí a oravskí dochovávajú mnohé zvláštnejšie druhy obilia, než v našom kraji alebo práve na dolniakoch...

²⁴ Používanie názvu orkyš na severnej Orave (ide o dva rozdielne názvy v jednom regióne) uvádza: MARKUŠ, Michal. Tenkeľ a jeho karpatskoeurópske obmeny. In: *Slovenský národopis*. 1975, roč. 23, č. 1, s. 23-39. Z Kmeťovho textu vyplýva, že ľudovým názvom tenkeľ sa označovali archaické pšenice, čo je v súlade so štúdiou M. Markuša.

Po pšenici je raž (*Secale cereale*) najdôležitejším obilím a dáva každodenný chlieb skoro celému svetu...“

Jačmeň

„... o jačmeni hovoria starí hospodári, že je podobný útlej panne. Pri všetkej svojej útlosti predsa u nás dopestovaný jačmeň na všetkých trhoch dovedujú pod menom **„Slovenský jačmeň“** a dobre ho platia zvlášte pivovárčovia. Všade v Uhorsku, áno ešte aj v okolitých krajinách známy je **„znamenitý jačmeň slovenský“**. A dá P. Boh, že náš jačmeň budú ešte väčšej hľadať, a rozumie sa, že aj lepšie platiť.“²⁵

Proso

Proso siate je uvedené v spojitosti s jedným z najstarších druhov jedál na svete – kašou. Z vývinového hľadiska patrí kaša z prosa alebo baru k najstarším.²⁶ **„Kaša naša!... kto že by kašu nechcel, a to takú našu, o ktorej sme už ako deti hovorievali: „Slovákovi kašu s mliekom“ – eh, a potom k tomu ešte s medom!... Toto naše národné jedlo pochádza z prosa (*Panicum miliaceum*). Z prosa robia vo mlyne takrečenú žltú kašu (pšeno) a z nej upečená „baba“ nesmie chýbať nikdy vo výročité sviatky alebo pri žiadnej hostine v slovenskom dome! Bez pochyby rodilo sa u nás viac prosa nežli teraz, keď z neho pripravované jedlá stali sa obzvláštnymi našimi slovenskými jedlami... Prečo my prestávame siať proso, to pripisujem nerozumnému nášmu pokračovaniu, keď sa ono k nám dostalo, siali ste ho rok po roku na tú istú roľu (lúpežnícke hospodárenie)... Ku prosu rátať aj takrečené vlaské alebo talianske proso (*Setaria italica*), ačpráve malo by sa menovať talianskym mušecom (bér, *Setaria viridis* a *S. glauca*)... Ponevác ale drobné zrnó má, ustupuje všade prosu... Menší druh tohoto mušecu talianskeho sejú na dolniakoch na krm pod menom muhár (*Setaria germanica*).“²⁷**

Ovos

„... Medzi rastlinami najostatnejšie miesto dávame ovsu, lež bez všetkej príčiny. O ňom platí to, čo o samých sebe hovoríme, že **„Slovák pre svoju dobrotu vychádza na psotu“**. Ovos zasluhuje v hospodárstve takú starostlivosť ako pšenica... ovos dáva najlepšiu obrok [krmivo, pozn. aut.] koňom... Máme aj plané kusy role, kde nič nehodí sa tak ako ovos: lež máme ho siať preto, že on odmení našu prácu...“

Buriny

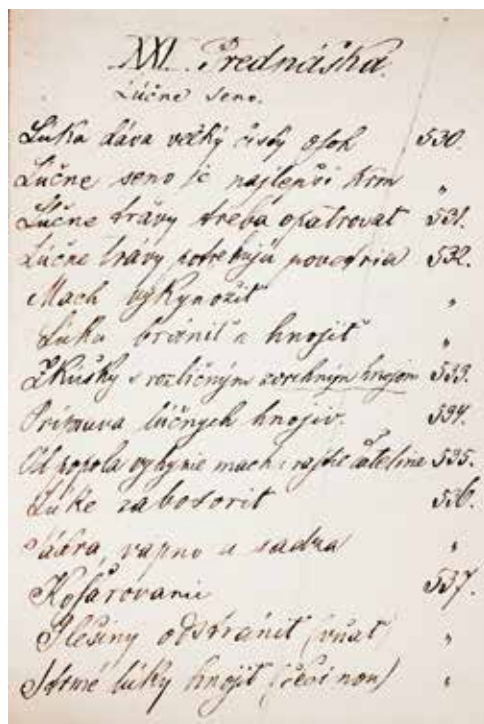
„Plevel“, ako píše Kmet', prinášal roľníkom v obilí nemálo starostí, hlavne pri masovom rozšírení. Vysievanie spolu s plodinou bolo v minulosti pre synantropnú flóru výhodnou stratégiou, pokiaľ neboli zavedené dokonalé metódy čistenia osíva.

„Naše role sú aj po komasácii ešte len úzke krivé šviky, a keď na nich zakvitne

²⁵ Slovenský jačmeň, označovaný takto na všetkých európskych obilných trhoch, mal pre svoju vysokú kvalitu a vhodnosť k priemyselnému spracovaniu na výrobu sladu veľmi dobrý chýr. Získaval ocenenia na svetových i špecializovaných výstavách... a bol výborný obchodný artikel. HOLEC, R. 1991. Cit. 1, s. 101.

²⁶ STOLIČNÁ, Rastislava. Kaša. In: *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*. Editori J. BOTÍK. a P. SLAVKOVSKÝ. Bratislava: Veda, 1995, s. 231. ISBN 80-224-0234-6.

²⁷ Ide o bar taliansky obyčajný (mohár) (*Setaria italica* subsp. *moharia*), už Kmet' upozornil, že nie je odrodou prosa. V súčasnosti sa občas pestuje, prípadne splaňuje z krmiva pre cudzokrajné vtáky.

Obr. 3. Rukopis A. Kmeťa *Hospodár na Slovensku*. Literárny archív Slovenskej národnej knižnice. Foto M. Trnovská, 2022.

Fig. 3. Manuscript of “A Farmer in Slovakia” by A. Kmeť. Literary archives of the Slovak National Library. Photograph by M. Trnovská, 2022.

slepý mak, nevädza, kúkoľ, harmančok atď., nuž ich cudzinci právom môžu prirovnať k strakatým stužkám; ako na jarmoku v šiatre visia. Veru, veru, každému statočnému Slovákovu malo by záležať na tom, aby riadil a čistil svoje polia, že by nevydával na posmech sám seba, aj svoju vlasť.“

Z nepôvodných druhov našej flóry s výskytom v obilných poliach sú uvedené archeofyty: ovos hluchý – „ovsiha (*Avena fatua*)“, stoklas obilný – „stoklas (*Bromus secalinus*)“, vika vtácia – „divý ľadníček (*Vicia cracca*)“, čermeľ roľný – „turecké žito (*Melampyrum arvense*)“, ruman smradľavý – „harmančok divý (*Anthemis cotula*)“ a mnohé ďalšie.²⁸

Zaujímavé je, že Kmeť upozornil už v tom období nielen na nebezpečné šírenie (pravdepodobne masívne) neofyta voškovníka trnitého (*Xanthium spinosum*),²⁹ ale uviedol aj rady ako zabrániť jeho šíreniu (včasná kosba, bránenie, valcovanie, odstraňovanie koreňov „styčkami dvojitémi“). S úsmevným prirovnaním píše: „To sú všetko takí nevolaní hostia, ktorí zasadnú ku stolu s rastlinami siatými a sadenými,

²⁸ Archeofyty – nepôvodné druhy rastlín, zavlečené do Európy pred rokom 1500 (v období od začiatku neolitického poľnohospodárstva po koniec stredoveku). Zánikom starej kultúrnej krajiny a intenzifikáciou poľnohospodárstva sa viaceré z nich stali vzácne a ohrozené.

²⁹ Neofyty – nepôvodné druhy rastlín, zavlečené do Európy v novoveku (prispela k tomu lodná doprava). V súčasnosti patrí voškovník trnitý u nás k naturalizovaným neofytom, pôvodom z Latinskej Ameriky, vyskytujúci sa prevažne v teplých oblastiach Slovenska s intenzívnou poľnohospodárskou činnosťou. DUDÁŠ, Matej a Pavol ELIÁŠ jun. Alien Weed *Xanthium Spinosum* in Slovakia I: Distribution and Habitats. In: *Journal of Central European Agriculture*. 2021, vol. 22/2, s. 305-316.

ponevác sú to hostia nedočkaví, uchytiť bylinám aj to, čo už ‚do úst nesú‘. Ako to zahnať, zakúriť preč?... Opravdivou pohromou a pliahou môžeme ho nazvať, ak obyvateľstvo nebude plniť vrchnostenské rozkazy, vytiskne aj nás z rolí našich, tak ako po dolniakoch, bohužiaľ, zaujal celé chotáre.“

Okopaniny

Zemiaky

Dve prednášky sú venované kultúrnym plodinám – zemiakom, mrkve, repe a kapuste. Zaujímavosťou sú uvedené začiatky pestovania zemiakov u nás. „Zemiaky (krumple, švábka, repa – v dolnej Orave)³⁰ prišli z Ameriky do Európy – do Španielska r. 1565, prvé dva zemiaky prišli do Viedne r. 1691. V týchto časoch sadili zemiaky len pre ozdobu oblokov či kvietnikov, kde predsa prišli na stôl, to bolo u najväčších magnášov ako veľiká zvláštnosť. V Uhorsku a v Čechách sú zemiaky len od 100 rokov... Neraz počul som vyprávať od starších ľudí, že za ich detinstva sa sadili zemiaky v záhradách na hriadky ako cibuľu... Ľud o zemiakoch dlho nič nevedel, ba ani vedieť nechcel. Divní ste Vy ozaj, keď Vám niekto radí nejakú novú vec, nedaj Bože uveriť... ‚Bieda vraj najlepší učiteľ‘ tak hovorí naše porekadlo a toho učiteľa bolo zapotreby aj pri zemiakoch.³¹ Keď padla neúroda na obilí, kým ľud neznal zemiakov, nasledovala hneď hrozitánska bieda a hlad. Tisíce chudobného ľudu hynulo hladom. ...Pošepol zlý duch, že zo zemiakov vystane aj tá čertovica – špiritus...“ Uvedené sú tiež rôzne odrody zemiakov ako „murinky, alginky, vohanky, ameríkansky ružový zemiak, čičovky (nemecký zemiak) a anglický šalátový zemiak.“ Pri „čičovkách“ upozornil Kmeť, že: „... od zemiakov sa len koreňom nerozoznajú, ale vňať majú inú. Čičovky (nemecké zemiaky *Helianthus tuberosus*) [slnečnica hlúznatá, topinambur, pozn. aut.] v záhradách rastú sem tam, takrečeno divo a nedajú sa vykoreniť, o užitočnosti jejich nesníva sa nám.³² Bulvy na dolniakoch jedia ľudia surové, dobytok zvláštne ovce dychtíve žerú koreň: byl’ a listy. Holštajnské chýrečné kone³³ zväčša čičovkami krmia. Preto každý náš hospodár mal by ich mať aspoň na jednej roli, alebo kopci. Žiadnu veľkú prácu nepotrebujú. Dará sa im na každom pozemku, lepšie než ktorejkoľvek krmnej byline.“

Repa obyčajná

Repa je opísaná ako významná kultúrna plodina, zahŕňa množstvo pestovaných hospodárskych plodín, využívaných ako potrava, krmivo pre hospodárske zvieratá i ako zdroj sacharózneho cukru. V rukopise je uvedená tiež „turčianska

³⁰ Tiež v Liptove, ako je uvedené pri repe: „... v Liptove posiaľ menujú zemiaky repou, lebo pred nimi bola repa našimi zemiakmi.“

³¹ V recenzii k dielu Lichard píše: „... mohlo by sa pripomenúť, čo povedal nadžupan liptovský pri otvorení hosp. školy v Hrádku (viď Obzor, 1871, s. 18), že ešte za cisára Jozefa II. rychtár z Hybce trestaný bol preto, že bránil ľudu zemiaky sadiť.“ Cit. 17.

³² Topinambur, neofyt pôvodom z Ameriky, v súčasnosti splaňuje a šíri sa hlavne pozdĺž riek, pri záhradách, cestách a na smetiskách. Je obľúbenou dietetickou potravinou.

³³ Holštajnský kôň; domovom tohto plemena je oblasť medzi ústím Labe a riekou Eider. Po zušľachtení v 16. a 17. storočí mali tieto silné kone v Európe skvelé meno. KHOLOVÁ, Helena a Ján HOŠEK. *Koně*. Praha: Aventinum, 1996, s. 224. ISBN 80-8685-835-9.

repka“, ktorá patrí k špeciálnej skupine krížencov (tzv. polocukrové repy). Vyznačujú sa bielou sladkastou dužinou, majú priaznivejšie nutričné hodnoty, ale ich pestovanie v súčasnosti takmer zaniklo.³⁴

„V Anglicku vedľa dochovať repu na pol centa ťažkú, ale nenie táto tak chýrečná a dobrá jako naša turčianska repka. Repa rozoznáva sa nie len dľa podoby, ale aj dľa farvy na bielu, svetlú a zelenú; turčianska repa je z vonku biela... Dľa svojej podoby ona je samojedinká medzi repou, ale aj dľa svojej domoviny. Zdá sa byť jedinkou na celom širom svete. Opísanú nenašiel som ju nikde, jako jedine v našom znamenitom ‚Obzore‘, r. 1868 str. 242. ... Zem žiada hlnačku, prehnutým nátoniskom [drevné piliny, pozn. aut.] pohnojenú... Chotár karlovský [Karlová, okres Martin] zdá sa jej byť najmilším... Môže sa jesť za svieža i za sucha; svieža na pochúťku, tak jako reťkovka, suchá naprotiva jako kapusta s bravčovinou, ktorá v nej výbornú chuť dostane...“

Technické plodiny

V prednáške „Rastliny fabričné“ sú uvedené kultúrne plodiny: „Dohán, súkennícky bodláč [štetka súkennícka, pozn. aut.], šafran, rasca a chmeľ.“ Z nich uvádzame:

Šafran siaty

„... dobre predajná rastlina je šafran (*Crocus sativus*). Za funt³⁵ platia 20 – 30 zl. ... u nás posiaľ máme šafraníkov, ač práve šafran dorábať dávno vyšlo u nás z obyčaje. V Trenčíne, v Turci, okolo Nítry a Myjavy, a snáď po celom Slovensku pestovali niekedy šafran. Najprv zaviedli si ho zemskí páni do svojich záhrad, a keď naši predkovia jako poddaní chodili kopat', i proti zákazu doniesli si zopár cibuliek domov; takto zaopatrený šafran trvá posiaľ vo vinohradoch Dolno Rykynčinských v stolici Hontianskej, donesený zo záhrady zámku sv. benedického. Trenčiansky šafran bol voľakedy v celom mocnárstve najchýrečitejší. Teraz pestuje sa vo vlasti našej len okolo Dunaja... Šafran kvitne bez listia jako jesienka, a asi vtedy keď tamtá! Kvetky zbierajú sa pred samým roztvorením, a z nich opatrne vyberáme 3 jazýčky (blizny), dávajú drahý šafran, používaný jak do jedla tak na farbu. 200 000 hlávkov treba na jedon funt. Na mnohých stráňach rastie jarný šafran (*Crocus vernus*), ktorý ale nenie dobrý, majú práve tie jazýčky.³⁶ Tým menej možno šafranom menovať žltý kvet (divý šafran *Carthamnus tinctorius*) [požlt farbiarsky, pozn. aut.] vo Vašich záhradách, ktorý niekde dávajú do polievky. Tak hľa, hynie sláva naša; voľakedy mali naši bedliví predkovia do svojej polievky dobrý šafran, a teraz ich potomkovia jedia burinu.“

Chmeľ obyčajný

„To je bylina kupecká, doma nemôžeme ju spotrebovať, ale musíme ju predat'... Keď naši predkovia pivo pili, bez pochyby dochovávali si k nemu nielen jačmeň,

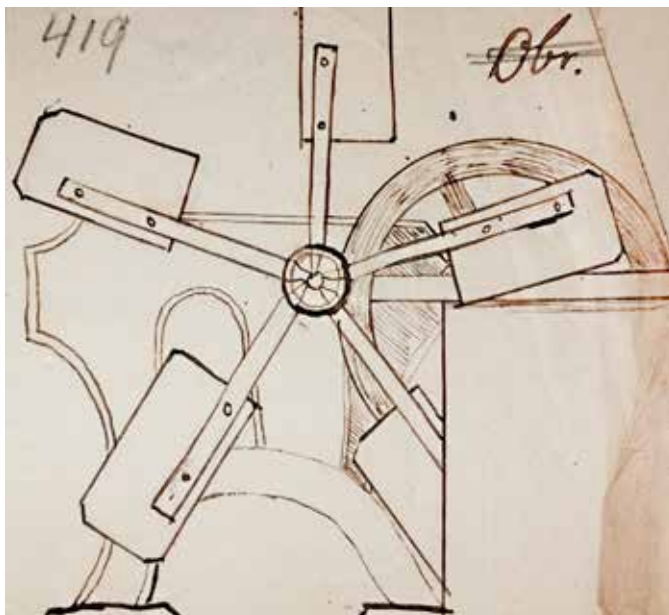
³⁴ ELIÁŠ, Pavol jun. Beta L. Repa. In: GOLIÁŠOVÁ, Kornélia a Eleonóra MICHALKOVÁ. *Flóra Slovenska VI/4*. Bratislava: Veda, 2016, s. 186. ISBN 978-80-224-1501-9.

³⁵ Rakúsko-Uhorský funt vážil 560,06 g, to znamená 1 cent (= 100 funtov) vážil cca 56 kg (medzi váhami centov boli v rôznych oblastiach disproporcie dosť veľké. SKLADANÝ, Marián. Rybnikárstvo na Fuggerovskom panstve Červený Kameň v 16. storočí. In: *Historické štúdie*. 1965, roč. 10, s. 22-52.). Uvádza sa tiež 0,4 kg.

³⁶ Ide o pôvodný druh na Slovensku – šafran spišský (*Crocus discolor*), kvitnúci na jar.

Obr. 4. Strojová trlica
k spracovaniu konope.
Kresba: A. Kmeť. Literárny
archív Slovenskej národnej
kníhnice.
Foto M. Trnovská, 2022.

Fig. 4. Mechanical scutcher
for processing hemp.
Drawing: A. Kmeť. Literary
archives of the Slovak
National Library.
Photograph by M. Trnovská,
2022.

ale aj chmeľ. Zaiste aj s divým chmeľom sa dá pivo variť, možno, že naši predkovia uspokojili sa aj s týmto: Nám o tom svedčia posiaľ mená v chotároch ‚Chmelien‘, ‚Chmelnica‘, že tu bol chmeľ schválne pestovaný. Žiaľ je nám, že teraz na celom širom Slovensku nemáme ani jedinej súkromnej chmeľnice. Naši pivovárčovia vďačne kupujú, keď im kto donesie, aj planý chmeľ, lebo ináč všetok chmeľ, čo potrebujú, musia kupovať za drahý peniaz z cudzozemska... ak chceme piť lacné pivo, musíme sami pestovať dobrý chmeľ!... Preto českí bratia hospodári hovoria, že dobrá chmeľnica je ozdobou roľníkovou!“ Ďalej je podrobne opísané založenie chmeľnice, sadenie chmeľu, oberanie šišť a živočíšni škodcovia so záverečným práním: „aby sme mali obecný pivovar, a aby o pálenke nebolo ani slýchať.“³⁷

Ľan a konope

„Mimo pokrmu potrebuje človek aj odev. Preto ľan a konopa sú veľmi vzácne rastliny v každom hospodárstve... Vlády krajinské kladú veľikú váhu na pestovanie ľanu a konopí, usporadúvajú výstavy, na ktorých dávajú odmeny tým, ktorí preukážu a na obdiv vystavia najkrajší ľan, či už vymočený alebo vytrepaný, či povesná alebo priadzu hotovú. Do tých krajín, kde znamenité plátno dorábajú doteká mnoho peňazí z cudzozemska. ... Robia z neho tie najjemnejšie čipky (cangle), ktorých ríf stojí na stá zlatých. Ľan (*Linum usitatissimum*) nie je veľmi prieberčivý, a rozšírený

³⁷ Kmeť sa zaujímal o podomácke varenie piva v minulosti. Za tým účelom uverejnil dotaz v *Obzor*: „... kedy začalo u nás hynúť pivovárstvo a jako varili naši pivovárčovia voľakedy pivo.“ KMEŤ, Andrej. Vyzvanie strany nášeho pivovárstva. In: *Obzor*. 1871, roč. 9, č. 19, s. 148. O rok neskôr ďakoval za informáciu a písal: „... prosiac menovite ct. rodákov zo Spiša, aby nám tento v Levoči upotrebuovaný spôsob varenia piva na málo sdeliť ráčili. Môžeme zaiste očakávať, že tak zvané regalia cestou zákonodarstva čo najbližšie upravené budú, a potom je doba tu: zakladaním malých pivovarov po obciach našich vymaniť ľud obecný z pálenčenej záhuby.“ KMEŤ, Andrej. Z Kmišova v Honte. In: *Obzor*. 1872, roč. 10, č. 13, s. 99.

je v každom kraji, no najlepšie rastie pri vodách a pri horách: on je teda opravdivým horniakom... vrchy chránia ho pred páľčivosťou a prudkými vetrami, no a čože my horniaci máme? Chládok a dobrú vodu v studničkách! Pôdu miluje tiež takú, ktorá drží vlahu... dostatočne dlhým a starostlivým obrábaním pôdy môže sa skoro každá pôda stať dobrým ľanišťom... najlepšie sa mu darí na rovine a v ďatelinách...“

Rentabilnosť pri spracovaní vlákna videl Kmeť v manufaktúrnej výrobe: „Veľmi dobre by bolo, keby sme mali dielne, v ktorých mohli by si dať vymočiť svoj ľan hospodári a za niekoľko krajciarov získali by o niekoľko funtov viac vlákna.“

„Viac než ľan, rozšírené sú **konope** pre svoju pevnosť.³⁸ Aspoň pre domášnu potrebu dorobí sa konopného plátna v každom hospodárstve, ba každý domkár a želiar vyprosí si kúsok poľa pod konope. V našej vlasti dorába sa ročite asi 230 000 čtv a malo by sa i viac dorábať; istotne ale prínde ten čas, že viac poľa zaujmú konope, keď povstanú fabriky. Aj my sami musíme hľadať, rozumným spôsobom obľahčiť prácu pri konopách, aby sme ju nemuseli považovať za väčšiu, nežli pri ktorejkoľvek inej hospodárskej rastline... Zo semäna pripravujú chutný olej na surovú kapustu alebo na svietenie, ako aj liek na rany.“³⁹ Názorným prirôvaním vysvetlil Kmeť dvojdomosť u konopy siatej: „Na semänci konopnom musíme obdivovať múdrosť Božiu v tom, že z rovnakého (na oko) zrna narastú dvojaké rastliny. Jedny voláme poskornými (lebo jich skorej musíme trhať), ktoré len práša [peľujú, pozn. aut.]; druhé maternými alebo hlavačkami,⁴⁰ ktoré nesú semänce. Či ste voľakedy rozmýšľali nad tým? Materné, to sú matky, poskorné sú otcovia, lebo bez jejich prášku nebolo by semänce.

... Konopnicu treba chrániť zvlášť od toho, aby sa semäno plevelné nevysialo na ňu. Tu zvláštny pozor musíme dávať na kazikonopu (záraza *Orobanche ramosa*).⁴¹ Pri trhaní poskorníc vytiahneme každú konopu i so zárazou, aby semäno nemohla vysiať k budúcemu roku. V Báčke máme už fabriku, ktorá kumštovným spôsobom konope močí a ďalej obrába. Pripomínam strojovú trlicu, ktorú môže si pripraviť každý kto má stroj na sečkovicu, alebo pohon z akejkoľvek mašiny. Trepanie konopí považuje sa v hospodárstve za zvlášť veľkú a zdĺhavú prácu. Taká strojová trlica a k tomu niekoľko kolovratov v dome na pradenie: a ľa, spadol by gazdinám cent zo srdca!⁴²

Krmne rastliny

K najstaršej zložke krmiva pre hospodárske zvieratá patrili pestované krmne rastliny, predovšetkým vika, ďatelina a lucerna. Zavádzanie ich pestovania prispeľo k postupnému nahrádzaniu trojpoľného hospodárenia striedavým.

³⁸ V 16. a 17. storočí sa na Slovensku pestovalo častejšie konope ako ľan. JERŠOVÁ, Mária. K dejinám pestovania ľanu a konopí na Slovensku. In: *Historické štúdie*. 1965, roč. 10, s. 148-163.

³⁹ Kmeť v životopise píše: „Cez štyridsaťdenný svätý pôst nikdy neokúsilo sa mäso... Na omasť z veľkej časti potreboval sa semencový olej.“ KMEŤ, A. Cit. 4, s. 295.

⁴⁰ Názov „hlavačky“ pochádza zrejme z usporiadania piestikových kvetov v redukovaných vrcholíkových súkvetiach, vytvárajúcich husté, bohato olistené klasy.

⁴¹ Ide o parazitickú rastlinu zárazovec konárstý (*Phelipanche ramosa*), výskytu ktorej mali často charakter masového zamorenia poľných kultúr. Obmedzenie pestovania konope spôsobilo ústup druhu a dnes patrí na Slovensku k takmer ohrozeným druhom. ELIÁŠ, Pavol jun., DÍTĚ, Daniel, KLIMENT, Ján, HRIVNÁK, Richard a Viera FERÁKOVÁ. Red List of Ferns and Flowering Plants of Slovakia. In: *Biológia*. 2015, roč. 70, č. 2, 218–228 + elektronický apendix <https://doi.org/10.1515/biolog-2015-0018>.

⁴² V ľudovom tkáčstve sa kolovrat začal používať až v 19. storočí. JERŠOVÁ, M. Cit. 38, s. 159.

„Skusujete z roka na rok, že lúky dávajú menej sena, vidíte na svoje oči, že je teraz oveľa tvrďšie o pašu, než bolo voľakedy: rozumný hospodár musí sa teda obzreť o také krmné byliny, ktoré by dávali viac suchého krmu na zimu, ktoré by stačili dávať v lete aj zelený krm pre dobytok... Pán Boh ale stvoril znamenité krmné byliny a rozumní hospodári učia nás poznávať jich... tie novotné krmné byliny musíme si nasiať, tak jako ľadník [vika siata, pozn. aut.], alebo kukuricu, alebo raž – na krm... Najprednejšia, najznamenitejšia z nich je d'atelina (*Trifolium*), taká jako po našich lúkach divo rastie. Iné sú tiež d'ateline listom a kvetom podobné, jako dobre známa lucerna (*Medicago sativa*), ktorá trvácnosťou svojou, a tak aj úžitkom d'atelinu prevyšuje; vičenec (*Onobrychis sativa*)⁴³ a komonica (*Melilotus officinalis*). V obyčajnom živote menujú hospodári toto všetko d'atelinou, dobre by bolo ale držať sa vlastných mien... Naša d'atelina dáva najlepší krm, čo vy dobre viete, a radi ste, keď sa Vám ‚zjaví‘ na lúkach veľa d'ateliny... Kravy a ovce bohaté doja od d'ateliny, a pre kone je ona opravdivým lekárstvom, ba v Nemecku ošipané d'atelinou tučia cez leto na mäso... Slovom: d'atelina je rastlina za jakou hospodári dávno túžili... Nuž a priam Slovensko je domovina d'ateliny, volá otec slovenského národa, Štefan Moyses... Ten hospodár, ktorý rozumným spôsobom obrába pole a ktorý prijal d'atelinu do osevného poriadku, ten seje ju do každej role a zdarí sa mu všade, tu drží sa d'atelina potom dobre toho pravidla: ‚Kto je v riadku drží sa poriadku‘ alebo ‚čo je v piesni nech sa kliesni‘. Náprotiva, taký hospodár, ktorý obrába pole po starosvetsky, a chce mať predsa d'atelinisko, ten nech si zvláštne vyorie a prebohato pohnojí vybratý kúsok poľa. V zriadenom hospodárstve je d'atelina úhorovou rastlinou, a spolu zeleným krmivom. Prvý rok kosíme ju raz, alebo pasieme na nej; druhý rok zkosíme ju dva razy – to je zelený úhor – tretí podrastok zaorieme, a do neho sejeme oziminu, ktorá veľmi bohaté zarodí, a neobyčajne veľké plné zrno vydá. To je zelený hnoj. Tak to robia v Baďasku, kde menší hospodári majú ešte také jako Vy tripol'né hospodárstvo. Takto zmenilo by sa tripol'né hospodárstvo na štyri päť alebo taraty.“ Ďalej sa dozvedáme, kedy treba d'atelinu siať, ako opatrovať d'atelinisko a zvyšovať výnos, aké druhy tráv vysievať k d'ateline, lebo „miešanina skorej schne, dobytok žerie ju radšej než čistú“, aj že najlepším spoločníkom d'ateliny je jačmeň. Tiež o nepriateľoch mladej d'ateliny – slimákoch a kukučine [kukučina dúšková, pozn. aut.] – „Keď by hospodár nebránil svoje d'atelinisko, za čas zatiahla by ho kukučina celé, až d'atelina vyhynie.“ Zaujímavá je uvedená rôznorodosť ľudových názvov krmných rastlín, ktoré môžeme identifikovať, tak ako aj iné rastliny v diele, pomocou uvádzaných latinských názvov, napr. d'atelina lúčna siata – „červená d'atelina (gombačka, štajerka, *Trifolium sativum*)“; d'atelina lúčna – „(sturek, zajáčiky, v Orave koničina, deťom Pánbožkov chlebičok, *Trifolium pratense*)“; d'atelina plazivá – „biela d'atelina (*Trifolium repens*)“; d'atelina hybridná – „Švédka d'atelina (*T. hybridum*) u nás divo rastúca“; d'atelina purpurová – „ružová d'atelina (*T. incarnatum*)“; lucerna siata – „Opravdivým divom úrodnosti a užitočnosti je lucerna (lucinka, vojteška, turecká d'atelina, večitá d'atelina, modrá, blúďová d'atelina, čudlek, tolica krmna, brniseľ, *Medicago sativa*)“ a ďalšie.

⁴³ Vičenec vikolistý (*Onobrychis viciifolia*) pochádza pravdepodobne z južnej a juhovýchodnej Európy a západnej Ázie. Koncom 18. a začiatkom 19. storočia bol zavedený ako úžitková rastlina do kultúry a takmer zdomácnel na lúkach, násypoch, pri cestách a na medziach.

V závere obsiahlej prednášky sú uvedené spôsoby „uschovania“ d'ateliny, napr. ako získať „takrečené kyslé seno“.

Lúčne hospodárenie

Prednáška „Lúčne seno“ je zameraná na starostlivosť o lúky, ktorým sa v minulosti nevenovala dostatočná pozornosť.⁴⁴ Z toho dôvodu sa Kmeť snažil motivovať hospodárov: „...u nás je tá nerozumná túžba mať veľa, veľa lúk.⁴⁵ Čo je z veľkých lúk, keď nenakosíš z nich nič. Opatruj si svoju malú lúčku náležite, a budeš mať úžitok veľký, budeš mať krmu nadostač...“

S cieľom zvýšiť výnosy z lúk sú uvedené viaceré činnosti – hnojenie pôdy, zavlažovanie lúk na svahoch, údržba čistením, budovanie trativodov, dodržiavanie správnych termínov kosby, dôkladné sušenie sena a ďalšie. K hodnote sena pri zimnom ustajnení dobytky píše: „Aj dobytku je lúčne seno najlepším krmom, seno mu je to, čo človeku vezdajší chlieb... Krm z jednej byliny, jako ku pr. d'atelinové alebo lucernové seno, zunuje skorej než lúčne seno, ktoré zložené je z mnohých všelijakých tráv. Mäď je liekom pre človeka, ponevác nasnášaný je zo všelijakých bylín... práve tak aj lúčne seno je krmom a liekom pre náš dobrý domášny dobytok... Opatrovať treba lúčne trávy práve tak, jako iné rastliny na poli.“

Upozornil na „zvláštneho kaziteľa lúk“ – mach: „Pozrime na takú lúku, kde je mach jako perina, tam veľmi riedko stoja bylinky... Preč teda, len preč s machom! Bráňte pozdĺž i po prieky... Niekde miesto brány majú zvláštny nástroj, po spesáku podobný [ďalej píše „podryvák“, pozn. aut.] veľkými nožiskami opatrený, ktorými lúku na samé štvorhrany porežú a potom hnojnicou napúšťajú. V Anglicku má každý hospodár lúčny hoblík, celkom podobný nášmu smyku, z trňa upletený, a miesto prednieho ohrabla železnými zubami opatrený.“ K novým poznatkom pre skvalitnenie lúk patrilo zavlažovanie – „kumštovný spôsob“, v ktorom videl perspektívu: „Kol'ko tisícov, ba milióny zlatých mohol by nám donášať takto Dunaj, Váh, Hron, Ipel' a tisíce väčších potokov a studničiek. Daj Bože, aby to bolo skorej ináč, nežli teraz.“

Za veľmi dôležité považoval Kmeť včasnú kosbu lúk: „... zachovajte si, že privčasným kosením nikdy neuškodíme tak senu a lúke, jako opozdeným. V tráve, ktorú Vy na staré sená kosíte, niet už nič dobroty, to je slama. Dobrota, sila je v semene, z ktorého nedostane hospodár nič, lebo ono zostane na lúke, alebo v mrve... Najlepšie je kosiť, len keď lúka stojí v najkrajšom kvete. Nie teda na Jána, nie na Margetku, nie, keď je tráva ‚zrelá‘, nie keď ‚hrkáč (Rhinanthus crista – gali) hrká‘ [štrkáč, pozn. aut.], lež keď si bude môcť kosiec zaspievať: Nemôžem ťa nechať, spanilý kvietocku, musím ťa odštiknúť pre moju kravičku.“

Viaceré Kmeťove rady k udržaniu diverzity na druhovo bohatých lúkach sú pozoruhodné. Pri súčasných špecifických manažmentoch zameraných na zachovanie krajinného rázu alebo určitej skupiny organizmov je najčastejšie odporúčaná pravidelná letná kosba nízko nad zemou bez pridávania živín a tiež mierne

⁴⁴ „... krásne lúky našich dolín sú často viac pustatinami, nežli lúkam podobné, machom zarastené...“ Anonymus. Bránenie lúk v marci. In: *Obzor*. 1866, roč. 4, s. 45; „... o jich pravidelnom čistení, hnojení... ani reči!“ Anonymus. Jako lúky obnovovať. In: *Obzor*. 1872, roč. 10, č. 11, s. 85.

⁴⁵ V prvej polovici 19. storočia bol na Slovensku katastrofálny nedostatok pôdy. HORVÁTH, Pavol. Poddanská otázka na Slovensku v období tzv. druhého nevoľníctva. In: *Historické štúdie*. 1965, roč. 10, s. 15.

Obr. 5. Hrable k zhrabávaniu sena zo vzdialenejších miest do „násadia“. Kresba A. Kmeť. Literárny archív Slovenskej národnej knižnice. Foto K. Škovirová, 2022.

Fig. 5. Rake for gathering hay from more distant areas. Drawing: A. Kmeť. Literary archives of the Slovak National Library. Photograph by K. Škovirová, 2022.

prepásanie otáv malými skupinami zvierat.⁴⁶

„... Veľmi významná mašina je naša kosa. Nech si len človek rozváži, aký kus ona odreže na jedno zahnutie a ako krásne holí. Je to síce sýtna práca, najmä keď napravíme si kosu na veľkú trávu, alebo keď nakujeme ju na žliabok, alebo keď kosíme trávu starú, ako to už naša pieseň spomína: Žena hluchá, kosa tupá, tráva suchá: všetko mrcha. Na kovanie jest už stroj a miesto kamenných osličiek shotovili oceľové, veľmi zručné... U nás sú aj také chotáre na seno, že kosec ledva vynáša riadky na kose, a ako si pomáha? Kosí tak vysoko, že sa mu noha po členky zatvára do kosienky (takto volajú lúčne strnisko okolo Hrona). Kol'ká to škoda na sene... Kto chce mať dobrých koscov, nech si ich berie z vrchovatých krajov, kde ,holia jakoby kosil.“

„... Na rovných lúčach, kde sa rodí veľa sena, robia všetko mašinami. Naše hrable a vidly sú tiež dobré nástroje, lenže potrebujú mnoho času. Ešte, kde je sena mnoho a nemusí sa z ďaleka hrabať – nakladú husto kopy; lež, kde ho treba ďaleko odnášať v rukách alebo na drúkoch: tu by veru dobre bolo mať aspoň jedny také hrable..., ktorými s'ahovalo by sa čo zväčša do násadov (kde dosúša sa seno spolu shrabané). Také hrable napomohli by prácu znamenite, najmä, keď dážd' straší a v náhlosti treba seno do petrencov [menšie kôpky, pozn. aut.] porobiť.“

Ďalej upozornil na nebezpečnú pleseň v sene, ktorej predísť sa môže prípravou „kvapalného sena“.

„... Ostatne, dobré seno poznáme aj po vône. Príčinou býva jedna jediná tráva, tak zvaný koniklec (*Anthoxanthum odoratum*) [tomka voňavá, pozn. aut.], ktorý za zelena žiadnej vône nevydáva... pri sušení vydáva tú príjemnú korenistú vôňu [uvoľňuje sa kumarín, pozn. aut.]... dobrota sena nezávisí len od konikleca, ale aj od iných bylín...“

Pozoruhodné je upozornenie na nežiaduce účinky jesennej pastvy oviec „na sladkých lúčach“ [suchomilných, pozn. aut.], kde ovce zastanú „... jako bys jich pribil, a vyhrýzajú dobrú trávičku až do korieňka... koreňok bez korunky v zime vyhynie.“⁴⁷

⁴⁶ HÁJEK, Michal. Historický a prehistorický management luk a jeho prípadné dnešné aplikácie. In: *Zprávy České botanické společnosti*. Príloha Materiály 26, 2015, s. 7-22.

⁴⁷ Ide o jedno z dôležitých upozornení pre súčasné manažmentové opatrenia k záchrane lúčnej biodiverzity,

V závere prednášky oslovil Kmet' čitateľa s motiváciou na sadenie ovocných stromov na lúkach: „... keby chceli ste si dať záležať na tom, sadiť stromovie po lúkach, a síce stromovie ovocné. Strom chránil by pred úpekou trávu, dobytok cez poludnie, ba i sám hospodár včas krvopotnej práce mal by vítaný chládok... Hej a keby tak rozkladala svoje husté haluzy jablôň nad krištálovou studničkou: či necítil by sa hospodár ako praotec a pravzor náš, Adam?“

Sezónne žatevné práce

Príčiny vzniku sezónnych prác treba hľadať v zlých hospodársko-sociálnych pomeroch, v ktorých žilo obyvateľstvo horských a podhorských oblastí na Slovensku.⁴⁸ Ich realizáciu umožnili rozdielne geografické a klimatické pomery krajiny ovplyvňujúce termíny začatia žatevných prác. „Keď prišiel rozkaz od gazdy dolníka: ‚Podťte ženci!‘...“ odchádzali chudobní roľníci a želiari hlavne do južných oblastí Slovenska. Tiež na Dolnú zem, do Maďarska, Rakúska a na Moravu.⁴⁹ Po skončení prác sa vrátili so zarobeným obilím (výžinkom) domov, kde ešte stihli zber vlastnej úrody.⁵⁰

Keďže z hľadiska etnologického výskumu je táto problematika zložitá,⁵¹ zasluži si pozornosť Kmet'ova úvaha s výpovednou hodnotou a citlivým vnímaním negatívneho vplyvu tejto práce na zdravie poľnohospodárskych robotníkov a ich využívanie ako lacnej pracovnej sily.

„To je len pre želiarov a dômkárov, nie pre hospodárov, ktorí majú pole... bedlivý hospodár má vždycky dost' práce doma a nikdy nemôže odísť z domu svojho na 5 – 6 týždňov... V čas najväčších poľných prác, čo len 2 týždne utratené, nenie v stave nadohnať. Darmo je, to porekadlo ostane vždy svätou pravdou, že čas je drahý, a komu raz ujde, ten ho viacej ‚nedohoní ani na sto pároch koní!‘ Lež nečudujte sa, že Vás cudzie pole lepšie platí nežli vlastné! Len povážte, aké sily necháte pre svoj chotár doma, a aké sily prinesiete cudziemu chotáru. Doma starci a deti, v podolí najsilnejší chlapi a nevesty, mládenci a dievky! Bože, čo vtedy jesto práce, z ktorej vykonáva sa len tá najsúrnejšia... a pri nej sú tí úbohí starcovia ozaj ‚na galijách‘. Či je také hospodárenie dobré? Želiar, dômkár, ktorý nemá poľa, ten môže ísť... ale hospodár, ktorý má vlastné pole, to nemôžeme inak pomenovať, ako hroznou ľahkomyselnosťou! Ale keď povážim z druhej strany, nuž ste tou kyľou denne skúpo vyplatení.⁵² Lebo každým razom, čo idete na žatvu, skrátite svoj vek o rok, o dva. Tam pracujete totižto tak ‚na pretrhnutie‘, že za jasných mesačných nocí nedoprajete si ani dve hodiny odpočinku. Nehovorím o tých, ktorí idú v húfe a utáhujú sa od usilovnejších, ale hovorím o tých, ktorí idú po jednom páre, a ktorí majú aj doma pole. Títo ponáhľajú ‚o dušu‘, aby skorej domov ku svojej poľnej práci mohli prísť. Pritiahnu si obyčajne zimnice a úrazy. Nezriedka

hlavne niektorých orchideí.

⁴⁸ SLAVKOVSKÝ, Peter. *Agrárna kultúra Slovenska: premeny v čase*. Bratislava: Veda, 2002, s. 237. ISBN 80-224-0717-8.

⁴⁹ FALŤANOVÁ, Ľubica. Sezónarstvo. In: *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*. 2. časť. Editori J. BOTÍK. a P. SLAVKOVSKÝ. Bratislava: Veda, 1995, s. 144. ISBN 80-224-0234-6.

⁵⁰ SLAVKOVSKÝ, P. Cit. 48, s. 57.

⁵¹ SLAVKOVSKÝ, P. Cit. 48, s. 144-158.

⁵² Kmet' píše, že ženci si najviac cenili pšenicu.

nasleduje zapálenie pľúc, zádach, suchoty a – predčasná smrť! Nemôžete odškriepiť, že každoročne zomrie na žatve niekoľko najlepších chlapov! Keby to bol taký vedel, sotva by bol išiel na žatvu, spievajúc a výskajúc!“ Aj v záverečnej krátkej próze Kmet pripomenul: „Žatvárstvo je hnusnejšie otroctvo než bola panština“.⁵³

Záver

Stretnutie s Kmeťovým dielom je nám blízke aj po uplynutí takmer 150 rokov. Zaujme poznatkami zo súvekeého poľnohospodárstva, botaniky, zoológie, inšpiráciami z inonárodných skúseností roľníkov, úsmevnými príkladmi z dedinského života a prekvapí citlivým vnímaním krajiny ako spoločného diela hospodárenia a prírody. *Hospodár na Slovensku* nás núti premýšľať, ale aj porovnávať klady i zápory tradičného a intenzívneho hospodárenia. Odporúčaná starostlivosť o zanedbané lúky s cieľom získať kvalitné seno a zachovať druhovú rôznorodosť rastlínstva, bola by žiaduca aj pre dnešné opustené, zarastajúce lúky, ktoré po stáročia patrili k našej krajine a dnes ich strácame zmenou agrárnej politiky štátu. Kmeťovo nábádanie k sadeniu „stromovia po lúkach“ i upozornenie na veternú eróziu pôdy je predvídavé, keďže vedecké poznatky v súčasnosti jednoznačne upozorňujú na význam obnovy krajinných štruktúr v poľnohospodárskej krajine. Strata živej pôdy, erózie ornice v miliónoch ton ročne, stála výroba energetických plodín, chemizácia, nedostatok prirodzených hnojív, výstavba na ornej pôde i pokles potravinovej sebestačnosti na kritické hodnoty napovedajú, že Kmeťovo upozornenie: „... pracovať podľa múdrych zákonov prírody...“ je aktuálnejšie, než bolo v minulosti.

Kmeť si uvedomoval, že na riešenie sociálno-ekonomických otázok nebola vhodná doba, ale v závere predsa oslovil „pánov“ ako kňaz a vyzval ich k činu: „Vyjdite už raz von z toho úzkeho chrámu do toho priestranného, a skutkami láskavými k bližnému odstráňte, odstráňte opravdivé vedy ľudu. Hľadte nielen na to, aby Vám platil, lež aj na to, aby – mal z kadiaľ platiť...“

Nežičlivé spoločensko-politické skutočnosti poznačili dielo a jeho hlavné poslanie. O jeho osud sa zaujímali nielen Kmeťovi súputníci, ale aj ďalšie generácie bádateľov, ktorým bolo sprístupnené až po rokoch a ako rukopis uložený vo fondoch SNK. Vo svojich prácach venovaných osobnosti A. Kmeťa ho spomínajú ako stratený, nevydaný a znovunájdenný viacerí znalci života a diela A. Kmeťa, ale ani v jednej z publikovaných prác nie je urobený rozbor rukopisu.⁵⁴ Podobne i znalci agrárnej kultúry 19. storočia na Slovensku sa o vydaní časti diela zmieňujú len všeobecne a o rukopise sa nezmiňujú.

Kmeť do konca života hľadal svojho *Hospodára*.⁵⁵ O jeho neúspešnom hľadaní

⁵³ Kmeť uviedol, že novodobé vykorisťovanie je horšie ako boli zemepáni a šľachta za feudalizmu, napríklad na biedne predávanie pracovnej sily bohatším roľníkom a šľachte v Gemeri z 18. a prvej polovice 19. storočia upozornil niekoľkými príkladmi ŠTIBRANÝ, Vojtech. Príspevok k hospodárskym a sociálnym dejinám Gemera v 18. storočí a v prvej polovici 19. storočia. In: *Historické štúdie*. 1965, roč. 10, s. 128-146.

⁵⁴ Eva Králiková (pers. comm.).

⁵⁵ Kmeť sa viackrát obrátil na predstaviteľov národného hnutia (centra) v Martine o vyhľadanie rukopisu. Dostával odpoveď „*nieto ho*“, alebo mu neodpovedali. Vzniklo tým viacero nedorozumení. Baranovič píše, že nemohli vyhovieť jeho žiadosti, pretože zbierky boli odvezené do Nitry. In: KMEŤ, A. Cit. 4, s. 250. Avšak, keď od Kmeťa pýtal Svätovojeťský spolok rukopis na vydanie, dozvedáme sa: „Svojho času bol písal osv. Pán Francisci, keď ma požiadal, žeby som nečo popreinačoval a druhý názov dal, že ho poznove vydajú v Martine, lebo že druh

a intervenciách k prinavráteniu vytlačeného diela a rukopisu píše M. Petráš.⁵⁶ Naša vďaka patrí Kmeťovi za uchovanie poznatkov z agrárnej kultúry našich predkov a za jeho úsilie, o ktorom Lichard v recenzii napísal: „... zasluhuje iste uznanosť a chválu každého úprimného rodáka, že vzal na seba tak veľkú a namáhavú prácu vo prospech opusteného ľudu nášho.“⁵⁷

Poznámky na záver

Zámerom práce nebolo hodnotiť dielo, ale vyniesť na svetlo ukážky z doteraz nepublikovaného Kmeťovho rukopisu *Hospodár na Slovensku*. Na niekoľkých stranách sa nedá vyjadriť kompletná významnosť diela. V niektorých prípadoch sme si dovolili zmeniť archaický Kmeťov pravopis podľa súčasných pravidiel slovenského pravopisu. Vo väčšine však zachovávame pôvodné tvary, aby sa zachoval presvedčivý ráz jednotlivých prednášok v diele a čitateľ sa tak mohol obrazne preniesť v čase do doby vzniku diela. Nomenklatúru cievnatých rastlín uvádzame podľa Malej flóry Slovenska (Letz, in press.).

PodĎakovanie

Naše úprimné poďakovanie patrí pracovníckam Literárneho archívu SNK PhDr. Eubici Mončanovej, Mgr. Karin Šišmišovej, vedúcej archívu a Mgr. Miroslove Trnovskej za ochotné poskytnutie rukopisu k štúdiu a informácie z archívneho fondu. Ďakujeme tiež pracovníckam SNM v Martine PhDr. Márii Halmovej a zostavovateľke Mgr. Lucii Segľovej, PhD. za pozorné prečítanie textu s upozornením na jeho úpravu a doplnky, PhDr. Eve Králikovej za cenné rady pri tvorbe príspevku i PhDr. Anne Peťovej za konzultácie a vyhotovenie xerokópií článkov.

PRAMENE

Literárny archív Slovenskej národnej knižnice. *Hospodár na Slovensku*, sign. 1103. Archív Slovenského národného múzea, pobočka v SNM – Múzeách v Martine. Osobný fond Andrej Kmeť. Korešpondencia Andreja Kmeťa Andrejovi Halašovi. Archív Matice slovenskej. Fond Matica slovenská 1. Recenzie k rukopisu *Hospodára na Slovensku*, inv. č. 2365.

LITERATÚRA

ANONYMUS. Bránenie lúk v marci. In: *Obzor*. 1866, roč. 4, s. 45.
ANONYMUS. Jako lúky obnovovať. In: *Obzor*. 1872, roč. 10, č. 11, s. 85.
DANIHELKA, Jiří. Triticum. In: *Klíč ke květeně České republiky*. Editori Z. KAPLAN at al. Druhé vydanie. Praha: Academia, 2019. ISBN 978-80-200-2660-6.

časť rukopisu je v rukách Národovcov. Ja som bol ochotný a pýtal som sa, jaké premeny a jaký názov chcú mať: miesto odpovede vyšla čítanka Lichardova“. Archív Slovenského národného múzea, pobočka v SNM – Múzeách v Martine. Osobný fond Andrej Kmeť. List A. Kmeťa A. Halašovi z 23. 9. 1894. Ešte aj v roku 1906 písal E. V. Riznerovi: „... že skúmate v Nitre, nože, prosím Vás, nájdite v matičnom oddelení druhú polovičku môjho rukopisu „Hospodár na Slovensku“, o ktorom viete, že prišiel som oň ako pes o chvost.“ SOKOLÍK, V. Cit. 10, s. 141.

⁵⁶ PETRÁŠ, M. Cit. 13.

⁵⁷ Cit. 17.

- DUDÁŠ, Matej a Pavol ELIÁŠ jun. Alien Weed *Xanthium spinosum* in Slovakia I: Distribution and Habitats. In: *Journal of Central European Agriculture*, 2021, vol. 22/2, s. 305-316.
- ELIÁŠ, Pavol jun., DÍTĚ, Daniel, KLIMENT, Ján, HRIVNÁK, Richard a Viera FERÁKOVÁ. Red List of Ferns and Flowering Plants of Slovakia. In: *Biológia*. 2015, roč. 70, č. 2, s. 218-228 + elektronický apendix <https://doi.org/10.1515/biolog-2015-0018>.
- ELIÁŠ, Pavol jun., Beta L. Repa. In: GOLIÁŠOVÁ, Kornélia a Eleonóra MICHALKOVÁ. *Flóra Slovenska VI/4*. Bratislava: Veda, 2016. ISBN 978-80-224-1501-9.
- FALŤANOVÁ, Ľubica. Sezónárstvo. In: *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*. 2. časť. Editori J. BOTÍK a P. SLAVKOVSKÝ. Bratislava: Veda, 1995, s. 143-144. ISBN 80-224-0234-6.
- HÁJEK, Michal. Historický a prehistorický management luk a jeho prípadné dnešní aplikácie. In: *Zprávy České botanické společnosti*. Příloha Materiály 26, 2015, s. 7-22.
- HOLEC, Roman. Memorandum a sociálno-ekonomické aspekty vývoja slovenského národného hnutia v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch 19. storočia. In: ELIÁŠ, Michal. *Z prameňov národa: na pamiatku stodvadsiateho piateho výročia vzniku Memoranda slovenského národa z roku 1861*. Martin: Matica slovenská, 1988.
- HOLEC, Roman. *Polnohospodárstvo na Slovensku v poslednej tretine 19. storočia*. Bratislava: Veda, 1991. ISBN 80-224-0320-2.
- HORVÁTH, Pavol. Poddanská otázka na Slovensku v období tzv. druhého nevoľníctva. In: *Historické štúdie*. 1965, roč. 10, s. 7-20.
- HRABOVEC, Ivan. Spolupráca Andreja Kmeťa s ľudovými pracovníkmi, záujemcami o botaniku a s českými botanikmi. In: *Zborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti*. Martin: MSS, 1993, s. 65-75.
- JASENÁK, Ladislav. *Andrej Kmeť 1841 – 1908: život a dielo*. Bratislava: Ústredná správa múzeí a galérií, 1987.
- JERŠOVÁ, Mária. K dejinám pestovania ľanu a konopí na Slovensku. In: *Historické štúdie*. 1965, roč. 10, s. 148-163.
- KHOLOVÁ, Helena a Ján HOŠEK. *Koně*. Praha: Aventinum, 1996. ISBN 80-8685-835-9.
- KMEŤ, Andrej. Slovo o školských štepniaciach. In: *Obzor*. 1868, roč. 6, č. 2 – 4, s. 9-10; č. 3, s. 17-18; č. 4, s. 25-26.
- KMEŤ, Andrej. Ovocinár na Slovensku. Úvaha od A. Kmeťa, kaplána v Senohrade. In: *Obzor*. 1868, roč. 6, č. 14, s. 105-107; č. 15, s. 113-115; č. 16, s. 121-122.
- KMEŤ, Andrej. Včasné kosenie lúk. In: *Obzor*. 1871, roč. 9, č. 16, s. 133.
- KMEŤ, Andrej. Vyzvanie strany nášho pivovárstva. In: *Obzor*. 1871, roč. 9, č. 19, s. 148.
- KMEŤ, Andrej. Otava či seno? In: *Obzor*. 1871, roč. 9, č. 24, s. 189.
- KMEŤ, Andrej. Z Krnišova v Honte. In: *Obzor*. 1872, roč. 10, č. 13, s. 99.
- KMEŤ, Andrej. *Hospodár na Slovensku*. Martin: Matica slovenská, 1875. Matičných spisov č. 42.
- KMEŤ, Andrej. *Veleba Sitna*. Editor Š. BARANOVIČ. Bratislava: Tatran, 1989.
- LÖBE, Viliam. *Hlavnie pravidlá o poľnom hospodárstve: čiast' tretia, obsahujúca*

- tretie a štvrté pravidlo: podľa Villiama Löbe-ových spisov preložil Andrej Kmeť. Skalica, 1866.*
- MARKUŠ, Michal. Tenkeľ a jeho karpatskoeurópske obmeny. In: *Slovenský národopis*. 1975, roč. 23, č. 1, s. 23-39.
- Malá flóra Slovenska: kľúč na určovanie cievnatých rastlín. Editor D. R. LETZ. Bratislava: Veda, [in press].*
- PETRÁŠ, Milan. Účasť A. Kmeťa v spolkoch a spoločnostiach. In: *Zborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti*. Martin: MSS, 1993, s. 136-145.
- PETRÁŠ, Milan. Poľnohospodárska odborná spisba Andreja Kmeťa. In: *Zborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti*. Martin: MSS, 1994, s. 79-93.
- PROFANTOVÁ, Zuzana. Andrej Kmeť a slovenské prislovia. In: *Zborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti*. Martin: MSS, 1993, s. 102-113.
- SKLADANÝ, Marián. Rybníkárstvo na Fuggerovskom panstve Červený Kameň v 16. storočí. In: *Historické štúdie*. 1965, roč. 10, s. 22-52.
- SLAVKOVSKÝ, Peter. *Agrárna kultúra Slovenska: premeny v čase*. Bratislava: Veda, 2002. ISBN 80-224-0717-8.
- SOKOLÍK, Viliam. *Listy Andreja Kmeťa Ľudovítovi Vladimírovi Riznerovi*. Martin: Matica slovenská, 1984.
- Správa o behu a výbave záležitostí Matice slovenskej v minulom dvojročí (1872 – 4). B. Literárna činnosť. In: *Letopis Matice slovenskej*. 1874, roč. 11, zv. 2, Matičných spisov č. 38, s. 117.
- STOLIČNÁ, Rastislava. Kaša. In: *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*. Editori J. BOTÍK a P. SLAVKOVSKÝ. Bratislava: Veda, 1995. ISBN 80-224-0234-6.
- ŠTIBRANÝ, Vojtech. Príspevok k hospodárskym a sociálnym dejinám Gemera v 18. storočí a v prvej polovici 19. storočia. In: *Historické štúdie*. 1965, roč. 10, s. 128-146.
- URBANCOVÁ, Viera. Poľnohospodárstvo a chov dobytka. In: *Slovensko, Ľud, II. časť*. Bratislava: Obzor, 1975.
- WINKLER, Tomáš a Michal ELIÁŠ. *Matica slovenská: dejiny a prítomnosť*. Martin: Matica slovenská, 2003. ISBN 80-7090-694-4.

ANDREJ KMEŤ: A FARMER IN SLOVAKIA (unprinted part of the manuscript)

Katarína Škovirová, Zuzana Bukovenová

S u m m a r y

The impulse behind this article is last year's 180th anniversary of the birth of Andrej Kmeť. The paper intends to bring to light the as yet unpublished part of Kmeť's manuscript "A Farmer in Slovakia", which is deposited in the Literary Archives of the Slovak National Library in Martin. The work has over 600 pages, and in our article we present a selection of interesting pieces of information on contemporary agriculture. The motivation behind Kmeť's work was to educate the people, to motivate them to improve production, simplify their work etc. The work also contains the following lectures: "Provisional knowledge, Knowing the earth and working it, Different types of manure, Reproducing, storing and using manure, Dividing the field and farming, Tilling and ploughing, Preparing seeds and rules for sowing, Caring for young shoots until the harvest, Illnesses and enemies of crops, Ear grains, Buckwheat and pulses, Root vegetables, Harvest, threshing and granaries, Wheat value of crops, harvesting, Fodder crops, A farmer's year divided into months with the tasks for every month". Two short prose works accompany the lectures: "Milka's Wedding" and "Ten Years Later", which are a vision about positive changes in agriculture and precious human relationships. The manuscript is written in great detail, and according to the reviewer Daniel G. Lichard, Kmeť's book is a valuable work, but in places appears long-winded, even though it was written to be understood by the farmers of the time. It is impossible to express fully in a few pages the significance of the work and of Kmeť's unceasing effort to improve the simple Slovak folk. The aim of our article is also to motivate contemporaries to transcribe the manuscript, which will require much time and effort. The processed work provides valuable information on the traditional agrarian culture of our ancestors and is an asset to Slovak ethnography.

DOTAZNÍKOVÉ VÝSKUMY TRADIČNÉHO ODEVU NA
SLOVENSKU V SLOVENSKOM NÁRODNOM MÚZEU
V MARTINE V ROKOCH 1929 – 1957
Venované 130. výročiu narodenia Jána Geryka (1892 – 1978)

*Michala Sedláčková, Slovenské národné múzeum v Martine;
e-mail: michala.sedlackova@snm.sk*

Abstract: *The Slovak Museum Society and the Slovak National Museum in Martin organised several questionnaire operations to carry out research and acquire collection items. The most extensive were the questionnaire operations concerning traditional clothing which took place from 1929 to 1957. The research was organised by Ján Geryk who planned to draw up a costume map of Slovakia. He did not succeed in his aim, but the collected material is a valuable source of information on traditional clothing from the whole of Slovakia.*

Keywords: *traditional clothing, questionnaire research, Ján Geryk, Slovak Museum Society, Slovak National Museum in Martin*

Tento rok si pripomínáme 130. výročie narodenia Jána Geryka, tajomníka Muzeálnej slovenskej spoločnosti (MSS), dlhoročného správcu a neskôr riaditeľa Slovenského národného múzea v Martine (SNM v Martine). J. Geryk podobne ako ďalšie osobnosti, ktoré pôsobili v počiatkoch SNM v Martine, venoval svojej práci maximálne úsilie a jeho pôsobenie predstavuje pre rozvoj tejto inštitúcie mimoriadny prínos. Meno J. Geryka je neodmysliteľne späté s výstavbou druhej budovy SNM, otvorením prvých expozícií v tejto budove, založením Národnej galérie slovenskej, iniciovaním výstavby skanzenu, získaním pozostalosti po M. R. Štefánikovi, zberateľstvom a editovaním ľudových piesní, účasťou a predsedníctvom v Zväze slovenských múzeí, Speváckom sbore slovenských učiteľov, Klubu slovenských filatelistov a rade ďalších organizácií a spolkov.¹ V tieni všetkých týchto aktivít ostalo doposiaľ jeho pôsobenie v národopisnom odbore. V SNM v Martine počas celého medzivojnového obdobia až do polovice 50. rokov 20. storočia, s výnimkou 30. rokov, ležala celá starostlivosť o národopisné zbierky kvôli nedostatku odborných pracovníkov najmä na J. Gerykovi.² J. Geryk začínal svoju profesijnú dráhu ako učiteľ³, k práci múzejníka ho privedol

¹ BARANOVIČ, Štefan a Alena BÍZIKOVÁ. *Ján Geryk: 1892 – 1978: život a dielo*. Bratislava: Ústredná správa múzeí a galérií, 1985.

² HALMOVÁ, Mária a Radovan SÝKORA. Etnografi v múzeách na Slovensku a v Slovenskom národnom múzeu v povojnovom období. In: *Osobnosti národopisného múzejníctva na Slovensku: etnológ a múzeum XXV. ročník: zborník príspevkov z odbornej konferencie 17. – 19. mája 2022*. Martin: Slovenské národné múzeum, 2022, s. 12-20. ISBN 978-80-8060-520-9.

³ Po nástupe do múzea si J. Geryk dopĺňal odborné vzdelanie predovšetkým samoštúdiom, okrem toho

Obr. 1. Ján Geryk pri výskume v Záriečí. Foto Ján Dérer, 1953. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. NG-8950.

Fig. 1. Ján Geryk carrying out research in Záriečie. Photograph by Ján Dérer, 1953. Photographic archives of the SNM in Martin, neg. no. NG-8950.

výnimočný organizačný talent a láska k ľudovej kultúre. Popri správe múzea a aktivitách spojených s výstavbou druhej budovy SNM, tajomníckych a redaktorských povinnostiach (*Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*), venoval sa ešte aj činnosti kustóda. Najvýraznejšiu stopu však zanechal v tzv. oddelení krojov, pre ktoré sa snažil získať tradičný odev zo všetkých oblastí Slovenska. J. Geryk považoval túto úlohu za naliehavú, nakoľko bežné nosenie tradičného odevu postupne zanikalo.

V roku 1929 pristúpil J. Geryk k výskumu tradičného odevu prostredníctvom rozsiahlych dotazníkových akcií, ktoré pokračovali až do roku 1957. Dotazníkovú formu využívala MSS z dôvodu deficitu pracovníkov, ktorí by mohli vykonávať výskum v teréne najmä v 30. a 40. rokoch 20. storočia.⁴ Bol to pomerne efektívny spôsob, ako získať informácie a súbežne zbierkové predmety aj v súvislosti s prípravami nových expozícií v druhej budove SNM.

Cieľom Gerykovho počinu bolo zostavenie mapy lokálnych foriem výskytu tradičného odevu na Slovensku. Plastická mapa mala byť využitá ako podklad pre systematickú akvizíčnú činnosť a zároveň mala ako interaktívny prvok doplniť expozície. Mali sa na nej svetelne označiť oblasti, v ktorých sa daný kroj nosil a tiež premietat' diapozitívy krojov.⁵ Dotazníky boli určené školám a obecným

absolvoval národopisný kurz pre učiteľov v Prahe a absolvoval niekoľko semestrov na FF UK ako mimoriadny poslucháč etnografie (národopisu).

⁴ HALMOVÁ, Mária. Slovenské národné múzeum – zbierky a zberatelia. In: *Múzejné zbierky a zberatelia: etnológ a múzeum: XI. ročník: zborník príspevkov z rovnomeného celoslovenského odborného seminára konaného v dňoch 10. – 11. októbra 2007 vo Východoslovenskom múzeu v Košiciach*. Košice: Východoslovenské múzeum v Košiciach, 2007, s. 125-129. ISBN 978-80-89093-17-5.

⁵ Archív Slovenského národného múzea, pobočka v SNM – Múzeách v Martine (Archív SNM, pobočka v Martine), osobný fond (o. f.) Ján Geryk. Typy krojov, koncept prednášky J. Geryka, b. d.

Zbrojníky - Horn. Levice

Obec: *Horní Levice* Pošta: *Levice* Okres: *Levice*

Dotazník č. 1.
(Všetky názvy píšte v reči ľudu!)

Číslo	Dotaz	Odpoveď
1.	Či ľud Vašej obce nosí ešte kroj? (Áno, nie, iba ženská)	<i>Len čiastočne</i>
2.	Kto ho ešte nosí? (čez, dievčatá, chlapci, mladenci)	<i>Ľudia</i>
3.	Pri akých príležitostiach ho nosia? (Vo sviatok, v nedelju, pri slávnostiach v robotnej dobe)	<i>Pri sviatkoch, pomenovaných príležitostiach</i>
4.	Ještlí sa už kroj nenesie, v ktorých rokoch zmizol a prečo?	<i>Este nosovali</i>
5.	Pomenujte všetky tie obce, v ktorých nosí ľud ten istý kroj ako vo vašej obci!	<i>Demänovce</i>
6.	V ktorej obci, z pomenovaných v bode 5., nosia najtypickejšie, najzachovalejší kroj?	<i>demänovský kroj</i>
7.	Aké typické rozdiely sú medzi krojom vo Vašej obci a krojom v ostatných obciach, pomenovaných v bode 5.-om?	<i>v obci je ešte zachovalý a lepší ako v ostatných, nosia aj v robotnej dobe a obce Demänovce to v našej obci už nemajú. Občania turčianskej vsady sú zvlášť so</i>
8.	Ještlí sú vo Vašej obci občania rozličného vierovyznania, či sa nosia rovnako, alebo majú rozdielny kroj. Aké sú tie rozdiely?	<i>Turčianska vsada je čisto katolícka, preto z tohoto ohľadu nie sú rozdiely v kroji</i>

Obr. 2. Dotazník č. 1 z lokality Pežerňa (časť obce Zbrojníky v okrese Levice), 1929, strana 1.
Foto Archív SNM, pobočka v Martine, 2022.

Fig. 2. Questionnaire no. 1 from Pežerňa (part of the village of Zbrojníky in the Levice district), 1929, page 1.
Photograph from the Archives of the SNM, branch in Martin, 2022.

a notárskym úradom v rámci celého Slovenska. Odpovede na otázky z dotazníkov koncipovali učitelia, notári, predstavitelia obcí, neskôr osvetoví pracovníci, často boli prizvaní i starší obyvatelia.

J. Gerykovi sa podarilo zhromaždiť mimoriadne cenný materiál značného rozsahu, spolu ide o vyše 7 700 dotazníkov zo všetkých okresov Slovenska. Najviac lokalít je zastúpených z okresu Košice, Rimavská Sobota a Prešov, najmenej z okresov Šaľa, Myjava a Detva. Dotazníky zachytili obdobie dynamických zmien v tradičnom odevu v dôsledku prvej a druhej svetovej vojny a v počiatkoch budovania socializmu. Tento materiál nebol doposiaľ, až na výnimky, kriticky odborné zhodnotený a publikačne sprístupnený.⁶ Rozsah i kvalita odpovedí sa, tak ako to pri dotazníkových výskumoch býva, rôzni. Nájdeme medzi nimi odpovede podrobné i negatívne, niekedy odpovede úplne chýbajú alebo sa uvádzajú iba strohé informácie. Mnohé dotazníky však obsahujú podrobné opisy vrátane jednotlivých odevných súčiastok v sledovanom regióne. Nájdú sa aj informácie o dobe či príčinách zániku nosenia tradičného odevu, ale tiež rozličné nákresy, výnimočne i fotografie a strihy. Viaceré dotazníky spomenuli údaje o histórii obce a zamestnaní jej obyvateľov.

Cieľom tohto príspevku je oboznámiť odbornú verejnosť s takmer 30-ročným

⁶ Tradičný odev regiónu Turca spracoval Mojmir Benža. BENŽA, Mojmir. *Tradičný odev Turca*. Vrútky: FOMI s. r. o., 2019. ISBN 978-80-99943-00-2.

obcí.⁹ Dnes máme v Archíve SNM, pobočke v Martine zachovaných 2 685 dotazníkov.

Dotazník č. 1 bol posielaný ešte roku 1942, tentoraz na národné školy (D3).

Na dotazníkovú akciu č. 1 nadviazal *Dotazník o krojoch* č. 2 (D2) z roku 1940. Dotazníkom oslovil J. Geryk národné školy. Obsahoval 13 otázok. Na rozdiel od dotazníka č. 1 zisťoval navyše informácie aj o zaniknutých krojoch zaznamenaných v literatúre, obecnej alebo školskej kronike, zvečnených na fotografiách, malbách či kresbách. Ďalšie dotazníkové otázky súviseli s možnosťou a podmienkami získania kompletného kroja alebo jeho súčastí do zbierok múzea. V závere bola výzva na zasielanie fotografií do múzea. Dotazník č. 2 bol zrejme opätovne zaslaný aj v roku 1956, z toho roku sa zachovalo niekoľko odpovedí, napr. z Bratislavy-Lamača, kde daný dotazník vyplnil profesor Alexander Húščava.¹⁰

Výsledky prvých dotazníkových akcií J. Geryk prezentoval na svojich prednáškach. „*Slovenský ľudový kroj je dnes ešte nepreskúmaný, aspoň nie dostatočne, preto bude potrebné pokračovať vo výskumnej činnosti, aby sme mohli dostať správny obraz o tomto našom ľudovom kroji, jeho historickom vývine... veď ľudový kroj predstavuje nám prácu ľudu na poli, na ktorom pestoval ľan a konope a dochovával ovce na vlnu, aby ju mohol spracovať na svoj odev... Hovorí sa, že slovenská ľudová pieseň je zrkadlom slovenskej duše, ktorou prejavuje svoje city. Môžeme tvrdiť, že i ľudový kroj je takým zrkadlom duší pracovníkov, ktorí ho zhotovili, lebo je výrazom ich vôle, vysokých schopností a citu k umeniu.*“¹¹

Osobitne sa J. Geryk zaujímal o príčiny a obdobie zániku tradičného odevu v konkrétnych oblastiach Slovenska: „*Ked' sa pozrieme do minulosti a sledujeme tento proces od počiatku XIX. st. až do dnešného dňa, vidíme celý rad príčin, ktoré tento proces spôsobujú. Je hodne obcí, v ktorých vôbec nenosili kroje. Boli to zväčša obce, ktoré založili napr. baníci, teda sú to obce vyvinuté z baníckych osád z čias kolonizácie. V tých obciach alebo osadách, kde domáci ľud nosil kroj, začal zanikať vtedy, keď sám ľud začal strácať úctu k tradíciám i krojom, povolovala i konzervatívnosť ochrany kolektívu a vtedy stačili 1-2 z kolektívu, ktorí ľahko porušili jednotu kroja, v čom nasledovali ich aj ostatní a domáca verejnosť to prijala. Ďalší proces menenia a zanikania kroja urýchlili zasa druhé okolnosti, napr. nedostatok materiálu, ktorý potrebujú na kroje, vábivá lacnota a jemnosť továrenských výrobkov a pohodlná móda; stálym zamestnávaním zanedbávajú výzdobu krojov, tak že staršie ženičky, ktoré vedia pekne vyšívať, nemajú času a dorast nevie vôbec vyšívať. Žiaľno, ani škola neumožňuje deťkam, aby sa naučili šiť a ozdobiť si svoj odev svojráznym vyšívaním. V roku 1940 bolo na Slovensku okolo 3300 obcí, z ktorých asi v 1640 už nenosili kroj.*“¹²

Dotazníkové akcie Slovenského národného múzea v Martine

V 50. rokoch 20. storočia organizovalo SNM v Martine ďalšie dotazníkové akcie venované výskumu tradičného odevu.

1927 – 1936, Zápisnica výborového zasadnutia MSS zo dňa 28. 11. 1929, s. 53.

⁹ Archív SNM, pobočka v Martine, f. MSS. Zápisničná kniha MSS 1927 – 1936, Zápisnica z valného shromaždenia zo dňa 27. 3. 1930, s. 67.

¹⁰ Alexander Húščava (1906 – 1969) – historik a archivár, zakladateľ odboru archívnictva na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave.

¹¹ Archív SNM, pobočka v Martine, o. f. Ján Geryk. Koncept prednášky o krojoch, b. d.

¹² Archív SNM, pobočka v Martine, o. f. Ján Geryk. Zanikanie krojov, koncept prednášky, b. d.

Obr. 4. Nákras kožuša z obce Bzovík (okres Krupina). Dotazník č. 164/1950. Národná škola v Bzovíku, 1950. Foto Archív SNM, pobočka v Martine, 2022.

Fig. 4. Sketch of a fur coat from the village of Bzovík (Krupina district). Questionnaire no. 164/1950. National school in Bzovík, 1950. Photograph from the Archives of the SNM, branch in Martin, 2022.

Prvou bola dotazníková akcia č. 98/1950 (D4) z januára 1950 zaslaná do národných škôl vo vybraných obciach, v ktorých bol z predošlých dotazníkov zistený zhodný tradičný odev s okolitými dedinami. SNM v Martine preto potrebovalo spresniť výber krojov alebo ich častí pre prípadné akvizície. Dotazník obsahoval päť otázok. Zist'ovalo sa, v ktorých obciach sa nosí rovnaký kroj, kde bol najtypickejší. Opis sa rozpisoval osobitne pre mužský, ženský alebo detský odev. Zist'ovali sa aj príčiny a obdobie zániku nosenia kroja v jednotlivých oblastiach. Cieľom múzea bolo predovšetkým získať kompletný kroj do múzejných zbierok. Zaujímali sa aj o ďalšie pozoruhodné obecné pamiatky.

Dotazníková akcia č. 164/1950 (D5) bola venovaná častiam kroja vyhotoveným z kožušiny. Tieto dotazníky putovali do národných škôl. V predslove dotazníka predstavil J. Geryk krojovú zbierku SNM v Martine. V snahe jej systematického doplnovania vyzdvihol najmä dôležitosť správneho a kompletného vyplnenia dotazníka: „... aby sa kroje aspoň tu zachovali pre ďalšiu budúcnosť; aby bola prístupná pre vedecké štúdium... Teraz dotazníkovým spôsobom robíme evidenciu o starých i novších krojoch, ktoré budú základom pre naše dopĺňanie a ďalšie vedecké bádanie. Prosíme v tejto našej výskumnej práci Vašu pomoc. Obetujte z toho mála času niečo i nášmu

Obr. 5. Nákrsky kožučov z Piešťan od žiačky M. Martinovej. Dotazník č. 164/1950. Národná škola v Piešťanoch, 1950. Foto Archív SNM, pobočka v Martine, 2022.

Fig. 5. Sketches of fur coats from Piešťany by a pupil of M. Martinová. Questionnaire no. 164/1950. National school in Piešťany, 1950. Photograph from the Archives of the SNM, branch in Martin, 2022.

*snaženiu, ved' pracujeme všetci za celok v prospech svojho národa.*¹³

Dotazník obsahoval opisy osobitne mužských, ženských a detských odevných súčastí, respondenti mali uviesť, či a kde sa ešte nosia, dôraz sa kládol na druh kožušiny, farbu, rozmery, typ výzdoby, strih, informácie o tom, v akom ročnom období sa nosili. J. Geryk sa v dotazníku zaujímal aj o starostlivosť o odev – čo sa používa proti moliam, praskaniu kože a pod. Súčasťou dotazníka boli aj otázky ohľadom výrobcov. Tak ako pri iných dotazníkoch, opakovali sa otázky o možnosti získania akvizícií. Učiteľom sa odporúčalo zadať starším školákum úlohu zakresliť ozdobné časti nachádzajúce sa na kožuchoch.¹⁴ Nakoniec múzejníci žiadali aj uvedenie kontaktov na fotografov a fotoamatérov, ktorí sa zaoberali fotografovaním miestnych národopisných predmetov. Táto dotazníková akcia bola úspešná, múzeum získalo informácie z vyše 1 000 lokalít.

Hneď vo februári 1950 bola na miestne národné výbory rozosielaná v tom roku už tretia dotazníková akcia č. 178/1950 (D6), ktorá sa zamerala na modrotlač. Obsahovala desať otázok, okrem informácií o farbiarňach zahŕňala aj popisy súčastí odevu, ktoré sa farbili alebo sa na ne tlačil vzor.

Napriek skutočnosti, že sa vďaka dotazníkovým akciám podarilo nazhromaždiť veľa cenných informácií, J. Geryk si uvedomoval, aký dôležitý je terénny

¹³ Archív SNM, pobočka v Martine, f. Slovenské národné múzeum v Martine. Dotazníková akcia č. 164/1950.

¹⁴ Kresby poslalo viacero oslovených obcí, napr. Sebedín-Bečov, Abrahám, Horné Trhovište, Vyšná Jablonka, Spišská Belá, Obišovce, Bzovík, Marianka, Piešťany.

výskum. Oslovení respondenti ho k nemu často nabádali. Mnoho obcí malo so správnym zodpovedaním otázok problémy, vedeli však zabezpečiť takých obyvateľov, ktorí tradičný odev vlastnili, prípadne si ho pamätali a boli ochotní pri výskume spolupracovať s pracovníkmi múzea.

V roku 1949 SNM v Martine vybudovalo fotoateliér a do jeho služieb bol prijatý odborný fotograf Ján Dérer. Jeho úlohou bolo fotografovať zbierky v múzeu i v teréne pri výskume. J. Geryk sa usiloval o zriadenie mobilného fotoateliéru: „*Našou túžbou bolo urobiť súpis národopisných pamiatok po celom Slovensku: získať auto, upraviť ho pre fotoateliér a chodiť systematicky z dediny do dediny a zachytiť všetko zo stránky historickej a národopisnej, ale dosiaľ sa nám to nepodarilo uskutočniť.*“¹⁵

SNM v Martine sa snažilo v priebehu rokov 1952 – 1955 tromi podobnými akciami zameranými na popis jednotlivých súčastí odevu podľa výberu J. Geryka obohatiť doterajšie informácie o ľudovom odevu.

Dotazníková akcia č. 1747/1952 (D9) bola určená národným školám a obsahovala 16 otázok, ktoré mali zachytiť ľudový názov predmetu, jeho vyobrazenie (kresbu, strih, fotografiu), rozmery, druh materiálu, jeho farebnosť a funkciu, meno zhotoviteľa či miesto, kde sa dá kúpiť. Múzejníci sa v tomto dotazníku pýtali ďalej na tradície a zvykoslovie v súvislosti s používaním tradičného ľudového odevu či jeho častí, ako aj na ich presný výskyt s uvedením mien a adresy konkrétnych osôb pre ich prípadné oslovenie.

Takmer identické otázky obsahovala dotazníková akcia č. 1 303/1953 (D11) určená riaditeľstvám národných škôl a dotazníková akcia z roku 1955 (bez čísla, D17) rozosielená riaditeľstvám národných, osemročných a jedenásťročných škôl.

V roku 1952 sa realizovala dotazníková akcia č. 1 325/1952 (D8), ktorá v 14 otázkach adresovaných miestnym národným výborom zisťovala, či roľníci v danej obci ešte nosia kroj, kto ho presne nosí a pri akej príležitosti. Ak sa v obci už nenosil, múzejníci sa zaujímali o príčiny a datovanie zániku obliekania sa do kroja, či nosenie rovnakého typu tradičného odevu v okolitých obciach. Ďalšie dotazy boli zamerané na podrobný popis odevu a jeho súčastí a možnosti ich akvizície. Na ďalší rok sa táto dotazníková akcia opakovala pre národné školy pod č. 697/1953 (D10).

Obciam, v ktorých tamojší tradičný odev zanikol, bola roku 1954 zaslaná dotazníková akcia č. 2 201/1954 (D13). Jej cieľom bolo overiť si hodnovernosť tohto záznamu a zistiť príčinu zániku nosenia kroja. Okrem už spomínaných otázok obsahovala aj dotazy o histórii obce a zamestnaní jej obyvateľov, týkali sa napríklad pestovania ľanu či chovu oviec. Výskum tejto dotazníkovej akcie bol rozšírený o informácie týkajúce sa existencie tovární alebo baní, vystaňovalectva a teda práce v zahraničí, ako aj požiarov, prípadne masového výskytu chorôb a pod.

Dotazníková akcia č. 318/1954 (D12) zaslaná miestnym národným výborom, prípadne osvetovým zariadeniam, sa zaujímala o to, či sa konkrétne pomenovania pre súčasť tradičného odevu používali aj v ich lokalite; žiadaný bol samozrejme tiež opis jednotlivých častí odevu.

¹⁵ Archív SNM, pobočka v Martine, o. f. Ján Geryk. Správa o činnosti v národopisných zbierkach SNM v rokoch 1945 – 1950.

V rokoch 1955 – 1957 bolo realizovaných päť dotazníkových akcií s rovnakými otázkami.

Prvou bola dotazníková akcia č. 2 636/1955 (D15) rozosielená na miestne národné výbory. Cieľom bolo zistiť, v ktorých lokalitách sa nosí spoločný typ kroja a zhrnúť všetky spoločné znaky. Múzejníci chceli prostredníctvom tohto dotazníka vyskúmať, v ktorých obciach sa nosenie krojov stalo minulosťou, kedy a aká bola príčina ich zániku.

Na tento výskum nadväzovali štyri dotazníkové akcie; dotazníková akcia č. 3 409/1955 (D16) bola adresovaná národným školám, dotazníková akcia č. 1/1956 (D18) bola určená pre miestne národné výbory, dotazníky z akcie č. 332/1956 (D20) a č. 234/1957 (D23) múzejníci zaslali na miestne národné výbory.

Dotazníková akcia č. 316/1956 (D19) mala objasniť disproporcie v odpovediach o výskyte rovnakého odevu v okolitých lokalitách.

Najpodrobnejší bol *Všeobecný dotazník o ľudovom odevu* č. 1 456/1956 (D21). Respondenti v ňom mali podať prehľad o ľudovom odevu roľníkov a robotníkov od „*dávnych čias, kam siahala pamäť žijúcich jedincov*“ do roku 1954. Dôraz sa kládol najmä na názvy všetkých odevných súčastí. Dotazník na 16 stranách obsahoval otázky rozdelené do štyroch skupín. Skupina A-B sa týkala ženského a mužského tradičného odevu a skupina C-D odevu robotníckej rodiny, z ktorej sa regrutovali pracovné sily do továrni nenosiace v tom čase už kroj. Primárne sa popisoval letný odev, avšak u ostatných druhoch odevov sa mali zapísať len hlavné rozdiely.

V roku 1956 bol realizovaný dotazníkový výskum na tému ženského spodného odevu označovaný tiež ako „dotazník o rubáči“ (D22). Obsahoval 40 otázok a bol rozoslaný na miestne národné výbory.

Okrem vyššie uvedených boli realizované aj dotazníkové výskumy menšieho rozsahu, ktoré zisťovali konkrétnu problematiku v určitom regióne.¹⁶ Niektoré dotazníky sa zachovali len vo fáze prípravy, napr. dotazníková akcia č. 3 503/1956 *Piesne o kroji*.

Dotazníkové akcie sa mali opakovať v lokalitách, z ktorých neprišla odpoveď alebo bola nedostatočná. Doložené však máme obce, ktoré v priebehu pol roka dostali až tri rovnaké dotazníky. Niektoré obce si na opakované požiadavky zo strany múzea sťažovali. Táto „tvrdošijná“ taktika J. Geryka však mala úspech, nakoľko veľa obcí poslalo podrobné odpovede až na niekoľké vyzvanie.

Československá akadémia vied priznala v roku 1956 SNM v Martine charakter vedeckého pracoviska a pri SNM v Martine začala pôsobiť vedecká rada. Na druhom zasadnutí Vedeckej rady SNM v Martine dňa 7. 12. 1956 bola predložená výskumná úloha J. Geryka s názvom „Príčiny zanikania krojov“. Úloha bola podrobená kritike a Gerykovi odporučili, aby svoju ďalšiu prácu koordinoval so SAV.¹⁷

Po uvoľnení z funkcie riaditeľa v roku 1957 sa J. Geryk plánoval venovať odbornej práci ako kustód krojovej zbierky. Zaznamenal to aj vo svojich pamätiach: „... *Bol to z jednej strany pocit príjemný, že budem voľnejší, keď sa zbavím mnohých starostí o celkový ústav, že pokojne budem sa môcť venovať výlučne len môjmu oddeleniu*

¹⁶ Napr. dotazníková akcia č. 1670/1940 sa zaoberala krojom v Turci, dotazníková akcia č. 2229/1940 zase čepcami v Revúckej doline, dotazníková akcia č. 27/1943 bola zameraná na výšivky a krojové súčasti trnavského kroja.

¹⁷ Archív SNM, pobočka v Martine, f. Slovenské národné múzeum v Martine. Zápisnica zo zasadnutia Vedeckej rady Slovenského národného múzea v Martine, 16. 3. 1956, s. 1.

*krojov ako kustód, z druhej strany bolo mi ľúto, že musím zanechať opraty ústavu, ktorými som reguloval jeho život, držal na uzde niektorých nezpratníkov domácich i vonkajších neprajníkov... Ako kustód oddelenia krojov pochodil som mnoho našich dedínok v každom kraji Slovenska, z ktorých doniesol som v balíkoch alebo vo vreči čiastky kroja. Mojou snahou bolo systematicky skompletovať všetky kroje, ktoré sa nosili na Slovensku, ale usiloval som sa aj o to, aby sme mali v múzeu zariadenú jednu veľkú sieň s krojmi našich slovanských národov. V záujme tejto snahy dal som sa na spracovanie mapy krojov.*¹⁸ Svoje dlhoročné pôsobenie v SNM v Martine ukončil J. Geryk koncom roka 1958. Jeho odchod bol poznačený názorovým rozporom s novým vedením múzea i reorganizáciou slovenského múzejníctva, ktorá citeľne zasiahla práve SNM v Martine, ktoré takmer celý svoj profesijný život budoval.

Na dôchodku sa J. Geryk venoval zostavovaniu nedokončenej monografie rodnej obce Záriečie a Púchovskej doliny, rodovej genealógii a filatelickej zbierke. Zrejme plánoval pokračovať aj s vyhodnotením zbierky dotazníkov, ktoré si nechal u seba. Spracovanie rozsiahleho nazhromaždeného materiálu zostalo však nedokončené. Čiastkovým výsledkom je niekoľko regionálnych máp s veľmi zložitým, až neprehľadným obsahom. J. Geryk na mapách používal štrukturované figurálne znaky, ktoré ako súbor neposkytovali žiadaný komplexný pohľad.¹⁹

Do múzea sa dotazníky vrátili začiatkom 80. rokov 20. storočia ako súčasť osobného fondu J. Geryka. Neskôr boli v súlade s provenienčným princípom zaradené do príslušných už spomínaných fondov. Vzhľadom na dôležitosť sme z dotazníkov vytvorili pri nich samostatné fondové oddelenia. V súčasnosti k nim dohotovujeme archívne pomôcky, aby sme tento prameň k tradičnému odevu na Slovensku sprístupnili odbornej verejnosti. V osobnom fonde J. Geryka ostali poznámkové zošity, katalogizačné lístky a krojové mapy, ktoré na základe poznatkov z výskumov vytvoril.²⁰

Dotazníkové výskumy sa zachovali nekompletné. Vzhľadom na činnosť pôvodcu a neskôr aj neodbornú manipuláciu pri spracovaní a využívaní materiálu sa môžu jednotlivé dotazníky nachádzať v ďalších fondoch, prípadne inštitúciách.

Hlavnou prílohou príspevku je lokálny zoznam dotazníkových akcií. Zoznam je rozdelený do dvoch častí podľa archívnych fondov, v ktorých sa dokumenty nachádzajú. Vzhľadom na značný rozsah dotazníkových akcií obsahuje len základné informácie ako súčasné názvy obcí v abecednom poradí, okres (platný k 30. 6. 2022) a zoznam dotazníkov k danej lokalite. V zozname sú uvedené iba lokality z územia Slovenskej republiky.

¹⁸ Archív SNM, pobočka v Martine, o. f. Ján Geryk. Pamäti J. Geryka.

¹⁹ BENŽA, Mojmir. *Kartografická metóda a slovenská etnológia*. Bratislava: vlastným nákladom, 2020, s. 17-18. ISBN 80-968642-5-4.

²⁰ SEDLÁČKOVÁ, Michala. Významné osobnosti slovenského múzejníctva ukryté v archívnych fondoch Archívu Slovenského národného múzea, pobočky v SNM – Múzeách v Martine. In: *Múzeum*. 2021, roč. LXVII, č. 3, s. 9. ISSN 0027-5263.

Vysvetlivky jednotlivých skratiek použitých v zozname:

Dotazníkové akcie tradičného odevu Muzeálnej slovenskej spoločnosti

- D1 – Dotazník krojový č. 1
- D2 – Dotazník krojový č. 2
- D3 – Dotazník krojový č. 1 z roku 1940

Dotazníkové akcie tradičného odevu Slovenského národného múzea v Martine

- D4 – Dotazník č. 98/1950
 - D5 – Dotazník č. 164/1950
 - D6 – Dotazník č. 178/1950
 - D7 – Dotazník č. 1 170/1951
 - D8 – Dotazník č. 1 325/1952
 - D9 – Dotazník č. 1 747/1952
 - D10 – Dotazník č. 697/1953
 - D11 – Dotazník č. 1 303/1953
 - D12 – Dotazník č. 318/1954
 - D13 – Dotazník č. 2 201/1954
 - D14 – Dotazník č. 1 587/1955
 - D15 – Dotazník č. 2 636/1955
 - D16 – Dotazník č. 3 409/1955
 - D17 – Dotazník z roku 1955 – popis jednotlivých súčastí odevu
 - D18 – Dotazník č. 1/1956
 - D19 – Dotazník č. 316/1956
 - D20 – Dotazník č. 332/1956
 - D21 – Dotazník č. 1 456/1956
 - D22 – Dotazník z roku 1956 tzv. „rubáč“ (spodný ženský odev)
 - D23 – Dotazník č. 234/1957
- D – Dotazníky, ktoré nebolo možné presne identifikovať alebo listy z registratúry MSS a SNM v Martine, ktoré obsahujú popis tradičného odevu
- * – zaniknuté lokality

ARCHÍVNE PRAMENE

- Archív Slovenského národného múzea, pobočka v SNM – Múzeách v Martine, fond Muzeálna slovenská spoločnosť.
- Archív Slovenského národného múzea, pobočka v SNM – Múzeách v Martine, fond Slovenské národné múzeum v Martine.
- Archív Slovenského národného múzea, pobočka v SNM – Múzeách v Martine, osobný fond Ján Geryk.

LITERATÚRA

- BARANOVIČ, Štefan a Alena BÍZIKOVÁ. *Ján Geryk: 1892 – 1978: život a dielo*. Bratislava: Ústredná správa múzeí a galérií, 1985.
- BENŽA, Mojmír. *Kartografická metóda a slovenská etnológia*. Bratislava: vlastným nákladom, 2020. ISBN 80-968642-5-4.

- BENŽA, Mojmir. *Tradičný odev Turca*. Vrútky: FOMI s. r. o., 2019. ISBN 978-80-99943-00-2.
- HALMOVÁ, Mária. Slovenské národné múzeum – zbierky a zberatelia. In: *Múzejné zbierky a zberatelia: etnológ a múzeum: XI. ročník: zborník príspevkov z rovnomeného celoslovenského odborného seminára konaného v dňoch 10. – 11. októbra 2007 vo Východoslovenskom múzeu v Košiciach*. Košice: Východoslovenské múzeum v Košiciach, 2007, s. 125-129. ISBN 978-80-89093-17-5.
- HALMOVÁ, Mária a Radovan SÝKORA. Etnografi v múzeách na Slovensku a v Slovenskom národnom múzeu v povojnovom období. In: *Osobnosti národopisného múzejníctva na Slovensku: etnológ a múzeum, XXV. ročník: zborník príspevkov z odbornej konferencie 17. – 19. mája 2022*. Martin: Slovenské národné múzeum, 2022, s. 12-20. ISBN 978-80-8060-520-9.
- SEDLÁČKOVÁ, Michala. Významné osobnosti slovenského múzejníctva ukryté v archívnych fondoch Archívu Slovenského národného múzea, pobočky v SNM – Múzeách v Martine. In: *Múzeum*. 2021, roč. LXVII, č. 3, s. 7-12. ISSN 0027-5263.

ZOZNAM PRÍLOH:

Príloha č. 1 – Dotazník č. 1 – text

Annexe no. 1 – Questionnaire no. 1 – text

Príloha č. 2 – lokálny zoznam dotazníkových akcií

Annexe no. 2 – list of sites of the questionnaire operations.

QUESTIONNAIRE SURVEYS INTO TRADITIONAL CLOTHING IN SLOVAKIA IN THE SLOVAK NATIONAL MUSEUM IN MARTIN FROM 1929 TO 1957

On the occasion of the 130th anniversary of the birth
of Ján Geryk (1892 – 1978)

Michala Sedláčková

S u m m a r y

The aim of the article was to introduce the academic public to the almost 30-year-long research by J. Geryk, secretary of the Slovak Museum Society, long-standing administrator and later director of the Slovak National Museum in Martin (SNM in Martin). During the whole interwar period and until the mid-1950s, with the exception of the 1930s, the complete care for ethnographic collections lay mainly on J. Geryk due to the lack of specialist staff. He left his greatest mark in the folk costume department, for which he tried to acquire traditional clothing from all areas of Slovakia. J. Geryk considered this an urgent task, because the everyday wearing of traditional clothing was gradually disappearing. In 1929, J. Geryk began his research into traditional clothing by means of extensive questionnaire operations which continued until 1957. The Slovak Museum Society used questionnaires due to the lack of staff able to carry out research in the field. This was an effective way of obtaining information and collection items at the same time, also in the context of preparations for the new exhibitions in the second building of the SNM. J. Geryk managed to gather exceptionally valuable material of a significant extent, in total over 7,700 questionnaires from all the districts in Slovakia. The most sites were from the districts of Košice, Rimavská Sobota and Prešov, and the least from the districts of Šaľa, Myjava and Detva. The questionnaire captured a period of dynamic changes in traditional clothing stemming from the first and second world wars, and the beginning of the construction of socialism. The extent and quality of answers varies. Many questionnaires, however, contain detailed descriptions, including individual items of clothing in the given region. They also contain information about the period, or the reasons why people stopped wearing traditional clothing, as well as various sketches, and in exceptional cases also photographs and patterns. Several questionnaires also mentioned information about the history of the municipality and the employment of its inhabitants. Considering the extent of the material, a sample of the most important and extensive questionnaire operations was presented, together with a mention of brief facts. The questionnaires are deposited in the Archives of the Slovak National Museum, SNM – Museums in Martin branch in the archival fonds of the Slovak Museum Society and the Slovak National Museum in Martin.

Príloha č. 1 – Dotazník č. 1.

Annexe no. 1 – Questionnaire no. 1

Obec: Pošta: Okres:

Dotazník č. 1.

(Všetky názvy píšete v reči ľudu!!)

1. Či ľud vo vašej obci ešte nosí kroj? (Áno, nie, len čiastočne)
2. Kto ho ešte nosí? (Ženy, dievčatá, chlapci, mládenci)
3. Pri akej príležitosti ho nosia? (Vo sviatok, v nedeľu, pri slávnostiach v robotné dni)
4. Jestli sa už kroj nenosí, v ktorých rokoch zanikol a prečo?
5. Pomenujte všetky tie obce, v ktorých nosí ľud ten istý kroj ako vo vašej obci!
6. V ktorej obci, z pomenovaných v bode 5., nosia najtypickejší, najzachovalejší kroj?
7. Aké typické rozdiely sú medzi krojom vo Vašej obci a krojom v ostatných obciach pomenovaných v bode 5.-om?
8. Jestli sú vo Vašej obci občania rozličného vierovyznania, či sa nosia jednako, alebo majú rozdielny kroj. Aké sú tie rozdiely?
9. Pomenujte všetky častky letného i zimného kroja mužského a mládeneckého v presnej ľudovej reči! (klobúk s okrasami, čiapku, košeľu, lajblík, rozličné druhy kabátov, nohavice, obuv, haleny, kožuchy atď.)
10. Pomenujte všetky častky letného i zimného sviatočného i každodenného kroja vydatej ženy a dievčaťa v presnej ľudovej reči!
11. Pomenujte všetky častky letného i zimného, sviatočného i každ. kroja detí (chlapcov i dievčat)!
12. Ktoré častky ženského kroja sú vyšívané? (napr. rukávce na obojkoch okolo hrdla a rúk, oplecká, zástera, čepiec atď.)
13. Ako menuje ľud spôsob vyšívania? (na križíky, na pomal'ovania, žilinské šitie atď.)
14. Ktoré častky mužského kroja sú vyšívané a akým spôsobom?
15. Udajte presnú cenu kompletného mužského a ženského kroja starého ale celkom zachovalého a nového podľa jednotlivých kusov.
16. Pomenujte jednu osobu vo Vašej obci, ktorá by s ochotou pracovala so Slovenským národným muzeom v Turč. Sv. Martine podľa pokynov správy.
17. Či by občania nedarovali Slovenskému národnému múzeu kompletný kroj ženský i mužský a staré výšivky? *

Podpis osoby, ktorá odpovedá na dotazy

Razítko not. úradu

Notár.

**Mali by dbať o to, aby v tomto muzeu zachovaný bol kroj Vašej obce pre budúcnosť. Už mnohé obce zadovážily muzeu cenné veci darom!*

Príloha č. 2 – lokálny zoznam dotazníkových akcií

Annexe no. 2 – list of sites of the questionnaire operations.

Okres Bánovce n/Bebravou

Bánovce n/Bebravou	D1, D2, D3, D8, D13
Borčany	D2, D13
Brezolupy	D6
Cimenná	D1, D5, D13
Čierna Lehota	D1
Dežerice	D1, D6, D13
Dolné Naštice	D1, D6
Dubníčka	D5, D13, D20, D22
Dvorec	D10, D22
Haláčovce	D6, D10, D13
Horné Naštice	D1
Chudá Lehota	D, D1, D2, D22
Krásna Ves	D1, D6
Kšinná	D1, D5, D6, D23
Libichava	D1
Lutov	D8, D13, D22
Malá Hradná	D1, D2, D16
Malé Hoste	D1
Miezgovce	D1
Nedašovce	D1, D5, D6
Omasťiná	D1
Otrhánky	D1, D23
Pečeňany	D1, D13, D22
Podlužany	D1, D6, D20, D22, D23
Pochabany	D1
Pravotice	D1
Prusy	D5, D10, D13, D22
Ruskovce	D1, D13
Rybany	D1, D3, D5, D13
Slatina n/Bebravou	D1, D6, D22
Slatinka n/Bebravou	D1, D6, D20
Šípkov	D1
Šišov	D1, D6, D22
Timoradza	D1, D17
Trebichava	D1, D6
Uhrovec	D1, D2, D8, D13
Uhrovské Podhradie	D1, D3, D6, D22

Veľké Držkovce	D1, D2, D5, D6, D8, D13
Veľké Hoste	D1, D20
Veľké Chlievany	D1, D2, D3, D13, D20
Vysočany	D1, D2, D6, D13, D22
Zlatníky	D1, D20, D22
Žitná-Radiša	D1, D6, D20, D22

Okres Banská Bystrica

Badín	D, D1, D14, D20, D21
Baláže	D3
Banská Bystrica	D1, D2, D6, D13, D20
Brusno	D1, D2, D3, D5, D13, D22
Čerín	D1, D11
Dolná Mičiná	D1, D8
Donovaly	D3, D13, D20, D21
Dúbravica	D1, D14, D17
Harmanec	D1, D5, D20
Hiadeľ	D1, D5
Horná Mičiná	D1
Horné Pršany	D1
Hrochoť	D1, D11, D12, D18
Hronsek	D1
Kordíky	D1, D20
Králiky	D1, D13, D20
Ľubietová	D1, D13, D22
Lučatín	D1, D2, D13
Medzibrod	D1, D5, D13, D22
Moštenica	D1, D2, D13
Motyčky	D3, D13
Môlča	D1, D11
Oravce	D1
Podkonice	D3, D11, D20, D23
Pohronský Bukovec	D22
Poniky	D3, D5, D17
Povrazník	D1, D4, D20
Priečhod	D3, D11, D17

Riečka	D1
Sebedín-Bečov	D, D1, D2, D5, D13, D20, D23
Selce	D1, D13
Slovenská Ľupča	D1, D2, D13
Staré Hory	D3, D13
Špania Dolina	D1, D13
Tajov	D1, D5
Vlkanová	D1

Okres Banská Štiavnica

Baďan	D1, D20, D22
Banská Belá	D3
Banská Štiavnica	D1, D3, D5, D13, D20
Banský Studenec	D1, D11, D20, D22
Beluj	D1, D5, D11
Dekýš	D1
Ilija	D1, D13
Kozelník	D1, D17
Močiar	D1
Počúvadlo	D1, D9, D11, D16, D17, D22
Podhorie	D1, D16, D17
Prenčov	D1
Svätý Anton	D1
Štiavnické Bane	D1, D2, D5, D13
Vysoká	D1, D5, D9, D11

Okres Bardejov

Abrahámovce	D1, D14, D17
Andrejová	D3
Bardejov	D1, D2, D3, D8, D13, D20, D23
Bartošovce	D1, D11, D14, D20
Becherov	D3, D5, D17, D20
Beloveža	D3, D13, D20
Bogliarka	D3, D13
Brezov	D1
Brezovka	D1
Buclovany	D1
Cigeľka	D1
Dubinné	D20

Frička	D, D1, D17
Fričkovce	D1, D23
Gabolto	D1
Gerlachov	D1
Hankovce	D1, D17
Harhaj	D1, D11, D16
Hažlín	D, D1
Hertník	D1
Hervartov	D3
Hrabovec	D1
Hrabské	D1, D11
Hutka	D3
Chmeľová	D3
Janovce	D1, D5, D11, D13
Jedlinka	D3, D13
Kľušov	D1
Kobyly	D1, D20
Kochanovce	D1, D17
Komárov	D4, D13
Koprivnica	D1, D17, D20
Kožany	D3
Krivé	D3, D17
Kríže	D3
Kružlov	D1, D20
Kučín	D23
Kurima	D2, D3
Kurov	D3, D10
Lascov	D1
Lenartov	D1
Lipová	D1
Livov	D1, D5
Livovská Huta	D1, D5, D11
Lopúchov	D1
Lukavica	D8
Lukov	D1, D9, D11
Malcov	D1, D11
Marhaň	D1, D11, D20
Mikulášová	D3, D16
Mokroluh	D4, D5, D8
Nemcovce	D3, D21
Nižná Polianka	D8
Nižná Voľa	D3, D11

Nižný Tvarožec	D1
Ofšavce	D1, D11
Ondavka	D3, D18, D23
Ortuťová	D1, D18
Osikov	D1
Petrová	D1
Poliakovce	D8
Porúbka	D3
Raslavice	D1
Regetovka	D1, D14
Rešov	D1, D11, D20
Richvald	D3, D11
Rokytov	D1, D9, D11
Smilno	D, D3, D5
Snakov	D1, D14, D17
Stebnícka Huta	D3, D13, D20
Stebník	D1, D20
Stuľany	D1
Sveržov	D1, D20
Šarišské Čierne	D1
Šašová	D1, D18
Šiba	D1
Tarnov	D1
Tročany	D1
Vaniškovce	D1
Varadka	D3, D17
Vyšná Polianka	D10
Vyšná Voľa	D3, D11
Vyšný Tvarožec	D1, D11, D17, D20
Zborov	D, D1, D5, D23
Zlaté	D1

Okres Bratislava

Bratislava	D, D1, D2, D3, D5, D6, D8, D10, D13, D18, D20, D21
------------	--

Okres Brezno

Bacúch	D1, D6, D20
Beňuš	D1, D3, D11
Brezno	D, D1, D2, D6, D13
Bystrá	D1, D2, D5

Čierny Balog	D, D1, D3, D6, D11, D17, D21, D22
Dolná Lehota	D1
Heľpa	D, D1, D6, D11, D14, D17
Horná Lehota	D1, D2, D6
Hronec	D1, D5, D22
Jarabá	D13
Jasenie	D1, D6
Lom n/Rimavicou	D1
Michalová	D1, D2, D6
Mýto p/Ďumbierom	D1, D6
Nemecká	D1, D2, D3, D6
Osrblie	D, D1, D2
Podbrezová	D1, D2, D6, D13
Pohorelá	D, D1, D6, D22
Pohronská Polhora	D1, D6
Polomka	D, D1, D6, D7, D9, D11
Predajná	D1, D5, D6, D13
Ráztoka	D1, D6, D13
Sihla	D1, D3
Šumiac	D1, D6, D9, D11, D18, D20
Telgárt	D1, D6, D20, D22
Valaská	D1, D6, D18
Závadka n/Hronom	D1, D5, D20

Okres Bytča

Bytča	D1, D2, D3, D8, D13, D22
Hlboké n/Váhom	D1, D5, D13
Hvozdnica	D1, D22
Jablonové	D1, D16, D21, D22
Kolárovice	D3, D11, D13, D20
Kotešová	D1, D2, D3, D13
Maršová-Rašov	D1, D2
Petrovice	D3, D5, D13
Predmier	D1, D13
Súľov-Hradná	D1, D17, D20, D22
Štiavnik	D1, D11
Veľké Rovné	D1, D3, D11, D20

Okres Čadca

Čadca	D1, D4, D11, D20
Čierne	D19, D22
Dlhá n/Kysucou	D2
Dunajov	D1
Harvelka*	D20
Klubina	D1, D5, D14, D22
Korňa	D22
Krásno n/Kysucou	D3
Makov	D1, D5, D11, D12, D15
Nová Bystrica	D1, D18, D20, D22
Olešná	D1, D11
Oščadnica	D1, D22
Podvysoká	D1, D22
Radôstka	D1, D20
Raková	D1, D19
Riečnica*	D1, D11, D22
Skalité	D8, D19, D22
Stará Bystrica	D1, D22
Staškov	D1, D5, D20
Svrčinovec	D3, D11, D19, D22
Turzovka	D1, D11, D17, D20, D22
Vysoká n/Kysucou	D11, D20, D23
Zákopčie	D1, D13, D20, D21
Zborov n/Bystricou	D3, D14, D20

Okres Detva

Detva	D, D1, D15
Detvianska Huta	D1, D3
Dúbravy	D1
Horný Tisovník	D1, D3, D17
Hriňová	D1, D5, D9, D11
Klokoč	D3
Podkriváň	D3, D5, D11
Slatinské Lazy	D8
Stará Huta	D1, D3, D17
Stožok	D3, D5, D11
Víglaš	D1
Víglašská Huta-Kalinka	D1, D3, D22

Okres Dolný Kubín

Bziny	D1, D6, D22
Dlhá n/Oravou	D1, D19
Dolný Kubín	D, D1, D3, D5, D6, D20, D22
Horná Lehota	D1, D5, D13
Chlebnice	D1, D6, D19, D20, D22
Istebné	D1, D5, D6, D14, D19, D22
Jasenová	D, D1, D5, D22
Kraľovany	D1, D6, D20, D22
Krivá	D6, D20, D22
Leštiny	D1, D20
Malatiná	D1, D6, D20, D22
Medzibrodie n/Oravou	D1, D6, D20, D22
Oravská Poruba	D1
Oravský Podzámok	D1, D3, D5, D6, D13, D20, D22
Osádka	D1, D20, D22
Párnica	D1, D4, D6, D19
Pokryváč	D1, D16
Pribiš	D1, D17, D19, D20, D22
Pucov	D1, D19
Sedliacka Dubová	D1
Veličná	D1, D6, D20
Vyšný Kubín	D1, D6, D14, D20
Zázrivá	D, D1, D5, D6, D11, D17, D21, D22
Žaškov	D1, D9, D11, D20, D22

Okres Dunajská Streda

Báč	D10
Baka	D5, D8
Baloň	D1, D6
Blatná na Ostrove	D1, D6, D8
Bodíky	D6, D8
Boheľov	D5
Čakany	D5, D8

Čenkovce	D1, D8
Čiližská Radvaň	D5, D6
Dobrohošť	D5, D6, D8
Dolný Bar	D5, D6
Dunajská Streda	D1, D6, D8
Dunajský Klátov	D5
Gabčíkovo	D1, D6
Holice	D1, D5, D6, D8, D10
Horná Potôň	D10
Horné Mýto	D5
Horný Bar	D5, D6, D8, D10
Jahodná	D1, D6
Janíky	D5, D10
Jurová	D8
Kľúčovec	D5
Kostolné Kračany	D1, D5
Kráľovičove Kračany	D1, D6
Kútники	D6
Kvetoslavov	D8
Lehnice	D1
Lúč na Ostrove	D1, D6
Macov	D1
Mad	D6, D10
Malé Dvorníky	D1, D5
Medved'ov	D5, D8
Mierovo	D5, D6, D8
Míchal na Ostrove	D6
Nový Život	D1, D5, D6
Ohrady	D1, D6
Okoč	D1, D6
Oľdza	D5, D10
Orechová Potôň	D8
Padáň	D1
Pataš	D1
Povoda	D6, D8
Rohovce	D6, D8
Sap	D5, D6, D21
Šamorín	D1, D6, D8
Štvrtok na Ostrove	D5, D6, D8
Topoľníky	D1, D6
Trhová Hradská	D1, D6
Trnávka	D1

Trstená na Ostrove	D6, D8
Veľké Blahovo	D1, D6
Veľké Dvorníky	D1, D5, D6
Veľký Meder	D1, D6
Vieska	D1, D6
Vojka n/Dunajom	D6, D8
Vrakúň	D1, D5, D6
Vydrany	D1, D5
Zlaté Klasy	D1, D6, D10

Okres Galanta

Abrahám	D1, D5, D6, D11, D16, D18, D20
Čierna Voda	D1, D6
Čierny Brod	D1, D5
Dolná Streda	D1, D5, D6
Dolné Saliby	D1
Galanta	D1, D2, D5, D6, D11
Gáň	D1, D5, D6
Horné Saliby	D1
Hoste	D1, D3, D5, D6
Jánovce	D1
Jelka	D5, D6, D8
Kajal	D1, D6
Košúty	D1, D6
Kráľov Brod	D1
Malá Mača	D1, D5
Matúškovo	D1, D6
Mostová	D1, D6
Pata	D1, D3, D6, D11, D20
Pusté Sady	D1
Pusté Úľany	D1, D3, D5, D6, D11
Sereď	D1, D2, D6, D15, D20, D22
Sládkovičovo	D1, D6
Šalgočka	D1, D22
Šintava	D1, D5, D6
Šoporňa	D1, D3, D5, D6, D20, D22
Tomášikovo	D1, D6
Topoľnica	D1
Trstice	D1, D6

Váhovce	D1, D6, D22
Veľká Mača	D1, D6
Veľké Úľany	D, D1, D5, D6, D8
Veľký Grob	D1, D6
Vozokany	D1
Zemianske Sady	D1, D6

Okres Gelnica

Helcmanovce	D3, D14, D17
Henclová	D1, D2, D3, D5, D13
Hrišovce	D1, D4
Jaklovce	D3, D11
Klukkava	D, D1, D11, D17
Kojšov	D3, D14, D17
Margecany	D3, D4, D5, D11
Mníšek n/Hnilcom	D3, D13
Nálepko	D2, D9, D13
Prakovce	D3, D5, D13
Richnava	D1, D14
Smolnícka Huta	D3, D5
Smolník	D3, D5, D10
Stará Voda	D3
Švedlár	D2, D10
Úhorná	D3, D11
Veľký Folkmar	D3, D7, D11
Závadka	D1, D5, D11, D18, D21
Žakarovce	D3, D9, D11, D12, D16

Okres Hlohovec

Bojničky	D1, D22
Červeník	D1, D5
Dolné Otrokovce	D5, D15
Dolné Trhovište	D1, D17
Dolné Zelenice	D1, D22
Dvorníky	D1, D2, D3, D6, D13, D14, D22
Hlohovec	D1, D2, D6, D10, D13
Horné Otrokovce	D1, D6
Horné Trhovište	D5

Horné Zelenice	D1, D9, D14, D17, D22
Jalšové	D10, D22
Kľačany	D1, D5
Koplotovce	D8, D13, D22
Leopoldov	D3, D6, D22
Madunice	D, D1, D11, D22
Merašice	D1, D3
Pastuchov	D1, D11, D14, D17, D20
Ratkovce	D1, D15
Sasinkovo	D1
Siladice	D1, D6
Tekold'any	D1, D20
Tepličky	D1
Trakovice	D, D1, D4, D5, D11, D20
Žilkovce	D1, D5, D6

Okres Humenné

Adidovce	D1
Baškovce	D1, D13
Brekov	D1
Brestov	D3
Černina	D1, D5
Gruzovce	D1
Hankovce	D1
Hažín n/Cirochou	D1
Hrabovec n/Laborcom	D1
Hrubov	D1, D11
Hudcovce	D1
Humenné	D1, D3, D13
Chlmec	D5, D8
Jabloň	D1, D11
Jankovce	D3, D13
Jasenov	D3
Kamenica n/Cirochou	D1
Kamienka	D1
Karná	D1, D5, D17
Kochanovce	D5, D13
Košarovce	D3

Lackovce	D1
Lieskovce	D1
Lukačovce	D1
Ľubiša	D, D1, D23
Maškovce	D1, D13
Modra n/Cirochou	D1, D5
Myslína	D1, D23
Nechválóva Polianka	D2
Nižná Sítница	D3
Nižné Ladičkovce	D1, D5
Ohradzany	D1
Pakostov	D3, D20
Papín	D1, D5
Porúbka	D3
Prituľany	D5
Ptičie	D3, D5
Rohožník	D3, D6
Rokytov pri Humennom	D1, D20
Rovné	D1
Ruská Kajňa	D1
Ruská Poruba	D1
Slovenská Volová	D1
Slovenské Krivé	D1, D23
Sopkovce	D1, D2, D20
Topoľovka	D1, D11, D15
Turcovce	D1, D13
Udavské	D1
Valaškovce*	D3
Veľopolie	D1
Vyšná Jablonka	D2, D5
Vyšná Sítница	D3, D11
Vyšný Hrušov	D1, D13, D23
Závada	D1, D5
Závadka	D1, D17
Zbudské Dlhé	D1, D11

Okres Ilava

Bohunice	D1, D13, D20, D22
Bolešov	D1, D2
Borčice	D13
Červený Kameň	D1, D5

Dubnica n/Váhom	D1, D5, D20, D22
Dulov	D1, D5, D11, D20
Horná Poruba	D5, D9, D11, D16, D17
Ilava	D1, D2, D5, D13
Kameničany	D1, D2
Košeca	D1, D20, D21
Košecké Podhradie	D1, D2, D5, D20, D22, D23
Krivoklát	D1, D5, D20, D22
Ladce	D1, D2, D13, D20
Mikušovce	D1, D5, D8, D11
Nová Dubnica	D1, D18, D20
Pruské	D1, D21, D22
Sedmerovec	D1, D22
Slavnica	D1, D13
Tuchyňa	D1, D5, D20, D22
Vršatské Podhradie	D1, D11, D18
Zliechov	D1, D20, D22

Okres Kežmarok

Abrahámovce	D1, D2, D3, D20
Bušovce	D1, D5
Červený Kláštor	D, D1, D2, D5
Havka	D1, D5
Holumnica	D1, D11
Hradisko	D1, D5
Huncovce	D3
Ihľany	D1, D14, D17, D20
Javorina	D2, D3
Jezerko	D1, D17, D18, D20
Jurské	D1, D16, D17
Kežmarok	D1
Križová Ves	D1
Lechnica	D1
Lendak	D1, D18
Ľubica	D1, D13
Majere	D1
Malá Franková	D1, D5
Malý Slavkov	D1
Matiašovce	D1, D11
Osturňa	D1

Podhorany	D1, D5
Rakúsy	D1, D13
Reľov	D1
Slovenská Ves	D1, D20
Spišská Belá	D1, D5
Spišská Stará Ves	D1, D3, D13
Spišské Hanušovce	D1, D5, D11
Stará Lesná	D3, D5
Stráne pod Tatrami	D1, D5
Toporec	D1, D5, D15, D20
Tvarožná	D1
Veľká Franková	D1, D5
Veľká Lomnica	D3, D13, D20
Vlková	D1, D20
Vlkovce	D1, D5, D20
Vojňany	D1, D5, D17
Vrbov	D1, D2, D5
Výborná	D1, D13
Zálesie	D1, D5
Žakovce	D1, D3

Marcelová	D1, D6, D13, D20, D22
Martovce	D8
Moča	D1, D5
Modrany	D1, D5
Mudroňovo	D1
Nesvady	D1, D5, D6, D17
Okoličná na Ostrove	D1, D6
Pribeta	D1, D13
Radvaň n/Dunajom	D1, D6
Sokolce	D1
Svätý Peter	D1, D5, D6
Šrobárová	D1
Tôň	D1
Veľké Kosihy	D1, D5, D22
Zemianska Olča	D1, D5, D6
Zlatná na Ostrove	D1

Okres Košice

Košice	D1, D5, D8, D13, D16, D17, D18, D20
--------	-------------------------------------

Okres Komárno

Bajč	D1, D5, D6, D13
Bátorove Kosihy	D1, D22
Bodza	D1, D6
Brestovec	D1, D6
Búč	D1, D5
Čalovec	D6, D10
Čičov	D1
Dulovce	D16
Holiare	D1, D6
Hurbanovo	D1, D8, D13, D22
Chotín	D1, D6
Imeľ	D1, D5, D17
Iža	D1, D15
Kameničná	D1, D6
Klížska Nemá	D1, D6
Kolárovo	D6, D8
Komárno	D1, D6
Kravany n/Dunajom	D1, D22
Lipové	D1, D6

Okres Košice-okolie

Bačkovík	D1, D2
Baška	D1
Belža	D8
Beniakovce	D1
Bidovce	D1, D17
Blažice	D1
Bočiar	D1, D5
Bohdanovce	D1, D17
Boliarov	D, D1, D2
Bukovec	D1
Bunetice	D1
Buzica	D1
Cestice	D1
Čakanovce	D1
Čaňa	D1, D11
Čečejevce	D1, D5
Čížatice	D1, D13
Debrad'	D1
Drienovec	D1

Družstevná pri Hornáde	D8, D20	Nižná Myšľa	D1, D13, D14, D16
Dvorníky-Včeláre	D1, D5	Nižný Čaj	D5, D10, D13
Ďurďošík	D1	Nižný Klátov	D1
Ďurkov	D1, D5	Nižný Lánec	D1
Geča	D1, D5, D17	Nová Polhora	D2
Gyňov	D1, D11, D12	Nováčany	D1, D5, D21
Hačava	D5, D8, D18	Nový Salaš	D1, D21
Háj	D8	Obišovce	D3, D5, D13
Haniska	D1, D13	Olšovany	D1, D5, D16
Herľany	D1	Opátka	D1, D3, D5, D9, D13
Hodkovce	D1, D17	Opiná	D1
Hrašovík	D1	Paňovce	D1
Hýľov	D1, D20	Peder	D1, D5, D8
Chorváty	D2	Perín-Chym	D1, D5, D20
Chrastné	D10	Ploské	D1, D5, D11, D20
Janík	D1	Poproč	D1
Jasov	D1, D5	Rákoš	D1
Kalša	D1, D11, D12	Rankovce	D1, D2, D5, D13
Kecerovce	D1	Rešica	D1
Kecerovský Lipovec	D1	Rozhanovce	D, D1, D13
Kechnec	D8	Rudník	D1, D20
Kokšov-Bakša	D1	Ruskov	D1
Komárovce	D1	Ružín*	D, D1, D5
Kostoľany n/Hornádom	D1	Sady n/Torysou	D1
Košická Belá	D1, D3, D5, D9, D11, D17	Seňa	D8, D13
Košická Polianka	D1, D14, D16	Skároš	D1, D13
Košické Olšany	D1, D5, D8	Slančik	D1, D5, D9
Košický Klečenov	D1	Slanec	D1
Kráľovce	D1, D5	Slanská Huta	D1, D11, D20
Kysak	D1, D20	Slanské Nové Mesto	D1, D20
Malá Ida	D1, D5	Sokoľ	D8
Malá Lodina	D1, D5	Sokoľany	D1
Medzev	D, D1, D20	Svinica	D1, D11, D20
Milhost'	D5, D8, D13	Šemša	D1, D8, D20
Mokrance	D1	Štós	D5, D8
Moldava n/Bodvou	D1, D5	Trst'any	D1
Mudrovce	D1, D5, D13	Trstené pri Hornáde	D5, D8
Nižná Hutka	D1, D5, D13	Turnianska Nová Ves	D10
Nižná Kamenica	D1	Turňa n/Bodvou	D5, D8
		Vajkovce	D1, D8, D13
		Valaliky	D1, D5, D18
		Veľká Ida	D1, D5

Veľká Lodina	D1
Vtáčkovce	D, D1, D2, D5, D21
Vyšná Hutka	D5, D13
Vyšná Kamenica	D1, D5
Vyšná Myšľa	D1, D5
Vyšný Čaj	D5, D21
Vyšný Klátov	D1, D5
Vyšný Medzev	D5, D8
Zádiel	D1
Zádielske Dvorníky*	D5
Zlatá Idka	D1, D5
Žarnov	D8
Ždaňa	D1

Okres Krupina

Bzovík	D1, D4, D5, D7, D11, D17
Cerovo	D1
Čabradský Vrbovok	D1
Čekovce	D, D1, D14, D20
Devičie	D1
Dolné Mladonice	D1, D5, D11, D22
Dolný Badín	D1
Domaníky	D1
Dražovce	D3
Drienovo	D1, D20
Dudince	D1, D2
Hontianske Moravce	D1, D2, D5, D13
Hontianske Nemce	D, D1, D5, D13
Hontianske Tesáre	D3, D5, D8
Horné Mladonice	D4
Horný Badín	D1, D20
Jalšovík	D1, D11
Kozí Vrbovok	D1, D11
Kráľovce–Krnišov	D1
Krupina	D1, D2
Lackov	D1, D20
Ladzany	D10
Lišov	D2, D5, D13
Litava	D, D1, D14
Medovarce	D1, D5, D16, D17
Rykynčice	D1, D2, D13, D16

Sebechleby	D1, D5, D11, D21
Selce	D1
Senohrad	D3, D11, D20
Sudince	D1, D2, D13
Súdovce	D1
Terany	D3
Trpín	D1
Uňatín	D1, D4, D11, D17
Zemiansky Vrbovok	D1
Žibritov	D1, D5, D18

Okres Kysucké Nové Mesto

Dolný Vadičov	D, D20
Horný Vadičov	D, D10
Kysucké Nové Mesto	D1, D2, D5, D13, D20, D22
Kysucký Lieskovec	D1, D22
Lodno	D1, D18, D20, D22
Lopušné Pažite	D, D10, D13, D20, D22
Nesluša	D1, D3, D5, D13
Ochodnica	D1, D22
Povina	D1, D22
Radofa	D1
Rudina	D1, D3, D22
Rudinská	D1, D2, D22
Snežnica	D1, D2, D5, D13, D20

Okres Levice

Bajka	D1, D5
Bátovce	D1, D2, D6
Beša	D1, D22
Bielovce	D1, D2, D5
Bohunice	D1, D21
Bory	D8, D13
Brhlovce	D1, D5
Čajkov	D1, D5, D6, D13
Čaka	D1
Čata	D8
Demandice	D1

Devičany	D3, D5, D6, D8, D13, D14
Dolná Seč	D1, D6, D18, D20
Dolné Semerovce	D1, D5, D20
Dolný Pial	D1, D22
Domadice	D1, D2
Drženice	D1, D6, D13, D22
Farná	D1, D22
Hokovce	D1
Hontianska Vrbica	D1, D2, D5, D22
Horná Seč	D1
Horné Semerovce	D1
Horné Turovce	D1
Horný Pial	D1, D5
Hrkovce	D1
Hronovce	D1
Hronské Kľačany	D1, D6, D11, D17
Hronské Kosihy	D1, D11
Iňa	D1
Ipeľské Úľany	D1, D13
Ipeľský Sokolec	D1
Jablonovce	D1, D2, D6, D13, D22
Jur n/Hronom	D1
Kalná n/Hronom	D1, D5, D6
Kozárovce	D1, D11, D12
Krškany	D3, D10, D13, D22
Kubáňovo	D1, D10
Kukučínov	D5, D8
Kuraľany	D1
Levice	D1, D3, D5, D6, D8, D13, D20, D22
Lok	D1
Lontov	D1, D5
Lula	D1
Maláš	D10
Malé Kozmálovce	D1, D18
Malé Ludince	D1, D5
Mochovce*	D1
Mýtne Ludany	D1, D6
Nová Dedina	D1, D5, D6, D8, D11, D22

Nový Tekov	D1, D6, D20, D22
Nýrovce	D2, D5
Ondrejovce	D1
Pečenice	D1
Plášťovce	D1
Plavé Vozokany	D1, D2, D5
Podlužany	D1, D5, D20
Pohronský Ruskov	D8
Pukanec	D3, D5, D6, D13
Rybník	D1, D2
Santovka	D1
Sazdice	D1, D5
Sikenica	D5, D8
Slatina	D13
Starý Hrádok	D1
Starý Tekov	D1, D6, D11, D17
Šahy	D1
Šalov	D1, D5
Šarovce	D1, D5
Tehla	D1
Tekovské Lužany	D1
Tlmače	D1, D13
Tupá	D1, D13
Turá	D1
Uhliská	D2
Veľké Kozmálovce	D1, D6
Veľké Ludince	D1
Veľké Turovce	D1, D13
Veľký Ďur	D1, D5
Vyškovce n/Ipeľom	D1, D18
Vyšné n/Hronom	D1, D6
Zalaba	D1, D5
Zbrojníky	D1, D20
Želiezovce	D1, D5
Žemberovce	D1, D6
Žemliare	D1

Okres Levoča

Baldovce	D1, D5, D11, D18
Beharovce	D1, D5
Bijacovce	D1, D11, D20
Brutovce	D8

Buglovce	D1, D11
Dlhé Stráže	D1, D2, D3
Doľany	D1, D17
Domaňovce	D1
Dravce	D1, D2, D3
Dúbrava	D1
Granč-Petrovce	D1
Harakovce	D13
Jablonov	D3
Klčov	D1
Korytné	D11, D17
Kurimany	D1, D2, D5, D8, D13
Levoča	D1, D8, D11, D13
Lúčka	D10
Nemešany	D1, D17
Nižné Repaše	D, D3, D9, D11
Oľšavica	D3, D11, D20
Ordzovany	D3, D11
Pavľany	D3
Poľanovce	D1, D20
Pongrácovce	D, D3, D9, D11, D17
Spišské Podhradie	D1, D3, D13
Spišský Hrhov	D1, D5, D11, D17
Spišský Štvrtok	D1, D2, D3
Studenc	D3, D5
Torysky	D3, D11, D17, D20
Uloža	D1, D11
Vyšné Repaše	D3
Vyšný Slavkov	D1

Okres Liptovský Mikuláš

Beňadiková	D1, D5
Bobrovček	D1, D2, D13
Bobrovec	D1, D13
Bobrovník	D1, D2, D6, D13
Bukovina	D1, D3, D13
Dechtáre*	D3, D5, D6, D13
Demänovská Dolina	D22
Dúbrava	D1
Galovany	D8
Gôtovany	D8

Huty	D, D1, D8, D11, D17, D18, D22
Hybe	D1, D22
Ižipovce	D1, D2, D6, D13, D20
Jakubovany	D1, D13
Jalovec	D1, D2, D13
Jamník	D1, D13
Konská	D1, D6, D13, D20
Kráľova Lehota	D2, D13
Kvačany	D1, D13
Lazisko	D1, D6
Liptovská Anna	D1, D2, D5, D13
Liptovská Kokava	D1, D3, D15, D17, D20, D22
Liptovská Mara*	D1, D8, D13
Liptovská Porúbka	D1, D2, D6, D13, D20
Liptovská Sielnica*	D1, D2, D5
Liptovské Beharovce	D1, D13
Liptovské Kľačany	D1, D13
Liptovské Matiašovce	D1, D6
Liptovský Hrádok	D1, D6, D13
Liptovský Ján	D1, D5, D13
Liptovský Mikuláš	D1, D2, D3, D5, D6, D8, D13, D18, D20, D22
Liptovský Ondrej	D1, D6, D20, D22
Liptovský Peter	D1, D6, D13
Liptovský Trnovec	D1, D2, D6, D13
Ľubeľa	D1, D2, D6
Malatíny	D8, D13
Malé Borové	D1, D13, D20, D22
Malužiná	D2, D13
Nižná Boca	D2, D3, D6, D13, D20
Paludza*	D1, D2, D5, D13, D20
Parížovce*	D2, D13
Partizánska Ľupča	D1, D2, D3, D5, D6, D13
Pavčina Lehota	D1, D2, D13

Podtureň	D1, D2, D5, D6, D13
Pribylina	D1, D6, D13, D20
Prosiek	D1, D2, D13, D20
Ráztoky*	D1
Smrečany	D1, D6, D11, D20, D21
Sokolče*	D3, D5, D13, D20
Svätý Kríž	D1, D6
Trstené	D1, D2, D5, D13
Uhorská Ves	D1, D3, D11
Vavrišovo	D1, D13
Važec	D1, D5, D6, D9, D11, D21
Veľké Borové	D1, D5, D11, D17, D20, D22
Veterná Poruba	D1, D5, D20, D22
Vlachy	D1, D6, D13
Vrbie*	D1, D13, D22
Východná	D1, D5, D6, D17, D22
Vyšná Boca	D2, D6, D13
Závažná Poruba	D1, D2, D13, D20
Žiar	D1, D6, D11

Okres Lučenec

Ábelová	D, D1, D5, D11, D13, D20
Belina	D1
Biskupice	D1
Boľkovce	D1, D13
Budiná	D1, D15, D17
Bulhary	D8
Čakanovce	D1, D5
Divín	D1
Dobroč	D1, D11, D20
Fíľakovo	D13
Fíľakovské Kováče	D2
Gregorova Vieska	D1, D2
Halič	D1, D13
Holiša	D2
Jelšovec	D8
Kalonda	D5, D8

Kotmanová	D1
Lehôtka	D1
Lentvora	D1, D18
Lovinobaňa	D1, D5, D13
Lučenec	D1, D13
Lupoč	D1, D13
Ľuboreč	D1
Mašková	D1
Mikušovce	D1
Mučín	D8
Mýtna	D1, D11
Nitra n/Ipl'om	D5, D8
Nové Hony	D1
Panické Dravce	D8
Píla	D1
Pinciná	D1
Pleš	D8, D13
Podrečany	D1
Polichno	D1, D11
Praha	D1
Prša	D11
Radzovce	D1
Rapovce	D8
Ružiná	D1, D2, D5, D13, D20
Stará Halič	D1
Šávoľ	D5, D8
Šíd	D1, D5
Šurice	D8
Točnica	D1, D13
Tomášovce	D1, D2, D5, D13
Trebeňovce	D8, D13
Trenč	D10
Tuhár	D1, D2, D13
Veľká n/Ipl'om	D8, D13
Veľké Dravce	D1, D5, D13
Vidiná	D1, D2, D5, D13

Okres Malacky

Borinka	D1, D3
Gajary	D1, D5, D17, D22
Jablonové	D6, D11, D17

Jakubov	D1
Kostolište	D1, D6, D17
Kuchyňa	D1, D5, D6, D20, D22
Láb	D10
Lozorno	D1, D11, D12, D17, D22
Malacky	D1, D6
Malé Leváre	D1, D6, D22
Marianka	D1, D5, D6
Pernek	D1, D6
Plavecké Podhradie	D1, D2, D6, D13, D22
Plavecký Mikuláš	D1, D6, D22
Plavecký Štvrtok	D6, D8, D22
Rohožník	D1, D2
Sološnica	D, D1, D2, D6, D13
Studienka	D3, D6, D20, D22
Stupava	D1, D6, D13, D17
Suchohrad	D1, D6
Veľké Leváre	D1, D6
Vysoká pri Morave	D1, D5, D6, D22
Záhorská Ves	D1, D2, D6, D8, D17
Závod	D3, D6, D9, D11
Zohor	D2, D13

Okres Martin

Belá-Dulice	D1, D2, D6, D13, D22
Benice	D1, D13
Blatnica	D1, D13
Bystrička	D1, D5, D6
Diaková	D1, D6, D13
Dolný Kalník	D1, D13
Dražkovce	D1
Ďanová	D1, D6, D13, D20
Folkušová	D, D1, D2, D6, D13
Horný Kalník	D8
Karlová	D6, D8, D13
Kláštor pod Znievom	D1, D13
Košťany n/Turcom	D1, D5, D6

Krpeľany	D1, D5, D13, D20, D22
Laskár	D2, D6
Ležiachov	D, D1, D6, D13
Lipovec	D1, D2, D13
Martin	D1, D6, D13
Necpaly	D, D1, D13, D21, D22
Nolčovo	D1
Podhradie	D1, D2, D6, D13
Príbovce	D, D1, D13
Rakovo	D1
Ratkovo	D1, D6, D20, D21, D22
Sklabinský Podzámok	D8, D13
Sklabiňa	D3, D6
Slovany	D, D1, D5, D13
Socovce	D1
Sučany	D1, D5, D6, D13
Šútovo	D1, D6
Trebostovo	D1, D13
Trnovo	D1, D6
Turany	D1, D5, D17, D21, D22
Turčianska Štiavnička	D1, D10
Turčianske Jaseno	D, D2, D6, D8, D13
Turčianske Kľačany	D1, D2, D5
Turčiansky Ďur	D1, D8, D13
Turčiansky Peter	D1, D5, D6
Valča	D1, D6, D13
Vrícko	D1, D13
Vrútky	D1, D13
Záborie	D1, D6, D13
Žabokreky	D1, D13

Okres Medzilaborce

Brestov n/Laborcom	D5
Čabalovce	D1
Čabiny	D1
Čertizné	D1, D20
Habura	D1
Kalinov	D1

Krásny Brod	D1
Medzilaborce	D1, D5
Oľka	D1, D5, D18
Olšinkov	D1, D5
Palota	D1
Radvaň n/Laborcom	D1
Repejov	D1, D5
Rokytovce	D1, D5
Roškovce	D1
Sukov	D3
Svetlice	D1, D11
Valentovce	D2
Výrava	D1
Zbojné	D1

Okres Michalovce

Bajany	D5, D8
Bánovce n/Ondavou	D1
Beša	D1, D2, D5
Bracovce	D1, D5
Budince	D1
Budkovce	D, D3, D13, D20
Čečehov	D1
Čičarovce	D1, D5
Čierne Pole	D1, D11, D12
Drahňov	D10, D13
Dúbravka	D1
Falkušovce	D1, D20
Hatalov	D3, D5, D11
Hažín	D1
Hnojné	D3, D13
Horovce	D1, D20
Iňačovce	D1
Ižkovce	D1, D5
Jastrabie pri Michalovciach	D1, D20
Jovsa	D1, D2
Kačanov	D1
Kaluža	D1
Kapušíanske Kľačany	D1
Klokočov	D1
Krásnovce	D1, D17

Krišovská Liesková	D1
Kusín	D1, D5
Lastomír	D3
Laškovce	D1, D11
Lesné	D3, D20, D23
Ložín	D1, D20
Lúčky	D1
Malčice	D1, D10, D20
Malé Raškovce	D1, D13
Markovce	D1
Maťovské Vojkovce	D5
Michalovce	D1, D3, D13
Moravany	D3, D11
Nacina Ves	D1, D2
Oborín	D1, D5, D13
Oreské	D1, D23
Palín	D, D1, D3, D11
Pavlovce n/Uhom	D1, D3, D5, D11, D17
Petrikovce	D1
Petrovce n/Laborcom	D3
Poruba pod Vihorlatom	D1, D13
Pozdišovce	D1
Ptrukša	D1
Pusté Čemerné	D1, D13, D23
Rakovce n/Ondavou	D1, D5
Ruská	D1, D20
Senné	D1, D8
Slavkovce	D3, D5
Sliepkovce	D1
Staré	D1
Strážske	D1, D5
Stretava	D10, D13, D23
Stretavka	D1
Suché	D3
Šamudovce	D1, D23
Trhovište	D1
Trnava pri Laborci	D1, D5
Tušice	D1, D20
Tušická Nová Ves	D1
Veľké Kapušany	D1, D5, D13
Veľké Raškovce	D1, D5

Veľké Slemence	D1
Vinné	D1, D2
Vojany	D1
Voľa	D1, D5
Vfbnica	D1, D11, D17
Vysoká n/Uhom	D1, D20
Zalužice	D1, D5
Závadka	D1, D23
Zbudza	D1
Zemplínska Široká	D1
Zemplínske Kopčany	D1, D5, D13
Žbince	D1, D11

Okres Myjava

Brestovec	D2, D22
Brezová pod Bradlom	D1, D5, D6, D9, D11, D17
Bukovec	D1, D6
Kostolné	D1, D11, D17
Košariská	D3, D6
Krajné	D1, D5, D11, D17, D22
Myjava	D1, D3, D5, D6, D7, D22
Podkylava	D6
Polianka	D2, D3
Poriadie	D2, D22
Stará Myjava	D2, D22
Vrbovce	D6, D22

Okres Námestovo

Babín	D1, D11, D17, D20
Beňadovo	D1, D22
Bobrov	D1, D5, D13
Breza	D1, D5, D20, D21, D22
Hruštín	D1, D11, D20, D22
Klin	D1
Krušetnica	D1, D22
Lokca	D1, D11, D13, D22
Lomná	D1, D20

Mútne	D1, D20, D22
Námestovo	D1, D2, D5, D13
Novoť	D1, D11, D20
Oravská Jasenica	D1, D20, D22
Oravská Lesná	D1, D20, D22
Oravská Polhora	D1, D3, D20, D22
Oravské Veselé	D, D1, D11, D22
Rabča	D1, D20, D22
Rabčice	D1, D20
Sihelné	D1, D5, D22
Slanica*	D1
Ťapešovo	D1, D13
Vasíľov	D1, D5, D20, D21, D22
Vavrečka	D5, D13
Zákamenné	D1, D3, D5, D11, D17, D20
Zubrohlava	D1, D5

Okres Nitra

Alekšince	D1, D14
Báb	D1, D6, D13, D22
Babindol	D5, D8
Bádice	D1, D3
Branč	D1, D2
Cabaj-Čápor	D1, D2, D8, D13
Čab	D1, D6, D11
Čakajovce	D1, D3, D20
Čechynce	D1, D2, D3, D19, D20
Čeladice	D1, D3, D22
Čifáre	D1
Dolné Lefantovce	D1, D6, D22
Dolné Obdokovce	D1, D22
Golianovo	D5, D6
Horné Lefantovce	D, D1, D2, D5, D6
Host'ová	D1, D5
Hruboňovo	D2, D6
Ivanka pri Nitre	D, D1, D6, D20
Jarok	D1, D3, D6, D9, D11, D18
Jelenec	D1, D20

Kolíňany	D1, D22
Lehota	D1, D11, D20
Lúčnica n/Žitavou	D1, D5, D20
Lukáčovce	D1, D5
Lužianky	D1, D17, D20
Ludovítová	D1
Malé Chyndice	D3
Malé Zálužie	D1, D6, D11
Malý Cetín	D3
Malý Lapáš	D1, D22
Mojmírovce	D1, D6
Nitra	D1, D2, D3, D5, D6, D10, D13
Nitrianske Hrnčiarovce	D3, D5, D13
Nová Ves n/Žitavou	D1, D3, D5, D17, D20, D22
Nové Sady	D1, D5, D6, D11, D15, D22
Paňa	D10
Podhorany	D1, D3
Pohranice	D1, D6
Pofný Kesov	D8, D22
Rišňovce	D1, D3, D6
Rumanová	D1, D5
Svätoplukovo	D1, D5, D6, D19
Štefanovičová	D8, D22
Štitáre	D1, D5, D20, D22
Šurianky	D1, D3, D5, D22
Tajná	D1, D11
Telince	D22
Veľké Zálužie	D, D1, D6, D11
Veľký Cetín	D5, D6, D10
Veľký Lapáš	D6, D10, D22
Vinodol	D2, D8, D22
Vráble	D1, D11, D20
Výčapy-Opatovce	D1, D3, D18, D19, D22
Zbehy	D1, D3, D6, D20
Žirany	D1, D3, D5
Žitavce	D8

Okres Nové Mesto n/Váhom

Beckov	D1, D6, D22
Bošáca	D3, D6, D8, D9, D22
Brunovce	D1, D6, D20
Bzince pod Javorinou	D1
Čachtice	D1, D3, D6, D13, D22
Častkovce	D1, D11, D22
Dolné Srnie	D1, D6, D7, D11
Haluzice	D8, D9, D11, D12, D20, D22
Horná Streda	D1, D6, D20
Hôrka n/Váhom	D10, D13
Hrádok	D5, D8, D14, D20
Hrachovište	D1, D6
Kálnica	D1, D20
Kočovce	D1, D6, D22
Lubina	D, D1, D3, D5, D6, D15
Lúka	D1, D20, D22
Modrová	D1, D5, D15
Modrovka	D1, D6
Moravské Lieskové	D1, D11, D18, D21
Nová Bošáca	D2, D22
Nová Lehota	D1, D5, D10, D20, D22
Nová Ves n/Váhom	D1, D18
Nové Mesto n/Váhom	D1, D2, D5, D6
Očkov	D1, D6, D9, D11
Pobedim	D1, D6, D11
Podolie	D, D1, D15
Potvorice	D1, D5
Považany	D1, D6
Stará Lehota	D1, D5, D6, D13, D18
Stará Turá	D1, D5, D6
Trenč. Bohuslavice	D5, D8, D13, D22
Vaďovce	D1, D20
Višňové	D11
Zemianske Podhradie	D5, D11, D12, D22

Okres Nové Zámky

Andovce	D10
Bánov	D1
Bardoňovo	D1
Belá	D1
Bešeňov	D1, D22
Bíňa	D1
Branovo	D1, D20
Bruty	D1, D5
Čechy	D1
Černík	D5, D10
Dedinka	D10, D22
Dolný Ohaj	D1, D22
Dubník	D1
Dvory n/Žitavou	D5, D6, D10, D13
Gbelce	D1, D22
Hul	D1, D22
Jasová	D1
Jatov	D2, D22
Kamenica n/Hronom	D1
Kamenín	D1
Kamenný Most	D1
Kmeťovo	D1, D5
Kolta	D1, D6, D13
Komjatice	D8
Komoča	D1, D6
Lipová	D1, D2
Ľubá	D1, D20
Malá n/Hronom	D22
Malé Kosihy	D8, D22
Maňa	D1, D5, D11, D20, D22
Michal n/Žitavou	D1, D5
Mojzesovo	D10
Mužla	D8
Nána	D8
Nová Vieska	D1, D5, D20
Nové Zámky	D1, D11
Obid	D1, D22
Palárikovo	D1, D5, D6
Pavlová	D1, D5
Podhájska	D1, D5

Pozba	D1
Radava	D1
Rastislavice	D5, D8, D22
Rúbaň	D1, D13
Salka	D8, D20
Semerovo	D1, D5, D6
Sikenička	D1, D18
Strekov	D1, D6
Svodín	D1, D5, D20
Šarkan	D1
Štúrovo	D5, D8, D22
Šurany	D1
Trávnica	D1
Tvrdošovce	D1, D5, D6, D15, D22
Úľany n/Žitavou	D1, D22
Veľké Lovce	D1, D20
Veľký Kýr	D1
Vlkas	D1
Zemné	D1, D5, D6

Okres Partizánske

Bošany	D1, D6, D11
Brodzany	D3, D22
Hradište	D1, D11
Chynorany	D1, D6, D9, D11
Ješkova Ves	D1, D5, D17
Klátova Nová Ves	D1, D5, D20
Kolačno	D5, D8, D11
Krásno	D1
Livina	D1
Malé Kršteňany	D8
Malé Uherce	D3, D20
Nadlice	D1, D5
Nedanovce	D1, D5
Ostratice	D1, D13
Partizánske	D1, D3, D6, D8, D20
Pažiť	D1, D11
Skačany	D1, D6, D11
Turčianky	D1
Veľké Kršteňany	D8, D22
Veľké Uherce	D1, D5, D6, D17

Veľký Klíž	D1
Žabokreky n/Nitrou	D1, D5, D6, D20

Okres Pezinok

Báhoň	D, D1, D6
Budmerice	D1, D6, D10, D13, D22
Častá	D3, D6, D22
Doľany	D1, D6, D18, D20
Dubová	D, D3, D22
Jablonec	D1, D5
Limbach	D1, D13
Modra	D1, D6
Pezinok	D1, D5, D6, D20
Píla	D2, D3, D22
Slovenský Grob	D, D1, D5, D17, D21, D22
Svätý Jur	D1, D6, D13
Šenkvice	D, D1, D6
Štefanová	D1
Viničné	D1, D5, D6
Vinosady	D1, D6, D18, D20
Višťuk	D, D1, D2, D5, D6

Okres Piešťany

Banka	D1, D6, D11, D22
Bašovce	D1
Borovce	D1, D6, D20
Dolný Lopašov	D1, D6, D18, D22
Drahovce	D1, D4, D5, D15, D22
Dubovany	D1, D3, D5
Ducové	D1, D6
Hubina	D1, D5, D20, D22
Chtelnica	D1
Kočín-Lančár	D1
Krakovany	D1
Moravany n/Váhom	D1, D6, D18
Nížná	D1
Pečeňady	D3, D15, D20, D22
Piešťany	D1, D5, D6
Prašník	D22
Rakovice	D1, D5, D6, D20, D22
Ratnovce	D1, D5
Sokolovce	D1, D5, D20, D22

Šípkové	D1, D5
Šterusy	D1, D2, D22
Trebatice	D17
Veľké Kostoľany	D1, D6, D8, D20
Veľké Orvište	D1, D5, D6, D13
Veselé	D1, D5, D6, D18
Vrbové	D1, D5, D6, D20, D22

Okres Poltár

Breznička	D1, D2, D5, D13
Cinobaňa	D3, D10, D13, D18
České Brezovo	D1, D2, D13
Ďubákovo	D1, D18
Hradište	D1, D5, D11, D17
Hrnčiariska Ves	D1, D13, D20
Hrnčiarске Zalužany	D1
Kalinovo	D1, D2
Kokava n/Rimavicou	D1
Krná	D1, D5, D11, D20
Málinec	D3, D11
Mládzovo	D3, D13
Ozdín	D1, D3, D5, D11
Poltár	D1, D2, D5, D13
Rovňany	D1, D2, D5, D13
Selce	D2, D13
Sušany	D1, D5
Šoltýska	D1, D23
Uhorské	D1, D5, D13
Utekáč	D3
Veľká Ves	D1

Okres Poprad

Batizovce	D3, D5, D11, D15, D17
Gánovce	D1, D5
Gerlachov	D3, D14, D17
Hôrka	D13
Hranovnica	D1, D2, D13
Jánovce	D1, D2, D5, D13
Kravany	D1, D17, D20
Liptovská Teplička	D, D1, D5, D6, D22
Lučivná	D1, D9, D12

Mengusovce	D3
Mlynica	D1, D13
Nová Lesná	D1, D2
Poprad	D1, D2, D5, D13
Spišská Teplica	D1, D5
Spišské Bystré	D1, D5, D9, D17
Spišský Štiavnik	D1, D5, D8
Svit	D8, D13
Štôla	D3, D20
Štrba	D1, D6, D11, D22
Šuňava	D1, D3, D5, D11, D18
Švábovce	D1
Veľký Slavkov	D1, D5, D13
Vernár	D1, D5, D20
Vikartovce	D1, D11, D18
Vydmník	D3
Vysoké Tatry	D2
Ždiar	D3

Okres Považská Bystrica

Bodiná	D1, D21, D22, D23
Brvnište	D1, D11, D21, D22
Čelkova Lehota	D1, D2
Dolný Lieskov	D1, D13
Domaniža	D1
Ďurďové	D1
Hatné	D1, D23
Horná Mariková	D1, D18, D21, D22
Horný Lieskov	D1, D13, D20
Jasenica	D2, D3, D23
Klieština	D1, D11, D17, D20, D22
Kostolec	D1
Malé Lednice	D1, D22, D23
Okрут*	D1
Papradno	D1, D11, D17
Plevník-Drienové	D1, D11, D23
Počarová	D1, D21
Podskalie	D1, D14, D21, D22
Považská Bystrica	D1, D2, D3, D5, D8, D11, D13, D20, D22

Prečín	D1, D3, D13, D20, D22
Pružina	D1, D20
Sádočné	D1, D13
Slopná	D1, D20, D21, D22
Stupné	D1
Sverepec	D3, D13
Udiča	D1, D5, D20, D22
Vrchteplá	D1, D13
Záskalie	D3

Okres Prešov

Abranovce	D1
Bajerov	D1, D7
Bertotovce	D8
Brestov	D1
Bretejovce	D3
Brežany	D3, D13
Bzenov	D1, D5, D11
Čelovce	D1
Červenica	D1, D13, D23
Demjata	D1, D2, D13
Drienov	D3, D18
Drienovská Nová Ves	D3, D11, D17
Dulova Ves	D1, D5, D9
Fintice	D1
Fričovce	D1, D20
Fulianka	D1
Geraltov	D, D1, D13, D18
Gregorovce	D1, D8, D18
Haniska	D1, D2
Hendrichovce	D10, D13
Hermanovce	D3, D11, D20, D23
Hrabkov	D3, D18
Chmeľov	D1
Chmeľovec	D1
Chminianska Nová Ves	D3, D4, D8
Chmiňany	D3, D17
Chminianske	D1
Jakubovany	
Janov	D1, D18

Kapušany	D1, D5, D11, D17, D23
Kendice	D, D1, D11
Klenov	D5, D8
Kojatice	D3, D11, D17, D21
Kokošovce	D1
Krížovany	D8
Kvačany	D8
Lada	D1, D18
Lažany	D3, D17
Lemešany	D1, D3
Lesíček	D1, D5
Ličartovce	D3
Lipovce	D1, D11, D20
Lúčina	D1, D18
Lubotice	D1, D5
Lubovec	D1
Malý Slivník	D1
Malý Šariš	D1, D17
Medzany	D1
Miklušovce	D3, D18
Mirkovce	D1, D5
Mošurov	D1
Nemcovce	D1, D17
Okružná	D1, D11
Ondrašovce	D3
Ovčie	D1, D20
Petrovany	D1, D11, D17, D18, D21
Podhorany	D1
Podhradík	D1, D11, D12
Prešov	D1, D2, D5, D8
Proč	D1
Pušovce	D1, D13
Radatice	D1, D5, D11, D20
Rokycany	D1, D23
Ruská Nová Ves	D1
Sedlice	D8, D21
Seniakovce	D3
Suchá Dolina	D3
Svinia	D1, D3, D20
Šarišská Poruba	D1, D20

Šarišská Trstená	D1
Šarišské Bohdanovce	D1, D15, D17
Šindliar	D1
Široké	D1, D13
Štefanovce	D3, D20
Teriakovce	D1
Terňa	D1, D20
Trnkov	D1, D20
Tuhrina	D1
Tulčík	D1, D2
Varhaňovce	D1, D3, D18
Veľký Slivník	D1, D13
Veľký Šariš	D1, D2, D5, D13
Vítáz	D1
Vyšná Šebastová	D1, D9
Záborské	D1, D2, D5, D20
Záhradné	D1, D2, D11
Zlatá Baňa	D1, D11, D20
Žehňa	D3, D15
Žipov	D3
Župčany	D, D3, D11

Okres Prievidza

Bojnice	D1, D13
Bystričany	D1, D6, D20, D22
Cigel'	D1, D20, D22
Čavoj	D1, D6, D20
Čereňany	D1, D3, D20
Diviacka Nová Ves	D1, D8
Diviaky n/Nitricou	D1, D2, D6
Dlžín	D1, D3, D5, D20
Dolné Vestenice	D1, D2
Handlová	D1, D5, D6, D22
Horná Ves	D1, D22
Horné Vestenice	D1
Chrenovec-Brusno	D1, D2, D5
Chvojnica	D3
Jalovec	D1, D2, D5, D6
Kamenec pod Vtáčnikom	D1, D22
Kanianka	D1
Kľačno	D, D3, D13, D20

Kocurany	D1, D22
Kostolná Ves	D1, D3
Koš	D3, D5, D17
Laskár*	D1
Lazany	D1
Lehota pod Vtáčnikom	D5
Liešťany	D1, D18, D20
Lipník	D1
Malá Čausa	D1
Malinová	D8
Nedožery-Brezany	D3, D17
Nevidzany	D1, D3
Nitrianske Pravno	D1, D5, D6, D8, D10, D18
Nitrianske Rudno	D1, D6, D22
Nitrianske Sučany	D1, D22
Nitrica	D1, D2, D6
Nováky	D1, D5, D6, D20, D22
Opatovce n/Nitrou	D1, D2, D5, D6, D13, D22
Oslany	D1, D6
Podhradie	D1, D20, D22
Poluvsie	D1
Poruba	D1, D6, D11
Pravenec	D1, D20
Prievidza	D1, D3, D13, D18, D20, D22
Radobica	D1, D3, D11
Ráztočno	D1, D2, D6
Rudnianska Lehota	D1
Sebedražie	D5, D10
Seč	D1, D3
Šútovce	D1, D20, D22
Temeš	D1, D3, D6, D20
Tužina	D3, D18
Valaská Belá	D1, D5
Veľká Čausa	D1, D6
Zemianske Kostol'any	D1, D5, D6, D17, D22

Okres Púchov

Beluša	D, D1, D5, D6, D13, D17, D20, D23
Dohňany	D, D1, D3, D22
Dolná Breznica	D1, D20, D22
Dolné Kočkovce	D1, D22
Horná Breznica	D1, D6, D11
Horovce	D1, D10, D13, D15, D20, D22
Kvašov	D1, D5, D6, D20, D22
Lazy pod Makytou	D1, D6, D22
Lednica	D1, D5, D23
Lednické Rovne	D1, D5, D6, D10, D20
Lúky	D1
Lysá pod Makytou	D1
Mestečko	D1, D6, D8, D11, D22
Mojtín	D1, D20
Nimnica	D1, D20
Púchov	D, D1, D3, D6, D17, D20, D21, D22
Streženice	D1, D6, D11, D20
Visolaje	D1, D6, D11, D20, D21
Vydrná	D, D1, D22
Záriečie	D1
Zubák	D1, D5

Okres Revúca

Držkovce	D1, D13
Gemer	D1
Gemerská Ves	D1, D8
Gemerské Teplice	D1, D5, D8, D13
Gemerský Sad	D1
Hrlica	D1, D5
Hucín	D1
Chvalová	D1
Chyžné	D, D1, D2
Jelšava	D1
Kameňany	D1, D5
Levkuška	D8
Licince	D1, D13

Lubeník	D1
Magnezitovce	D1, D2, D5
Mokrá Lúka	D1, D11
Muráň	D1, D18
Muránska Dlhá Lúka	D1
Muránska Huta	D1, D2
Muránska Lehota	D1
Muránska Zdychava	D1, D5
Nandraž	D1, D2
Otročok	D10
Ploské	D1
Polina	D1, D5
Prihradzany	D1
Rákoš	D1, D2
Rašice	D1
Ratková	D1, D5, D8
Ratkovské Bystré	D1, D2, D20
Revúca	D1, D3, D11, D17, D20
Revúcka Lehota	D1
Rybník	D, D1, D2
Sása	D1, D13
Sirk	D1, D11
Skerešovo	D1, D5
Šivetice	D1, D5
Tornaľa	D1
Turčok	D1, D2, D5
Žiar	D2, D5

Okres Rimavská Sobota

Abovce	D1, D5
Babinec	D1
Barca	D1
Bátka	D1
Belín	D10
Blhovce	D1
Bottovo	D1, D2
Budikovany	D1
Čakov	D1
Čerenčany	D1
Číž	D1, D5
Dolné Zahorany	D1, D5

Dražice	D1, D5
Drienčany	D1
Drňa	D1
Dubno	D1, D22
Dubovec	D1
Dulovo	D1
Figa	D1
Gemerček	D1, D5
Gemerské Dechtáre	D1, D5
Gemerské Michalovce	D1
Gemerský Jablonec	D1
Gortva	D1
Hajnáčka	D1
Hnúšťa	D1, D2, D5, D13, D20
Hodejov	D1, D5
Hodejovec	D1
Horné Zahorany	D1
Hostice	D1
Hostišovce	D1, D13, D18
Hrachovo	D1, D5
Hrušovo	D1, D3, D8, D13, D23
Hubovo	D1
Husiná	D1
Chanava	D5, D8
Chrámec	D1
Ivanice	D1
Janice	D1
Jesenské	D1
Jestice	D1, D5
Kaloša	D1
Kesovce	D1
Klenovec	D1, D5, D20, D21
Kociha	D1
Konrádovce	D1
Kráľ	D1
Kraskovo	D1, D5
Krokava	D3, D5
Kružno	D10
Kyjatice	D1, D2, D5
Lehota n/Rimavicou	D8

Lenartovce	D5, D8
Lenka	D1
Lipovec	D3, D13
Lukovištia	D1
Martinová	D1
Neporadza	D8
Nižný Skálnik	D1, D2, D5
Nová Bašta	D1
Orávka	D2
Ožďany	D1, D5
Padarovce	D1, D11
Pavlovce	D10
Petrovce	D1
Poproč	D3, D23
Potok	D3
Radnovce	D1
Rakytník	D1
Ratkovská Lehota	D1, D2, D5
Ratkovská Suchá	D3, D5
Riečka	D1
Rimavská Baňa	D2, D5
Rimavská Seč	D1
Rimavská Sobota	D1, D5
Rimavské Brezovo	D1, D2, D5
Rimavské Janovce	D8
Rimavské Zalužany	D3, D5, D13
Rovné	D3, D5
Rumince	D1
Slizské	D3, D5
Stará Bašta	D1
Stránska	D1, D10
Studená	D1
Sútor	D5, D10
Šimonovce	D1
Širkovce	D1
Španie Pole	D1, D2, D5, D13
Štrkovce	D1
Tachty	D1
Teplý Vrch	D1
Tisovec	D1, D5, D11, D20
Tomášovce	D1
Uzovská Panica	D1

Valice	D1
Včelince	D1
Večelkov	D1, D5, D22
Veľké Teriakovce	D1, D2, D5
Veľký Blh	D1
Vieska n/Blhom	D1
Vlkyňa	D8
Vyšné Valice	D1
Vyšný Skálnik	D1
Zádor	D1, D5
Zacharovce	D1, D5
Žíp	D1, D5

Okres Rožňava

Ardovo	D1
Betliar	D1, D5, D20
Bohúňovo	D5
Bôrka	D1
Brdárka	D1, D11, D17
Bretka	D1, D5
Brzotín	D1, D13
Čierna Lehota	D3, D6
Čoltovo	D5, D8
Čučma	D1
Dedinky	D1, D5, D8
Dlhá Ves	D1, D5
Dobšiná	D1, D2
Drnava	D1, D5
Gemerská Hôrka	D10
Gemerská Poloma	D10, D11
Gočaltovo	D1
Gočovo	D3
Hanková	D1, D11
Henckovce	D8
Honce	D1, D4
Hrušov	D1, D3, D5
Jablonov n/Turňou	D1
Jovice	D1
Kečovo	D1, D5
Kočeľovce	D1, D2, D5
Kováčová	D1, D5

Krásnohorská Dlhá Lúka	D1
Krásnohorské Podhradie	D1
Kružná	D1, D13
Kunova Teplica	D1, D5
Lipovník	D1
Lúčka	D1
Markuška	D2, D5
Meliata	D10
Nižná Slaná	D3, D4, D5
Ochtiná	D2
Pača	D3, D5
Pašková	D1, D5
Petrovo	D1
Plešivec	D8
Rakovnica	D1
Rejdová	D1, D11, D15
Rochovce	D10
Roštár	D1
Rozložná	D1
Rožňava	D1, D8, D10
Rožňavské Bystré	D1
Rudná	D1
Silica	D1
Silická Brezová	D1
Silická Jablonica	D1
Slavec	D1, D5, D13
Slavoška	D10
Slavošovce	D10
Stratená	D1
Štítnik	D3, D5, D13
Vlachovo	D3
Vyšná Slaná	D1, D17, D21

Okres Ružomberok

Bešeňová	D1, D5, D13
Hubová	D1, D3, D11, D20, D22
Ivachnová	D1
Kalameny	D1, D2, D13

Komjatná	D1, D5, D18, D20, D22
Likavka	D1, D18, D21, D22
Liptovská Lúžna	D3, D9, D12
Liptovská Osada	D, D1, D3, D11, D17, D20, D22
Liptovská Štiavnica	D1, D5
Liptovská Teplá	D1, D3
Liptovské Revúce	D, D1, D5, D11, D17, D20, D22
Liptovské Sliače	D1, D11, D20
Lisková	D1, D11, D22
Lúčky	D1, D9, D12, D20, D22
Ludrová	D1
Lubochňa	D3
Martinček	D1, D8, D11
Potok	D1, D13
Ružomberok	D1, D3, D13, D20
Stankovany	D1, D20, D21, D22
Štiavnička	D, D1, D2, D5, D13, D20
Švošov	D1
Turík	D1, D5, D13
Valaská Dubová	D1, D18, D21, D22

Okres Sabinov

Bajerovce	D1, D15, D20
Blažov*	D1
Bodovce	D1
Brezovica	D1, D20
Brezovička	D1, D5
Červenica pri Sabinove	D5
Daletice	D3, D5, D20
Drienica	D, D5, D10, D17
Dubovica	D1, D11, D23
Ďačov	D3, D5
Hanigovce	D1, D5, D20
Hubošovce	D10
Jakovany	D1, D23
Jakubova Voľa	D1, D8
Jakubovany	D3, D6

Jarovnice	D1, D10
Kamenica	D1, D11, D15, D17, D18, D20, D21
Krásna Lúka	D1, D23
Krivany	D1
Lipany	D1, D2
Lúčka	D1, D5, D8, D11
Ľutina	D1
Nižný Slavkov	D1
Olejníkov	D1, D23
Oľšov	D1, D11
Ostrovany	D1, D23
Pečovská Nová Ves	D1, D3
Poloma	D1
Ratvaj	D1
Ražňany	D8, D20
Renčíšov	D8
Rožkovany	D1, D18
Sabinov	D3, D5, D8
Šarišské Dravce	D1
Šarišské Michalany	D1
Šarišské Sokolovce	D1, D20
Tichý Potok	D1, D20
Torysa	D1, D17, D23
Uzovce	D1
Uzovské Pekl'any	D1, D11
Uzovský Šalgov	D1, D5, D11
Vysoká	D1, D5, D17, D18, D20

Okres Senec

Bernolákovo	D1, D2, D6, D13, D22
Blatné	D1, D6, D20
Boldog	D1, D5
Čataj	D1, D6, D17, D22
Dunajská Lužná	D1, D6
Hamuliakovo	D1, D5
Hrubá Borša	D1, D5
Hrubý Šúr	D1
Chorvátsky Grob	D1, D6
Igram	D, D1, D20

Ivanka pri Dunaji	D1, D2, D6, D13, D22
Kalinkovo	D1
Kaplna	D1
Kostolná pri Dunaji	D1
Kráľová pri Senci	D1, D5, D6
Malinovo	D6, D8
Miloslavov	D5, D6, D8
Most pri Bratislave	D3, D6
Nová Dedinka	D5, D8, D22
Reca	D8
Rovinka	D1
Senec	D1, D5, D6
Tomášov	D6
Tureň	D5, D8
Veľký Biel	D6, D10
Vlky	D6, D10
Zálesie	D5, D6, D10

Okres Senica

Bílkove Humence	D1, D2, D6
Borský Mikuláš	D1, D6, D11, D17
Borský Svätý Jur	D1, D13, D22
Cerová	D1, D5, D6
Čáry	D1, D2, D6, D22
Častkov	D1, D6, D20, D21, D22
Dojč	D1, D2, D6, D13
Hlboké	D1, D5, D6
Hradište pod Vrátnom	D1, D5, D11, D12, D17, D22
Jablonica	D1, D6
Koválov	D1, D5, D21
Kuklov	D1, D6, D13
Kúty	D1, D6, D11, D20
Lakšárska Nová Ves	D1, D6
Moravský Svätý Ján	D1, D6
Osuské	D1, D6
Plavecký Peter	D1, D6
Podbranč	D1
Prietrž	D1, D6
Prievaly	D1
Rohov	D1, D5

Rovensko	D1
Rybky	D1, D5, D6
Sekule	D1, D5, D6, D22
Senica	D, D1, D2, D6, D20
Smolinské	D1, D6, D22
Smrdáky	D1, D5, D9, D11, D17
Sobotište	D1, D6, D11, D20, D22
Šajdíkovce Humence	D2, D3, D13, D22
Šaštín-Stráže	D1, D2, D6
Štefanov	D1, D5, D6, D13

Okres Skalica

Brodské	D1, D6, D22
Dubovce	D1, D3, D22
Gbely	D2, D6
Holíč	D6, D17
Chropov	D1, D11, D22
Kátov	D3, D5
Kopčany	D3, D5, D6, D17, D22
Koválovec	D1
Letničie	D1, D5, D6
Lopašov	D8
Mokrý Háj	D3, D6
Oreské	D1
Petrova Ves	D1, D6
Popudinské Močidl'any	D3, D5, D8, D22
Prietrzka	D8
Radimov	D1
Radošovce	D1, D6, D15, D20, D22
Skalica	D, D1, D3, D6
Trnovec	D3, D17
Unín	D1, D6, D21
Vrádište	D3, D6, D11

Okres Snina

Belá n/Cirochou	D3
Brezovec	D1, D5
Čukalovce	D1, D5
Dara*	D1

Dlhé n/Cirochou	D3, D11, D17
Dúbrava	D1, D6, D18
Hostovice	D1, D2, D13
Hrabová Roztoka	D20
Jalová	D1
Kalná Roztoka	D1
Klenová	D1, D5, D13
Kolonica	D1
Ladomirov	D1
Michajlov	D1
Nová Sedlica	D8
Osadné	D2, D5
Ostrožnica*	D10
Parihuzovce	D1, D2
Pčoliné	D1
Pichne	D1, D2, D13
Príslop	D1
Ruské*	D10
Ruský Potok	D10
Snina	D3
Stakčinská Roztoka	D10
Starina*	D5
Strihovce	D1, D20
Šmigovec	D20
Ubl'a	D1, D20
Ulič	D1, D20
Uličské Krivé	D2
Veľká Poľana*	D10
Zboj	D20
Zvala*	D10

Okres Sobrance

Baškovce	D1, D5
Beňatina	D1
Bežovce	D1, D13
Blatná Polianka	D1
Blatné Remety	D1
Blatné Revištia	D1
Bunkovce	D1
Fekišovce	D3
Hlivištia	D1, D20
Horná	D8

Choňkovce	D1
Inovce	D1, D5, D11, D12, D20
Jasenov	D1
Jenkovce	D1, D18
Kolibabovce	D1
Koňuš	D1
Koromľa	D1, D20
Krčava	D1, D11
Kristy	D1
Lekárovice	D5, D8
Nižná Rybnica	D8
Nižné Nemecké	D1
Orechová	D1
Ostrov	D10
Petrovce	D1, D5, D10
Pinkovce	D1
Podhorod'	D1, D10
Porostov	D8
Porúbka	D1
Priekopa	D1
Remetské Hámre	D1, D13
Ruská Bystrá	D1
Ruskovce	D5, D8
Ruský Hrabovec	D1, D18
Sejkov	D1
Sobrance	D8
Svätuš	D1
Tašuľa	D1
Tibava	D1, D23
Úbrež	D3
Veľké Revištia	D1, D3
Vojnatina	D1, D13
Vyšná Rybnica	D1
Vyšné Nemecké	D1
Vyšné Remety	D1
Záhor	D1

Okres Spišská Nová Ves

Arnutovce	D1
Betlanovce	D3
Bystrany	D1, D5
Danišovce	D1

Harichovce	D1
Hincovce	D1, D20
Hnilčík	D1
Hnilec	D2, D3
Hrabušice	D2
Chrašť n/Hornádom	D3
Iliašovce	D1, D2
Jamník	D1, D2, D5
Kaľava	D, D1, D4, D5, D8, D11, D20
Kolinovce	D1, D5, D17, D20
Krompachy	D3
Letanovce	D1, D17, D20
Lieskovany	D1, D9, D11
Markušovce	D, D1, D2, D5
Matejovce n/ Hornádom	D1
Odorín	D1
Olcnavá	D3, D11
Olšavka	D1
Poráč	D3, D13
Rudňany	D, D3, D5, D20
Slatvina	D1
Slovinky	D1, D20
Smižany	D1
Spišská Nová Ves	D1, D2, D13
Spišské Tomášovce	D1, D20
Spišské Vlchy	D3
Spišský Hrušov	D1
Teplička	D1, D18
Vítkovce	D1
Vojkovce	D1, D5, D17
Žehra	D3, D5

Okres Stará Ľubovňa

Čirč	D1, D17
Forbasy	D1, D8, D23
Hajtovka	D, D1, D21
Haligovce	D3, D18
Hniezdne	D1, D2, D13
Hraničné	D1, D20
Hromoš	D1, D18, D20

Chmel'nica	D5, D10, D13
Jakubany	D1, D11, D18, D20
Jarabina	D1, D11, D12, D17
Kamienka	D1, D20
Kolačkov	D1, D20
Kremná	D1
Kyjov	D1, D3, D5, D20
Lacková	D1
Legnava	D1, D11
Lesnica	D1, D2, D10
Litmanová	D1, D17
Lomnička	D1, D18
Ľubotín	D1
Malý Lipník	D8, D23
Matysová	D3
Mníšek n/Popradom	D1, D23
Nižné Ružbachy	D1, D4, D5
Nová Ľubovňa	D1, D11, D20
Obručné	D1, D15
Orlov	D1
Plaveč	D1, D11, D17
Plavnica	D1, D11
Podolíne	D1, D2
Stará Ľubovňa	D2, D5, D8
Starina	D3
Stráňany	D2
Sulín	D3, D5, D8, D9, D11, D20
Šambron	D1
Šarišské Jastrabie	D1
Údol	D1
Veľká Lesná	D3, D5, D13
Veľký Lipník	D8
Vislanka	D5
Vyšné Ružbachy	D1, D20

Okres Stropkov

Breznica	D3, D11
Brezníčka	D5, D10, D20
Brusnica	D20
Bukovce	D3
Bystrá	D1

Bžany	D10, D20
Duplín	D8
Gribov	D3
Havaj	D3, D20
Chotča	D3
Jakušovce	D8
Kolbovce	D20
Korunková	D3, D11
Kožuchovce	D3
Krišľovce	D3
Kručov	D1, D3, D20
Krušinec	D3
Lomné	D3, D21
Makovce	D1
Miková	D1
Miňovce	D3, D20
Mrázovce	D10, D13
Nižná Olšava	D3, D18, D20
Ofšavka	D3
Potoky	D3, D5
Potôčky	D8, D20
Soľník	D3
Staškovce	D1
Stropkov	D3, D5, D13, D17
Šandal	D10
Tokajík	D3, D23
Turany n/Ondavou	D3, D5, D11, D12, D17, D20, D21
Valkov*	D1
Varechovce	D1, D5
Veľkrop	D10
Vislava	D10, D13
Vladiča	D1, D3, D5
Vojtovce	D3, D20
Vyškovce	D3, D20
Vyšný Hrabovec	D20

Okres Svidník

Belejovce	D3, D8
Beňadikovce	D1, D23
Bodružal	D3
Cernina	D3

Cigla	D3
Dlhoňa	D3
Dobroslava	D3
Dubová	D3, D5, D7
Dukovce	D1, D16
Fijaš	D1, D5, D16
Giraltovce	D, D2, D3
Hrabovčik	D3
Hunkovce	D3, D17, D20
Jurkova Voľa	D3, D20
Kalnište	D1
Kapišová	D3
Kečkovce	D3
Kobylnice	D1, D14, D17, D21
Kračúnovce	D1, D15
Krajná Bystrá	D3
Krajná Poľana	D5, D10
Krajná Porúbka	D3
Krajné Čierne	D3
Kružľová	D3, D20
Kuková	D1, D20
Kurimka	D3, D5
Ladomirová	D3, D5
Lúčka	D1
Lužany pri Topli	D1, D16
Matovce	D1
Medvedie	D3, D5
Mestisko	D3
Mičakovce	D1, D20
Mirol'a	D3, D5, D20
Mlynárovce	D3, D11, D20
Nižná Jedľová	D1, D3, D11, D17
Nižná Pisaná	D3
Nižný Komárnik	D3, D5
Nižný Mirošov	D3, D15
Nižný Orlík	D3
Nová Polianka	D1, D3, D20
Okrúhle	D, D1, D2, D5, D16
Príkra	D3, D5, D20
Pstriná	D3
Radoma	D1, D17
Rakovčik	D3, D13

Rovné	D3, D11
Roztoky	D5, D8
Soboš	D1, D2
Stročín	D20
Svidnička	D3, D5
Svidník	D3, D4
Šarbov	D8
Šarišský Štiavnik	D1, D8
Šemetkovce	D3
Štefurov	D1, D2
Vagrinec	D3, D4, D11
Valkovce	D1, D2, D5
Vápeník	D3, D5, D17, D23
Vyšná Jedľová	D1, D20
Vyšná Pisaná	D10
Vyšný Komárnik	D8
Vyšný Mirošov	D3
Vyšný Orlík	D3
Železnik	D1, D17

Okres Šaľa

Diakovce	D1, D5, D6
Dlhá n/Váhom	D1, D13, D17
Hájske	D1, D5, D22
Horná Kráľová	D1, D3, D20
Kráľová n/Váhom	D1
Močenok	D1, D18
Neded	D1, D5, D6
Selice	D1, D5, D6, D22
Šaľa	D1, D6, D22
Tešedíkovo	D1, D22
Trnovec n/Váhom	D1, D22
Vlčany	D1, D20
Žihárec	D1

Okres Topoľčany

Ardanovce	D1, D15
Belince	D1, D5, D11
Biskupová	D1
Blesovce	D1
Bojná	D1
Čel'adince	D1, D20

Čermany	D1, D5, D13	Veľké Dvorany	D1, D11, D17
Dvorany n/Nitrou	D1	Veľké Ripňany	D1, D3, D8
Hajná Nová Ves	D20, D22	Velušovce	D1
Horné Obdokovce	D1, D8, D13, D22	Vozokany	D1, D3
Horné Štitáre	D5, D8, D22	Závada	D1
Hrušovany	D1		
Chrabrany	D1, D20	Okres Trebišov	
Jacovce	D1	Bačka	D1
Kamanová	D1	Báčkov	D1, D18
Koniarovce	D1	Bara	D1, D20
Kovarce	D1	Biel	D1
Krnča	D1, D20	Boľ	D8
Krtovce	D1, D2, D5, D22	Borša	D8
Krušovce	D1	Boťany	D1
Lipovník	D1	Brehov	D1
Ludanice	D1, D5, D11, D15, D17, D20, D22	Brezina	D1, D11, D18, D20
Lužany	D1	Byšta	D1
Nemčice	D1, D17, D20	Cejkov	D1, D18
Nemečky	D1, D5, D11, D17	Čelovce	D1
Nitrianska Blatnica	D5, D20	Čerhov	D1, D20
Nitrianska Streda	D1	Černochovej	D1
Norovce	D1, D5, D13	Čierna	D5, D8
Oponice	D1	Dargov	D1, D20
Orešany	D1, D20, D22	Dvorianky	D1
Podhradie	D1	Egreš	D1, D20
Prašice	D1, D16, D17, D20	Hrčel	D1
Práznovce	D1	Hriadky	D1, D8
Preseľany	D1, D5, D11, D20	Kašov	D8
Radošina	D1, D3, D17, D18, D20	Kazimír	D1
Rajčany	D1, D2, D5, D13	Klin n/Bodrogom	D1
Solčany	D1, D18, D22	Kožuchov	D1, D5, D13, D17
Solčianky	D1, D2	Kráľovský Chlmec	D8
Súlovce	D1	Kravany	D1
Svrbice	D1, D20, D22	Kuzmice	D1, D5, D8, D11, D17
Šalgovce	D1, D5	Kysta	D1, D5, D17
Tesáre	D1	Ladmovce	D1
Topoľčany	D1, D2, D22	Lastovce	D1, D20
Tovarníky	D1, D2, D22	Leles	D1, D5
Tvrdomestice	D1	Luhýňa	D1
Urmince	D1	Malá Trňa	D1, D5
		Malé Ozorovce	D1
		Malé Trakany	D8

Malý Horeš	D1
Malý Kameneč	D2
Michaľany	D1
Nižný Žipov	D1, D20
Novosad	D1, D5, D8
Nový Ruskov	D1, D5
Parchovany	D1, D15, D17, D21
Plechotice	D1
Poľany	D10
Pribeník	D10
Rad	D1, D5
Sečovce	D1, D3, D11
Sirník	D1, D5
Slivník	D1, D20
Slovenské Nové Mesto	D1
Soľníčka	D8
Somotor	D1
Stanča	D1, D5, D11, D20
Stankovce	D1, D5, D17
Strážne	D10
Streda n/Bodrogom	D1
Svätá Mária	D1
Svätuše	D8
Svinice	D1, D5
Trebišov	D1
Trnávka	D1
Veľaty	D1
Veľké Ozorovce	D1
Veľké Trakany	D10
Veľký Kameneč	D10
Viničky	D1
Višňov	D1, D5
Vojčice	D1, D10, D20
Vojka	D1, D5
Zatín	D1, D5
Zbeňňov	D1
Zemplín	D1
Zemplínska Nová Ves	D1, D8
Zemplínska Teplica	D1, D3, D20
Zemplínske Hradište	D1, D13
Zemplínske Jastrabie	D1

Okres Trenčín

Adamovské Kochanovce	D1
Bobot	D1, D6, D13
Dolná Poruba	D1, D11, D14, D22
Dolná Súča	D1, D11
Drietoma	D1, D2
Dubodiel	D1, D11
Horná Súča	D1, D17, D20, D22
Horné Srnie	D1
Horňany	D1, D2, D6, D13, D22
Hrabovka	D1
Chocholná-Velčice	D1, D22
Ivanovce	D1
Kostolná-Záriečie	D1
Krivosúd-Bodovka	D1
Melčice-Lieskové	D1
Mníchova Lehota	D1, D5, D11, D17
Motešice	D1, D2, D6, D13, D20, D22
Nemšová	D1, D5, D7, D11, D13, D17, D20, D22
Neporadza	D3, D13
Omšenie	D, D3, D9, D11, D20, D21, D22
Opatovce	D1
Petrova Lehota	D1, D5, D20, D22, D23
Selec	D1, D22
Skalka n/Váhom	D1, D5
Soblahov	D1, D20, D22
Svinná	D1, D6
Štvrtok	D1
Trenčianska Teplá	D, D1, D3, D11, D12, D15, D21
Trenčianska Turná	D1, D11, D17
Trenčianske Jastrabie	D1, D6
Trenčianske Mitice	D1, D6, D13, D23
Trenčianske Stankovce	D1, D18, D21, D22
Trenčianske Teplice	D3, D11, D13, D17, D20

Trenčín	D1, D3, D5, D10, D22, D23
Veľká Hradná	D1, D6, D14
Veľké Bierovce	D1, D22
Zamarovce	D1, D23

Okres Trnava

Biely Kostol	D2, D3, D11
Bíňovce	D1
Bohdanovce n/Trnavou	D1
Boleráz	D, D1, D22
Borová	D3
Brestovany	D1, D17
Bučany	D1, D6
Buková	D1
Cífer	D1, D5, D11, D22
Dechtice	D1, D22
Dlhá	D1, D5, D6, D13, D22
Dobrá Voda	D1, D11, D13
Dolná Krupá	D1, D5
Dolné Lovčice	D1, D5, D11
Dolné Orešany	D1, D2, D5
Horné Dubové	D1
Horné Orešany	D1, D22
Hrnčiarovce n/Parnou	D, D1, D2, D21
Jaslovské Bohunice	D1
Kátlovce	D1, D11, D15, D17, D21
Košolná	D1
Križovany n/Dudváhom	D1, D6
Majeichov	D1, D5, D6
Malženice	D1, D3, D17
Naháč	D10, D22
Opoj	D1, D5, D6
Pavlice	D1
Ružindol	D3, D5, D11, D17
Slovenská Nová Ves	D1, D2
Smolenice	D1, D5, D11, D17
Suchá n/Parnou	D, D1, D11, D22

Šelpice	D1, D22
Špačince	D1
Šúrovce	D1, D3, D6, D20
Trnava	D1, D5, D13, D22
Trstín	D1, D11, D17
Vlčkovce	D1, D5, D6
Voderady	D1
Zavar	D1
Zeleneč	D1, D3, D11
Zvončín	D1

Okres Turčianske Teplice

Abramová	D1, D13
Blažovce	D1, D2, D5
Bodorová	D1, D13
Borcová	D1, D13
Brieštie	D1, D13
Budiš	D1, D13
Čremošné	D1, D2, D13
Dubové	D1, D13
Ivančina	D1, D13
Jasenovo	D1
Jazernica	D1, D13
Kaľamenová	D1, D13
Liešno	D1, D13
Malý Čepčín	D1, D13
Moškovec	D1, D3, D13
Mošovce	D1, D2, D13
Ondrašová	D13
Rakša	D1
Rudno	D1
Sklené	D1, D5, D13, D20
Slovenské Pravno	D1, D13
Turček	D1, D13
Turčianske Teplice	D, D1, D2, D8, D13
Veľký Čepčín	D1, D13

Okres Tvrdošín

Brezovica	D1, D11, D17, D20, D21, D22
Čimhová	D1, D15
Habovka	D1, D11, D15, D22

Hladovka	D1, D3, D4, D11, D20
Liesek	D1, D17
Nižná	D1, D20, D22
Oravské Hámre*	D1, D13
Oravský Biely Potok	D1
Osada*	D1
Podbiel	D1, D5
Suchá Hora	D1, D3, D5, D11, D12, D17, D22
Štefanov n/Oravou	D1, D13
Trstená	D, D1
Tvrdošín	D1, D2, D5, D13
Vítanová	D1, D4, D20, D22
Zábiedovo	D1
Zuberec	D1

Okres Veľký Krtíš

Balog n/Ipľom	D1
Bátorová	D1
Brusník	D1
Bušince	D2
Čebovce	D1, D5
Čeláre	D8
Čelovce	D1
Červeňany	D1, D20
Dačov Lom	D3
Dolinka	D2
Dolná Strehová	D, D1, D5
Dolné Plachtince	D1, D5
Dolné Strháre	D1, D11
Ďurkovce	D10
Horná Strehová	D1
Horné Plachtince	D1, D5, D11, D17
Horné Strháre	D1, D11, D17
Hrušov	D3, D9, D11, D17
Chrťany	D1
Ipeľské Predmostie	D1
Kamenné Kosihy	D8, D18
Kiarov	D1, D5
Kleňany	D1
Koláre	D1
Kosihovce	D1, D5

Kosihy n/Ipľom	D1, D5
Kováčovce	D1, D5
Lesenice	D1
Ľuboriečka	D1, D17
Malá Čalomija	D1
Malé Straciny	D1, D5
Malé Zlievce	D8
Malý Krtíš	D1, D5
Modrý Kameň	D1
Muľa	D8
Nenince	D1
Obeckov	D1
Olováry	D1
Opatovská Nová Ves	D1
Opava	D1, D11
Pôtor	D1, D2
Pravica	D1, D5, D18, D20
Príbelce	D1, D5, D17
Sečianky	D1, D13
Senné	D1
Sklabiná	D1
Slovenské Ďarmoty	D1
Slovenské Kľačany	D1
Stredné Plachtince	D1, D9, D11, D15, D22
Sucháň	D3, D17, D20
Suché Brezovo	D, D1, D2, D5
Širákov	D8
Šuľa	D1, D5, D11
Veľká Čalomija	D1, D20, D21
Veľká Ves n/Ipľom	D1, D13
Veľké Straciny	D1
Veľký Krtíš	D, D1
Veľký Lom	D, D1, D20
Vieska	D1
Vínica	D5, D13
Vrbovka	D1, D5
Záhorce	D1, D11, D20
Závada	D1, D5
Zombor	D5, D8
Želovce	D1

Okres Vranov n/Topľou

Babie	D1, D2
Banské	D8
Benkovce	D1, D20
Bystré	D1, D5
Cabov	D, D1, D2
Čaklov	D1, D5, D20
Čičava	D1, D5, D23
Čierne n/Topľou	D1, D11
Davidov	D20
Detrik	D5, D10
Dlhé Klčovo	D3, D5
Dobrá n/Ondavou*	D13
Ďapalovce	D8, D23
Ďurďoš	D1
Giglovce	D3
Girovce	D8, D20
Hanušovce n/Topľou	D1, D2, D16
Hermanovce n/Topľou	D1
Hlinné	D1
Holčíkovce	D3, D21
Jasenovce	D3, D11
Jastrabie n/Topľou	D1, D5, D20
Juskova Voľa	D8
Kladzany	D1
Komárany	D1, D5
Kučín	D1
Kvakovce	D8, D20
Majerovce	D1
Malá Domaša	D8
Matiaška	D1, D20
Medzianky	D1
Merník	D1, D5
Michalok	D1
Nižný Hrabovec	D1
Nižný Kručov	D1, D5, D20
Nová Kelča	D3
Ondavské Matiašovce	D1, D8
Pavlovce	D1, D13
Petkovce	D1
Petrovce	D1, D20
Piskorovce	D3, D23

Poša	D1
Prosačov	D1
Radvanovce	D1, D2, D16, D23
Rafajovce	D3, D5, D23
Remeniny	D1, D20
Rudlov	D1
Ruská Voľa	D1
Sačurov	D1
Sečovská Polianka	D1, D2, D20, D21
Sedliská	D1
Skrabské	D1, D23
Slovenská Kajňa	D3
Soľ	D1
Štefanovce	D1, D5, D11, D18
Tovarné	D1
Tovarnianska Polianka	D1, D11, D23
Vavrinec	D1
Vechec	D2
Veľká Domaša*	D3
Vlača	D1, D23
Vranov n/Topľou	D, D1, D20
Vyšný Kazimír	D1
Vyšný Žipov	D1
Zámutov	D1, D5
Zlatník	D1
Žalobín	D, D8, D13

Okres Zlaté Moravce

Beladice	D1, D5
Čaradice	D1, D3, D5, D17, D20, D22
Červený Hrádok	D1
Čierne Kľačany	D1, D3, D5, D11, D20
Hostie	D1, D4, D20
Hostovce	D1
Choča	D1, D22
Jedľové Kostofany	D1, D5, D17, D22
Kostofany p/Tribečom	D5
Ladice	D1
Lovce	D1, D5
Machulince	D1, D4, D5
Malé Vozokany	D1, D5

Mankovce	D1, D2
Martin n/Žitavou	D1
Nemčianany	D1
Neverice	D1, D20
Nevidzany	D1, D11, D17, D20
Obyce	D, D1, D17
Skýcov	D, D1, D4, D5, D17, D20, D22
Slepčany	D1
Sľažany	D1, D2, D5, D20
Tekovské Nemce	D1
Tesárske Mlyňany	D1, D8
Topoľčianky	D, D1, D17
Velčice	D1, D5, D17, D20, D21
Veľké Vozokany	D1, D5
Vieska n/Žitavou	D1, D2
Volkovce	D1
Zlaté Moravce	D, D1, D2, D5, D22
Zlatno	D1, D5
Žikava	D1
Žitavany	D1, D2

Okres Zvolen

Babiná	D1, D16
Bacúrov	D1, D20
Breziny	D3
Budča	D1
Bzovská Lehôtka	D1, D5
Dobrá Níva	D3, D15, D20
Dubové	D1
Hronská Breznica	D1
Kováčová	D1, D11
Lešť	D1
Lieskovec	D3
Lukavica	D1, D20
Michalková	D3
Očová	D1
Ostrá Lúka	D1
Pliešovce	D, D1, D5, D11, D20
Podzámčok	D3
Sása	D, D1, D5, D11

Sielnica	D1
Sliach	D1, D5, D20
Tŕnie	D1, D10
Turová	D1
Veľká Lúka	D1, D2, D5
Zvolen	D1, D2, D3, D5, D8, D20
Zvolenská Slatina	D1, D11, D17, D20
Železná Breznica	D1

Okres Žarnovica

Brehy	D3, D5, D20
Hodruša-Hámre	D1, D5, D8, D14, D20
Horné Hámre	D1
Hrabičov	D1, D2
Hronský Beňadik	D1, D2, D5, D13
Kľak	D1, D2
Malá Lehota	D3, D5
Nová Baňa	D1, D4, D20
Orovnica	D3
Ostrý Grúň	D2
Píla	D1, D5
Rudno n/Hronom	D1, D3
Tekovská Breznica	D3, D13
Veľká Lehota	D3, D5, D18
Veľké Pole	D1, D18
Voznica	D3, D8, D13
Žarnovica	D, D1, D2, D5, D13
Župkov	D1, D5, D13, D20

Okres Žiar n/Hronom

Bartošova Lehôtka	D1, D5
Bzenica	D1, D5, D20
Dolná Trnávka	D3, D5, D20, D22
Dolná Ves	D1
Dolná Ždaňa	D1, D18
Hliník n/Hronom	D1, D17, D20
Horná Ves	D1
Horná Ždaňa	D1, D3, D5
Horné Opatovce*	D1
Hronská Dúbrava	D1, D5
Ihráč	D1, D2, D13

Janova Lehota	D3, D13
Jastrabá	D1, D5
Kopernica	D10
Kosorín	D3
Krahule	D1, D13
Kremnica	D1, D2
Kremnické Bane	D1, D5
Kunešov	D1, D22
Ladomerská Vieska	D1, D3
Lehôtka pod Brehmi	D1
Lovča	D10
Lovčica-Trubín	D3, D10, D11, D17
Lúčky	D1
Lutíla	D3
Nevoľné	D1, D2, D5, D14
Pitelová	D1
Prestavky	D1, D3
Prochot	D, D1, D3, D11, D20
Repište	D1, D5, D15
Sklené Teplice	D1, D5
Stará Kremnička	D3, D20, D22
Trnavá Hora	D1, D14
Vyhne	D1, D2, D13
Žiar n/Hronom	D1, D3, D17, D20

Okres Žilina

Belá	D1, D22
Bitarová	D1, D13
Brezany	D20
Čičmany	D1, D11, D12, D22
Divina	D1, D3, D5
Divinka	D1, D2, D13
Dlhé Pole	D1
Dolná Tižina	D1
Dolný Hričov	D1, D13
Ďurčiná	D1, D17, D20, D22
Fačkov	D1, D15
Gbeľany	D1, D20, D22
Horný Hričov	D1, D13
Hôrky	D1
Hričovské Podhradie	D1, D2, D5
Jasenové	D1, D5, D20

Kamenná Poruba	D1, D8
Kľače	D1
Konská	D1
Kotrčiná Lúčka	D, D3, D20, D22
Krasňany	D13, D20
Kunerad	D1
Lietava	D1, D5
Lietavská Lúčka	D1, D5, D20
Lietavská Svinná-Babkov	D1, D20
Lutiše	D1, D18, D21
Lysica	D1, D11, D20, D22
Malá Čierna	D1, D20
Mojš	D1, D3
Nededza	D1, D22
Nezbudská Lúčka	D1, D5, D20
Ovčiarsko	D1, D13
Paština Závada	D1, D13
Podhorie	D1, D3, D17, D22
Porúbka	D1, D5, D20
Rajec	D8, D13
Rajecká Lesná	D1, D5, D23
Rajecké Teplice	D2, D10
Rosina	D1
Stránske	D1, D22
Stráňavy	D1, D20
Stráža	D1, D8, D21, D22
Strečno	D1, D5, D13, D21
Svederník	D1, D13, D20
Šuja	D1, D5, D13
Teplička n/Váhom	D1, D8
Terchová	D, D1, D5, D19, D20, D22
Turie	D1, D20, D22
Varín	D10, D13
Veľká Čierna	D1, D11, D23
Višňové	D1, D22
Zbyňov	D1
Žilina	D1, D2, D5, D8, D13, D20

OSLAVY SLOVENSKEHO MÚZEJNÍCTVA V ROKOCH 1965 – 1968

*Mária Halmová, Slovenské národné múzeum v Martine;
e-mail: maria.halmova@snm.sk*

Abstract: *From 1965 to 1968, the Slovak National Museum celebrated important anniversaries related to its establishment and activities. The year 1965 marked the 70th anniversary of the first Annual General Meeting of the Slovak Museum Society (1895); 1966 marked 70 years since the publication of the first Anthology of the Slovak Museum Society (1896) and 1968 was the 75th anniversary of the foundation of the Slovak Museum Society (1893), the 60th anniversary of the death of Andrej Kmeť and the 60th anniversary of the opening of the first purpose-built building of the Slovak National Museum (1908); in addition, other museums in Slovakia were also commemorating important anniversaries since their establishment. This article deals with the events and celebrations prepared by the Slovak National Museum over these years, with a particular focus on 1968 which was marked by the events that took place in August.*

Keywords: *Slovak National Museum, Martin, anniversaries, celebrations in 1968, Andrej Kmeť Prize*

V druhej polovici 60. rokov 20. storočia si slovenskí múzejníci a celá kultúrna verejnosť pripomínali niekoľko významných výročí, ktoré súviseli s históriou Matice slovenskej a Slovenského národného múzea (SNM). Na rok 1965 pripadalo 100. výročie otvorenia prvej budovy Matice slovenskej (1865, ďalej MS), 75 rokov od otvorenia Národného domu v Martine (1890) a 70 rokov od prvého Valného zhromaždenia Muzeálnej slovenskej spoločnosti (1895, ďalej MSS); v roku 1966 uplynulo 70 rokov (1896) od vydania prvého ročníka Sborníka MSS. V roku 1967 si osobitne Martinčania pripomínali 80 rokov od otvorenia prvej výstavy Živeny (1887). Na rok 1968 pripadalo 75. výročie založenia MSS (1893), 60 rokov od úmrtia Andreja Kmeťa a 60 rokov od sprístupnenia prvej účelovej budovy Slovenského národného múzea (1908). Okrem národného múzea si v tom roku pripomínali významné výročia aj Mestské múzeum v Bratislave a Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava v Dolnom Kubíne (100. výročie založenia) a preto mali oslavy v roku 1968 celoslovenský charakter. V príspevku stručne pripomenieme podujatia a oslavy, ktorými si Slovenské národné múzeum tieto výročia pripomenulo.

Vtedajší vedúci SNM – Národopisného odboru v Martine (v ďalšom texte používame skratku SNM v Martine) Štefan Mruškovič, vždy si dobre vedomý významu SNM v našich dejinách, vypracoval (v spolupráci s Jánom Hyčkom) už v roku 1965 *Návrh na organizáciu a obsah a s nimi spojených akcií v jubilejných rokoch sloven-*

ského múzejníctva (1965– 1968).¹ V materiáli sú postupne, podľa rokov, navrhnuté podujatia k jednotlivým výročiam. Tento návrh bol predložený na rokovanie Vedeckej rady SNM v Martine, ktoré sa konalo 29. 5. 1965. Vedecká rada ho schválila bez zásadnejších pripomienok. V roku 1966 vymenoval riaditeľ SNM Jozef Vlachovič na zabezpečenie osláv a sprievodných podujatí päťčlenný prípravný výbor v zložení: J. Vlachovič – predseda, Š. Mruškovič – podpredseda, Jozef Gažo – tajomník, Ján Guzi – člen, Elena Mínarovičová – členka (všetci SNM). Neskôr bol pracovný výbor rozšírený aj o zástupcov Mestského múzea v Bratislave (Šimon Jančo) a Oravského múzea P. O. Hviezdoslava (Pavel Čaplovič). Všetky podujatia a ústredné oslavy v roku 1968 boli plánované a aj sa uskutočnili v Martine ako meste vzniku SNM, kým v Bratislave sa priebežne konalo iba niekoľko sprievodných akcií.

Na rok 1965 bol plánovaný seminár „Národný dom, živý prameň nášho divadelníctva, múzejníctva a knižovníctva“, ktorý spoločne organizovali MS, SNM v Martine a Divadlo SNP (dnes Slovenské komorné divadlo v Martine) v priestoroch divadla (Národného domu). K výročiu Sborníka MSS mala v roku 1966 vyjsť bibliografia Sborníka a Časopisu MSS. Jej spracovanie múzeum zadalo v roku 1965 pracovníkovi MS, bibliografovi Štefanovi Hanakovičovi. Bibliografia vyšla s miernym oneskorením v roku 1969.² Druhou pripomienkou výročia Sborníka MSS bola štúdia o význame tohto periodika v dejinách slovenskej etnológie spracovaná Jánom Michálkom z vtedajšej Katedry archeológie, dejín umenia, etnografie a folkloristiky FF UK v Bratislave.³

Rok 1967 bol pripomienkou „... najväčšej kultúrno-politickej udalosti na Slovensku v osemdesiatych rokoch 19. storočia“⁴ – prvej výstavy Živeny a obrazov Jaroslava Věšína v Martine. V roku 1966 spracoval Š. Mruškovič návrh, v zmysle ktorého mali byť (pri príležitosti 80. výročia ich vzniku) obnovené tradičné augustové slávnosti v Martine vo forme „Martinských kultúrnych slávností“. Návrh bol prijatý Ideologickou komisiou Okresného výboru Komunistickej strany Slovenska (KSS) aj Ideologickou komisiou Mestského výboru KSS. V návrhu je zdôvodnenie významu augustových slávností⁵ a zároveň ich program, na organizácii ktorého sa mali podieľať viaceré inštitúcie. Slávnosti sa mali skladať zo štyroch častí, a to z prehliadky umeleckej slovesnosti (Slovesná jar), prehliadky ľudového umenia (pod názvom Augustové národopisné slávnosti), prehliadky amatérskeho

¹ Archív Slovenského národného múzea, pobočka v SNM – Múzeách v Martine. (Ďalej Archív SNM, pobočka v Martine.) Fond SNM.

² HANAKOVIČ, Štefan. *Muzeálna slovenská spoločnosť: rozbor publikačnej činnosti v Zborníku a v Časopise MSS*. Bratislava: Muzeologický kabinet pri SNM, 1969.

³ MICHÁLEK, Ján. Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti v dejinách slovenského národopisu. In: *Zborník Slovenského národného múzea: Etnografia 8*. Editor Š. MRUŠKOVIČ. Roč. LXI, Martin: Slovenské národné múzeum, 1967, s. 5-22.

⁴ Archív SNM, pobočka v Martine. Fond SNM. Návrh na organizáciu a obsah a s nimi spojených akcií v jubilejných rokoch slovenského múzejníctva (1965– 1968), s. 2.

⁵ Archív SNM, pobočka v Martine. Fond SNM. Návrh na každoročné poriadanie „Martinských kultúrnych slávností“. V zdôvodnení sa uvádza: „... augustové slávnosti v Martine predstavujú tak pravidelne organizované podujatie s najdlhšou tradíciou na Slovensku vôbec... plnili úlohu skutočne ľudových a celonárodných slávností i úlohu upevňovania priateľstva a družby Čechov a Slovákov... vznik týchto tradičných slávností... je spätý s prvou národopisnou výstavou v Martine... je skutočným medzníkom v organizačnom úsilí slovenského národopisu...“ s. 2.

Obr. 1. J. Horák, Š. Mruškovič a B. Filová
na IV. celoštátnej konferencii etnografov
a folkloristov.

Foto F. Lašut, 4. – 6. 9. 1967. Fotoarchív
SNM v Martine, č. neg. 46498.

Fig. 1. J. Horák, Š. Mruškovič and
B. Filová at the 4th National Conference of
Ethnographers and Folklorists. Photograph
by F. Lašut, 4. – 6. 9. 1967. Photographic
archives of the SNM in Martin,
neg. no. 46498.

divadelníctva (Martinský divadelný festival) a prehliadky amatérskej fotografie (Amfo a Diafoto).⁶ Augustové národopisné slávnosti, ktorých garantom bolo SNM v Martine, sa podľa Mruškovičovho návrhu mali skladať z výstavy tradičného a súčasného ľudového výtvarného umenia, prehliadky ľudovej tvorivosti v oblasti ľudového spevu, tanca a hudby (v amfiteátri) a z národopisných a muzeologických sympózií. Sympóziá by sa konali každoročne pod patronátom SNM v Martine a Národopisného ústavu SAV so striedaním tém – jeden ročník so zameraním na aktuálne vedeckovýskumné úlohy československého národopisu a druhý ročník so zameraním na aktuálne muzeologické otázky.

Návrh sa nepodarilo v úplnosti realizovať, ale slávnosti prebehli v uvedenej základnej štruktúre a slávnostnej atmosfére v roku 1967 aj v roku 1968. Na ich organizácii sa podieľali viaceré inštitúcie, okrem SNM v Martine tiež MS, Divadlo SNP, vtedajší Dom kultúry a Okresný dom osvetu. Martinské kultúrne slávnosti sa v roku 1967 začali 25. augusta v sídelnej budove SNM v Martine otvorením výstavy „Slovenskí ľudoví umelci“, ktorá predstavovala tvorbu súdobých majstrov. Večer sa na námestí konal koncert skupiny Intergenerácia s programom „Spevy zašlej slávy“. Vzhľadom na to, že oslavy boli napokon spojené aj so stým výročím založenia martinského gymnázia, nasledujúci deň (26. august) bol venovaný tomuto výročiu slávnostnou akadémiou, odhalením pamätných tabúl, večerným kultúrnym programom v amfiteátri a vystúpením Činohry Slovenského národného divadla s hrou Jonáša Záborského *Najdúch*. V dňoch 28. – 29. augusta sa konalo rozšírené zasadnutie Slovenského výboru Československého zväzu žien, ktoré malo na programe okrem samotného slávnostného rokovania aj prehliadku expozícií v II. budove SNM v Martine a pietnu spomienku na Národnom cintoríne. Na záver slávností zorganizovalo SNM v Martine v dňoch 4. – 6. septembra IV. celoštátnu konferenciu etnografov a folkloristov, ktorej súčasťou bolo aj Valné zhromaždenie Národopisnej spoločnosti československej a Slovenskej národopisnej spoločnosti. Konferencii predsedal aka-

⁶Cit. 5, s. 3.

demik Jiří Horák, s hlavnými referátmi vystúpili Jaromír Jech, predseda Ústavu pro etnografiu a folkloristiku Československej akadémie vied a Božena Filová, riaditeľka Národopisného ústavu Slovenskej akadémie vied.

Program a hodnotenie obnovených Martinských kultúrnych slávností bol priebežne propagovaný v dennej tlači.⁷ V širšom rámci bola súčasťou pripomienky výstavy Živeny z roku 1887 výstava „Slovenská ľudová plastika“, ktorú pripravilo SNM v Martine v autorskej koncepcii Soni Kovačovičovej. Výstava bola premiérovovo sprístupnená v SNM v Bratislave 27. januára a od 23. marca reprízovaná v Národopisnom múzeu Národného múzea v Prahe.

Najväčšie oslavy a najdôležitejšie aktivity boli plánované na rok 1968. Predovšetkým išlo o podnet SNM (v spolupráci so Slovenskou radou múzeí a galérií) na obnovenie Muzeálnej slovenskej spoločnosti „... so širšou členskou základňou, prostredníctvom ktorej by bolo možné uskutočňovať rozsiahlu zberateľskú, osvetovo-výchovnú a výskumnú činnosť v prospech múzeí...“⁸ Podľa ďalších bodov návrhu osláv sa mal uskutočniť „obnovovací sjazd slovenských múzejníkov za účasti hostí – múzejných pracovníkov z Čiech, Moravy a zahraničia“ a tiež konferencia o „... význame múzejníctva na Slovensku vo vedeckom, kultúrnom i politickom živote, ktorá by zároveň zhodnotila význam najväčších postáv v slovenskom múzejníctve...“⁹ Priekopníkom múzejníctva mala byť odhalená pamätná tabuľa na I. budove SNM v Martine pri otvorení expozícií v tejto budove (sídlo vtedajšieho Turčianskeho múzea Andreja Kmeťa) a pred II. budovou (Etnografické múzeum) odhalená socha A. Kmeťa. K oslavám bola navrhnutá Cena Andreja Kmeťa, ktorá mala byť prvýkrát udeľovaná práve v tom roku. V rámci osláv sa počítalo aj s položením základného kameňa dnešného Múzea slovenskej dediny (MSD), sprístupnením Galérie ľudového výtvarného umenia v II. budove múzea a tiež s jubilejnými augustovými národopisnými slávnosťami. Celé oslavy mali byť náležito propagované, okrem iného aj vydaním reprezentačnej publikácie o SNM, piatich poštových známok (s portrétom A. Kmeťa, pohľadom na II. budovu, záberom zo slávnostného polozenia základného kameňa MSD, ľudovým odevom a obrazom J. Vešína) a série zápalkových nálepiek so zobrazením dvoch budov SNM v Martine.¹⁰

Oslavy boli plánované ako dvojdnové s termínom 2. a 3. septembra, pričom 9. až 11. augusta sa konal druhý ročník obnovených augustových slávností s programom v mestskom amfiteátri a viacerými sprievodnými podujatiami v kultúrno-osvetových inštitúciách.¹¹ Na záverečnej národnej manifestácii 11. augusta

⁷ Napr. v denníkoch Smer (22. 8., 6. 9. 1987), Večerník (11. 8. 1967), Pravda (29. 8. 1987), Smena (30. 8. 1967), Svobodné slovo (7. 9. 1967).

⁸ Cit. 4, s. 3.

⁹ Cit. 4, s. 4.

¹⁰ Archív SNM, pobočka v Martine. Fond SNM. Návrh na prípravu a realizáciu propagácie a propagačných prostriedkov k oslavám jubilejných výročí slovenského múzejníctva, ktoré sa budú konať v letnom období rokov 1967 – 1968 v Martine.

¹¹ „Obyvatelé Martina se s úprímnou srdečností připravují přivítat hosty letošních Srpnových slavností, které včera začaly. V Domě osvěty... otevřeli výstavu lidového umění Turca, která má název „Krása života“. Je na ní 600 exponátů, mezi nimi výrobky z kůže, tkaniny a výšivky. Další výstava, otevřená včera v Martině, hovoří o rozvoji matičného hnutí. Celé město zdobí vlajky a transparenty...“. Srpnové slavnosti v Martině. In: *Lidová demokracie*. 10. 8. 1968, roč. 24.

Obr. 2. Prezident L. Svoboda
s M. Benkom počas
augustových slávností.
Foto J. Dérer, 11. 8. 1968.
Fotoarchív SNM v Martine,
č. neg. 53605.

Fig. 2. President L. Svoboda
with M. Benka during
the August celebrations.
Photograph by J. Dérer,
11. 8. 1968. Photographic
archives of the SNM in
Martin, neg. no. 53605.

Obr. 3. Markíza G. Benzoni v SNM v Martine.
Foto J. Dérer, 11. 8. 1968. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 53567-002.

Fig. 3. Marquise G. Benzoni in the SNM in Martine.
Photograph by J. Dérer, 11. 8. 1968. Photographic archives of the SNM in Martin, neg. no. 53567-002.

sa zúčastnil prezident republiky Ludvík Svoboda, ktorý pri tejto príležitosti navštívil aj múzeum. V ten istý deň múzeum privítalo aj markízu Giulianu Benzoni, snúbenicu M. R. Štefánika, pretože múzeum spravovalo jeho pozostalosť.

V priebehu augusta boli pozvaným účastníkom osláv zaslané pozvánky na 2. a 3. septembra s podrobným programom. Do týchto veľkolepých príprav však zasiahla okupácia Československa vojskami Varšavskej zmluvy 21. augusta. Po okupácii boli oslavy úplne zrušené a až 19. októbra bol pozvaným zaslaný oznam s uvedením náhradného termínu a programu. Výrazne zredukovaný program bol sústredený do jedného dňa – 5. novembra. Múzeum v tomto tiesnivom a neistom

Obr. 4. Odovzdávanie Ceny A. Kmeťa J. Gerykovi a M. Jurkovičovi (vpravo). Foto J. Dérer, 5. 11. 1968. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 55617.

Fig. 4. Award of the A. Kmeť Prize to J. Geryk and M. Jurkovič (right). Photograph by J. Dérer, 5. 11. 1968. Photographic archives of the SNM in Martin, neg. no. 55617.

období rezignovalo na pôvodný zámer, týkajúci sa obnovenia MSS či zväzovej platformy múzeí a program obmedzilo na slávnostné zasadnutie s oceňovaním zaslúžilých múzejníkov, odhalenie sochy A. Kmeťa, sprístupnenie Galérie ľudového výtvarného umenia a polozenie základného kameňa MSD.

Program sa začal v Závodnom klube Turčianskych strojárni zasadnutím múzejníkov a pozvaných hostí vrátane zástupcov Národného múzea v Prahe a Moravského zemského múzea v Brne. Zasadnutie privítal Š. Mruškovič a význam MSS zhodnotil riaditeľ SNM J. Vlachovič. Povereník Slovenskej národnej rady pre kultúru Štefan Benčíč odovzdal riaditeľovi SNM J. Vlachovičovi Rad republiky; SNM v Martine bolo už od 16. apríla toho roku nositeľom vyznamenania Za zásluhy o výstavbu (SNM v Martine ašpirovalo na Rad práce, jeho udelenie múzeu však bolo zamietnuté napriek viacerým návrhom, napr. zo strany vedenia vtedajšieho Múzea Slovenskej republiky rád v Prešove či Katedry archeológie, dejín umenia, etnografie a folkloristiky FF UK v Bratislave¹²). Následne boli zaslúžilým múzejníkom odovzdané Ceny Andreja Kmeťa. Súčasťou Ceny Andreja Kmeťa bola pamätná medaila, ktorú navrhol Fraňo Štefunko, na averze s portrétom A. Kmeťa. Prvými ocenenými boli dlhoročný tajomník MSS, správca a riaditeľ SNM v Martine Ján Geryk a jeho súputník, dlhoročný správca a riaditeľ Zemeľského múzea a Slovenského múzea Miloš Jurkovič. Zároveň bola udelená pamätná strieborná medaila 11 oceneným (patrili k nim za SNM v Martine Vojtech Budinský-Krička, Mária Jeršová, Rudolf Bednárík, Š. Mruškovič, Oľga Kováčiková, Peter Mendel, Emil Buocik, Andrej Polonec) a pamätná bronzová medaila 24 múzejníkom (za SNM v Martine Soňa Felcanová, Magdaléna Kaňová, J. Hyčko, Igor Krištek, Ján Dérer, Darina Zubercová, Jozef Turzo). K udeleniu medailí sa viazala finančná odmena vo výške 2 000 Kčs (strieborná medaila) a 1 000 Kčs (bronzová medaila). Diplomy za rozvoj múzejníctva boli udelené 32 múzejníkom (za SNM v Martine to boli J. Hyčko a in memoriam Ján Boďa). Za českú múzejnícku obec pozdravili zhromaždenie riaditeľ Národného múzea v Prahe Vladimír Denkstein a riaditeľ Moravského zemského múzea Jan Jelínek. Predseda Mestského národného výboru v Martine vyslovil SNM v Martine všestrannú podporu a odovzdal pamätnú plaketu mesta J. Vlachovičovi, Š. Mruškovičovi a J. Hyčkovi.¹³

¹² Archív SNM, pobočka v Martine. Fond SNM, listy č. 948/67.

¹³ Vš. Jubilejné oslavy slovenského múzejníctva. In: *Múzeum*. 1969, roč. XIV, č. 1, s. 44-45.

Obr. 5. Kladenie vencov na hrob A. Kmeťa na Národnom cintoríne. V kruhu Bzeničanov vpravo J. Hyčko. Foto J. Dérer, 3. 11. 1968. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 55718.

Fig. 5. Placing a wreath on the tomb of A. Kmeť in the National Cemetery. Among the people of Bzenica, J. Hyčko on the right. Photograph by J. Dérer, 3. 11. 1968. Photographic archives of the SNM in Martin, neg. no. 55718.

Po odovzdaní cien, diplomov a prednesení pozdravov sa zúčastnení presunuli pred II. budovu na odhalenie sochy A. Kmeťa, následne do budovy na prístupnenie Galérie ľudového výtvarného umenia. Popoludní sa program končil v areáli Múzea slovenskej dediny položením jeho základného kameňa. Pietna spomienka na Národnom cintoríne pri hrobe A. Kmeťa sa konala už 3. novembra za účasti občanov a folklórnej skupiny z jeho rodnej obce Bzenica.

Zhotovením sochy A. Kmeťa v nadživotnej veľkosti na dolnej časti schodiska pred sídelnou budovou SNM v Martine bol poverený tiež F. Štefunko. Na schválenie návrhu bola menovaná osobitná komisia, ktorej členom bol za SNM J. Hyčko. Komisia posudzovala viacero návrhov, napokon konštatovala, „... že nová koncepcia sochy, pri ktorej boli zohľadnené pripomienky komisie z 20. júna t. r., aby Kmeť bol zobrazený v kňazskom rúchu, je šťastnejšia, figura pôsobí monumentálnejšie“.¹⁴

Zriadenie Galérie ľudového výtvarného umenia (ďalej GLVU) ako samostatného expozičného celku v II. budove schválila Vedecká rada SNM v Martine už v roku 1965.¹⁵ Na prípravu libreta, scenára a výberu exponátov bol síce zostavený autorský kolektív z interných i externých spolupracovníkov, ale prakticky celá príprava a autorstvo libreta a scenára zostalo na I. Krištekovi. Libreto bolo spracované a scenár rozpracovaný v roku 1967.¹⁶ Návrh na obsahovú a tematickú náplň GLVU bol v máji 1967 zaslaný na pripomienkovanie Richardovi Jeřábkovi (Katedra etnografie a folkloristiky FF Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, dnes Ústav evropské etnologie, FF Masarykova univerzita, Brno), Soni Kovačevičovej (Národopisný ústav SAV, dnes Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV), Helene Johnovej (Národní muzeum, Praha) a Jitke Staňkovej (Ústav etnografie

¹⁴ Archív SNM, pobočka v Martine. Fond SNM. Záznam z porady o návrhu sochy A. Kmeťa a jej umiestnenia, konanej 26. júla 1967 v ateliéri prof. F. Štefunka a pred budovou SNM. K pozvánke č. 718/67.

¹⁵ Archív SNM, pobočka v Martine. Fond SNM. Zápisnica č. 2 Vedeckej rady SNM-NO konanej v Bratislave dňa 16. 12. 1965, s. 4.

¹⁶ Archív SNM, pobočka v Martine. Fond SNM. Komplexný rozbor činnosti za rok 1967, s. 51.

Obr. 6. I. Pišútová pri otvorení Galérie ľudového výtvarného umenia.
Foto J. Dérer, 5. 11. 1968. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 55687.

Fig. 6. I. Pišútová at the opening of the Gallery of Folk Art.
Photograph by J. Dérer, 5. 11. 1968. Photographic archives of the SNM in Martin, neg. no. 55687.

a folkloristiky ČSAV, dnes Ústav etnologie AV ČR), v auguste pripomienkovali libreto.¹⁷ K scenáru sa uskutočnila osobitná porada v marci 1968, na ktorej sa zúčastnili (okrem pracovníkov SNM) za posudzovateľov H. Johnová a S. Kovačevičová a napriek viacerým výhradám bol napokon odporučený na realizáciu. Zároveň bol prítomným predložený návrh architektonického a výtvarného riešenia galérie, ktoré bolo zadané Ing. arch. Eduardovi Stančíkovi a grafickému návrhárovi Ladislavovi Čisárikovi. Expozícia, situovaná v priestoroch vrchného podlažia záhradného traktu budovy, jej architektonicky a výtvarne zaujímavé riešenie, a predovšetkým jej obsahová náplň, z väčšej časti orientovaná na dlho opomínané sakrálné umenie, sa stala návštevnícky mimoriadne príťažlivá. Sprievodný reprezentačný katalóg ku GLVU sa múzeu podarilo vydať až v roku 1971.¹⁸ Účastníci slávnostného otvorenia GLVU mali následne možnosť prezrieť si výstavu z tvorby F. Štefunka v priestore veľkej zasadacej miestnosti SNM v Martine.¹⁹

Výstavbu Múzea slovenskej dediny schválilo Povereníctvo školstva a kultúry Slovenskej národnej rady v roku 1964, v nasledujúcich rokoch sa múzeom sústredilo

¹⁷ Archív SNM, pobočka v Martine. Fond SNM, listy č. 562/67, 759/67.

¹⁸ *Galéria ľudového výtvarného umenia. Katalóg*. Editori I. KRIŠTEK a J. TURZO. Martin: Vydavateľstvo Osveta, 1971.

¹⁹ Galéria ľudového výtvarného umenia i výstava z tvorby F. Štefunka sa stretli s mimoriadne priaznivou návštevníckou odozvou: „Tieto akcie sa stretli u mnohých občanov s veľkým ohlasom a záujmom. Slovenské národné múzeum v Martine je teraz denne preplnené návštevami jednotlivcov i celých výprav.“ In: *Veľký záujem o naše ľudové umenie*. *Smer*. 11. 11. 1968, roč. 20, č. 264.

Obr. 7. J. Geryk pri kladení základného kameňa Múzea slovenskej dediny. Foto J. Dérer, 5. 11. 1968. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 55746.

Fig. 7. J. Geryk placing the foundation stone of the Museum of the Slovak Village. Photograph by J. Dérer, 5. 11. 1968. Photographic archives of the SNM in Martin, neg. no. 55746.

na spracovanie koncepcie, terénne výskumy, výkup pozemkov, prevoz prvých objektov a ich znovupostavenie v areáli MSD. Bola to v tých rokoch hlavná úloha múzea a tiež srdcová záležitosť Š. Mruškoviča. Preto sa nemožno čudovať, že do programu jubilejných osláv múzejníctva začlenil aj slávnostné položenie základného kameňa MSD. Kameň symbolicky poklepal a vložil doň zakladaciu listinu Ján Geryk, dlhoročný tajomník MSS, správca a riaditeľ SNM, s menom ktorého sa spájajú prvé pokusy o vybudovanie múzea ľudovej architektúry v prírode v 30. rokoch 20. storočia.

SNM sa podarilo vydať aj publikáciu o dejinách inštitúcie a jej súdobej štruktúre, zbierkovom fonde, publikačnej a ďalšej činnosti SNM s úvodným slovom J. Vlachoviča, ktorú zostavili J. Hyčko, Ilja Okáli a Belo Polla (SNM).²⁰ Gratulácie k jubileu, aktuálne dianie a zámery ďalšieho rozvoja jednotlivých zložiek SNM skratkovito priniesli *Noviny Slovenského národného múzea* vydané „... pri príležitosti jubilejných osláv SNM a slovenského múzejníctva v roku 1968“. Noviny, pripravené Š. Mruškovičom a Jarmilou Skubeňovou (SNM v Martine), boli plánované ako periodické, podarilo sa však vydať iba toto jediné číslo. Drobné propagačné materiály (poštové známky, nálepky zápalkových škatuliek) sa múzeu k oslavám nepodarilo zabezpečiť. Rovnako sa nepodarilo zabezpečiť realizáciu pamätnej tabule na I. budove SNM, ktorá mala byť venovaná najväčším postavám slovenského múzejníctva a zakladateľom MSS A. Kmet'ovi, Františkovi V. Sasinkovi, Pavlovi Križkovi, Andrejovi Halašovi, Jánovi Petrikovichovi, Pavlovi Socháňovi, Andrejovi Sokolíkovi a Gustávovi K. Zechenterovi Laskomerskému. Jej osadenie avizoval v pôvodnom programe osláv Š. Mruškovič, pričom zároveň navrhol, aby v rámci osláv prebehlo aj prístupnenie prírodovednej expozície Turčianskeho múzea A. Kmet'a, ktoré sídlilo v I. budove SNM. Zjavne to nebol celkom reálny návrh, pretože expozícia bola otvorená až o viac ako desaťročie neskôr, v roku 1979.

Oslavy SNM a slovenského múzejníctva, ktoré sa konali v rokoch 1965 – 1967, boli dôstojné, s viacerými trvalými výstupmi. Platí to aj o oslavách v roku

²⁰ *Slovenské národné múzeum*. Bratislava: Smena, 1968.

1968 napriek tomu, že ich hlavný program už prebiehal v ponurej pookupačnej atmosfére, v ktorej sa nepodarilo realizovať oslavy v úplnosti a ani im zabezpečiť celospoločenskú slávnostnú optimistickú atmosféru.

PRAMENE

Archív Slovenského národného múzea, pobočka v SNM – Múzeách v Martine.
Fond SNM (roky 1965 – 1969).

LITERATÚRA

Galéria ľudového výtvarného umenia. Katalóg. Editori I. KRIŠTEK a J. TURZO.
Martin: Vydavateľstvo Osveta, 1971.

HANAKOVIČ, Štefan. *Muzeálna slovenská spoločnosť: rozbor publikačnej činnosti v Zborníku a v Časopise MSS.* Bratislava: Muzeologický kabinet pri SNM, 1969.

HYČKO, Ján. Správa o činnosti Slovenského národného múzea v Martine za rok 1967.
In: *Zborník Slovenského národného múzea: Etnografia 10.* Editor Š. MRUŠKOVIČ. Roč. LXIII, Martin: Slovenské národné múzeum, 1969, s. 269-278.

MICHÁLEK, Ján. Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti v dejinách slovenského národopisu. In: *Zborník Slovenského národného múzea: Etnografia 8.* Editor Š. MRUŠKOVIČ. Roč. LXI, Martin: Slovenské národné múzeum, 1967, s. 5-22.

Noviny Slovenského národného múzea. Vydané pri príležitosti jubilejných osláv SNM a slovenského múzejníctva v roku 1968. Editori Š. MRUŠKOVIČ a J. SKUBEŇOVÁ. Martin: Slovenské národné múzeum, 1968.

Slovenské národné múzeum. Bratislava: Smena, 1968.

Srpnové slavnosti v Martině. In: *Lidová demokracie.* 10. 8. 1968, roč. 24.

Veľký záujem o naše ľudové umenie. In: *Smer.* 11. 11. 1968, roč. 20, č. 264.

Vš. Jubilejně oslavy slovenského múzejníctva. In: *Múzeum.* 1969, roč. XIV, č. 1, s. 44-45.

CELEBRATIONS OF SLOVAK MUSEOLOGY FROM 1965 TO 1968

Mária Halmová

S u m m a r y

In the second half of the 1960s, Slovak museologists and the whole cultural public commemorated several important anniversaries related to the history of *Matica slovenská* and the Slovak National Museum. The year 1965 was the hundredth anniversary of the opening of the first *Matica slovenská* building (1865), the 75th anniversary of the opening of the National House in Martin (1890) and the 70th anniversary of the first Annual General Meeting of the Slovak Museum Society (1895); 1966 saw the 70th anniversary (1896) of the publication of the first volume of the Anthology of the Slovak Museum Society. In 1967, the inhabitants of Martin in particular remembered the 80th anniversary of the opening of the first *Živena* exhibition (1887). In 1968, there was the 75th anniversary of the establishment of the Slovak Museum Society (1893), the 60th anniversary of the death of Andrej Kmeť and the 60th anniversary of the opening of the first purpose-built building of the Slovak National Museum (1908). In addition to the national museum, the City Museum in Bratislava and the Orava P. O. Hviezdoslav Museum in Dolný Kubín (100th anniversary of their foundation) were also celebrating important anniversaries, and so the celebrations in 1968 were nationwide. The then head of the Slovak National Museum in Martin, Štefan Mruškovič, prepared with Ján Hyčko in 1965 a “Proposal for the organisation and content of related events in the jubilee years of Slovak museology (1965-1968)”. In 1966, Š. Mruškovič drew up a proposal which was supposed to renew the traditional August celebrations in Martin (on the occasion of their 80th anniversary) in the form of “Martin Cultural Festivities”. The proposal was not fully carried out, but the festivities were held in their basic structure and in a celebratory atmosphere in 1967 and 1968. The greatest celebrations and most important activities were planned for 1968. The celebrations were planned over two days, on September 2nd and 3rd, and from August 9th to 11th the second renewed August festivities were held in the town amphitheatre with several accompanying events in cultural institutions. At the end of the festivities, the president of the republic Ludvík Svoboda attended the national manifestation on August 11th and on this occasion also visited the museum. On the same day, the museum welcomed marquise Giuliana Benzoni, the fiancée of M. R. Štefánik, because the museum managed his estate. However, the grand preparations for the celebrations were affected by the occupation of Czechoslovakia by the armies of the Warsaw Pact on August 21st. After the occupation, the celebrations were completely cancelled and were held at another date, on November 5th, with a much-reduced programme. At this constrained and uncertain time, the museum renounced its original project concerning the renewal of the Slovak Museum Society or a platform of museums, and restricted the programme to a celebration meeting with awards given to merited museumologists, the unveiling of a sculpture of A. Kmeť, the opening of the Gallery of Folk Art and the laying of the foundation stone of the Museum of the Slovak Village.

AUTOMATIZOVANÁ VÝROBA NÁPOJOVÉHO A ÚŽITKOVÉHO SKLA DRUHEJ POLOVIČE 20. STOROČIA V LEDNICKOROVNIANSKYCH SKLÁRŇACH (RONA, a. s. LEDNICKÉ ROVNE)

*Barbora Wágnerová, Slovenské národné múzeum v Martine;
e-mail: barbora.wagnerova@snm.sk*

Abstract: *This article is the result of a research task aimed at the automated production in the second half of the 20th century in the Lednické Rovne glassworks. The introduction contains the basic information which impact their establishment. The basic aim of the article was in the first place to identify the production range of the automated production during the given period as background documentation for obtaining mass-produced items for the glass collection of the Slovak National Museum in Martin. In the case where certain items are already represented in the collection, we specify this information.*

Keywords: *Czechoslovak glass, pressed glass, glass design, automation, mechanisation, machine production, Rona, a. s.*

Podnet vzniku vedeckovýskumnej úlohy

Podnetom pre definovanie vedeckovýskumnej úlohy bola existujúca zbierka skla v Slovenskom národnom múzeu v Martine (SNM v Martine), ktorá bola vybudovaná v 20. storočí. Zbierka nepatrila síce k rozsahovo veľkým, ale obsahovala potenciál v podobe jej ďalšieho rozvíjania, či už smerom do minulosti alebo budúcnosti. Práve to sa stalo impulzom pre jej ďalšie zhodnocovanie, a to v súlade s vývojom strojovej výroby, ktorá sa začala presadzovať v sklárskom priemysle od 70. rokov 20. storočia. Považujeme za dôležité, aby bol tento aspekt zohľadnený i v zbierke, ktorá bola doteraz jednostranne zameraná na ručnú výrobu.

Vzhľadom na to, že skláreň v Lednických Rovniach je jediná skláreň na Slovensku s kontinuálnou výrobou v oboch výrobných segmentoch – ručnej i strojovej, zamerali sme sa na ňu.

Zbierka skla je v SNM v Martine spracovávaná v dvoch samostatných celkoch – v etnografickom a kultúrohistorickom. Ich podobu ovplyvnili okolnosti súvisiace so vznikom múzea, jeho počiatočným formovaním ako vlastivedného múzea a neskôr i postupnou prioritnou etnografickou špecializáciou. Vytváranie zbierok má v oboch celkoch svoju vlastnú históriu a z veľkej časti súviselo so záujmom a možnosťami odborných pracovníkov, ktorí ich spracovávali.

Spôčiatku bolo sklo zaradované najmä do kultúrohistorickej zbierky, syste-

matické zaradovanie do etnografickej zbierky nastalo až od 50. rokov 20. storočia.¹

V rámci etnografie bolo spracovávané pôvodne sklo adaptované a využívané v ľudovom prostredí, v kultúrohistorickej zbierke historicky staršie sklo, sklárske výrobky používané v mestskom alebo šľachtickom prostredí, či sklo vyrábané náročnejšími hutnými technikami.

V prvej tretine 20. storočia bolo sklo, v pomere k iným materiálovým skupinám, zastúpené len sporadicky, a to i napriek tomu, že práve v tomto období vyvíjala Muzeálna slovenská spoločnosť vo vzťahu k pripravovaným expozíciám enormnú akvizičnú aktivitu. Koncom 30. rokov 20. storočia a následne v 40. rokoch 20. storočia evidujeme prvé dôležité prírastky. Prelomovým bol rok 1953, v ktorom múzeum získalo darom kolekciu sklárskych výrobkov zo sklární v Utekáci, Lednických Rovniach a Katarínskej Hute, ktorá bola rozdelená do oboch zbierok.

Výrazný podiel na zvýšenom záujme vytvárania zbierky skla predovšetkým v etnografii malo odborné zameranie SNM v Martine, ktoré sa v roku 1961 stalo špecializovaným etnografickým pracoviskom. Priority sústredené na výskum ľudovej kultúry prispeli k pozitívnemu nárastu, ale aj k odbornému zhodnocovaniu tejto zbierky najmä v 70. – 90. rokoch 20. storočia, keď sa odborní pracovníci systematicky zameriavali na získavanie konkrétnych druhov sklárskych výrobkov úžitkového (obaľovacieho, nápojového) a osvetľovacieho skla. Sortiment sklárskych výrobkov v etnografickej zbierke tvoria lokality: Uhrovec, gápel'ská sklárreň, Málinec, Katarínska Huta, Kružľovská Huta, Utekáč, Lednické Rovne a bližšie nezaraďená slovenská proveniencia.

Špecializácia múzea do istej miery ovplyvnila i formovanie kultúrohistorickej zbierky, následkom čoho jej nebola venovaná pozornosť, akú by si zasluhovala. Nie vždy zastúpené miesto kunsthistorika ovplyvnilo i zaradovanie predmetov do zbierok, a niektoré sklenené výrobky boli namiesto do kultúrohistorickej zaradené do etnografickej zbierky.

Základ kultúrohistorickej zbierky vytvorili prvé prírastky získané v 30. – 50. rokoch 20. storočia. Akvizície do polovice 20. storočia patrili na viac než 50 rokov k posledným, SNM v Martine na ne nenadviazalo a nevyužilo tak ďalšie možnosti dopĺňania tejto zbierky.

Kvantitatívnejší nárast v zbierke nastal v 90. rokoch 20. storočia, keď múzeum získalo pozostalosť po Anne Gašparíkovej-Horákovskej z Martina a Márie Petrovskej zo Žiliny, súčasťou ktorých bola i menšia kolekcia skla. Nakoľko však išlo o pozostalosti, nebol primárny dôraz kladený na charakter sklárskych výrobkov. Prírastky do zbierky boli do konca 20. storočia získavané už len ojedinele.

Novým podnetom v kreovaní zbierky skla v kultúrohistorickej zbierke bola akvizícia v rokoch 2002 a 2004. Na základe výstavného projektu v spolupráci s lednickorovnianskymi sklárňami získalo múzeum v tých rokoch darom kolekciu ručne fúkaných sklárskych výrobkov z 80. – 90. rokov 20. storočia. Ani v tomto prípade však nemôžeme hovoriť o systematickom akvizičnom zámere.

¹ FERKLOVÁ, Daša. Sklo v zbierkovom fonde Slovenského národného múzea v Martine. In: *Zborník Slovenského národného múzea v Martine: Etnografia* 38. Editorka E. KRÁLIKOVÁ. Roč. XCI, Martin: Slovenské národné múzeum, 1997, s. 103. ISBN 80-85753-99-5. Príspevok podáva históriu formovania etnografickej zbierky skla. Genéza zbierky skla v kultúrohistorickej zbierke nebola zatiaľ spracovaná.

Zmena technologického postupu vo výrobe mala zásadný vplyv aj na zaužívaný model vytvárania zbierky skla v kultúrohistorickej zbierke, ktorá doteraz reflektovala takmer výhradne ručnú výrobu.² Od roku 2014 sa kurátorka tejto zbierky začala systematicky zameriavať na automatizovanú produkciu lednicko-rovnianskych sklární, pričom ručná výroba je len jej doplnkom.

Základ zbierky skla v kultúrohistorickej zbierke profilovanej v prvej polovici 20. storočia tvorí takmer sedemsto kusov sklenených výrobkov,³ z ktorých niečo cez sto kusov pochádza z Lednických Rovní.⁴ Ostatné sklárske výrobky sú zo sklární – Katarínskej Huty a Utekáča, pomerne veľká časť výrobkov slovenskej proveniencie nie je priradená k žiadnej lokalite⁵ a nemalú časť zbierky tvoria výrobky českej proveniencie, taktiež bez bližšie určenej lokality. Sklenené výrobky, predovšetkým sériovej produkcie z Lednických Rovní, ktoré sa dostávali do zbierky po roku 2014, tvoria už dnes kolekciu s vyše deväťsto kusmi.

OD MECHANIZÁCIE K SÉRIOVEJ VÝROBE

Zavádzanie automatizovanej výroby v sklárskom priemysle v Československu⁶

Znárodnenie sklárskeho priemyslu v Československu (1945) naštartovalo proces štruktúrnych a organizačných zmien s centralizáciou riadenia. Napriek istým úspechom sa musel československý sklársky priemysel vyrovnáť po druhej svetovej vojne s viacerými problémami – nedostatkom erudovaných pracovných síl, nedostatkom kvalitného materiálu a v oblasti technologických inovácií s jednoznačným zaostávaním za svetovými sklárskymi veľmocami.

Od konca 60. rokov 20. storočia zaznamenal zahraničný trh zmenu dopytu a začal ponúkať kvalitné úžitkové sklo vyrábané na automatizovaných linkách. Jeho sériová produkcia znamenala veľkú konkurenciu najlacnejšiemu ručne vyrábanému úžitkovému sklu v Československu. Rentabilitu, efektívnosť a konkurencieschopnosť nebolo už možné dosiahnuť len zefektívneným ručnej výroby a jej postupov bez uplatnenia strojového tvarovania.⁷ Aby Československo dokázalo konkurovať iným sklárskym výrobcom, bolo viac než nevyhnutné investovať do predvojnového technologického vybavenia sklární, a to zavádzaním nových technológií, rekonštrukciou závodov a nakoniec i výstavbou nových tovární.

Automatizácia v sklárskom priemysle – výrobok je výsledkom úkonov na jednej strojovej linke – je v Československu zavádzaná až od 70. rokov 20. storočia. Spustenie plnoautomatických liniek nebolo len významnou technologickou inováciou, ale predovšetkým novou výrobnou stratégiou v rozvoji nápojového skla, kto-

² Pokiaľ sa sklárske výrobky sériovej produkcie ojedinele vyskytli v zbierke, bolo to predovšetkým v etnografickej, a aj to z dôvodu prezentácie typológie výrobkov, nie na základe mapovania technológie výroby.

³ Niekoľko zbierkových predmetov nemá priradené prírastkové číslo. Nezrovnalosti spôsobené nepresnou evidenciou v minulosti vznikli pravdepodobne v dôsledku veľkého nárastu počtu sklenených výrobkov v oboch zbierkach.

⁴ V prírastkovom denníku sú uvedené pod prírastkovými číslami: 1938/00317, 1941/00249, 1953/00558, 1957/00488.

⁵ Nie je vylúčené, že časť týchto predmetov pochádza zo sklárne v Lednických Rovniach.

⁶ K podrobnejšiemu štúdiu odporúčame publikácie: KIRSCH, Roland a kol. *Historie sklárske výroby v českých zemích II. díl/1*. Praha: Academia, 2003. KIRSCH, Roland a kol. *Historie sklárske výroby v českých zemích II. díl/2*. Praha: Academia, 2003.

⁷ KIRSCH, Roland a kol. *Historie sklárske výroby v českých zemích. II. díl/2*. Praha: Academia, 2003, s. 32.

rou sa zavřil proces vývoja výroby úžitkového skla v druhej polovici 20. storočia.

Prvá plnoautomatická linka LINKUŽ (Linka úžitkového skla) na výrobu odlievok a kalíškoviny začala výrobu v roku 1972 v sklárni *Crystalex, oborový podnik* v Novom Bore.⁸ Okrem Crystalexu bola v 70. rokoch 20. storočia v Čechách spustená výroba nápojového skla na automatických linkách v závode – *a. s. Sklo Bohemia, Světlá nad Sázavou* (1975), ktorý prešiel od roku 1983 na automatizovanú výrobu brúseného skla z olovnatého krištálu a taktiež i na Slovensku – v Stredoslovenských sklárňach v Poltári a v roku 1974 aj v lednickorovnianskych sklárňach.⁹

Technologický vývoj a jeho vplyv na výrobu v lednickorovnianskych sklárňach

Druhá polovica 20. storočia bola pre skláreň v Lednických Rovniach významná z hľadiska celkovej reorganizácie podniku a rozširovaním výrobných kapacít. Napriek tomu, že sériová výroba bola spustená až v 70. rokoch 20. storočia, uvádzame základné fakty, ktoré mali od vzniku továrne zásadný vplyv na postupné presadzovanie a zvyšovanie jej technologickej úrovne. Pomôžu dotvoriť komplexný pohľad na technologický vývoj, ktorý by nebol možný bez predchádzajúcich poznatkov a skúseností.

Skláreň v Lednických Rovniach začala výrobu v roku 1892, a to len dva roky po tom, ako tu zakúpil pozemky Josef Schreiber ml. (1835 – 1902). V tom čase už predstavovala Schreiberova spoločnosť so sídlom vo Viedni (*J. Schreiber & Neffen*) podnik s vyše tridsaťročnou tradíciou. Okrem viacerých sklární, ktoré buď vlastnila alebo si prenajímala, mala zabezpečenú aj rozsiahlu distribučnú sieť na predaj svojich výrobkov.¹⁰

Skláreň spočiatku produkovala na dvoch panvových peciach tabuľové sklo, ktoré však nebolo kvalitné. Z tohto dôvodu o rok jeho výrobu ukončila a od roku 1893 sa preorientovala na úžitkové nápojové sklo a lisované sklo.¹¹

V súvislosti s výrobou lisovaného skla je zaujímavosťou, že spoločnosť zakúpila už v roku 1870 pružinový lis na svetovej výstave v St. Louis v Spojených štátoch amerických (ďalej USA) a v Rapotíně nechala podľa neho vyrobiť ďalšie stroje, ktoré boli uvedené do prevádzky v sklárňach na Morave a neskôr i na Slovensku.¹²

⁸ KIRSCH, R. a kol. Cit. 7, s. 65.

⁹ LANGHAMER, Antonín a Vlastimil VONDRUŠKA. *České sklo: tradice a současnost*. Nový Bor: Crystalex, 1992, s. 141.

¹⁰ Vznik spoločnosti umožnil obchod so sklom Josefa Schreibera st. vo Viedni, kde prišiel pracovať jeho synovec, Josef Schreiber ml., ktorý sa priženil do rodiny sklárskeho podnikateľa Františka Gerdharta. S cieľom výroby a predaja skla si prenajali v roku 1857 skláreň v Rapotíně (Morava), ktorá po jej odkúpení (1871) vytvorila základný kapitál spoločnosti. V dobe vzniku sklárne v Lednických Rovniach vlastnila alebo mala spoločnosť prenajaté sklárne: Svätá Sidónie, Svätý Štěpán na Morave (dnes Brumov-Bylnice), skláreň Marienwald (Proseč), Josefodol (Světlá nad Sázavou), brusiarne Karlov, Františkodol (Světlá nad Sázavou), Karolinina huta pri obci Žitná, skláreň v Uhrovci, Jaroňovice, (Dubňany, okres Hodonín), Maxhütte (Lužice), Fürstenberg, Briesen (Brandenbursko, Nemecko), Zombkovice (Poľsko). V roku 1865 vznikla akciová spoločnosť J. Schreiber & Neffen, účastiny ktorej vlastnili J. Schreiber ml., Eduard Göpfert, Max Göpfert. Riaditeľom spoločnosti bol až do svojej smrti v roku 1902 J. Schreiber ml. BRIESTENSKÁ, Zuzana. *História sklárne v Lednických Rovniach*. [Diplomová práca]. Bratislava: FF UK, 2001, s. 19-22.

¹¹ BRIESTENSKÁ, Z. Cit. 10, s. 23.

¹² DRAHOTOVÁ, Olga a kol. *Historie sklářské výroby v českých zemích I. díl*. Praha: Academia, 2005, s. 517. ISBN 80-200-1104-8. V literatúre sa uvádza, že spoločnosť začala už v roku 1882 v rapotínskej prevádzke, ako prvá v Európe,

Následným rozšírením výroby aj do Lednických Rovní tak mohli sklárne už rok po svojom vzniku začať vyrábať lisované sklo (1893), ktoré sa predávalo pod značkou „cisársky krištál“.¹³ Výrobou lisovaného skla reagovala sklárň na zvýšený dopyt po úžitkovom skle, ktoré bolo lacnejšou verziou brúseného krištálu. Investícia do nového strojového zariadenia a výrobného programu bola predvídávam krokom podnikateľa a svedčila o jeho schopnosti prispôbiť sa trhu. Lednickorovnianska sklárň sa tak v 19. storočí priradila k českým producentom lisovaného skla. Jeho výroba v Lednických Rovniach by však nebola možná bez predchádzajúcich skúseností, a to v sklárni v Rapotíně, kde sa skúšali nové výrobky¹⁴ a s výrobou tohto typu skla sa začalo už v roku 1883.¹⁵

Pece, ktoré v počiatkoch pôvodne slúžili na výrobu tabuľového skla, boli prestavané na výrobu kalíškoviny, ktorá sa stala a dodnes je najcharakteristickejším výrobným sortimentom sklárne.¹⁶ Okrem hladkého úžitkového skla sa sklárň zaoberala aj jeho ďalším zušľachtovaním – rytím, brúsením, matovaním a najmä leptaním, pričom bohaté skúsenosti čerpana z predchádzajúcich prevádzok. Nie je preto prekvapujúce, že J. Schreiber ml. opäť stavil na technologický pokrok a sklárň už v roku 1896, ako prvá v Európe, uplatnila anglický patent – dekorovanie pomocou pantografického stroja (prenášanie vzoru z predlohy) a v roku 1902 zaviedla i dekorovanie pomocou gilošovacieho stroja (dekor z pásov súvislo stočených vlnoviek).¹⁷ Zavedením mechanicky leptaných vzorov saturovali sklárne dopyt po zdobenom skle, ktoré bolo stále populárne, pričom navyše zrýchlili a zlacnili jeho výrobu. Leptané sklo kvalitnej tenkostennej kalíškoviny pod značkou „ronacrystal“ a lisované sklo pod značkou „kaisercrystal“ (cisársky krištál) bolo až do prvej svetovej vojny exportované do Európy a USA.¹⁸

Po prvej svetovej vojne bola výroba obnovená v celom rozsahu, pričom novým významným exportným artiklom sa stali napríklad cylindre na petrolejové lampy, tzv. „jemné“ a „značkované“, ktoré boli predtým vyrábané v sklárni v Uhrovci.¹⁹ Rozvoj tohto druhu výrobkov súvisel s veľkým dopytom po svietidlách používaných v domácnostiach, verejných zariadeniach, továrňach atď., a ich tvar sa menil v súvislosti s vývojom – od petrolejových cez plynové až po, samozrejme vďaka vynálezu žiarovky, elektrické lampy. Firma exportovala takmer do celej Európy a výrobky vyvážala i do USA.

Prosperita sklárne sa prejavila i v novom technologickom vybavení – bola roz-

výrobu hrubostenného lisovaného skla na belgických lisocho a sklárň dokonca vyrábala aj farebné lisované sklo.

¹³ DINKA, Pavol a Eduard TIMKO. *Rovnianske srdce vpísané do skla – 125 rokov sklárskej výroby v Lednických Rovniach*. Bratislava: Pavol Dinka, 2017, s. 76. ISBN 978-80-972671-4-8.

¹⁴ BRIESTENSKÁ, Z. Cit. 10, s. 20.

¹⁵ MONDOK, Ján. Z dejín výroby skla v Lednických Rovniach. In: *Ars Vitraria*. 1971, roč. III., s. 93.

¹⁶ MONDOK, J. Cit. 15, s. 93.

¹⁷ DINKA, P. a E. TIMKO. Cit. 13, s. 266.

¹⁸ BRIESTENSKÁ, Z. Cit. 10, s. 26.

¹⁹ MONDOK, J. Cit. 15, s. 96. V roku 1873 si spoločnosť prenajala od grófa Zaya sklársku hutu v obci Žitná – Karolínina huta, Karolinenthal alebo Žitnianska huta. Sklárň vyrábala fľašky, poháre, cylindre na petrolejové lampy a iné úžitkové predmety. Sklárň zanikla v roku 1909, keď gróf Zay vypovedal predchádzajúcemu majiteľovi M. Ružičkovi nájomnú zmluvu a sklárň bola presťahovaná do Lednických Rovní. V roku 1874 si spoločnosť prenajala od grófa Zaya aj súkennú továrň v Uhrovci, ktorú prestavala na sklárň s moderným vybavením.

šírená o objekty brusiarne a maliarne na ďalšie zušľachtovanie skla a na strojové opukávanie a zapalovanie výrobkov bola zriadená výrobňa vodného plynu.²⁰ Dvadsať rokov, navyše v závere umocnené začiatkom svetovej hospodárskej krízy (1929), neboli pre sklárňu najlepším obdobím.

Počas druhej svetovej vojny patrila sklárňu pod správu firmy *Stölzle Glasindustrie Aktiengesellschaft*, súčasť priemyselného koncernu *Creditanstalt-Bankverein* vo Viedni. Napojenie na nemecké hospodárstvo prispelo k tomu, že sklárňu nielen naďalej vyrábala, ale bola plánovaná aj rozsiahla prestavba a mechanizácia sklárne.

V roku 1941 podala sklárňu žiadosť o výstavbu objektov: budovy s modelárskou pecou, budovy na zušľachtovanie skla, skladu a realizáciu ďalšej prestavby závodu. Po zbúraní dvoch pecí postavili priestranú hutnú halu s kontinuálnou vaňou na poloautomatickú výrobu so šiestimi panvovými pecami; na opracovanie výrobkov slúžili nové stroje vlastnej konštrukcie, ktoré opracovávali dna, okraje a otvory dutého skla a cylindrov. Na výrobu obalového skla bol postavený vaňový taviaci agregát a agregáty začali byť vykurované generátorovým plynom (vyrobeným splyňovaním tuhých palív); zefektívnenie procesu chladenia výrobkov dosiahli používaním pásových pecí namiesto komorových chladiacich pecí.²¹

Po druhej svetovej vojne boli sklárne znárodnené (1945) a premenované na *Slovenské sklárne, n. p. Lednické Rovne so sídlom v Bratislave*. Podnik sa vrátil k výrobe, ktorej sortiment tvorili: nápojové sklo (kalíšky a poháre) pre domácnosť, pohostinstvá a reštaurácie, hladké číre sklo ako i zušľachtené sklo. Sortiment v menšom rozsahu dopĺňali žiarovkové banky a obalové sklo. V súvislosti s výrobou obalového skla bola v roku 1948 zavedená nová technologická inovácia – poloautomatická výroba obalového skla (pre farmaceutický, liehovarnícky a konzervársky priemysel) napojená na nový vaňový taviaci agregát s kapacitou 18 t za 24 hodín.

Reguláciou výroby žiarovkových baniek v Československu bola ich výroba z Čiech presunutá na Slovensko, a to do Lednických Rovní a Utekáča. V Lednických Rovniach zaviedli automatickú výrobu žiarovkových baniek v rokoch 1949 – 1950 a v nasledujúcich rokoch sa ich výroba stále rozširovala. Na výrobu baniek bola postavená i druhá kontinuálna vaňa a na tento druh sortimentu boli z Nemeckej demokratickej republiky (ďalej NDR) dovezené a inštalované ďalšie automatické tvarovacie stroje typu AVB-1 a neskôr AVB-4.²² Závod sa stal v tom období jediným výrobcom strojných čírych baniek na žiarovky v Československej republike.²³

Strojné zariadenia typu AVB-1 a AVB-4 (automatická výroba baniek) boli automatické veľkokapacitné sacofúkacie linky vyvinuté firmou Westlake v USA na výrobu žiarovkových baniek. Išlo o karuselový typ stroja zložený z niekoľkých jednotiek namontovaných na otočnej konštrukcii. Stroj v istej fáze tvarovania banky v priestore za rotácie píšťal napodobňoval jednotlivé fázy ručnej výroby – fúkanie smerom nahor, vodorovne a dole a vyfúknutá banka bola následne posunutá

²⁰ LUKÁČ, Anton. 75 rokov sklárstva v Lednických Rovniach. In: *Sklár a keramik*. 1967, roč. 17, č. 9, s. 253. Vodné palivo vyrábané splyňovaním koksu.

²¹ MONDOK, J. Cit. 15, s. 100.

²² KIRSCH, R. a kol. Cit. 7, s. 65, 69.

²³ LUKÁČ, A. Cit. 20, s. 255.

za neustálej rotácie do konečnej formy.²⁴ Pomocou štyroch nových inštalovaných pantografov z NDR sa podarilo zvýšiť i výrobu zušľachteného úžitkového skla.²⁵

Zmena palivovej základne v roku 1958 priniesla zvýšenie efektívnosti a výroby. Ako prvý sklársky závod v Československu zameraný na úžitkové sklo zrušil výrobu vodného plynu a vykurovanie agregátov nahradil zemným a naftovým plynom.²⁶

Výrobný sortiment v 50. rokoch 20. storočia tvorili: úžitkové sklo, kojenecké fľašky, banky na žiarovky, a tiež obalové sklo pre farmaceutický, liehovarnický a konzervársky priemysel.

V roku 1960 bola stanovená nová výrobná stratégia podniku, v dôsledku ktorej sa mala stať hlavnou koncepčnou náplňou výroby produkcia hladkého a zušľachteného úžitkového skla. V spolupráci s Výskumným ústavom úžitkového skla v Novom Bore realizovala skláreň dlhodobý projekt, ktorého konečným cieľom malo byť zavedenie sériovej výroby kalíškoviny.²⁷ Definovanie produktového sortimentu s plánovanou automatizáciou výroby sa následne premietlo i do technicko-investičného rozvoja sklárne.

V roku 1960 bol vypracovaný projekt šesťpanvovej regeneratívnej taviacej pece typu Zoula a ešte v tom roku bola spustená. Pec vykazovala dobré parametre – dobrú kvalitu sodnodraselno-vápenatej skloviny, jednoduchú ovládateľnosť, skrátenie tavenia o dve až tri hodiny – preto bol tento typ taviaceho agregátu (6-8 paniev) postupne uplatňovaný v celom priemysle úžitkového skla.²⁸

V roku 1963 bola do prevádzky uvedená prvá kontinuálna vaňa na úžitkové sklo s kapacitou šesť pracovných miest, 18 pracovných čiat pri trojzmennej prevádzke. Skrátenie výrobného cyklu bolo dosiahnuté zavedením kontinuálnej linky do prevádzky na opracovanie výrobkov v rokoch 1962 – 1963.²⁹

Celková rekonštrukcia podniku sa začala v roku 1964 a bola plánovaná v dvoch etapách. Prvá etapa ukončená do roku 1969 priniesla zvýšenie výroby úžitkového skla a očistenie výrobného programu, druhá etapa prebiehala v rokoch 1974 – 1980 a bola zameraná na zavádzanie mechanizovanej výroby.³⁰ Popri orientácii na strojovú výrobu úžitkového skla sa plánovalo aj s rozšírením výroby hutného skla a hutnými technikami zdobeného skla.³¹

V roku 1964 bol prebudovaný vaňový agregát pôvodne slúžiaci na obalové sklo, výroba ktorého sa ukončila a na zrekonštruovanom stroji AVB-1 začali s vývojom a skúšaním strojovej výroby pohárov.³² Pre rozšírenie výroby úžitkového skla bola v roku 1965 zrušená výroba ručne vyrábaných kojeneckých fliaš (zavedená od roku 1950). V tom roku zrušili tri panvové pece (*pernice*) a namiesto nich vybudovali ďalšiu kontinuálnu vaňu na úžitkové sklo s kapacitou šiestich

²⁴ KIRSCH, R. a kol. Cit. 7, s. 69-70, s. 333.

²⁵ LUKÁČ, A. Cit. 20, s. 254.

²⁶ LUKÁČ, A. Cit. 20, s. 255.

²⁷ LUKÁČ, A. Cit. 20, s. 255.

²⁸ KIRSCH, Roland a kol. *Historie sklářské výroby v českých zemích II. díl/1*. Praha: Academia, 2003, s. 385.

²⁹ LUKÁČ, A. Cit. 20, s. 255.

³⁰ DINKA, P. a E. TIMKO. Cit. 13, s. 105.

³¹ MONDOK, J. Cit. 15, s. 103.

³² LUKÁČ, A. Cit. 20, s. 254.

pracovných miest a menšiu vaňu s celoelektrickým tavením.³³

Zvýšenie výroby malo zásadný podiel i na exporte. Skláreň vyvážala výrobky do vyše 40 štátov – Švajčiarska, Anglicka, Austrálie, USA, Talianska, Rakúska, Kanady, Francúzska, Nemeckej spolkovej republiky, Dánska, Holandska, Švédska, Nórska, Islandu, Belgicka, Turecka, Grécka, Brazílie, Venezuely, Argentíny atď.³⁴

V roku 1973 zakúpili sklárne opukávací brúsiaci automat na opracovanie a brúsenie olovnatého krištáľu. Od roku 1974 bola spustená výroba na linke IW-16 so 16-pozíciovým tvarovacím strojom na výrobu pohárov. Linka mala 16 fúkacích hlavíc a 16 lisovacích foriem a v rámci jedného cyklu vyrobila 16 pohárov. Sériová výroba kalíškov bola uvedená do prevádzky neskôr, v roku 1981. V roku 1992 bola spustená i v poradí druhá automatická linka na výrobu kalíškov.

V rokoch 1978 – 1980 sa sklárne podieľala na vývoji atypických zariadení na strojové dekorovanie laserom a diarytom uvedeným do prevádzky v roku 1993. Automatická leptacia linka začala pracovať v roku 1994. V roku 1995 bola na tavenie farebného skla zavedená trojpanvová pec a komorová chladiaca pec na veľké kusy. V roku 1996 bol vybudovaný taviaci agregát č. 4 a rozšírená výroba kalíškov na linke č. 4.

V ďalších inováciách sa sklárne zamerala na automatizovanú výrobu veľkých sklenených kusov. Výstavbou nového taviaceho agregátu č. 5 v rokoch 1998 – 1999 spustili i linku č. 5 na výrobu takého sortimentu (vázy, karafy, misy), ktorý sa dovtedy vyrábala len ručne. Spôsob pomalého dávkovania skloviny priniesol výsledok v podobe jemného dna výrobkov s charakterom ručnej výroby.³⁵ V roku 1996 vznikla i nová vzorkovňa podniku.

Budúcnosť sériovej výroby videla spoločnosť v ďalšom zvyšovaní technologickej úrovne sklárne, ktorá sa realizovala v zavádzaní nových automatických liniek, modernizácii starších liniek, taviacich agregátov a po patentovaní strojovej výroby ťahanej nohy (2001) v modifikácii automatických liniek na výrobu mechanicky tvarovanej kalíškoviny s ťahanou nohou (viď *Náčrt ďalšieho vývoja – Rona, a. s. Lednické Rovne*).

Od roku 1958 združovali *Spojené sklárne, n. p. Lednické Rovne* (podliehajúce Ministerstvu spotrebného priemyslu v Prahe) slovenské sklárne v Nemšovej, Novej Bani, Bratislave a Utekáči.³⁶

Lednickorovnianske sklárne boli v roku 1962 začlenené do výrobnohospodárskej jednotky Združenie podnikov úžitkového skla v Novom Bore a v roku 1972 do novovzniknutej výrobnohospodárskej jednotky *Tatrasklo* so sídlom v Trnave (ďalej VHI Tatrasklo), súčasťou ktorej boli až do roku 1990. Do VHI Tatrasklo so špecializáciou na úžitkové sklo boli spolu s Lednickými Rovňami včlenené i Stredoslovenské sklárne v Poltári, pričom sa oba podniky stali najväčšími producentmi úžitkového skla na Slovensku.

³³ LUKÁČ, A. Cit. 20, s. 255.

³⁴ LUKÁČ, A. Cit. 20, s. 255.

³⁵ DINKA, P. a E. TIMKO. Cit. 13, s. 130.

³⁶ V rámci ďalších organizačných zmien sklárskeho priemyslu boli slovenské sklárne začlenené do troch výrobnohospodárskych jednotiek – Priemyslu úžitkového skla v Novom Bore, Priemyslu technického skla v Prahe, a SKLO UNION v Tepliciach. MÚDRY, Ján. Rozvoj sklárskeho priemyslu na Slovensku. In: *Sklár a keramik*. 1985, roč. 35, č. 5, s. 133.

V rámci VJH Tatrasklo bola zriadená výtvarná rada, ktorá posudzovala a musela odsúhlasiť všetky nové návrhy. V rokoch 1981 – 1990 bol predsedom výtvarnej rady sklársky dizajnér a pedagóg Askold Žáčko a ako jej predseda ovplyvnil založenie experimentálnej dielne v Lednických Rovniach, ktorá umožňovala „vzorovanie“ úžitkového skla i pre sklárov z vonkajšieho prostredia.³⁷ Prínos experimentálnej dielne spočíval v jej technologickom napredovaní, navrhované technologické inovácie posúvali hranice a možnosti i ručnej výroby.

Po roku 1989 prešla sklára viacerými reorganizáciami súvisiacimi so zmenou spoločenskej situácie v bývalom Československu. Podnik bol sprivatizovaný a v roku 1992 transformovaný na akciovú spoločnosť pod názvom *LR Crystal a. s.* s cieľom získať pevnú pozíciu na zahraničnom trhu. Zvýšeniu exportu malo pomôcť založenie vlastnej obchodnej spoločnosti *B. D. S., a. s.* (1996 – 2000), ktorá bola premenovaná na obchodnú spoločnosť *Rona Trading, a. s.* Zlúčenie oboch spoločností vyústilo do vzniku *Rona Crystal, a. s.* (2001 – 2002) a od roku 2003 nakoniec do dnešnej podoby názvu spoločnosti *Rona, a. s.*³⁸

AUTOMATIZOVANÁ VÝROBA ÚŽITKOVÉHO SKLA V LEDNICKÝCH ROVNIACH – 70. – 90. ROKY 20. STOROČIA

Od dizajnu k výrobe

V kapitole *AUTOMATIZOVANÁ VÝROBA ÚŽITKOVÉHO SKLA V LEDNICKÝCH ROVNIACH – 70. – 90. ROKY 20. STOROČIA* a jej jednotlivých podkapitolách – Od dizajnu k výrobe, Začiatok automatizovanej výroby, Podiel českých dizajnérov v automatizovanej výrobe, Technologický postup mechanicky tvarovaných kalíškov, Náčrt ďalšieho vývoja – Rona, a. s. Lednické Rovne – sa opierame o konzultácie s pánom Vladimírom Letkom, ktorý pracoval v sklárňach v Lednických Rovniach od roku 1981. Jeho dlhoročné poznatky a skúsenosti v odbore priemyselného dizajnu a neskôr i marketingu boli pre našu prácu cennými informáciami pri mapovaní histórie technológie výroby a dizajnu.³⁹ Časť práce zaoberajúcej sa dizajnérskou tvorbou Miloša Janků sme konzultovali so samotným autorom.

Otázku tvorivej invencie v prvej polovici 20. storočia začali veľké sklárne presadzovať potrebou dizajnérskeho vstupu do výroby. Menšie sklárne boli odkázané viac-menej na „kopírovanie“ návrhov, ktoré uvádzali s istými obmenami. Aj z toho dôvodu je identifikácia výrobkov sklární bez ich značenia problematická.

Po druhej svetovej vojne bolo prakticky nemožné presadiť sa na svetovom trhu bez dizajnérskej základne. Kvalifikovaný návrhár, dizajnér nesledoval len esteticko-funkčné kritériá, ktoré síce zvyšovali umeleckú hodnotu návrhov, ale súčasne bol pod „tlakom“ ekonomických ukazovateľov ovplyvňovaných komerčnou úspešnosťou výroby. Hľadali sa riešenia, ktoré by prinášali optimálne vyváženie medzi návrhom, výrobou a dopytom.

³⁷ PEKÁROVÁ, Adriena. Úvahy nad dvomi publikáciami o Askoldovi Žáčkovi. In: *Designum*. 2018, roč. XXIV, č. 1. Dostupné na: <https://scd.sk/clanky/uvahy-nad-dvomi-publikaciami-o-askoldovi-zackovi/> [cit. 2023-01-16].

³⁸ DINKA, P. a E. TIMKO. Cit. 13, s. 264.

³⁹ Vladimír Letko nastúpil v roku 1986 do Oddelenia inovácie a priemyselného dizajnu, od roku 1999 pracoval na pozícii vedúceho Odboru dizajnu a propagácie a od roku 2012 bol vedúcim Odboru marketingu.

Od vstupu návrhárov do výroby si štát sľuboval i zvýšenie potenciálu konkurencieschopnosti československého sklárskeho priemyslu vo svete. S týmto cieľom bolo v roku 1952 založené *Ústřední výtvarné středisko průmyslu skla a jemné keramiky*⁴⁰ a vo väčších sklárskych podnikoch postupne zavádzané výtvarné strediská a výtvarné rady.

V druhej polovici 20. storočia už bola produkcia sklární v Lednických Rovniach trvalo zakotvená vo výtvarnom návrhu sklárskeho dizajnéra.⁴¹ V procese výroby mal jasne definované svoje miesto a môžeme povedať, že z tejto spolupráce skláraň len profitovala. Spolupráca jednotlivých zložiek – výroby (remesla) – dizajnu a technológie pomáhala zabezpečiť plynulé prepojenie od návrhu k výrobe a posúvala technologické hranice realizácií. Do istej miery tomu napomáhala pravdepodobne aj tolerantné ovzdušie zo strany vedenia sklární.

Výtvarné stredisko bolo v Lednických Rovniach založené v roku 1957 a ako prvý ho až do svojho odchodu na dôchodok viedol v rokoch 1957 – 1971 Karol Hološka.⁴² Príchod K. Hološka⁴³, ktorý sa v roku 1947 vrátil z Argentíny na Slovensko, do Lednických Rovní, znamenal pre sklárne novú vývojovú fázu. Hološko bol prvým erudovaným, teoreticky i prakticky pripraveným návrhárom pre výrobu a svojou tvorbou ovplyvnil charakter povojnového sklárskeho dizajnu. Ďalším významným návrhárom bol Jaroslav Taraba,⁴⁴ ktorý po K. Hološkovi prevzal v rokoch 1972 – 1992 riadenie strediska a ako vedúci výtvarník oddelenia stál pri zavádzaní strojovej výroby nápojového skla.

Spolupráca oboch návrhárov – K. Hološka a J. Tarabu – určila na tri desaťročia nielen dizajn výrobkov sklárne, ale slovenského dizajnu vôbec. Stala sa i základom úspešného patentu ťahanej nohy, ktorý bol o niekoľko desaťročí neskôr technologicky upravený na sériovú výrobu. Napriek postupnej mechanizácii a automatizácii, ktorá smerovala k sériovej výrobe, ostala tvorba K. Hološka a J. Tarabu technologicky spätá s ručnou výrobou.

⁴⁰ KIRSCH, R. a kol. Cit. 28, s. 208. *Ústřední výtvarné středisko průmyslu skla a jemné keramiky* nahradil v roku 1958 *Ústav bytové a oděvní kultury* v Prahe.

⁴¹ Potreba spolupráce výtvarníka, sklárskeho dizajnéra začala byť vo výrobe v Lednických Rovniach aktuálna príchodom Jana Bárta (*1883 – †1959), ktorý bol prvým interným návrhárom sklárne. J. Bárta nastúpil do sklárne pravdepodobne v roku 1898 najskôr ako technický úradník a neskôr ako vedúci oddelenia pre leptanie skla. Bol nielen výtvarne, ale i teoreticky činný. V 40. rokoch 20. storočia sklárne nadviazali spoluprácu s výtvarníkmi – Vincentom Hložníkom, Martinom Benkom, podľa návrhov ktorých boli realizované niektoré práce. Išlo však o ojedinelý sortiment.

⁴² To, že to nebolo v počiatoch úplne bežné a častokrát i zle chápané zo strany sklární, dokladá i príspevok K. Hološka v časopise *Sklárska iskra* v roku 1957. Sám považoval existenciu takého strediska v procese výroby ako i úzkej spolupráce viacerých zložiek – vedúcich výroby, sklárskych majstrov s výtvarným strediskom za nevyhnutnú. V súvislosti s novou výrobou naznačil v príspevku aktuálnosť vzniku novej vzorkovne výrobkov „... kam sa budú odkladať najlepšie kolekcie“. HOLOŠKO, Karol. O práci výtvarného strediska. In: *Sklárska iskra*. 1957, roč. VI, č. 13, s. 2.

⁴³ Karol Hološko (*1912 – †1978). Narodil sa v Lednických Rovniach, pochádzal zo sklárskej rodiny a od mladosti pracoval v sklárni. V roku 1935 emigrovala Hološkova rodina do Argentíny. K. Hološko sa zamestnal v sklárni Cristallerias Rigolleau v Buenos Aires, kde pracoval do roku 1947. V rokoch 1939 – 1943 študoval maľbu na Escuela de Bellas Artes v Buenos Aires.

⁴⁴ Jaroslav Taraba (*1932 – †2020). V rokoch 1960 – 1965 absolvoval Vyššiu priemyselnú školu sklársku v Lednických Rovniach. V roku 1957 sa stal asistentom K. Hološka. Od roku 1960 pôsobil ako výtvarník, v rokoch 1972 – 1992 ako vedúci výtvarník výtvarno-technického oddelenia lednickorovnianskych sklární. V roku 1992 odišiel do dôchodku.

Dizajnérsku základňu v 80. rokoch rozšírili – Ladislav Pagáč (*1949), Jozef KolemBUS (*1955), externe Juraj Steinhübel (*1958), ktorí sa však orientovali výlučne na ručnú výrobu; v 90. rokoch to boli Peter Šípoš (*1963) a Patrik Illo (*1973). P. Illo sa síce zaoberal i automatizovanou výrobou, ale vzhľadom na rok svojho nástupu do zamestnania (1998) nespadá jeho tvorba do skúmaného obdobia. Zásadný podiel na tvorbe návrhov pre sériovú výrobu mal Miloš Janků (*1955).

Dizajn, ktorým sa skláreň vo svete prezentuje, môže rozdeliť do dvoch kategórií – „zákaznícky dizajn“ a tzv. „vlastný dizajn“. V rámci našej úlohy nesledujeme „zákaznícky dizajn“, ktorý má viacero špecifik a bol a je viacej ovplyvňovaný konkrétnymi predstavami zákazníka. Zákazníkom mohla byť spoločnosť, ktorá sama vyrábala úžitkové sklo alebo spoločnosť, ktorá sa zaoberala len jeho distribúciou a vo svojom portfóliu mala aj iné výroby zo sekcie gastronómického vybavenia.⁴⁵

Druhý sortiment výrobkov, tzv. „vlastný dizajn“ vychádzal z tvorivej invenčie interných, prípadne externých návrhárov v súlade s aktuálnymi dobovými trendmi a technologickými možnosťami výroby. Sortiment bol určený tak pre domáci, ako i pre zahraničný trh. Na zahraničnom trhu reprezentoval celú československú sklársku produkciu podnik zahraničného obchodu Skloexport v Liberci, ktorý bol monopolným vývozcom skla. Mal skúsenosti a prehľad o aktuálnej výrobe, zahraničných trhoch a vedel na ne pohotovo reagovať, často na rozdiel od jednotlivých podnikov. Skloexport mohol vstupovať do výrobného programu sklárskych podnikov tým, že im priamo cez vybraných dizajnérov zadával požiadavky na výrobu určenú na export. Takýmto spôsobom sa rozvíjala spolupráca českých dizajnérov so slovenskými podnikmi. Pre skláreň v Lednických Rovniach mala takáto spolupráca trvalý pozitívny vplyv práve v osobe dizajnéra M. Janků.

Kolekcie, ktorými sa skláreň v Lednických Rovniach každoročne zúčastňovala od 70. rokov 20. storočia na veľtrhu vo Frankfurte nad Mohanom, zostavoval Skloexport. Výrobky určené pre zahraničný trh sa prezentovali výlučne pod spoločnou značkou Skloexportu – *BOHEMIA*⁴⁶ a až od roku 1993 pod vlastnou značkou, ktorá bola dovtedy používaná iba pre domáci trh – *LR* (s korunkou).

V práci vychádzame z návrhov uložených v kresbovej dokumentácii podniku, tzv. kresliarni, kde sa doteraz evidujú všetky návrhy. V minulosti sa návrhy evidovali v klasickej výkresovej forme, neskôr elektronicky. Všetky návrhy súborov – realizovaných ale aj nere realizovaných – sú zaevidované v Knihe evidencie výrobkov (ďalej Kniha), ktorá poskytuje ich chronologický prehľad.⁴⁷ V Knihe je

⁴⁵ Pre obchodníkov, ktorí len distribuovali výrobky, začala skláreň vydávať katalóg so základnou zostavou Select. Zámerom bolo, aby boli výrobky v istom množstve vždy na sklade, prípadne sa urýchlene dovyrábali a naskladnili. Kolekcie mohli vzniknúť vyskladáním z už existujúcich návrhov, pričom sa variovali kombinácie kalichov s nohami. Bežne boli v praxi používané napríklad formy zákazníka – kalicha alebo nohy. Niektoré kolekcie boli pre konkrétneho zákazníka chránené „exkluzivitou“, ktorá trvala spravidla rok a túto kolekciu nemohol odoberať iný zákazník. Výrobky zo série „zákazníckeho dizajnu“ sa nedistribuovali pod značkou lednickorovnianskych sklární, ale pod značkou zákazníka. Až v posledných rokoch sa mení tento postup. Výrobky sú transportované cez ich distribučné siete a sú vyvážané pod značkou RONA.

⁴⁶ Skláreň v Lednických Rovniach sa na zahraničných trhoch začala prezentovať pod vlastnou značkou až po roku 1989.

⁴⁷ Kniha evidencie výrobkov sa stále využíva, a i napriek súčasnej elektronickej evidencii návrhov sa do nej stále zapisujú pod pridelenými číslami nové návrhy.

ku každému návrhu pridelené číslo návrhu, názov, pod ktorým bol uvedený na trh, autor návrhu, zákazník, prípadne krajina, kam bol sortiment určený. Rok zaevidovania návrhu je prevažne i rokom, keď bol návrh zavedený do výroby.

Na korekciu návrhov slúžilo tzv. „vzorovanie“, pri ktorom sa vyrobila sklenená vzorka. Na výrobu takýchto vzoriek boli v praxi používané na ručnom lisovaní nohy, prípadne v kombinácii s ich ručným dobrúsením.⁴⁸

Nie všetky vzorované návrhy museli byť zaradené do výroby, hoci boli v Knihe zaevidované. Ako posledná bola v kresliarni realizovaná technická dokumentácia, ktorá už bola podkladom pre výrobu.

Začiatok automatizovanej výroby⁴⁹

V roku 1972 bola spustená výroba pohárov a kalíškov na automatickom lisovacom stroji LINCH.

V kresliarni sme sa stretli s dvomi technologickými postupmi lisovania pohárov a kalíškov, dekor ktorých určovala práve použitá výrobná technológia. Prvý predstavujú návrhy s hladkým vonkajším povrchom, druhý návrhy s reliéfne štruktúrovaným povrchom. V prípade druhého technologického postupu uplatneného v návrhoch so štruktúrovaným povrchom, napríklad návrhy pohárov – *LR 1551 – LR 1554* (1972) a návrhy kalíškov – *LR 1569 – LR 1970* (1973), pravdepodobne išlo o české formy a tieto návrhy neboli zaradené do výroby.

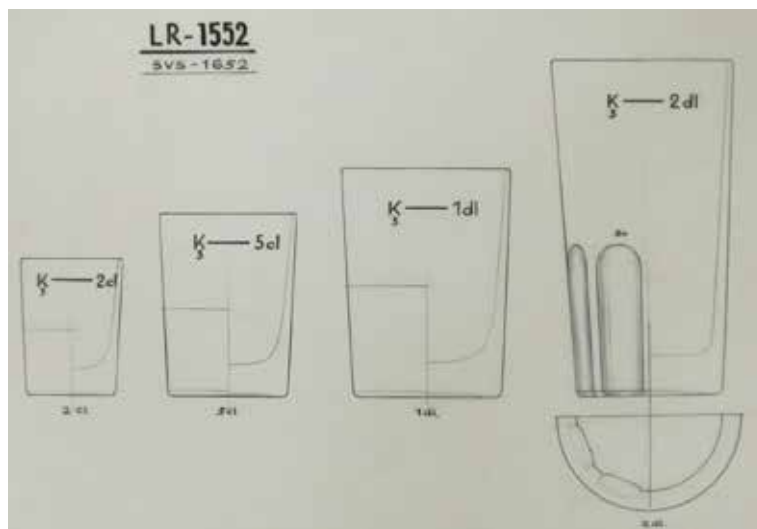
Štruktúrovaný povrch výrobku vzniká vylisovaním vo forme s hladkým razníkom, pričom dezén sa vytlačil do vonkajšej strany, napríklad návrh kalíškov – *LR 1569*. Tvarová línia vychádza z historizujúcich predlôh kalíška na krátkej klasickej nohe v tvare písmena „X“ s kónickým kalichom. Návrh kalíškov – *LR 1970* naopak čerpá východisko z tvaroslovia obdobia 30. – 40. rokov 20. storočia, ktoré sa prejavuje v jeho geometrizujúcej skladbe – má krátku robustnejšiu kónickú nohu s plytkým dienkom a valcovitým kalichom. Dekor povrchu uplatnený na časti kalicha, nohe a dienkú je redukovaný na jednoduché vertikálne rebrovanie.

Iný technologický postup predstavuje výroba pohárov so štruktúrovaným razníkom, keď dekor ostáva vo vnútri výrobku a vonkajšie steny sú hladké, napríklad návrh pohára *LR 54483*. V tomto prípade bola výroba ekonomickejšia, pretože formy sa tak rýchlo neopotrebovali a vďaka väčším hladkým plochám boli jednoduchšie i na údržbu. Tento sortiment bol štandardnou súčasťou vybavenia pohostinstiev v Československu a zodpovedal novodobým kritériám jednoduchosti, účelnosti, skladobnosti, a to i pri zachovaní istej dekoratívности. V súčasnosti bol tento typ pohárikov opäť zaradený do výroby.

Úplne novú technológiu výroby predstavujú poháre, ktoré už boli realizované na fúkačom stroji IW-16, čo znamená, že produkt nevznikol vylisovaním pomocou raznice, ale už pomocou fúkacej formy. V roku 1974 bol do výroby uvedený návrh automaticky vyrábaného súboru pohárov – *CLASIC LR 1605* (distribúovaný aj pod

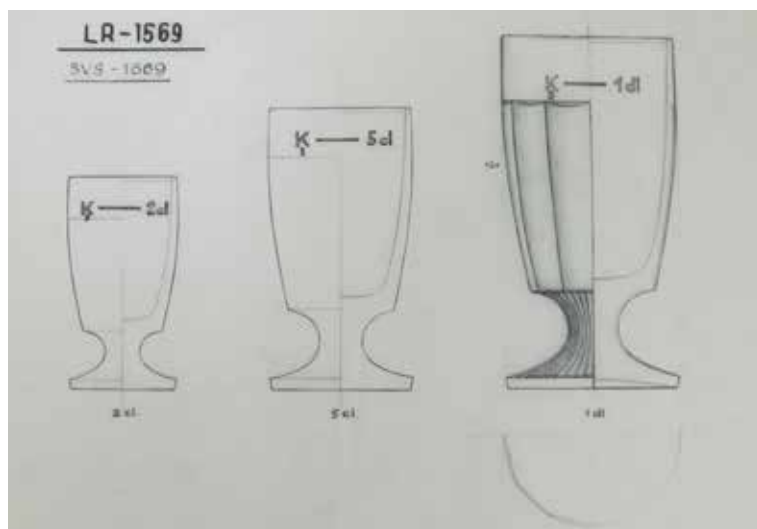
⁴⁸ Približne okolo roku 2005 sa začali na prvotné „vzorovanie“ pri rotačných tvaroch používať akrylátové nohy. Vyfúknuté kalichy sa na ne lepili za studena.

⁴⁹ V práci zároveň vychádzame zo zaužívanej sklárskej terminológie, avšak vzhľadom na to, že terminológia nemusí zodpovedať kodifikácii slovenského jazyka, zaužívané termíny v prípade potreby vysvetľujeme v poznámkovom aparáte.

Obr. 1. Návrh lisovaných pohárikov LR 1552, autor neznámy, 1972. Archív RONA, a. s. Lednické Rovne.

Fig. 1. Design for pressed glasses LR 1552, unknown artist, 1972. Archives of RONA, a. s. Lednické Rovne.

Obr. 2. Návrhy lisovaných kalíškov LR 1569, autor neznámy, 1973. Archív RONA, a. s. Lednické Rovne.

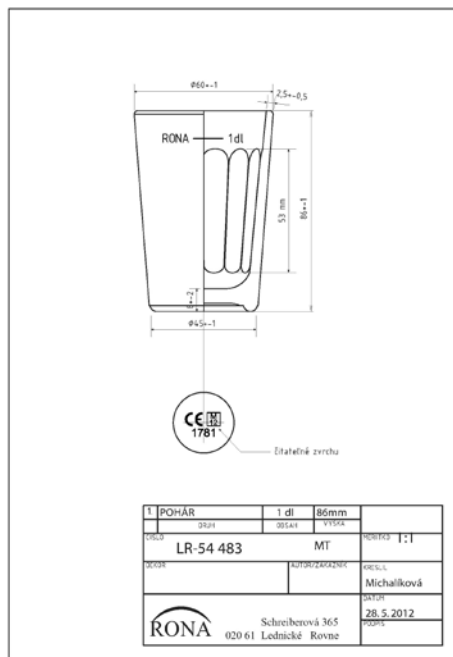
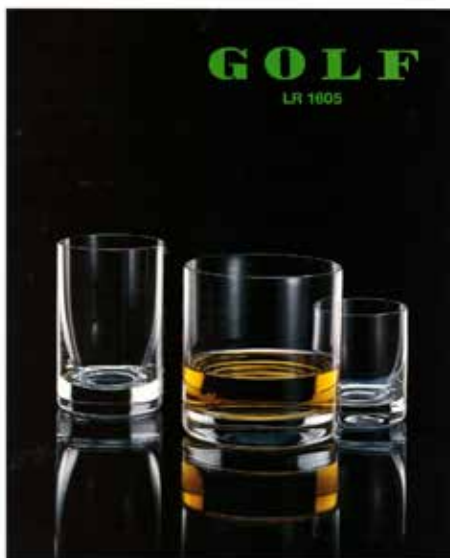
Fig. 2. Designs for pressed stemmed glasses LR 1569, unknown artist, 1973. Archives of RONA, a. s. Lednické Rovne.

menami *SIMONE, GOLF*), autorom ktorého bol J. Taraba. Súbor nebol pôvodne určený pre automatizovanú výrobu, ale na tento účel bol použitý vzor staršieho návrhu z ručnej výroby, ktorý bol modifikovaný pre strojovú výrobu. Oproti predchádzajúcim návrhom určeným pre lisovanú výrobu umožnila zmena použitej technológie fúkačieho stroja zachovať autenticitu tvaru ručnej výroby.

Čistý puristický valcovitý tvar pohára so silnejším dnom sa najlepšie uplatnil bez dekoru, ale na trh boli ponúkané aj základné funkčné dekory. Výroba tohto súboru sa dlho udržala vo výrobnom programe sklárne a bežne sa kombinovala jeho strojová aj ručná výroba, pokiaľ nebolo možné realizovať zákazku na fúkačom stroji. V rokoch 1987 – 1989 sa stal súbor *CLASIC* najpredávanejším obchodným

Obr. 3. Návrh lisovaných pohárikov LR 54483, autor neznámy, 70. roky 20. storočia. Archív RONA, a. s. Lednické Rovne.

Fig. 3. Design for pressed glasses LR 54483, unknown artist, 1970s. Archives of RONA, a. s. Lednické Rovne.

Obr. 4. List z ponukového katalógu. Súprava pohárov CLASIC LR 1605 (uvádzaná aj pod menami SIMONE, GOLF), návrh J. Taraba, 1974, strojová výroba. Archív RONA, a. s. Lednické Rovne.

Fig. 4. Page from the product catalogue. Set of CLASIC LR 1605 glasses (also known under the names SIMONE, GOLF), designed by J. Taraba, 1974, machine production. Archives of RONA, a. s. Lednické Rovne.

artiklom v Československu.⁵⁰

V súlade s požiadavkou jednoduchosti, čistoty a funkčnosti tvaru pohára nadviazal Taraba na súbor *CLASIC* svojím ďalším návrhom súboru pohárov *MIRIAM LR 2033* (1985). Pohár je postavený na zosilnenom dne, ale oproti predchádzajúcemu súboru má úzky, smerom k ústiu sa zužujúci kónický tvar.

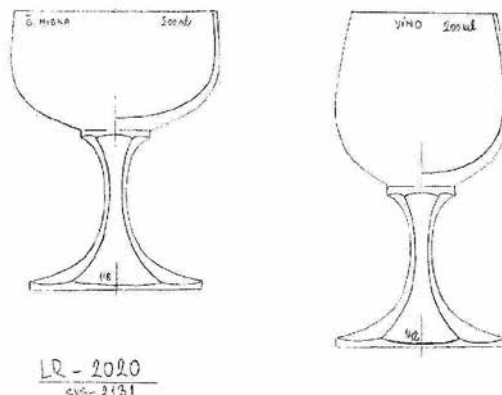
Kališkový sortiment⁵¹ sa začal sériovo vyrábať na fúkačích linkách ešte neskôr. V roku 1976 bol v Knihe evidencie výrobkov zaevidovaný návrh prvého automatizovaného kališkového súboru *XENIA*, ale vyrábať sa začal až v roku 1981. Automatizácia si vyžadovala pomerne dlhú prípravu, počas ktorej sa doladzovali jednotlivé technologické parametre. Na jednej linke bolo potrebné zosúladiť dva

⁵⁰ DINKA, P. a E. TIMKO. Cit. 13, s. 107.

⁵¹ Kališkovina je druh tenkostenného nápojového skla na nohe s rôznym objemom kalicha. Kališok sa skladá z dienk (spodná časť výrobku), nohy a kalicha. V strojovej výrobe môže byť kalich spojený s nohou pomocou tzv. horného pačlika (skleneného splošteného nálepu) a noha s dnikom pomocou tzv. spodného pačlika.

Obr. 7. Návrh súboru kalíškov LR 2020,
návrh J. Taraba, 1985,
ručná výroba, ručný lis.
Archív RONA, a. s. Lednické Rovne.

Fig. 7. Design for a set of stemmed
glasses LR 2020, designed
by J. Taraba, 1985, hand made
production, hand pressed.
Archives of RONA, a. s. Lednické Rovne.

re písmena „X“, a to buď v symetrických alebo asymetrických intervaloch – návrh súboru *LR 1679* (1975), *LR 1740* (1976), *LR 1769* (1977). V niekoľkých obmenách sa tento motív v redukovanom tvare nohy objavuje i v 80. rokoch 20. storočia v návrhoch súborov realizovaných na štilkomate – *BEATA LR 1957*, *ANABELLA LR 1958* (oba 1983), návrh súboru *LR 2020* (1985).

Paralelne s robustnejšími geometrizujúcimi tvarmi sa zaoberal Taraba koncom 70. rokov i návrhmi, ktoré sa orientujú viac na „zoštíhlenú“ siluetu, pričom výroba nôh prebiehala opäť na ručnom lise, napríklad súbory kalíškov – *LR 1775*, *LR 1776* (1977).

V návrhu súboru *LR 1775* (1977) predstavuje jednoduchú, len predĺženú polygonálnu nohu v tvare písmena „X“ s odčleneným napojením nohy na dienko prostredníctvom pačlíka. Štíhlejšiu líniu nohy sa prispôsobuje i zužujúci sa tvar kalicha. V druhom návrhu súboru *LR 1776* pracuje opäť so skladbou polygonálnej nohy zlozenej z dvoch tvarovo odlišných častí – spodnej dlhšej kónickej s nadväzujúcou kratšou v tvare „X“. Pri pohároch určených na pivo alebo brandy je noha redukovaná len na „X“ časť pod kalichom.

V druhej polovici 80. rokov 20. storočia rozpracoval Taraba niekoľko návrhov určených pre strojovú výrobu. V návrhoch sú čitateľné dve odlišné kritériá v modelovaní celkového objemu kalíška (prejavujúce sa v návrhoch pre strojovú, ale i v návrhoch pre ručnú výrobu) – subtilnosť a v protiklade k tomu robustnosť.

Optický efekt predĺženia nohy začlenil Taraba do návrhov súborov *LR 2020* a *LR 2021* (1985), v ktorých došlo k prepojeniu nohy s dienkom bez viditeľného miesta spoja (spodného pačlíka), splynutím ktorých dostáva dienko kónický tvar. Polygonálny tvar nohy, v priereze šesťuholníkový, s plynulým napojením na dienko aplikoval Taraba pravdepodobne podľa realizovaného návrhu M. Matouška, ktorý ho prvýkrát uplatnil v súbore *MARIANA LR 1826* (návrh 1980).

Tendencie smerujúce k predĺženiu siluety nohy, podporené plynulým prechodom do dienka, ako tomu bolo v predchádzajúcich návrhoch, sú v protiklade k staticky modelovaným tvarom kalíškov, napríklad *LR 2037 – LR 2039* (1985).

V návrhoch aplikuje ten istý typ krátkej kónickej nohy, ku ktorej variuje iný tvar vysokého alebo nízkeho kalicha. Návrhy súborov *LR 2037 – LR 2039* boli síce určené pre sériovú výrobu, ale vyrábať sa nakoniec nezačali.

Obr. 8. Návrh kalíškov LR 2039 pre strojovú výrobu, návrh J. Taraba, 1985. Archív RONA, a. s. Lednické Rovne.

Fig. 8. Design for stemmed glasses LR 2039 for machine production, designed by J. Taraba, 1985. Archives of RONA, a. s. Lednické Rovne.

Obr. 9. List z ponukového katalógu. Súprava ORNELLA LR 2162, návrh J. Taraba, 1988. Archív RONA, a. s. Lednické Rovne.

Fig. 9. Page from the catalogue. Set ORNELLA LR 2162, designed by J. Taraba, 1988. Archives of RONA, a. s. Lednické Rovne.

V rámci návrhov pre strojovú výrobu boli v 80. rokoch do výroby zaradené dva Tarabové návrhy kalíškových súborov – *SILVIA* a *ORNELLA*.

Z čistej línie Tarabových návrhov vybočuje jeho návrh súboru *SILVIA LR 2064* (1986), v ktorom dizajnér pracuje s profilovaným dekoratívnym tvarom nohy. Polgulovitý kalich je posadený na krátku nohu zredukovanú do tvaru členitého prstenca. Podľa uvedeného údajov v Knihe evidencie návrhov bol sortiment určený pre taliansky trh, ktorému bol pravdepodobne „na mieru ušitý“ tento dekoratívnejšie koncipovaný návrh.

V poslednom návrhu mechanicky tvarovaného súboru *ORNELLA LR 2162* (1988) vychádza Taraba v stavbe nohy z čistého nečleneného v priereze okrúhleho alebo oválneho tvaru, ktorý bude dominovať v strojovej výrobe v nasledujúcom období. Zjednodušená línia lýtkovej nohy je podporená jemnou profiláciou zvonovitého tvaru kalicha (pod ústím mierne rozšíreného).

Z viacerých Tarabových návrhov určených pre strojovú výrobu boli realizované len štyri. V prípade kalíškových súborov bolo používanie ručných lisov na lisovanie nôh pomerne drahé a pri nízkom výrobnom náklade ekonomicky nevýhodné. Je preto pochopiteľné, že sa hľadala cesta ako výrobu zefektívniť a to jej plnou automatizáciou.

Obr. 10. Prvý súbor kalichov z automatickej linky, XENIA LR 1737, návrh M. Matoušek, 1976. Archív RONA, a. s. Lednické Rovne.

Fig. 10. First set of stemmed glasses from the automated factory line XENIA LR 1737, designed by M. Matoušek, 1976. Archives of RONA, a. s. Lednické Rovne.

Podiel českých dizajnérov v automatizovanej výrobe

Jednoznačne môžeme povedať, že vplyv na dizajn sériovo vyrábaných súborov v 80. – 90. rokoch 20. storočia mali českí dizajnéri – Miloš Matoušek (80. roky), a najmä M. Janků (90. roky). M. Matoušek a M. Janků boli zamestnancami Skloexportu, v ktorom obaja po sebe zastávali funkciu hlavného dizajnéra sekcie sodnodraselného skla so systematickým zameraním na tvorbu návrhov súborov pre strojovú výrobu. M. Janků nastúpil do funkcie po M. Matouškovi v roku 1976 a zastával ju až do roku 1996. Od roku 1996 takmer nepretržite až do roku 2018 pôsobil ako dizajnér v Lednických Rovniach.⁵³

Realizované návrhy nápojových súborov návrhárov M. Matouška a M. Janků vytvorili základ strojovej výroby v Lednických Rovniach.

Autorstvo prvého sériovo vyrábaného súboru *XENIA LR 1737* patrí M. Matouškovi.

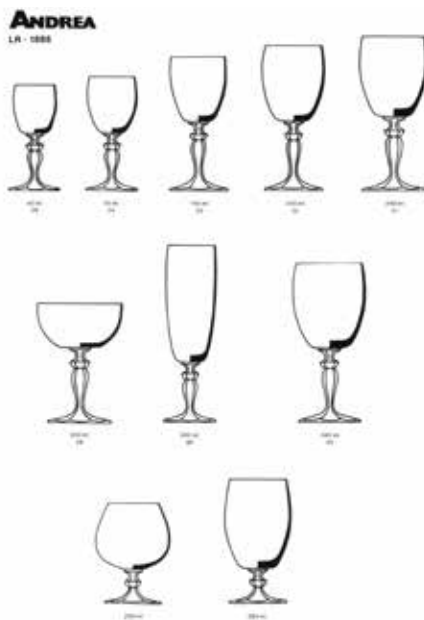
V dobe, keď M. Matoušek navrhol tento súbor, mal už za sebou návrh známeho súboru *CLAUDIA*, ktorý sa začal od roku 1977 sériovo vyrábať v Novom Bore.

⁵³ Miloš Janků (*1955), sklársky priemyslový dizajnér, grafik. Absolvent Strednej umeleckopriemyselnej školy sklárskej v Železnom Brode v odbore tvarovania, maľovania a leptania skla v rokoch 1970 – 1974, v rokoch 1976 – 1996 pôsobil v Skloexporte v Liberci. Od roku 1996 do roku 2018 pracoval pre sklárňu v Lednických Rovniach, s výnimkou dvoch rokov 2000 – 2002, počas ktorých pôsobil v Jihlavských sklárňach a s Lednickými Rovňami spolupracoval externe. Od roku 2019 spolupracuje so sklárňou v Lednických Rovniach už len externe. Výrobky podľa jeho návrhov sa nachádzajú v domácnostiach, hoteloch, reštauráciách v Európe, Ázii, Amerike, Afrike, Austrálii, na Novom Zélande. Prezentoval sa na mnohých zahraničných a domácich veľtrhoch a výstavách – vo Frankfurte nad Mohanom, Paríži, Miláne, Madride, New Yorku, Hamburgu, Birminghame, Melbourne, Sao Paule, Šanghaji, Lipsku, San Franciscu, Prahe, Jablonci nad Nisou, Bratislave a iných. Je autorom veľkého množstva návrhov dizajnu automatizovanej výroby kalíškoviny, lisovaných výrobkov na poloautomatoch, ale i ručne tvarovaných. Zároveň je autorom i veľkého množstva návrhov dekorov pre rôzne technológie zušľacht'ovania skla.

Obr. 11. List z ponukového katalógu. Súprava MARIANA LR 1826, návrh M. Matoušek, 1980. Archív RONA, a. s. Lednické Rovne.

Fig. 11. Page from the catalogue. Set MARIANA LR 1826, designed by M. Matoušek, 1980. Archives of RONA, a. s. Lednické Rovne.

Obr. 12. List z ponukového katalógu. Súprava ANDREA LR 1888, návrh M. Matoušek, 1982. Archív RONA, a. s. Lednické Rovne.

Fig. 12. Page from the catalogue. Set ANDREA LR 1888, designed by M. Matoušek, 1982. Archives of RONA, a. s. Lednické Rovne.

Napriek tomu, že súbor *CLAUDIA* bol veľmi populárny a sériovo sa vyrába dodnes, nevyhol sa autor súdobej kritike, ktorá mu vytýkala použitie „brúseného“ prstenca situovaného pod kalichom ako „historizujúcej reminiscencie“.⁵⁴

Návrh súboru *XENIA* prináša tvarovo zjednodušenú formu nohy v tvare písmena „X“ (v strede zúžená, smerom k dňenku a kalichu sa mierne rozširuje). Autor si neodpustil akcentujúci prvok, vyplývajúci z funkčného tvaru nohy, ktorý vznikol znásobením dvoch „X“ častí s rozdielnymi výškovými pomermi nad sebou (pod kalichom je použitá kratšia časť).

Členenie nohy do hrán – v priereze je šesťhranná – vyplýva z technologických možností kovových foriem. Vo výrobe ešte nedokázali zakryť konštrukčný spoj formy a hranatou členitosťou nohy sa dali miesta spojov vhodnejšie opticky potlačiť. Na strane druhej navodzovalo členenie nohy do hrán charakter zušľachtovacej technológie brúsenia. V súbore *XENIA* bola noha prepojená s dňenkou ešte pomocou pačlíka. Dňenko je preto okrúhle, hladké, bez profilácie.

Výrobky tohto súboru sa podarilo na základe získaných informácií spätne identifikovať v zbierke skla SNM v Martine (ev. č. KH-07689 – KH-07691), pričom do

⁵⁴ V zbierke skla boli spätne identifikované dve sady vínových pohárov, ev. č. KH-11282 – KH-11291 a v roku 2021 boli získané ďalšie dve sady kalíškov, a to na víno a šampanské.

Elegant
LR 2012

Obr. 13. List z ponukového katalógu. Súprava ELEGANT LR 2012, návrh M. Matoušek, 1985. Archív RONA, a. s. Lednické Rovne.

Fig. 13. Page from the catalogue. Set ELEGANT LR 2012, designed by M. Matoušek, 1985. Archives of RONA, a. s. Lednické Rovne.

Lucia LR 2227

Obr. 14. List z ponukového katalógu. Súprava LUCIA LR 2227, návrh M. Matoušek, 1990. Archív RONA, a. s. Lednické Rovne.

Fig. 14. Page from the catalogue. Set LUCIA LR 2227, designed by M. Matoušek, 1990. Archives of RONA, a. s. Lednické Rovne.

zbierky sa dostali síce ako výrobky lednickorovnianskych sklární, ale bez ďalšej identifikácie a datovania. Do zbierky boli primárne zaradené ako doklad existencie podniku Závodov ťažkého strojárstva v Martine a patrili k reštauračnému vybaveniu chaty na Martinských holiach. Na kalichu je tlačené logo strojární spolu s nápisom „Martinské hole“. V roku 2022 bol súbor *XENIA* obohatený o nové prírastky v podobe sady kalíškov na víno.

Návrhy súborov M. Matouška – *MARIANA*, *ANDREA*, *ELEGANT*, *DARLING* boli vďaka svojej popularite dlhodobo vo výrobnom programe sklárne a svoje miesto si našli v mnohých československých domácnostiach tej doby vrátane bežného vybavenia reštaurácií, hotelov atď. Súbor pozostával z ôsmich až desiatich druhov kalíškov (na likér, niekoľkých objemov na víno, šampanské a brandy).

Ako prvý bol navrhnutý súbor *MARIANA LR 1826* (1980). Súbor priniesol nový typ balustrovej nohy plynule spojenej s dnom. Technologický, ale i výtvorno-estetický posun nohy nastal v tom, že výtvarník pracoval síce s hranatým tvarom nohy, v priereze šesťhrannou, ale už so zaoblenými hranami, čím tvar nohy dostával v celkovom obryse istú mäkkosť a oblosť.

Okrem návrhov nových vzorov bol pri tvorbe v praxi bežne používaný postup „vyskladania návrhu“ z existujúcich tvarov. Takto realizované návrhy boli označo-

vané ako tzv. „hybridy“, pre ktoré sa nemuseli kompletne vyrábať nové formy, pretože výrobok sa vyskladal z už používaných foriem – nohy, kalicha, dokonca v jednej sérii mohli byť použité viaceré podobné tvary kalichov z iných súborov.

Pomerne časté využívanie „hybridov“ umožňovala práve strojomá technológia výroby, pri ktorej sa noha ku kalichu lepila, čo poskytovalo pomerne veľkú variabilitu návrhov. Skláreň vo svojom portfóliu uprednostňovala „nový dizajn“ a tento postup bol skôr uplatňovaný vo vzťahu k zákazníckemu sortimentu. V skutočnosti bol nový výrobok v strojomá výrobe vždy efektívnejší než „hybrid“.

Od súboru *MARIANA* boli odvodené ďalšie s identickými balustrovými nohami, pričom rozdiely medzi jednotlivými súbormi sa prejavovali len v siluete kalichov – *ANDREA*, *ELEGANT*, *DARLING*, *HELENA*, *MARCELA*.

Súbor *ANDREA LR 1888* (1982) bol prvým strojomým súborom, ktorý vznikol ako „hybrid“. V tomto prípade výtvarník použil kalich zo súboru *XENIA* a nohu zo súboru *MARIANA*.

V roku 1984 bol cez Skloexport zaradený do výroby návrh súboru *JOLLY LR 1983*. Autora tohto súboru sa nám zatiaľ nepodarilo identifikovať, ale predpokladáme, že to bol dizajnér zo sklární v Novom Bore. V rámci technologických možností bola noha opäť tvarovaná do hrán, ale v hornej časti je každé pole hrany konkávne rozdelené ďalším „zábrusom“, minimalizovaným nadol smerom k dňku, čím hrany nohy plynule prechádzajú do dňku. Noha je napojená ku kalichu pomocou výraznejšieho okrúhleho *paclíka*. Z tohto súboru a zo súboru *MARIANA* bol odvodený ďalší „hybrid“ *ELEGANT LR 2012* (1985) autora M. Matouška.⁵⁵

Nie vždy sa musel na dizajne podieľať výtvarník. V roku 1991 boli v kresliarni vypracované nové návrhy doplnujúcich súborov – *MARCELA LR 2329* a *HELENA LR 2330*. V oboch bola použitá redukovaná noha zo súboru *MARIANA*.⁵⁶

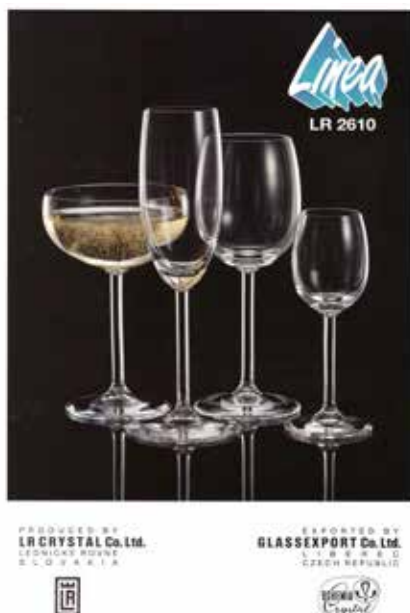
V kultúrohistorickej zbierke SNM v Martine sa nachádzajú sady troch návrhov vychádzajúcich z typu balustrovej nohy, ktoré boli do zbierky získané v roku 2013 – *ANDREA LR 1888* (ev. č. KH-07675 – KH-07688), *MARIANA LR1826* (ev. č. KH-08953 – KH-08958) a *ELEGANT LR 2012* (ev. č. KH-9273 – KH-9278). Kolekcia bola v roku 2022 doplnená o šesť kusov kalíškov, ktoré predstavujú výber základnej zostavy kalíškov súboru *ANDREA*.

K prvým návrhom M. Matouška pre lednickorovnianske sklárne so zaoblenou líniou nohy (v priereze okrúhla) patril súbor *LUCIA LR 2227*, 1990 (ev. č. KH-08947 – KH-08952). Stal sa ďalším populárnym návrhom, ktorý bol dlhodobo zaradený do výrobného programu sklární. Noha je síce okrúhla a hladká, ale pod kalichom sa z oboch strán mierne rozširuje do vejárovitého profilu, čím si tvar stále zachováva istý historizujúci odkaz. Súbor bol v roku 1992 doplnený o návrhy kalíškov s redukovanou nohou *VIERA LR 2347*.

V roku 1985 bol zaevidovaný návrh súboru *CARINE LR 2013* (ev. č. KH-10078 – KH-10083), autorom ktorého bol Vladimír Žahour. Zákazka tohto súboru prebiehala opäť v réžii Skloexportu, ktorý ju zadal do Lednických Rovní. Noha súboru je opäť šesťhranná s plynulým predĺžením do dňku, ale pod kalichom je na nohe uplatnený

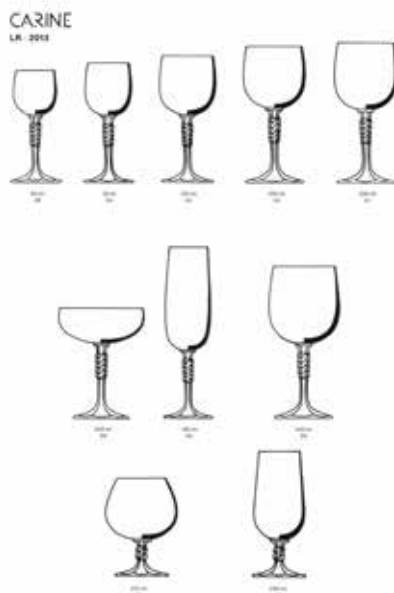
⁵⁵ Noha bola použitá zo súboru *MARIANA* a kalich zo súboru *JOLLY*.

⁵⁶ Podľa záznamu uvedeného v Knihe evidencie výrobkov vypracovala návrhy vedúca kresliarne.

Obr. 15. List z ponukového katalógu. Súprava LINEA LR 2610, návrh M. Janků, 1995. Archív RONA, a. s. Lednické Rovne.

Fig. 15. Page from the catalogue. Set LINEA LR 2610, designed by M. Janků, 1995. Archives of RONA, a. s. Lednické Rovne.

Obr. 16. List z ponukového katalógu. Súprava CARINE LR 2013, návrh V. Žahour, 1985. Archív RONA, a. s. Lednické Rovne.

Fig. 16. Page from the catalogue. Set CARINE LR 2013, designed by V. Žahour, 1985. Archives of RONA, a. s. Lednické Rovne.

tordovaný dekor navodzujúci dojem skrútenia skloviny v hornej časti nohy. Súbor bol v roku 1993 rozšírený o ďalšie návrhy kalíškov LR 2388 so skrútenou a redukovanou nohou. Autorský podiel V. Žahoura, ktorý pôsobil v sklárňach v Poděbradoch, pre sériovú výrobu v Lednických Rovniach bol ojedinelým výstupom.

Pri dlhodobejšej spolupráci výtvarníka s lednickorovnianskymi sklárňami, či už v externom alebo internom vzťahu, mala jeho tvorba návrhov pre strojovú výrobu možnosť kontinuálneho vývoja, čo sa v praxi premietlo jednak vo flexibilnom využívaní foriem a jednak v systematickom rozvíjaní tematickej línie dizajnu. S určitosťou môžeme povedať, že to platí v prípade tvorby dizajnérov M. Matouška, a zvlášť M. Janků.

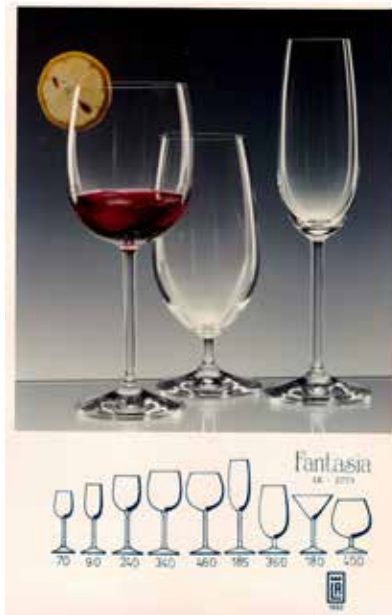
V prirodzenom procese postupujúcich inovácií sa vyvíjala i dizajnérska tvorba M. Janků, začiatok ktorej v Lednických Rovniach spadá do obdobia 90. rokov 20. storočia.

Prvý súbor, ktorý pre sklárne v Lednických Rovniach realizoval, bol súbor *GLORIA LR 2421* (1993). Napriek prevažujúcim trendom okrúhlejšej hladkej nohy predstavuje ešte prechod medzi touto požiadavkou a stále komerčne žiadanými dekoratívnejšími tvarmi. Ponechanie dekoratívnej časti v rámci nohy zároveň vytváralo priestor na ďalšie zušľachtovanie výrobku, napríklad v podobe farebného dekoru. V prípade tohto súboru je zachovanie dekoru zohľadnené v podobe dvoch okrúhlych prstencov pod kalichom. Súbor *GLORIA* bol komerčne úspešným a preto v ďalších

Obr. 17. List z ponukového katalógu. Súprava LADY 2750, návrh M. Janků, 1996. Archív RONA, a. s. Lednické Rovne.

Fig. 17. Page from the catalogue. Set LADY 2750, designed by M. Janků, 1996. Archives of RONA, a. s. Lednické Rovne.

Obr. 18. List z ponukového katalógu. Súprava FANTAZIA LR 2773, návrh M. Janků, 1996. Archív RONA, a. s. Lednické Rovne.

Fig. 18. Page from the catalogue. Set FANTAZIA LR 2773, designed by M. Janků, 1996. Archives of RONA, a. s. Lednické Rovne.

súboroch *GALA LR 2570* a *LINEA LR 2610* (1995) rozvinul autor tvar tohto kalicha v koncepcii s dokonale tvarovanou hladkou nohou. Súbor *GALA* a *LINEA* patrili k prvým tvarovo čistým súborom a to vďaka eliminácii spojov z výroby, ktorá umožnila realizovať hladkú, v priereze okrúhlu nezdobenú nohu.

V návrhu týchto dvoch súborov bola zohľadnená komerčná požiadavka bežnejšieho a luxusnejšieho sortimentu. Súbor *GALA* bol praktickejší, mal kratšiu nohu. Predĺžením nohy vznikol luxusnejší tvar súboru *LINEA* s výškou nohy 11 cm.

Ďalšie návrhy súborov *LADY LR 2750* (1996) a *FANTAZIA LR 2773* (1996) rozvíjali predĺženú siluetu hladkej okrúhlej nohy zo súboru *LINEA*.

Kombinácie určitých použitých tvarov – nohy, kalicha – mohol do istej miery určovať zákazník, respektíve trh, pre ktorý bol výrobok určený. Pokiaľ bol niektorý výrobok komerčne úspešný, ale napríklad chránený exkluzivitou, nebolo ho možné ponúknuť ďalšiemu zákazníkovi. Aj z tohto dôvodu vznikali variácie súborov – „hybridy“, inými slovami: „zákazník dostal, čo chcel, ale zároveň niečo jedinečné“.

Takými sú napr. súbor – *LADY LR 2750* (1996), *JAZZ LR 2772* (1996), *FANTAZIA LR 2773* (1996), *FLORA LR 2916* (1998) (ev. č. KH-09822 – KH-09839, KH-10591 – KH-10602), *SOLO LR 3018* (1999).

Napriek tomu existovali trhy, ktoré popri aktuálnom trende v podobe tvarovo

Obr. 19. List z ponukového katalógu. Súprava SIESTA LR 2733, návrh M. Janků, 1996. Archív RONA, a. s. Lednické Rovne.

Fig. 19. Page from the catalogue. Set SIESTA LR 2733, designed by M. Janků, 1996. Archives of RONA, a. s. Lednické Rovne.

Obr. 20. List z ponukového katalógu. Súprava PIANO LR 2918, návrh M. Janků, 1998. Archív RONA, a. s. Lednické Rovne.

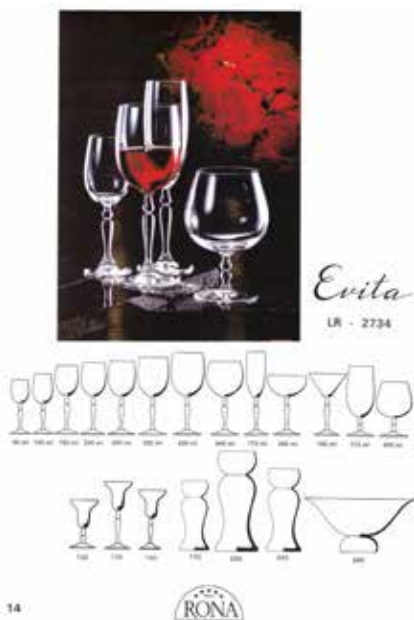
Fig. 20. Page from the catalogue. Set PIANO LR 2918, designed by M. Janků, 1998. Archives of RONA, a. s. Lednické Rovne.

čistého dizajnu požadovali isté percento zachovania dekoratívnosti nohy, ktorá súbežne dávala priestor pre jej ďalšie zušľacht'ovanie – *PALAZO LR 2616* (1996), *SIESTA LR 2733* (1996), *GRAZIA LR 2886* (1997), *PIANO LR 2918* (1998), *PICO LR 2919* (1998).

Súbor *SIESTA* mal krátku robustnú kónickú nohu s oválnym prstencom pod kalichom. V návrhoch súborov *GRAZIA*, *PIANO*, *PICO* pracoval dizajnér v tvarovaní nohy so skladbou geometrizujúcich prvkov pod kalichom – gule, šošoviek, sploštených prstencov, súdkovitého tvaru atď.

Návrh súboru *EVITA LR 2734* (1996) priniesol inú špecifickú požiadavku zákazníka. Táto spočívala nielen v tendencii hladkej oblej nohy, ale navyše i požiadavky členitosti, ktorá mala vytvoriť ilúziu ručného majstrovstva tvarovania výrobku. V priereze je noha nielen hladká a oblá, ale požiadavku členitosti vyriešil autor skladbou zrkadlovo obrátených dvoch rozdielne dlhých lýtkových nôh.

Ďalšie varianty toho návrhu sa objavili v súboroch – *DONNA LR 2760* (1996), *ELLA LR 2914* (1998), *TINA LR 2806* (1997). Kratšia časť lýtkovej nohy je umiestnená vždy pod kalichom. Lýtkový tvar nohy umožňoval aplikovať pomerne širokú tvarovú škálu siluet kalichov – od súdkovitých až k zvonovitým tvarom s otvoreným okrajom. V návrhu pohára na pivo, kde väčšinou dochádzalo k tvarovej redukcii nohy, bola noha vytvorená dvomi rovnocenne dlhými lýtkovými formami nôh.

Obr. 21. List z ponukového katalógu. Súprava EVITA LR 2734, návrh M. Janků, 1996. Archív RONA, a. s. Lednické Rovne.

Fig. 21. Page from the catalogue. Set EVITA LR 2734, designed by M. Janků, 1996. Archives of RONA, a. s. Lednické Rovne.

Obr. 22. List z ponukového katalógu. Súprava SOLO LR 3018, návrh M. Janků, 1999. Archív RONA, a. s. Lednické Rovne.

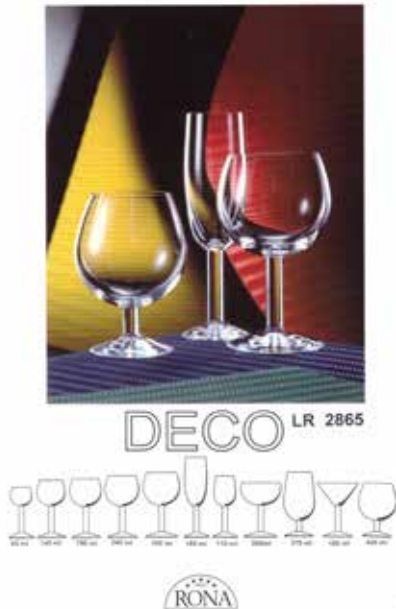
Fig. 22. Page from the catalogue. Set SOLO LR 3018, designed by M. Janků, 1999. Archives of RONA, a. s. Lednické Rovne.

Napodobenie technológie ťahanej nohy v ručnej výrobe sa premietlo i v automaticky tvarovanom súbore *SOLO LR 3018* (1999). Kumulovaný objem stenčujúcej sa skloviny pod kalichom malo evokovať vytiahnutie skloviny z jeho dna. Predchádzajúce návrhy v strojovej výrobe mali vždy čitateľný spôsob nalepenia nohy pod kalichom. Spojenie kalicha a nohy bolo prostredníctvom buď tzv. horného pačlíka alebo iného kompozičného tvarovacieho prvku.

Posun v technológii, ktorá pri výrobe umožnila usmerniť pomocou platínových dávkovačov väčšie množstvo skloviny, sa premietol do dizajnu návrhov. Vďaka inovácii mohol výtvarník pracovať v návrhoch s výrazne hrubšou sklovinou. Takými to boli napríklad návrhy súborov *OSLO LR 2785* (1997), *DECO LR 2865* (1997), *INNO LR 2993* (1998), *UNLIMITED LR 2941* (1998).

Súbor *DECO* má hrubú valcovitú nohu s polguľovitým zaobleným kalichom, *INNO* a *UNLIMITED* majú hrubé kónické nohy (smerom ku kalichu sa rozširujú), pri *INNO* je tvar kalicha s tupším uhlom a s výrazne skrátenou výškou kalicha, kalich súboru *UNLIMITED* je už kónický.

Všetky súbory majú výrazovo vyhraněný dizajn s osobitejším autorským vstupom dizajnéra. V tomto smere však platí, že trh je istým spôsobom nevyspytateľný a presadenie dizajnu je nielen záležitosťou dobrého načasovania a poznania trhu, ale na strane

Obr. 23. List z ponukového katalógu. Súprava DECO LR 2865, návrh M. Janků, 1997. Archív RONA, a. s. Lednické Rovne.

Fig. 23. Page from the catalogue. Set DECO LR 2865, designed by M. Janků, 1997. Archives of RONA, a. s. Lednické Rovne.

Obr. 24. List z ponukového katalógu. Súprava INNO LR 2993, návrh M. Janků, 1998. Archív RONA, a. s. Lednické Rovne.

Fig. 24. Page from the catalogue. Set INNO LR 2993, designed by M. Janků, 1998. Archives of RONA, a. s. Lednické Rovne.

druhej i vyspelejšej výtvarnej úrovne trhu. Napríklad súbor *DECO* bol v škandinávskych krajinách komerčne úspešný, ďalší súbor *OSLO* už zákazníkov natoľko neoslovil.

Sériová výroba určovala veľa limitov – priemer kalicha, hrúbka a dĺžka nohy, jej tvar, priemer dienka, hrúbka kalíškoviny, množstvo vyrobeného sortimentu, použité skloviny atď. V existujúcich limitoch osciloval dizajn sériovej výroby, ktorého cieľom bolo priblížiť sa charakteru ručne fúkaného skla. Technologické inovácie konzekventne vplývali na dizajn výrobkov, ale prispievali i k ich esteticko-funkčnému zdokonaľovaniu. Môžeme to sledovať na príklade výroby nohy toho istého súboru v priebehu niekoľkých rokov. Pri starších výrobkoch sú na prvý dotyk citelné miesta vzniknuté spojením formy pri lisovaní nohy. V neskorších výrobkoch toho istého súboru sú už v maximálnej miere eliminované a je ťažšie ich identifikovať.

Postupné technologické vylepšovania nielen foriem, ale i nových doplnkových zariadení na automatických linkách, ktoré napríklad po vylisovaní hneď zaľešťovali vzniknuté spoje, umožňovali postupne presadzovať v strojovej výrobe v priereze okrúhle nohy. Vývoj kalíškových súborov smeroval od ťažkopádnejších členitejších nožičiek k hladkým a oblým.

V návrhoch pre sériovú výrobu musí výtvarník zohľadňovať predsa len viaceré aspekty, na rozdiel od ručnej výroby, a nie každý navrhnutý súbor je vhodný na au-

tomatizovanú výrobu. Podľa návrhov M. Janků bolo však vyrobených viac ako 60 automaticky tvarovaných kalíškových súborov, z toho takmer 30 návrhov (vrátane hybridov) vzniklo len v 90. rokoch 20. storočia v Lednických Rovniach. Spolu s ďalšími dizajnérmi – Evou Švestkovou, Pavlom Hlavom, M. Matouškom patrí k prvým dizajnérom mechanicky tvarovaných súborov v Československu, avšak na rozdiel od iných mala jeho tvorba možnosť dlhodobého kontinuálneho vývoja, o čom svedčí aj množstvo realizovaných návrhov.

M. Janků patril k tým dizajnérom, ktorí pochopili potenciál strojovej výroby a našli v nej uplatnenie. Obmedzenia vyplývajúce z existujúcich aktuálnych technologických možností strojovej výroby nevnímal ako limity, ale skôr ako výzvy prostredníctvom technológií im dával nový „rozmer“. Výhodou určite bolo jeho pôsobenie v Skloexporte, v sekcii strojovej výroby sodnodraselného skla, ktorý ho pre výrobu pripravil a celkom prirodzene ovplyvnil pozitívne vnímanie významu autorského vstupu v sériovej výrobe.

Inovácie v sériovej výrobe sa netýkali len spôsobu tvarovania výrobkov, ale aj ich ďalšieho zušľachtovania. K prvým mechanizovaným zušľachtovacím strojom v histórii lednickorovianskych sklární patrili pantografické (1896) a gilošovacie stroje (1902). Pomocou ihliel vyrývali vzory do ochranného voskového krytu a následne sa tieto odkryté miesta vyleptali roztokom kyseliny fluorovodíkovej. Obrodu týchto zušľachtovacích techník zaznamenali sklárne po dovezení nových pantografických strojov z NDR, čím opäť nadviazali na tradíciu leptaného dekoru.

V roku 1993 sa začala v Lednických Rovniach uplatňovať technológia zdobenia laserom a diarytom (pomocou brúsiaceho stroja s diamantovou vrstvou) a v roku 1994 boli zavedené prvé automatické leptacie linky a sieťotlač.

Pri sériovo vyrábaných súboroch ponúkaných cez Skloexport v 90. rokoch 20. storočia boli popri hladkom čistom tvare ponúkané i základné dekoračné techniky, ktoré bolo možné uplatniť – farebná tlač (1-3 farebná), matný brus, lister (ručné nanášanie štetcom listrových farieb s následným vypálením) leštený brus, pantodekor, diaryt, laser, lept, ručná maľba, pieskovanie (na základe podkladovej šablóny je dekor vypieskovaný prúdom pieskových zrn tlakovým vzduchom), vtierané zlato a rôzne kombinácie uvedených techník. S týmto zámerom sa cielene navrhovali robustnejšie a členitejšie nohy kalichov, na ktorých sa ľahko uplatňovali dekoračné techniky.

Na podporu používania dekorov, po ktorých nebol až taký dopyt, začali sklárne v 90. rokoch 20. storočia spolu s novými hladkými súpravami predstavovať ihneď „vyvzorované“ i návrhy s dekoračnými technikami.

Lacnejšie dekoračné techniky boli uplatnené najmä v sortimente na denné použitie. V rámci jedného kalíškového súboru boli dekory na konkrétne výrobky upravené v závislosti od ich veľkosti, nikdy neboli aplikované v pomere 1 : 1. Každému dekoru bolo priradené číslo, pod ktorým bol zaevidovaný a z katalógu dekorov si mohol zákazník vybrať vlastnú kombináciu. Okrem vlastných dekorov mohla sklárňa uplatniť aj dekor zákazníka – ten mohol kombinovať s ďalšími výrobkami, s ktorými obchodoval, napr. s porcelánom.

V rámci výroby mechanicky tvarovaných kalíškov alebo pohárov bolo možné aj uplatnenie podbrusu, ktorý si však vyžadoval zosilnenie stien výrobku. Použitie optickej formy bolo v strojovej výrobe problematickejšie a jej využitie bolo vhodné

Obr. 25. List z ponukového katalógu s dekoráciami.
Súprava SILVIA LR 2064, autor funkčného návrhu
J. Taraba, 1986. Archív RONA, a. s. Lednické
Rovne.

Fig. 25. Page from the catalogue with decorations.
Set SILVIA LR 2064, artist of the functional design
J. Taraba, 1986. Archives of RONA, a. s. Lednické
Rovne.

len pri kalíškoch s rovnými stenami. V období socializmu produkovala skláraň aj polovýrobky pre skláraň vo Valašskej Belej, kam sa sortiment dovážal na ďalšie zúšľachtovanie brúsením.

Zostavu nápojových súborov tvorili štandardne navrhované objemy kalichov a pohárov určených na rôzne druhy nápojov – väčšinou 8 až 12 druhov (kalíšok na likér, poháre na víno, šampanské, brandy, prípadne pivo alebo vodu). Do výroby však nemuseli byť zaradené všetky a viaceré súbory boli následne priebežne dopĺňané podľa objednávky trhu aj s odstupom viacerých rokov. Rovnako bolo možné prispôsobiť trhu aj veľkosť kalichov, napríklad niektorí odberatelia preferovali väčšie objemy.

Pri kompletných nápojových kolekciách, ktoré obsahovali i veľké kusy, napríklad vázy, džbány, karaľy a iné, sa kombinovala ručná výroba so strojovou. Bolo to z toho dôvodu, že strojová výroba veľkých kusov bola zavedená až v roku 1999 spustením automatickej linky č. 5. Dizajn veľkých kusov vychádzal z objemových kompozičných proporcií kalíškoviny toho-ktorého súboru, ale zároveň bol pri výrobe braný ohľad na ich univerzálnosť.

Pokroky v technológiách vhodne dopĺňala i zmena kompozície kvalitného úžitkového skla, bezolovnatého krištálu – krištálinu, používaného od roku 1998. Sklo s nízkou viskozitou, tzv. „krátke“, je vhodnejšie na strojovú výrobu, pretože tuhne rýchlejšie. V spojitosti s technológiou ťahanej nohy má okrem estetického hľadiska i ďalšie výhody – je pevnejšie a odolnejšie.

Technologický postup mechanicky tvarovaných kalíškov

Proces výroby sa začína v kmenárni, kde sa pripravuje sklársky kmeň (zmes sklárskych surovín) do taviaceho agregátu, v ktorom sa z neho taví sklovina. Na jeden taviaci agregát – vaňu je napojených viacero výrobných liniek, napríklad lisovacia a fúkania. Natavená sklovina bola z peci odvádzaná prítokovým kanálom do pracovnej časti k dávkovačom do tvarovacieho stroja. Aby si sklovina zachovala potrebnú teplotu, mali žľaby spolu s dávkovačom vlastný vykurovací systém. Teplota skloviny je dôležitá, lebo ovplyvňuje rýchlosť vytekania a tým aj veľkosť kvapky.

Sklovina je odstrihnutá tesne nad horným okrajom a prechádza do tvarovacích strojov – lisovacieho a fúkacieho, kde sa vytvaruje pomocou kovových foriem.

V lisujúcej forme sa vylisuje noha s dienkom v jednej operácii. Výlisok je po transportnom páse dopravený k fúkačiemu stroju. Zakladač výlisok uloží do rotujúcej spodnej časti fúkačieho stroja. Dávkovač druhého tvarovacieho stroja vytvorí kvapku skloviny, ktorá sa dostane najskôr na predlisovaciu stanicu. Predlisovaná kvapka v tvare plochého výlisoku je ďalej presunutá na rotujúcu časť fúkačieho stroja. Po predfúknutí banky dôjde k vysunutiu nohy s dienkom smerom dohora, fúkacia forma sa zavrie a kalich je stlačeným vzduchom za rotácie nafúknutý a pripevnený na nôžku.

Za tvarovacími strojmi putujú výrobky do chladiacej pásovej pece, kde dochádza k vytemperovaniu, odstráneniu napätia a ochladeniu na teplotu okolia. Ďalej sa výrobky spracovávajú na opukávacom, brúsiacom a sámovacom stroji. Na opukávacom stroji je z výrobku odstránený nadtvarok,⁵⁷ brúsiaci stroj pomocou brúsiacich kotúčov obrúsi nerovné okraje a sámovací stroj zabrúsi vnútorný i vonkajší ústny okraj, ktorý sa nakoniec zataví, aby sa odstránila stopa po brúsení. Na záver prechádzajú výrobky kontrolou a balením.

Náčrt ďalšieho vývoja – Rona, a. s. Lednické Rovne

Všetky inovácie otvárajú celkom prirodzene ďalšie možnosti. V súvislosti s pokrokom v ručnej výrobe sa posúvali aj hranice v strojovej výrobe, ktorá sa čoraz viac približovala k ručnej.

V 60. rokoch 20. storočia nadviazali sklárne na technológiu ťahanej nohy, prvýkrát použitej v ručnej výrobe v roku 1956. Jej význam spočíval v tom, že noha sa vytiahla z kalicha a nemusela sa k nemu lepiť. Hoci samotný charakter výroby sa v tomto období ešte nezmenil, ostala naďalej ručná, zamerali sa návrhári na technologické zladenie jej jednotlivých výrobných fáz (1969).

Zámer dokonalo tvarovaného výrobku, ktorý by aj pri strojovej výrobe splňal kvality ručnej výroby, sa podarilo realizovať v roku 2001, keď bola technológia ťahanej nohy prevedená do sériovej výroby na automatických linkách s dvojitým fúkaním. Výhodou tejto technológie v sériovej výrobe je, že odpadajú náklady na kovové formy, ktoré by museli byť samostatne na kalich a na nohu. V tomto prípade sa vyformovalo dienko so základom pre nohu a zvyšok nohy sa vytiahol z dna kalicha.

Prvý súbor, ktorý bol vyrobený takýmto spôsobom a uvedený na trh, bol súbor *CITY 6001* (2001), autorom ktorého bol Jozef Kolembus. V zbierke skla SNM v Martine je tento súbor už zastúpený, v roku 2015 získalo múzeum kolekciu súboru *CITY* na jednotlivé druhy nápojov (ev. č. KH-09760 – KH-09813).

Autorstvo prvého strojovo vyrábaného súboru s ťahanou nohou pripadlo J. Kolembusovi, ktorý sa dovtedy špecializoval len na ručnú výrobu viac-menej náhodne. Po technologickom vyriešení jednotlivých fáz výrobného postupu sa hľadal vhodný tvar kalíškov, ktorý by bolo možné uplatniť vo výrobe. Z jednotlivých súborov bol vybraný práve súbor *CITY* dizajnéra J. Kolembusa.

Od tohto dátumu sa v sériovej produkcii uplatnili ďalšie a ďalšie variácie

⁵⁷ Nadtvarok „kopňa“ je nevyhnutným výrobnotechnickým prvkom pri fúkaných výrobkoch. Vzniká vytlačením skloviny pri uzavretí formy v strojovej, ale i ručnej výrobe; vzniká nad formou a je medzičlánkom medzi píšťalou a tvarom výrobku.

Obr. 26. Súbor CITY 6001, návrh J. Kolembus, 2001, strojová výroba, ťahaná noha. SNM v Martine, ev. č. KH-09760 – KH-09813. Foto M. Fabian, 2021.

Fig. 26. Set CITY 6001, designed by J. Kolembus, 2001, machine production, pulled stem. SNM v Martine, rec. no. KH-09760 – KH-09813. Photograph by M. Fabian, 2021.

súborov s technológiou ťahanej nohy, ktoré sú zastúpené už aj v zbierke SNM v Martine – *CHARISMA LR 6044* (2004), M. Janků, (ev. č. KH-09840 – KH-09850); *PRESTIGE LR 6339* (2009), M. Janků, (ev. č. KH-09946 – KH-09978); *ARAM LR 6508* (2010), M. Janků, (ev. č. KH-09718 – KH-09759); *YARRA LR 4735* (2012), M. Janků, (ev. č. KH-10016 – KH-10045); *SWAN LR 6650* (2013), Patrik Illo, (ev. č. KH-09979 – KH-10009); *VISTA LR 6839* (2015), M. Janků, (ev. č. KH-11819 – KH-11822); *SPIRIT LR 6940* (2016), M. Janků, (ev. č. KH-11814 – KH-11818); *LORD LR 7023* (2017), P. Illo, (ev. č. KH-11846 – KH-11851) a ďalšie.

Od roku 2004 je technológia ťahanej nohy súčasťou aj sekcie gastronomického sortimentu, k výrobe ktorého sa sklárne opäť vrátili.

Svetový patent rozvinuli a posunuli dizajnéri a technológovia do ďalšej inovatívnej fázy, a to výrobou ultratenkej kalíškoviny vyrábanej od roku 2019. O tom, že patent ťahanej nohy patrí k využívaným technologickým inováciám svedčí aj fakt, že v rámci výroby predstavuje takmer polovičný podiel.

K skvalitneniu výrobkov s technológiou ťahanej nohy pomohlo aj používanie lasera pri výrobe na zatavenie ústneho okraja. Zatavovanie laserom začali sklárne používať ako prvé na svete v roku 2008. Jeho používaním dochádza k spevneniu okraja, čo má aj výrazný podiel na znížení mechanických poškodení v dôsledku používania výrobku.

Záver

Skláreň v Lednických Rovniach je jedinou sklárňou na Slovensku, ktorá si zachovala kontinuitu výroby v oboch segmentoch – ručnej aj automatizovanej.

Po zavedení sériovej výroby v druhej polovici 20. storočia začal prevažovať práve tento výrobný program. Jeho zavedenie bol postupný proces, determinovaný technologickými možnosťami výroby.

V závislosti od technológie, ktorá v počiatkoch výraznejšie obmedzovala výrobu, sa odrážala i kompozícia kalíškov – vyvíjala sa od tvarovo členitejších k čistejším a hladkým tvarom.

Od rozbiehania sériovej výroby v druhej polovici 70. rokov 20. storočia, najskôr výrobou pohárov, pokračoval vývoj v 80. rokoch ku kalíškovému sortimentu, ktorý sa v 90. rokoch premietol do výroby veľkého množstva tvarovo variabilných súborov. Autorom väčšiny z nich bol M. Janků a aj z tohto dôvodu mu patrí jedinečné postavenie v rámci slovenského a českého sklárskeho priemyslu.

Výrobu veľkých kusov (džbány, karafy, misy), dopĺňajúcich sortiment stolového súboru, tzv. kompletného stola, sme do práce nezahŕňali, nakoľko ich sériová výroba sa začala až v roku 1999 spustením linky č. 5 a dovtedy boli vyrábané výhradne ručne. Ideológia tzv. kompletného stola, ako ju definoval J. Taraba, spočívala v rozšírení súborov, a to doplnením ďalších druhov výrobkov. Dovtedy bola uplatňovaná v ručnej výrobe a v strojovej výrobe sa jej presadenie mohlo plne uplatniť až po roku 1999.⁵⁸

V súlade so svetovým trendom smerujúcim k čistým štíhlym tvarom hľadali technológovia možnosti, ako dosiahnuť vzhľad ručnej výroby pri mechanicky tvarovanej kalíškovine. Postupnými krokmi, doladovaním technológií smerom k ideálnemu výrobku sa ich snaha nakoniec naplnila a v roku 2001 aplikovali technológiu ťahanej nohy aj do sériovej výroby.

V priebehu práce sme sa stretli s akútnym nedostatkom pramenného materiálu týkajúceho sa celkovo problematiky sériovej výroby, ktorej sa doteraz nikto systematicky nevenoval. Aj z tohto dôvodu patrí naše poďakovanie vedeniu spoločnosti RONA, a. s., Lednické Rovne, ktorá nám vyšla v ústrety a pre potreby nášho výskumu sprístupnila dokumentáciu v kresliarni podniku, Jakubovi Kňazekovi a dizajnérovi Milošovi Janků. Osobitné poďakovanie patrí Vladimírovi Letkovi, bez pomoci ktorého by prácu nebolo možné realizovať.

Téma vedeckovýskumnej úlohy, tak ako sme ju špecifikovali v počiatkoch jej zadania, sa ukázala s odstupom času v pôvodnom navrhovanom rozsahu nerealizovateľná. Pre ďalšie rozšírenie práce o témy dopĺňajúce históriu sklárne je nevyhnutné dlhodobé štúdium v archíve podniku, ktoré už v tejto fáze práce nebolo možné absolvovať z časových a prevádzkových dôvodov sklární.

Z toho dôvodu predkladáme aspoň časť výsledkov úlohy, ktorá je vo výstupe zameraná na identifikáciu výrobkov sériovej produkcie lednickorovnianskych sklární v 70. – 90. rokoch 20. storočia v súvislosti s technologickými inováciami, ako sa nám ich podarilo zaznamenať a poskytuje východiskový materiál pre ďalšie štúdium a publikačné výstupy.

LITERATÚRA

BRIESTENSKÁ, Zuzana. *História sklárne v Lednických Rovniach*. [Diplomová práca]. Bratislava: FF UK, 2001.

⁵⁸ POLÁČKOVÁ Dagmar. K tvorivej dielni Karola Hološka a Jaroslava Tarabu. In: POLÁČKOVÁ Dagmar a Vladimíra BÜNGEROVÁ. *Na zdravie! Na dizajn! 120 rokov sklárne v Lednických Rovniach*. Katalóg k výstave. Bratislava: Slovenská národná galéria, 2012, s. 36-37. ISBN 978-80-8059-168-7.

- DINKA, Pavol a Eduard TIMKO. *Rovnianske srdce vpísané do skla – 125 rokov sklárskej výroby v Lednických Rovniach*. Bratislava: Pavol Dinka, 2017. ISBN 978-80-972671-4-8.
- DRAHOTOVÁ, Olga a kol. *Historie sklárskej výroby v českých zemích I. díl*. Praha: Academia, 2005. ISBN 80-200-1104-8.
- FERKLOVÁ, Daša. Sklo v zbierkovom fonde Slovenského národného múzea v Martine. In: *Zborník Slovenského národného múzea v Martine: Etnografia 38*. Editorka E. KRÁLIKOVÁ. Roč. XCI, Martin: Slovenské národné múzeum, 1997, s. 103-113. ISBN 80-85753-99-5.
- HAIS, Rudolf a kol. *Sklárské názvosloví aneb Co je co ve sklárství*. Teplice: Vydavatelství ČSS s. r. o., 2010. ISBN 978-80-904044-2-7.
- HOLOŠKO, Karol. O práci výtvarného strediska. In: *Sklárska iskra*. 1957, roč. VI, č. 13, s. 2.
- KIRSCH, Roland a kol. *Historie sklárskej výroby v českých zemích II. díl/1*. Praha: Academia, 2003. ISBN 80-200-1104-8.
- KIRSCH, Roland a kol. *Historie sklárskej výroby v českých zemích II. díl/2*. Praha: Academia, 2003. ISBN 80-200-1104-8.
- LANGHAMER, Antonín a Vlastimil VONDRUŠKA. *České sklo: tradice a současnost*. Nový Bor: Crystalex, 1992.
- LUKÁČ, Anton. 75 rokov sklárstva v Lednických Rovniach. In: *Sklář a keramik*. 1967, roč. 17, č. 9, s. 253-256.
- MONDOK, Ján. Z dejín výroby skla v Lednických Rovniach. In: *Ars Vitrovia*. 1971, roč. III., s. 88-108.
- MÚDRY, Ján. Rozvoj sklárskeho priemyslu na Slovensku. In: *Sklář a keramik*. 1985, roč. 35, č. 5, s. 133-136.
- NOVÝ, Petr, Milan HLAVEŠ a Patrik ILLO. *Dva v jednom: dizajn českého a slovenského skla 1918-2018*. Jablonec nad Nisou: Muzeum skla a bižuterie, 2018. ISBN 978-80-86397-31-3.
- NOVÝ, Petr, Jaroslav POLANECKÝ a Dagmar HAVLÍČKOVÁ. *Hledání rovnováhy: design československého lisovaného skla 1948 – 1989*. Jablonec nad Nisou: Muzeum skla a bižuterie, 2021. ISBN 978-80-86397-40-5.
- PEKÁROVÁ, Adriena. Úvahy nad dvomi publikáciami o Askoldovi Žáčkovi. In: *Designum*. 2018, roč. XXIV, č. 1. Dostupné na: <https://scd.sk/clanky/uvahy-nad-dvomi-publikaciami-o-askoldovi-zackovi/> [cit. 2023-01-16].
- POLÁČKOVÁ, Dagmar a Vladimíra BÜNGEROVÁ. *Na zdravie! Na dizajn! 120 rokov sklárne v Lednických Rovniach*. [katalóg k výstave]. Bratislava: Slovenská národná galéria, 2012. ISBN 978-80-8059-168-7.

AUTOMATED PRODUCTION OF BEVERAGE AND PRACTICAL GLASSWARE IN THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY IN THE LEDNICKÉ ROVNE GLASSWORKS (RONA, a. s. LEDNICKÉ ROVNE)

Barbora Wágnerová

S u m m a r y

The published outcome is the result of the research task “Automated production of beverage and practical glassware in the second half of the 20th century in the Lednické Rovne glassworks (Rona, a.s. Lednické Rovne)”. For greater clarity, we have divided the article into chapters and subchapters: *The motivation for starting the research task; FROM MECHANISATION TO SERIAL PRODUCTION – Introducing automated production in the glass-making industry in Czechoslovakia, Technological developments and their impact on production in the Lednické Rovne glassworks; AUTOMATED PRODUCTION OF PRACTICAL GLASSWARE IN THE LEDNICKÉ ROVNE GLASSWORKS IN THE 1970s TO 1990s – From design to production, The beginnings of automated production, The input of Czech designers in automated production, The technological process of mechanically shaped chalices,* and in the last chapter, *An outline of further development – Rona a.s. Lednické Rovne.*

The automation of production, a natural consequence of global development to which the Czechoslovak glass industry reacted with a certain delay (in the end the first automatic lines were put into operation in the 1970s), also brought change to the production of the Lednické Rovne glassworks. Along with this development, from the 1950s to the 1990s the plants were modernised and renovated with the aim of achieving smooth automated production. Despite the fact that its introduction compared to global development may appear as the not-so-distant past, in the 1990s we can already see that the glassworks in Lednické Rovne had already caught up with this difference, based on the number of sets produced.

Thanks to the wisdom of designers and technologists, the company added its own know-how to the technological innovations. The best-known include the “pulled stem” which was patented in 1956. Despite the fact that it was developed for manual production, more than 40 years later, it found its application in machine production, too, and even today makes up an important production range.

The decision made by the management of the glassworks to focus on automated production showed itself in time to be an important step for the company’s production strategy. From 2000, the share of manual production began to fall radically across the world. This was the result of technological progress which minimised the difference between manual and machine production, and also made production cheaper.

The topic of this research was chosen after taking into account the profile of the glass collection in the Slovak National Museum in Martin, with the objective of improving it through further acquisitions. It does not reflect only the beginning

of serial production in Czechoslovakia, which also included the glassworks in Lednické Rovne, but also focuses on contemporary production.

The large increase in additions from the production of the glassworks to the cultural and historical glass collection over recent years is the result of the lack of acquisition activity in the second half of the 20th century. With a delay of almost seventy years, the museum is thus continuing its cooperation with glassworks which began in the first half of the 20th century.

Our objective is to complete as much as possible our collection with machine-made production from the 1970s to 1990s, which is not a simple task at present.

This research task enabled us to identify additionally certain sets which were already present in the collection, and the identification of the production based on this topic helps us focus on completing the range of serial production from the given period.

RÓMOVIA V TURCI – DEMOGRAFICKÁ CHARAKTERISTIKA PODĽA SČÍTANIA OBYVATEĽSTVA Z ROKU 1930

*Lucia Segl'ová, Slovenské národné múzeum v Martine;
e-mail: lucia.seglova@snm.sk*

Abstract: *The aim of this study is to characterise in as much detail as possible the Roma population of the Turiec region in 1930 based on a wider interpretation of the population census data. Where possible, we will compare the obtained data with the older Hungarian register of Roma from 1893. We will also compare the data obtained with data provided by Ctibor Nečas's study on Moravian Roma in 1930. In this study, we characterise the location and number of individual Roma communities, their age composition, gender ratio, economic activity and profession, literacy, Roma surnames, Roma families in terms of marriage or free union, their composition, place of settlement, marital status, number of children and household size; in conclusion, we describe the Roma's right of domicile and their place of birth.*

Keywords: *Roma, Turiec, demography, 1930 population census*

Úvod

V roku 2002 vznikla na pôde Slovenského národného múzea (SNM), vtedajšieho Etnografického múzea, dnes SNM – Múzea v Martine (SNM v Martine) jeho ďalšia organizačná zložka, a to *Dokumentačné centrum rómskej kultúry*. V roku 2004 sa toto Dokumentačné centrum pretransformovalo na súčasné *Múzeum kultúry Rómov na Slovensku*. Udialo sa to v čase, keď sa pripravoval dokument Aktualizácia koncepcie Múzea slovenskej dediny (MSD),¹ ktoré predstavuje najrozsiahlejšie múzeum v prírode na Slovensku a takisto je súčasťou SNM v Martine. Aktualizovaná koncepcia nadviazala na starší zámer² vybudovať v Múzeu slovenskej dediny vybrané rómske obydlia. Táto aktualizovaná koncepcia predpokladá vybudovanie troch rómskych obydľí, ktoré by mali byť umiestnené v doposiaľ nedokončenej časti areálu, reprezentujúcej región Turiec a v ešte nevybudovanej časti, približujúcej ľudovú architektúru Spiša sa predpokladá umiestnenie samostatnej rómskej osady, pozostávajúcej z viacerých tradičných obydľí. V Turci to majú byť pravdepodobne „dvojdielne domčeky, ktoré

¹ Aktualizácia koncepcie MSD bola publikovaná: LANGER, Jiří. Aktualizácia koncepcie Múzea slovenskej dediny pre súčasnú etapu jeho výstavby (Etnograficko-architektonická štúdia). In: *Zborník Slovenského národného múzea v Martine: Etnografia 45*. Editorka M. HALMOVÁ. Roč. XCVIII, Martin: Slovenské národné múzeum, 2004, s. 22-55. ISBN 80-8060-144-5. ISSN 0139-5475.

² Zámer vybudovať vybrané obydlia Rómov sa objavil v koncepcii budovania MSD v 80. rokoch 20. storočia. DANEKOVÁ, Adriana. K činnosti Múzea kultúry Rómov na Slovensku. In: *Zborník Slovenského národného múzea v Martine: Etnografia 56*. Editorka H. ZELINOVÁ. Roč. CIX, Martin: Slovenské národné múzeum, 2015, s. 102. ISBN 978-80-8060-372-4. ISSN 0139-5475.

budú v porovnaní so želiarmi prezentovať ďalší stupeň sociálnej pauperizácie [...] ale najmenej jeden z troch domov by mal byť zrubový z viditeľne odpadového materiálu brvien s malým priemerom“.³ Malo by ísť o obydlia remeselníkov a hudobníkov.

Uvedený zámer mal dva zásadné dôsledky pre činnosť Múzea kultúry Rómov na Slovensku. Na jednej strane bol plán postaviť rómske obydlia v MSD jedným z dôvodov umiestnenia múzea do Múzea slovenskej dediny, konkrétne do priestorov kúrie z Blážoviec, ktorá leží na okraji MSD v nedokončenom areáli Turca. Na strane druhej predstavoval začiatok vedeckovýskumnej úlohy, ktorej cieľom bolo vybrať a zdokumentovať rómske obydlia z regiónu Turca, ktoré by doplnili prezentáciu sociálneho a etnického rozvrstvenia obyvateľov Turca v 19. a v prvej polovici 20. storočia v MSD.⁴ Predkladaná štúdia je ďalším príspevkom⁵ v riešení tejto vedeckovýskumnej úlohy, príspevkom, ktorý má čo najpodrobnejšie charakterizovať rómsku populáciu v Turci v prvej polovici 20. storočia na základe rôznych demografických ukazovateľov.

Konkrétne budeme v štúdiu charakterizovať rómske komunity v Turci na základe sčítania z roku 1930.⁶ Veríme totiž, že jednou z podmienok výskumu histórie Rómov⁷ na Slovensku je poznanie základných demografických informácií o Rómoch žijúcich na Slovensku. Viacerí autori pritom postulujú historickú odlišnosť Rómov žijúcich na Slovensku (respektíve v Československu) voči majoritnému obyvateľstvu.⁸ Zá-

³ LANGER, J. Cit. 1, s. 42.

⁴ Čiastková úloha „Výber rómskych obydlí z Turca“ je súčasťou celoinštitucionálnej vedeckovýskumnej úlohy s názvom „Historicko-etnografické štúdie expozičných skupín, usadlostí a objektov v Múzeu slovenskej dediny“.

⁵ Doteraz boli v rámci vedeckovýskumnej úlohy publikované nasledujúce štúdie o Rómoch v Turci: ČIŽMARIKOVÁ, Gabriela. Rómske obydlia v Turci na príklade obce Necpaly. In: *Zborník Slovenského národného múzea v Martine: Etnografia 45*. Editorka M. HALMOVÁ. Roč. XCVIII, Martin: Slovenské národné múzeum, 2004, s. 102-113. ISBN 80-8060-144-5. ISSN 0139-5475. SEGLOVÁ, Lucia. Počet Rómov v Turci v dobových a súčasných štatistikách. In: *Romano džaniben*. 2014, roč. 21, č. 1, s. 9-48. ISSN 1210-8545. Dostupné na <https://www.dzaniben.cz/files/88f22a072378594d83000ff9748946a0.pdf> [cit. 2022-05-27]. SEGLOVÁ, Lucia. Súbor dokumentov k perzekúciám Rómov v Malom Čepčine v rokoch 1939-1945. In: *Zborník Slovenského národného múzea v Martine: Etnografia 56*. Editorka H. ZELINOVÁ. Roč. CIX, Martin: Slovenské národné múzeum, 2015, s. 63-86. ISBN 978-80-8060-372-4. ISSN 0139-5475. SEGLOVÁ, Lucia. Sčítanie z roku 1930 ako zdroj informácií o rómskej rodine. In: *Rómovia – rodina – príbuzenstvo: Interdisciplinárny pohľad: Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Časť II*. Editóri BERNASOVSKÝ, I. a A. MUŠINKA. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2020, s. 87-96. ISBN 978-80-555-2590-7. SEGLOVÁ, Lucia. Stav výskumu o Rómoch v Turci v prvej polovici 20. storočia. In: *Aktuálny stav rómskych štúdií na Slovensku II*. Editóri ČONKA, R. a J. GÁBOROVÁ KROKOVÁ. Prešov: Štátna vedecká knižnica v Prešove dokumentačno-informačné centrum rómskej kultúry, 2022, s. 11-19. ISBN 978-80-89614-82-0.

⁶ Sčítacie hárky boli pôvodne študované v Slovenskom národnom archíve. Konkrétna citácia znie Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Slovenský národný archív Bratislava, fond Sčítanie ľudu 1930. Dnes sú dostupné online na <https://www.slovakiana.sk/>. Bohužiaľ sa mi v naskenovaných sčítacích hárkoch, niektoré hárky nepodarilo dohľadať.

⁷ V sčítacích hárkoch bol použitý dobový výraz „cigáni“, s malým c. Až do roku 1989 väčšina súpisov a sčítaní Rómov používala termín „cigán“, „Cigáni“, resp. „cigánska národnosť“. Pokiaľ text popisuje okolnosti vzniku týchto súpisov a sčítaní, alebo pracuje s dátami z týchto štatistík, používa dobový termín „cigán“, „Cigán“, „cigánska národnosť“ či „cigánsky“. Rovnako, pokiaľ cituje alebo parafrázuje autorov, ktorí tento termín použili. V ostatných prípadoch je v texte použitý termín Rómovia, rómsky, rómska národnosť.

⁸ DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů 1945-1990*. Olomouc: Centre de recherches tsiganes, 2004, s. 28. ISBN 80-244-0524-5. JUROVÁ, Anna. *Vývoj rómskej problematiky na Slovensku po roku 1945*. Bratislava: Goldpress Publishers: Spoločenskovedný ústav SAV v Košiciach, 1993, s. 7. ISBN 80-85584-07-7. KALIBOVÁ, Květa a Zdeněk PAVLÍK. Možnosti demografie při objasňování tzv. cikánské otázky. In: *Zpravodaj koordinované sítě vědeckých informací pro etnografii a folkloristiku: Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR. Sv. 3: Cikáni v průmyslovém městě (problematika adaptace a asimilace). Část 2*. Praha, 1987, s. 98-106. Dostupné na <https://zpravodaj.eu.cas.cz/r19870031.html> [cit. 2023-01-11]. MANN, Arne B. Vývoj rómskej rodiny na príklade troch spišských obcí. In:

kladnej demografickej charakteristike populácie Rómov na Slovensku v prvej polovici 20. storočia sa doteraz venovalo niekoľko štúdií.⁹ Ako prvotná inšpirácia a zároveň ako vzorová nám slúžila štúdia Ctibora Nečasa *Obyvatelé cikánských táborů na Moravě: demografická charakteristika podle sčítání obyvatelstva r. 1930*.¹⁰

Cieľom tejto štúdie je čo najpodrobnejšie charakterizovať rómskych obyvateľov Turca v roku 1930 na základe obširnej interpretácie dát sčítania obyvateľstva. V prípadoch, keď je to možné, budeme porovnávať získané dáta so starším uhorským súpisom z roku 1893¹¹, aby sme aspoň naznačili možný vývoj turčianskej rómskej komunity v prvej polovici 20. storočia. Na strane druhej budeme nami získané dáta porovnávať aj s dátami, ktoré poskytuje štúdia C. Nečasa, aby sme načrtli, v čom sa mohli Rómovia na Morave a v jednom regióne Slovenska líšiť alebo naopak podobať.

Podľa sčítania z roku 1930 žilo v Turci 64 091 obyvateľov v 91 sídlach. Z toho k „*cigánskej národnosti*“ sa prihlásilo 140 obyvateľov v deviatich lokalitách, čo predstavovalo 0,22 % zo všetkých obyvateľov regiónu. Za dobovým termínom označených „*cigánov*“ však boli rôznymi spôsobmi v prvom rade v sčítacích hárkoch a ďalších dvoch dobových súpisoch „*cigánov*“ identifikovaní a označení 495 obyvateľia v 28 lokalitách, čo predstavovalo 0,77 % všetkého prítomného obyvateľstva. Turiec pritom v minulosti i v súčasnosti predstavuje jeden z regiónov s najnižším zastúpením Rómov na Slovensku. Napríklad v roku 1893 celouhorský súpis identifikoval v Turci 0,59 % ľudí označených ako „*Cigáni*“, hoci podiel zisťovaných „*Cigánov*“ na všetkom obyvateľstve Uhorska bol trojnásobný a podľa súpisu predstavoval 1,8 %. Podobne v súčasnosti podľa Atlasu rómskych komunít 2013 tvoria Rómovia 7,44 % zo všetkého obyvateľstva Slovenska. V dvoch turčianskych okresoch však len 2,07 % (v okrese Martin) a 1,62 % (v okrese Turčianske Teplice).

Demografie. 1992, roč. 34, č. 2, s. 118. ISSN 0011-8265. PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2004, s. 9. ISBN 80-86621-07-3. VAŇO, Boris a Eva HAVIAROVÁ. Demografické trendy rómskej populácie. In: *Čačipen pal o Roma: Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Editor M. VAŠEČKA. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2002, s. 475. ISBN 80-88935-41-5.

⁹ JUROVÁ, Anna. Niekoľko poznámok k evidenciám Rómov v predvojnovom období. In: *Človek a spoločnosť*. 2001, roč. 4, č. 1. ISSN 1335-3608. Dostupné na <https://individualandsociety.org/storage/uploads/casopis/2001/1/niekolko-poznamok-k-evidenciam-romov-v-predvojnovom-niekolko-poznamok-k-evidenciam-romov-v-predvojnovom-obdobi.pdf> [cit. 2022-05-27]. JUROVÁ, Anna. Súpis Cigánov – Rómov v roku 1947 (na príklade mesta Košice). In: *Človek a spoločnosť*. 2014, roč. 17, č. 3. ISSN 1335-3608. Dostupné na <https://individualandsociety.org/storage/uploads/casopis/2014/%203/supis-ciganov-romov-v-roku-1947-na-priklade-mesta-/supis-ciganov-romov-v-roku-1947-na-priklade-mesta-kosice.pdf> [cit. 2022-05-27]. MANN, Arne B. Vývoj rómskej rodiny v dvoch spišských obciach (na základe výskumu matrik narodení). In: *Slovenský národopis*. 1990, roč. 38, č. 4, s. 581-588. ISSN 1339-9357. MANN, A. Cit. 8. NEČAS, Ctibor. Gemerští Cikáni. In: *Obzor Gemera*. 1980, roč. 11, č. 3, s. 165-167. NEČAS, Ctibor. Evidence československých cikánů z let 1922-1927. In: *Český lid*. 1986, roč. 73, č. 2, s. 66-71. ISSN 0009-0794. NEČAS, Ctibor. Štatistické výsledky o cigánskej populácii na východnom Slovensku. In: *Historica carpatica*. 1989, roč. 20, s. 213-224. ISSN 0232-0681. NEČAS, Ctibor. Materiál o Romech na Slovensku z roku 1924. In: *Historická demografie*. 1998, roč. 22, s. 169-199. ISSN 0323-0937. ZUPKOVÁ, Eva. Rómovia v Košiciach po vzniku ČSR (Analýza evidencie z roku 1924). In: *Česko-slovenská historická ročenka*. Brno: Masarykova univerzita, 2007, s. 141-149. ISBN 978-80-210-4497-5. ISSN 1214-8334.

¹⁰ NEČAS, Ctibor. Obyvatelé cikánských táborů na Moravě: demografická charakteristika podle sčítání obyvatelstva r. 1930. In: *Časopis Matic Moravské*. 1977, roč. 96, č. 2, s. 313-332. ISSN 0862-3384.

¹¹ *A Magyarországon 1893 január 31-én végrehajtott Czigányösszeírás Eredményei*. Budapest: Az Athenaeum R. Társulat könyvnyomdája, 1895. Dostupné napríklad na <https://ormanysag.hu/wp-content/uploads/2021/03/1893.pdf> [cit. 2022-05-24]

Ako sme v sčítaní rozpoznali rómske domácnosti?

C. Nečas vo svojej štúdií, bohužiaľ, neuvádza, ako v sčítacích hárkoch rozpoznal jednotlivé rómske domácnosti. V našom výskume bolo rozoznanie Rómov, dobovo označovaných ako „*cigáni*“, a zisťovanie ich počtu v jednotlivých lokalitách Turca našim prvým výskumným aj metodologickým problémom.¹² V sčítaní sa totiž k 1. 12. 1930 k „*cigánskej národnosti*“ na Slovensku prihlásilo 31 188 obyvateľov.¹³ V evidencii československých „*Cigánov*“ z rokov 1924 – 1927 bolo však na Slovensku ako „*Cigánov*“ evidovaných viac, a to 48 854 obyvateľov.¹⁴ Súpis rómskej populácie v septembri 1925 dokonca na Slovensku zaznamenal až 62 192 Rómov a C. Nečas ho považuje za podhodnotený.¹⁵ Rovnaký metodologický problém sa prejavil aj pri štúdiu regiónu Turiec. Na jednej strane sa k „*cigánskej národnosti*“ v Turci prihlásilo 140 obyvateľov, na strane druhej však na základe pripísania etnicity lokálnymi autoritami či už priamo v sčítaní sčítacím komisárom alebo v rôznych starších či novších súpisoch identifikovala autorka až 495 obyvateľov označených ako „*cigánov*“.

Ako teda boli Rómovia označovaní v sčítaní roku 1930 a ako ich identifikovala autorka? Už bolo spomenuté, že 140 obyvateľov Turca uviedlo v sčítaní „*cigánsku národnosť*“. Boli to obyvatelia obcí Bodorová, Čremošné, Dubové, Liešno, Malý Čepčín, Nolčovo, Sklabaňa, Šútovo a Turčiansky Peter.

Častým spôsobom označenia rómskej domácnosti bola informácia pri údají o popisnom čísle domu. Pri malých komunitách sa uvádzalo, že ide o „*cigánsku bídu, cigánsku kolibu, cigárňu alebo cigánsku chatu*“. V prípade početnejších komunit bolo vyjadrenie, ktoré nás viedlo k započítaniu domácnosti ako rómskej, takéto: „*miestna časť cigánske budy, cigánske domy pod Hornou Štubňou, cig. domy pri parku, cigánska štvrť, cigánska kolónia*“¹⁶ alebo rubrika obsahovala poznámku „*cigán*“ (Dolný Turček).

Častý spôsob predstavovalo aj uvedenie, že ide o „*cigána*“ v rubrike špecifikujúcej zamestnanie. V sledovanom období bolo bežné, že policajné a orgány štátnej správy uvádzali pojem „*cigán*“ v kolónke o povolání či zamestnaní, a nie v kolónke národnosti.¹⁷ Takto boli označení Rómovia v Blatnici, Kláštore pod Znievom, Malom Čepčine, Necpaloch, Sklabini, Slovenskom Pravne, Sučanoch, Turčianskej Štiavničke a Turčianskom Petre. V Mošovciach bol údaj, že ide o „*cigána*“ uvedený v poznámke a v Kláštore pod Znievom aj pri mene majiteľa domu.

Posledným spôsobom, akým boli identifikovaní Rómovia, bolo hľadanie rodín

¹² O tom ako sme ho riešili viac v štúdií SEGLOVÁ, L. 2014. Cit. 5.

¹³ JUROVÁ, Anna. *Rómska problematika 1945-1967: Dokumenty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny, 1996, 4. část, s. 1013.

¹⁴ Súpis však nebol kompletný, neprebehol v šiestich správnych okresoch nitrianskej župy. Pozri NEČAS, C. 1986. Cit. 9, s. 67.

¹⁵ NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*. Brno: Masarykova univerzita, 1994, s. 21. ISBN 80-210-0954-4.

¹⁶ V sčítacích hárkoch bolo prídavné meno „*cigánsky*“ uvedené rôzne, niekde s malým, niekde s veľkým písmenom.

¹⁷ „Významově tento pojem zahrnoval nejen Romy a Sinty žijící v německy hovořících zemích, ale i živnostníky s nestálým místem bydliště (brusiče, deštníkáře atd.) či světské.“ BALOUN, Pavel. Zákon „o potulných cikánech“ z roku 1927. Dostupné na <https://www.holocaust.cz/dejiny/pronasledovani-a-genocida-romu/pronasledovani-a-genocida-romu-v-ceskych-zemich/romove-v-ceskoslovensku-pred-nemeckou-okupaci/zakon-o-potulnych-cikanech/> [cit. 2023-01-11].

označených ako „*cigáni*“ v staršom súpise z roku 1924¹⁸ alebo v novšom súpise z roku 1938¹⁹. Takto boli identifikovaní ako obyvatelia označení lokálnymi autoritami ako „*cigáni*“ obyvatelia obcí Dolná Štubňa, Dolný Turček, Hadviga, Martin, Rudno, Vrúcko a Vrútky.

V prípade obce Sklené bola u všetkých identifikovaných Rómov „*cigánska národnosť*“ preškrtnutá a nahradená národnosťou slovenskou. Ostatní identifikovaní Rómovia uviedli ako svoju národnosť najmä národnosť slovenskú, minimálne nemeckú, maďarskú a v jednom prípade ruskú. Akú národnosť si identifikovaní Rómovia v sčítaní uviedli, zobrazuje Tabuľka č. 1²⁰. Môžeme vidieť, že väčšina identifikovaných Rómov, 337, čo predstavovalo 68 %, si uviedla slovenskú národnosť. „*Cigánska národnosť*“ predstavovala 28,4 % zo všetkých identifikovaných Rómov.

Ako z práve uvedeného vyplýva, sledovaný počet Rómov pre rok 1930 je jednoznačne interpretáciou a rekonštrukciou a získané údaje sú závislé od schopnosti autorky dohľadať rodiny okolím označované ako „*cigánske*“. Úplnosť dohľadania bola obmedzená najmä v prípade veľkých sídel (Martin, Vrútky, Sučany), kde Rómovia nebývali koncentrované.

Priestorové umiestnenie rómskych komunít

Ako uvádza C. Nečas pre Moravu, ani Rómovia v Turci neobývali kompaktné územie, ale žili rozptýlene medzi ostatnými obyvateľmi vo väčších alebo menších koncentráciách. Dobové označenie týchto komunít nebolo ustálené, často sa v prameňoch nazývali „*cigánskymi tábormi, cigánskymi kolóniami alebo cigánskymi kolibami*“. Ako svedčia preskúmané sčítacie hárky, menšie komunity mohli byť označené aj ako „*cigánske budy*“ (Blatnica, Brieštie, Budiš, Dubové, Horné Jaseno, Nolčovo), „*cigánske koliby*“ (Turčianska Štiavnička a Turčiansky Peter, Sučany), „*cigáreň*“ (Liešno a Slovany) alebo „*cigánska chata*“ (Šútovo). V prípade početnejších komunít bolo uvedené ako miestna časť „*cigánske budy*“ (Bodorová, Malý Čepčín), „*cigánske domy pod Hornou Štubňou, cigánske domy pri parku*“ (Dolná Štubňa), „*cigánska štvrť*“ (Mošovce), „*cigánska kolónia*“ (Necpaly).

Zaujímavý údaj predstavujú informácie o umiestnení rómskych obydľí zo súpisu Rómov z roku 1893. Vtedy Rómovia v Turci bývali v 30 obciach oddelene od majority, obvykle na okraji obce a v piatich obciach zmiešane spolu s majoritou. V južnom mošovsko-znievskom okrese to bolo 16 rómskych komunít žijúcich oddelene a päť zmiešane a v severnom martinsko-blatnickom okrese všetkých 14 komunít žilo oddelene.²¹ Ako svedčia názvy rómskych komunít – „*cigánske budy, koliby, chaty*“ často išlo o obydlia

¹⁸ V apríli 1924 vyhotovili turčianski notári súpisy prítomných „*cigánov*“. Súpisy sa nachádzajú: Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív v Žiline, so sídlom v Bytči, pracovisko Archív Martin (MV SR, ŠA v Žiline, PA Martin), fond (f.) Okresný úrad (OÚ) Martin, inventárne číslo (inv. č.) 1739, administratívne spisy (adm.) 1924, skatuľa (šk.) 122, Rómske záležitosti.

¹⁹ K 31. decembru 1938 sa uskutočnil súpis obyvateľstva na území Slovenska. V tomto súpise udalo „*cigánsku národnosť*“ 462 Turčanov. MV SR, ŠA v Žiline, PA Martin, f. OÚ Martin, inv. č. 1991, adm. 1938, šk. 225-238.

²⁰ Niektoré v tabuľke uvedené obce už dnes ako samostatné obce neexistujú. Konkrétne ide o obce Horný a Dolný Turček zlúčené v roku 1951 a pomenované Turček. Obec Hadviga bola roku 1954 pripojená k obci Brieštie. Obec Dolná Štubňa bola pripojená k mestu Turčianske Teplice v roku 1971. Horné Jaseno bolo v roku 1974 spojené s Dolným Jasenom do jednej obce Turčianske Jaseno.

²¹ *A Magyarországbán*. Cit. 11, tabuľková časť s. 16.

**Tabuľka č. 1. Národnosť obyvateľov Turca
identifikovaných ako Rómov v jednotlivých sídlach**

**Table no. 1. Ethnicity of the inhabitants of the Turiec region
identified as Roma in each settlement**

		Cigánska	Slovenská	Nemecká	Maďarská	Ruská
1	Blatnica		1			
2	Bodorová	40				
3	Brieštie		9			
4	Budiš		2			
5	Čremošné	8				
6	Dolná Štubňa		45			
7	Dolný Turček		25			
8	Dubové	11				
9	Hadviga			9		
10	Horné Jaseno		14			
11	Kláštor pod Znievom		20			
12	Liešno	10				
13	Malý Čepčín	38	3			
14	Martin		21		7	
15	Mošovce		23			
16	Necpaly		68			
17	Nolčovo	8	5			1
18	Rudno		7			
19	Sklabiňa	10				
20	Sklené		17			
21	Slovany		11			
22	Slovenské Pravno		8			
23	Sučany		14			
24	Šútovo	3				
25	Turčianska Štiavnička		4			
26	Turčiansky Peter	12				
27	Vrícko		8			
28	Vrútky		32		1	
	Spolu	140	337	9	8	1
	%	28,4	68	1,8	1,6	0,2

len čiastočne splňajúce predstavy majority o štandardnom bývaní. Pre rok 1893 máme k dispozícii aj konkrétny údaj, že v Turci bolo 12 „*cigánskych domov*“, v ktorých žilo 80 obyvateľov, 48 zmlňaniek a chatrčí, v ktorých žilo 197 obyvateľov a jeden brloh či

iné bývanie.²² Zároveň v tom období žiadny z turčianskych Rómov nevlastnil ani nemal v prenájme pozemok či záhradu.²³

Pre rok 1930 nemáme k dispozícii takéto súhrnné údaje. Podarilo sa nám identifikovať Rómov žijúcich v 28 lokalitách a môžeme konštatovať, že podľa sčítaní hárkov, ktoré registrovali rodiny žijúce pravdepodobne v mestských viacbytových domoch medzi majoritou (domácnosťami nerómov) bývali hudobnícke rodiny v Martine a vo Vrútkach. V oddelených táboroch na okraji obce žili napríklad Rómovia v Necpaloch, Malom Čepčíne či Bodorovej.

Ojedinelá správa z tridsiatych rokov o tom, koľko Rómov žilo v chatrčiach a koľko v štandardných domoch, zase pochádza zo zápisnice z 18. 11. 1939 z komisionálnej prehliadky „budov /:kolib/ cigánskej kolónie“ v obci Malý Čepčín: „...v bezprostrednej blízkosti staničnej budovy Malý Čepčín, na vzdialenosť od kolajnice asi 20 m, sú postavené chatrče miestnych cigánov, na ploche cca 400 m² tesne jedna chatrč vedľa druhej, bez uličky a dvora, v ktorých prebýva 13 veľmi početných rodín. Chatrče sú postavené takmer všetky z dreva a pokryté šindľom, takže sú zvlášť, vzhľadom na nepatrnú vzdialenosť od železnice, ohňu nebezpečné. Len dva domky sú pokryté škridlou z týchto jeden patrí Jurajovi Cickovi. Tento dom má dve miestnosti a malú zasklenú predizbu. Je vymurovaný z tvrdého materiálu, pri tomto domku je zriadený jediný však v celej cigánskej osade záchod. Druhý dom krytý škridlou je tiež majetkom Juraja Cicku, je to však kôlna a maštal, pri ktorej je zriadená jedna izbička, ktorá slúži za byt jednej cigánskej rodiny. Táto budova je zodpovedná ako kôlna, avšak nie je zodpovedná ako obytná miestnosť.“²⁴

Co sa týka vlastníctva pôdy a ďalších nehnuteľností, situácia v roku 1930 už bola rozhodne iná ako v roku 1893. V správe spomínaný Juraj Cicko, obchodník s koňmi a ošipánymi, vlastnil a obchodoval aj s viacerými nehnuteľnosťami (domami i pozemkami).²⁵ Okrem iného vlastnil aj pozemok pod rómskou „kolóniou“, ktorú však vo vojnovom období predal tesne predtým, ako bola rómska časť zlikvidovaná.²⁶ Podľa spomienok pamätníkov staval dokonca domy, ktoré potom ďalej predával nerómom a tieto dodnes stoja.²⁷ V roku 1940 vlastnila pozemok v Martine na Podháji pod svojím domom aj vdova Mária Lacková²⁸ a v roku 1944 pozemok na Podháji vlastnil aj Andrej Facuna a dom ohodnotený na 80 000 Ks aj Juraj Facuna.²⁹

Počtom identifikovaných Rómov bola najväčšia komunita v Necpaloch (68), Dolnej Štubni (45), Malom Čepčíne (41) a Bodorovej (40). Keďže všetkých Rómov sa

²² *A Magyarországbán*. Cit. 11, tabuľková časť s. 16 a 36.

²³ Tamže.

²⁴ Archív Slovenského národného múzea, pobočka v SNM – Múzeách v Martine (ďalej len Archív SNM, pobočka v Martine). Zbierka dokumentov k dejinám Rómov. Dokument bol publikovaný v SEGLOVÁ, L. 2015. Cit. 5, s. 71-72.

²⁵ S nehnuteľnosťami obchodoval Juraj Cicko alebo jeho manželka Rozália Cicko, rodená Lacko. Archív SNM, pobočka v Martine. Zbierka dokumentov k dejinám Rómov. Dokumenty dokladajúce predaj a nákup nehnuteľností z rokov 1924 – 1928 a 1941.

²⁶ Udalosť je opísaná na stránke obce <https://www.malycepcin.sk/historia-obce.html> [citované 7. 2. 2022] Scan kúpnopredajnej zmluvy v archíve autorky.

²⁷ Rozhovor so súčasnou starostkou obce Ing. Miroslavou Sumkovou a miestnymi obyvateľmi Jánom Ciklaminim a Jozefom Kaškom 21. 7. 2021 na Obecnom úrade Malý Čepčín.

²⁸ MV SR, ŠA v Žiline, PA Martin, f. OÚ Martin, inv. č. 2115, adm. 1943, šk. 347, Rómske záležitosti.

²⁹ MV SR, ŠA v Žiline, PA Martin, f. OÚ Martin, inv. č. 2138, adm. 1944, šk. 354, Rómske záležitosti.

nám podarilo identifikovať 495, na jednu lokalitu zo všetkých 28 pripadalo priemerne 17 obyvateľov. Počet obyvateľov v jednotlivých obciach znázorňuje Tabuľka č. 2.³⁰

Vekové zloženie

Jeden zo základných demografických ukazovateľov predstavuje vekové zloženie obyvateľstva. Tabuľka č. 3 znázorňuje, aké početné zastúpenie mala detská skupina obyvateľov do 15 rokov,³¹ reprodukčná skupina vo veku od 16 do 60 rokov a starická skupina nad 60 rokov v jednotlivých obciach regiónu. Ako môžeme vidieť, deti do 15 rokov tvoria (92+104)³² 196 členov rómskej komunity v Turci, čo predstavuje 39,59 % všetkých zistených Rómov. Keď tento údaj porovnáme s počtom detí do 15 rokov na Morave, ktorí tvorili 42,7 % všetkých moravských Rómov, zistíme, že detská populácia na Morave bola početnejšia a teda celkovo bola tamjšia populácia pravdepodobne mladšia, čo dokladá aj údaj o starých ľuďoch nad 60 rokov, ktorí tvorili na Morave len 0,7 % rómskej populácie, ale v Turci až 4,24 %.³³

Tabuľka č. 4 prináša detailnejší pohľad na jednotlivé vekové skupiny v päťročných intervaloch, ktoré tvoria základ údajov vyjadrený vo vekovej pyramíde. V takomto intervale tvorili deti do 14 rokov medzi Rómami 37,8 % (90+97=187).³⁴ Spomedzi najstaršej generácie 60-ročných a starších to bolo 25 Rómov, ktorí tvorili 5,05 % všetkých Rómov. Tieto údaje v štúdiu o moravských Rómoch bohužiaľ nie sú konkretizované, ale jednotlivé vekové skupiny je možné porovnať so starším súpisom z roku 1893. V tej dobe bolo medzi turčianskymi Rómami 101 detí do 14 rokov, čo zo všetkých 297 Rómov predstavovalo 34 %. Naopak starých ľudí 60-ročných a starších bolo 21, čo predstavovalo 7,1 %.³⁵ Tento trend, keď v rómskej populácii za roky 1893 – 1930 vzrástol percentuálny podiel detskej zložky o takmer štyri percentuálne body z 34 % na 37,8 % a naopak klesol podiel najstaršej populácie zo 7,1 % na 5,05 % je opakom celoslovenského trendu, kde dochádzalo k úbytku detskej populácie a narastala najstaršia veková skupina. Tento údaj však treba považovať iba za veľmi orientačný, pretože ako bolo spomínané už skôr, údaje pre rok 1930 sú rekonštrukciou závislou na schopnosti autorky dohľadať jednotlivé domácnosti označené ako „*cigánske*“, a už niekoľko nedohľadaných domácností by mohlo percentá výrazne posunúť. Pre porovnanie môžeme uviesť, že v celej populácii Slovenska v roku 1930 tvorili deti do 14 rokov 31,9 % a staršia populácia, 60- a viacročných tvorila 9,4 %.³⁶ Graf č. 1 zobrazuje vekové skupiny vo forme tzv. stromu života.

³⁰ Viac o vývoji počtu Rómov v jednotlivých obciach v 20. storočí v štúdiu SEGEOVÁ, L. 2014. Cit. 5.

³¹ V štúdiu C. Nečasa je konkretizovaný iba údaj pre deti a mládež do 15 rokov, preto sme údaje najprv prepočítali podľa tejto kategórie, aby však bolo možné porovnať údaj aj so súpisom z roku 1893 prepočítali sme v ďalšom texte a tabuľke údaje na deti a mládež do 14 rokov.

³² Prvý údaj v zátvorke udáva počet chlapcov, druhý počet dievčat do 15 rokov. Pozri bližšie tabuľku č. 3.

³³ NEČAS, C. Cit. 10, s. 319.

³⁴ Veľmi podobný podiel detí do 14 rokov nachádzame v roku 1924 aj medzi Rómami na Gemeri, kde tvorili 38,7 % a Rómami v Košiciach, kde tvorili 38,65 %. NEČAS, C. 1980. Cit. 9, s. 166 a ZUPKOVÁ, E. Cit. 9, s. 144.

³⁵ *A Magyarországbán*. Cit. 11, tabuľková časť, s. 38-43.

³⁶ ŠPROCHA, Branislav a Pavol TIŠLIAR. *Demografický obraz Slovenska v rokoch 1938-1945*. Bratislava: Muzeológia a kultúrne dedičstvo, o. z., 2016, s. 136. ISBN 978-80-89881-03-1. Dostupné na <http://www.infostat.sk/vdc/pdf/obrazslovenska.pdf>. [cit. 2022-05-27]

**Tabuľka č. 2. Počet obyvateľov Turca
identifikovaných ako Rómov v jednotlivých sídlach**

**Table no. 2. Number of the inhabitants of the Turiec region
identified as Roma in each settlement**

Obec		Cigánska národnosť	Identifikova- ných Rómov spolu	Obyvateľov celkovo	Percentuálne zastúpenie identifikova- ných Rómov
1	Blatnica	0	1	995	0,10
2	Bodorová	40	40	232	17,24
3	Brieštie	0	9	357	2,52
4	Budiš	0	2	271	0,74
5	Čremošné	8	8	280	2,86
6	Dolná Štubňa	0	45	692	6,50
7	Dolný Turček	0	25	797	3,14
8	Dubové	11	11	899	1,22
9	Hadviga	0	9	465	1,94
10	Horné Jaseno	0	14	351	3,99
11	Kláštor pod Znievom	0	20	1 307	1,53
12	Liešno	10	10	106	9,43
13	Malý Čepčín	38	41	339	12,09
14	Martin	0	28	8 508	0,33
15	Mošovce	0	23	1 568	1,47
16	Necpaly	0	68	935	7,27
17	Nolčovo	8	14	399	3,51
18	Rudno	0	7	296	2,36
19	Sklabiňa	10	10	593	1,69
20	Sklené	0	17	3 254	0,52
21	Slovany	0	11	509	2,16
22	Slovenské Pravno	0	8	795	1,00
23	Sučany	0	14	2 936	0,48
24	Šútovo	3	3	457	0,66
25	Turčianska Štiavnička	0	4	777	0,51
26	Turčiansky Peter	12	12	231	5,19
27	Vrícko	0	8	2 172	0,37
28	Vrútky	0	33	6 711	0,49
	Spolu	140	495		

**Tabuľka č. 3. Vekové zloženie obyvateľov Turca
identifikovaných ako Rómov podľa jednotlivých sídel**

**Table no. 3. Age composition of the inhabitants of the Turiec region
identified as Roma in each settlement**

Obec		Detská 0-15			Reprodukčná 16-59			Starecká 60+			?	Spolu
		Chlapci	Dievčatá	Celkom	Muži	Ženy	Celkom	Muži	Ženy	Celkom		
1	Blatnica	0	0	0	0	0	0	1	0	1		1
2	Bodorová	6	15	21	8	10	18	0	1	1		40
3	Brieštie	2	0	2	3	4	7	0	0	0		9
4	Budiš	0	0	0	1	1	2	0	0	0		2
5	Čremošné	2	2	4	2	2	4	0	0	0		8
6	Dolná Štubňa	6	6	12	14	14	28	4	1	5		45
7	Dolný Turček	3	6	9	8	8	16	0	0	0		25
8	Dubové	5	2	7	1	3	4	0	0	0		11
9	Hadviga	2	4	6	2	1	3	0	0	0		9
10	Horné Jaseno	4	2	6	3	5	8	0	0	0		14
11	Kláštor pod Znievom	4	2	6	6	6	12	0	2	2		20
12	Liešno	0	1	1	2	4	6	1	1	2	1	10
13	Malý Čepčín	10	5	15	10	14	24	1	1	2		41
14	Martin	2	5	7	12	8	20	1	0	1		28
15	Mošovce	5	4	9	5	6	11	1	2	3		23
16	Necpaly	13	21	34	16	16	32	1	1	2		68
17	Nolčovo	3	2	5	5	4	9	0	0	0		14
18	Rudno	3	2	5	1	1	2	0	0	0		7
19	Sklabiňa	3	1	4	2	4	6	0	0	0		10
20	Sklené	1	6	7	4	6	10	0	0	0		17
21	Slovany	1	4	5	2	2	4	0	2	2		11
22	Slovenské Pravno	5	0	5	2	1	3	0	0	0		8
23	Sučany	2	1	3	3	4	7	1	1	2	2	14
24	Šútovo	0	0	0	2	1	3	0	0	0		3
25	Turčianska Štiavnička	0	0	0	1	1	2	1	1	2		4
26	Turčiansky Peter	2	3	5	3	4	7	0	0	0		12
27	Vrícko	1	2	3	3	2	5	0	0	0		8
28	Vrútky	7	8	15	10	8	18	0	0	0		33
	Spolu	92	104	196	131	140	271	12	13	25	3	495

**Tabuľka č. 4. Päťročné vekové skupiny obyvateľov Turca
identifikovaných ako Rómov**

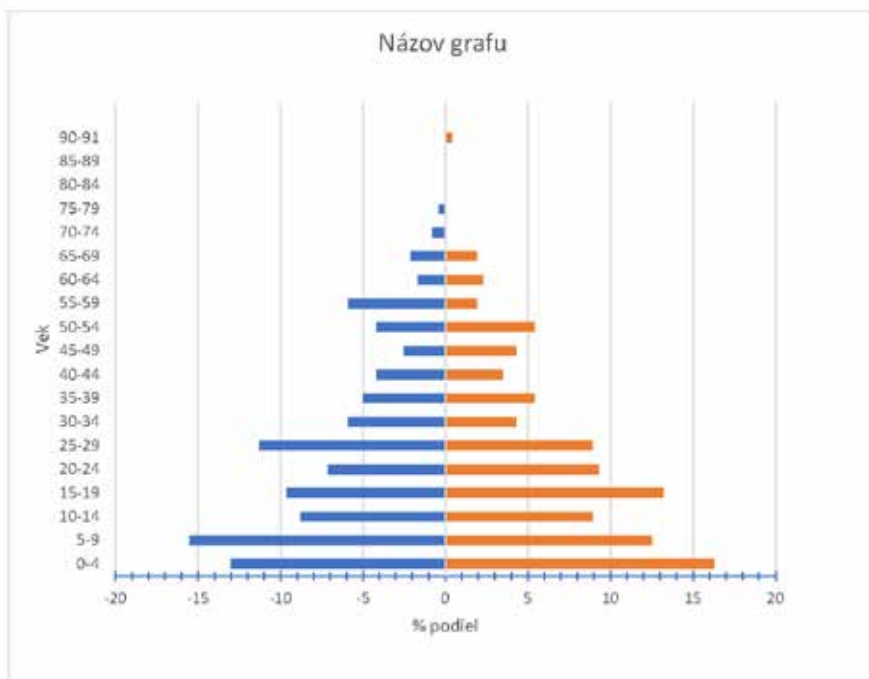
**Table no. 4. Five-year age groups of the inhabitants of the Turiec region
identified as Roma**

Vek	Muži	%	Ženy	%
0-4	32	13	42	16,3
5-9	37	15,5	32	12,5
10-14	21	8,8	23	8,9
15-19	23	9,6	33	13,2
20-24	17	7,1	24	9,3
25-29	27	11,3	23	8,9
30-34	14	5,9	11	4,3
35-39	12	5	14	5,4
40-44	11	4,2	9	3,5
45-49	6	2,5	11	4,3
50-54	10	4,2	14	5,4
55-59	14	5,9	5	1,9
60-64	4	1,7	7	2,3
65-69	5	2,1	5	1,9
70-74	2	0,8	0	0
75-79	1	0,4	0	0
80-84	0	0	0	0
85-89	0	0	0	0
90-91	0	0	1	0,4
Nezistený vek	3	2,1	2	1,2
Spolu	239	100,1	256	99,7

Hoci sa rómska populácia dnes i v sledovanom období vyznačovala vysokým zastúpením detskej zložky, mohli sme sa stretnúť aj s Rómami vo veľmi vysokom veku. Najstaršou Rómkou v Turci bola vdova Františka Šandorová z Kláštora pod Znievom, ktorá mala mať podľa sčítacieho hárku 90 rokov. Ďalší z najstarších Rómov boli muži: 79-ročný Matej Cicko z Liešna, 74-ročný vdovec Ján Lacko z Blatnice a Ondrej Facuna zo Sučian, ktorý mal 71 rokov. K 70- až 65-ročných patrili ešte Gustáv Klein z Dolnej Štubne (69), František Drgoň z Necpál (69), Jozef Lacko z Malého Čepčína (68) Gábor Facuna z Turč. Štiavničky (67) a Andrej Dotko starší z Mošoviec (66) a zo žien vdova Rozália Žigmundová z Malého Čepčína (68), Katarína Šandorová z Kláštora pod Znievom (68), Mária Cicková z Liešna (67),

Graf č. 1. Tzv. Strom života obyvateľov Turca identifikovaných ako Rómov

Graph no. 1. “Tree of life” of the inhabitants of the Turiec region identified as Roma

Mária Facunová z Turč. Štiavničky (66) a vdova Rozália Šándorová zo Sloviaň (66).

Pomer pohlaví medzi Rómami v Turci, keď na 1 000 mužov pripadalo 1 071,1 žien, bol len o niečo vyšší ako pomer v celej Československej republike, v ktorej bolo 1 063,5 žien na 1 000 mužov. Prevažia rómskych žien na Morave pritom bola však vyššia ako celoštátny alebo turčiansky pomer a predstavovala 1 091,8 rómskych žien na 1 000 mužov. V roku 1893 v čase konania súpisu Rómov v Uhorsku bol však v Turci väčší počet rómskych mužov (155) ako žien (142). Na 1 000 mužov tu pripadalo iba 916,1 žien. Takže vidíme, že miera femininity sa za 40 rokov v turčianskej rómskej komunite pravdepodobne výrazne premenila.

Ekonomická činnosť a povolania

Podobne ako C. Nečas budeme sociálnu štruktúru obyvateľov rómskych komunít charakterizovať podľa ekonomickej činnosti a povolania. Tabuľka č. 5 prináša údaje o tom, ako boli obyvatelia rómskych komunít ekonomicke aktívni. Tento údaj je však veľmi orientačný, pretože pri veľkom množstve žien a mladších mužov nad 15 rokov (25 %) nebolo uvedené žiadne povolanie či ekonomická akti-

vita. Môžeme predpokladať, že veľká časť týchto žien bola v domácnosti a mladší muži a časť žien sa živila príležitostnými prácami. Rómski muži a ženy, u ktorých poznáme oblasť ich ekonomického pôsobenia, tvorili 31,1 % všetkých identifikovaných Rómov. Tento podiel je výrazne menší, než aký zistil C. Nečas v moravských rómskych komunitách, kde zo všetkého rómskeho obyvateľstva bolo ekonomicky aktívnych okolo 39,4 % rómskych mužov a žien.³⁷ V povolani činné osoby predstavovali pritom na celom Slovensku približne 34 % populácie, o niečo viac ako 10 % pripadlo na pomáhajúcich členov rodiny a 1,4 % tvorilo služobníctvo.³⁸

Za jeden z najzaujímavejších údajov považujeme informácie o povolaniach Rómov, ktorý zobrazuje tabuľka č. 6. C. Nečas pomenúva a vysvetľuje proces, keď Rómovia koncom 19. storočia prichádzali ako na Morave, tak i na Slovensku o svoje tradičné profesie (najmä kováčstvo a výrobu klinec), ktoré už nestačili poskytnúť dostatok existenčných prostriedkov, čo Rómov priviedlo k nestabilným, príležitostným a krátkodobým formám práce. V sčítacích hárkoch takéto povolania boli pomenované rôzne, v Dolnej Štubni ako „*nahodilí robotníci*“ alebo „*náhodilý nádenník*“, „*nádenník, príležitostná práca*“ v Briestí a Malom Čepčine či „*robotník po gazdoch*“ v Slovanoch alebo „*nádenník pri stavbe – robotník bez stálego zamestnávateľa*“ v Turčianskom Petre. „Tento proces podporovala aj narastajúca priemyselná výroba, ktorej výrobkom sa drobné rómske remeslá nemohli v žiadnom prípade vyrovnáť, ako aj všeobecná nezamestnanosť v dobách hospodárskych depresí a kríz, ktoré postihovali v prvom rade náhodné a nekvalifikované pracovné sily.“³⁹ V takejto situácii sa stávalo, že rómske rodiny mali viac spôsobov obživy, napríklad Jozef Gregor z Horného Jasena, ktorý má v rubrike povolanie uvedené nádenník aj kováč na rôznych miestach. Zaujímavú doplnkovú informáciu o situácii počas veľkej hospodárskej krízy poskytujú údaje z Nécipál, kde sčítací komisár pri povolaní rómskych mužov v 12 prípadoch uviedol, že ide o cigána, nádenníka, toho času bez zamestnania. Okrem týchto 12 mužov bol zamestnaný jeden z mladých Rómov ako stolársky učeň, čo bolo veľmi netypické povolanie, jeden ako nádenník na hospodárstve u miestneho statkára, jeden Róm bol primášom a jeden robotníkom, ktorý ťkol kameň na cesty a chodil z obce do obce za prácou.

Z tabuľky č. 6 vyplýva, že kováčstvom sa ešte stále živilo 15 mužov. Dve ženy v Dolnom Turčeku mali uvedené, že pri kováčstve pomáhali. Hudobníkov, najmä v mestách Martin a Vrútky, bolo viac, celkovo 27 a pravdepodobne jedna žena hudobníčka. Sedem mužov Rómov sa živilo obchodovaním s koňmi a ošípanými. Spolu sa teda tradičnými remeslami a obchodom živilo 49 rómskych mužov, čo predstavovalo 38,9 % pracujúcich mužov. Zatiaľ čo na Morave sa kováčstvom živilo už len 33 mužov, hudbou iba deväť mužov a obchodom s koňmi alebo podomovým obchodom 27 mužov. Všetkých pracujúcich mužov bolo podľa tabuľky č. 6 v štúdií C. Nečasa spolu 456⁴⁰, čo predstavovalo iba 15,1 %. Naopak nádenníckymi prácami sa na Morave živilo 187 Rómov, prácami na stavbách a v kameňolomoch 43 Rómov a posluhou u roľníkov 67 Rómov, čo spolu predstavovalo

³⁷ NEČAS, C. Cit. 10, s. 322.

³⁸ ŠPROCHA, Branislav a Juraj MAJO. *Storočie populačného vývoja Slovenska II: populačné štruktúry*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2016, s. 97. ISBN 978-80-89398-31-7.

³⁹ NEČAS, C. Cit. 10, s. 322.

⁴⁰ NEČAS, C. Cit. 10, s. 324.

Tabuľka č. 5. Zárobková činnosť obyvateľov Turca identifikovaných ako Rómov podľa jednotlivých sídel

Table no. 5. Occupation of the inhabitants of the Turiec region identified as Roma in each settlement

Obec		Celkom	Zarábajúci		Nezarábajúci			
			Muži	Ženy	Deti	Ženy v domácnosti	Invalidi	Neuvedení
1	Blatnica	1	1	0	0	0	0	0
2	Bodorová	40	8	2	21	6	0	3
3	Brieštie	9	4	1	2	0	0	2
4	Budiš	2	1	0	0	0	0	1
5	Čremošné	8	2	1	4	0	0	1
6	Dolná Štubňa	45	14	1	13	0	0	17
7	Dolný Turček	25	8	3	9	0	0	5
8	Dubové	11	1	3	7	0	0	0
9	Hadviga	9	2	0	6	1	0	0
10	Horné Jaseno	14	3	0	6	0	0	5
11	Kláštor pod Znievom	20	6	1	6	6	0	1
12	Liešno	10	2	0	1	0	0	7
13	Malý Čepčín	41	11	1	13	4	2	10
14	Martin	28	11	0	7	1	0	9
15	Mošovce	23	5	2	9	0	0	7
16	Necpaly	68	16	0	34	0	0	18
17	Nolčovo	14	4	2	5	1	0	2
18	Rudno	7	1	0	5	0	0	1
19	Sklabiňa	10	0	0	4	0	0	6
20	Sklené	17	4	6	6	0	0	1
21	Slovany	11	2	2	5	0	0	2
22	Slovenské Pravno	8	2	0	5	0	0	1
23	Sučany	14	4	1	3	1	0	5
24	Šútovo	3	1	0	0	0	0	2
25	Turčianska Štiavnička	4	0	0	0	0	0	4
26	Turčiansky Peter	12	3	2	5	0	0	2
27	Vrícko	8	3	0	3	0	0	2
28	Vrútky	33	7	1	15	1	0	9
	Spolu	495	126	29	194	21	2	123

**Tabuľka č. 6. Profesionálne skupiny obyvateľov Turca
identifikovaných ako Rómov podľa jednotlivých sídel**

**Table no. 6. Professional groups of the inhabitants of the Turiec region
identified as Roma in each settlement**

	Obec	Kováči	Hudba	Stavby, cesty a kameňolomy	V poľnohospodár- stve	Nádenníci	Obchod s koňmi a ošípanými	Žobrota	Ženy nádenničky, robotníčky, slúžka
1	Blatnica	1							
2	Bodorová		1	2		4	1		2
3	Brieštie					4			1
4	Budiš				1				
5	Čremošné					2			1
6	Dolná Štubňa			1	1	8	3	1 ¹	1
7	Dolný Turček	7				1			4 ²
8	Dubové					1			3
9	Hadviga	2							
10	Horné Jaseno	1				2			
11	Kláštor pod Znievom		5			1			1
12	Liešno	1	1						
13	Malý Čepčín		2	1		5	3		1
14	Martin	1	8	2					
15	Mošovce		2	2	1				2
16	Necpaly		1	1	1	12		1 ³	
17	Nolčovo					4			2
18	Rudno			1					
19	Sklabiňa								
20	Sklené			2	2				6
21	Slovany				2				2
22	Slovenské Pravno					2			
23	Sučany	1				3			1
24	Šútovo			1					
25	Turčianska Štiavnička								
26	Turčiansky Peter	1				2		1 ⁴	1
27	Vrícko				1	2			
28	Vrútky		7						1 ⁵
	Spolu	15	27	13	9	53	7	1+1+1	29

¹ muž; ² 2 ženy pomoc pri kováčstve; ³ stolársky učeň; ⁴ žena; ⁵ hudobníčka

297 Rómov, ktorí tvorili 65,1 %. V Turci ich oproti tomu bolo o niečo menej – 59,5 %; 13 mužov Rómov pracovalo na stavbách, cestách a v kameňolomoch, deväť v poľnohospodárstve a 53 ako ná denníkov. Spolu sa teda 75 Rómov živilo príležitostnou prácou. Vidíme, že proces prechodu z tradičných rómskych profesií bol v Turci pravdepodobne pomalší alebo mierne oneskorený oproti situácii na Morave. Rozdiel predstavovali najmä rómski muzikanti.⁴¹

Keď sa pozrieme na údaje zo súpisu Rómov z roku 1893, máme proces straty tradičných zamestnaní zdokumentovaný ešte jasnejšie. V čase konania súpisu sa kováčstvom živilo 45 mužov a sedem žien, k čomu môžeme pripočítať ešte 38 kováčov klincov. Hudbou sa vtedy živilo iba šesť mužov a ako ná denníkov ešte menej – iba päť mužov a 21 žien. Z ďalších povolání traja muži boli v službe v poľnohospodárstve a desať mužov bolo bez povolania. Z týchto desiatich mužov bez povolania malo sedem žobrať a traja kra dnúť. Z 27 žien bez povolania malo 22 žobrať, jedna veštiť a štyri kra dnúť. Okrem už spomenutých povolání žien sa 22 žien živilo výrobou, resp. viazaním štetiek⁴², jedna ručnými prácami a 20 bolo domácich.⁴³ Ako sme už uviedli vyššie, v roku 1893 bolo v Turci evidovaných celkovo 155 mužov Rómov, z toho 100 mužov malo nad 14 rokov. Z uvedeného počtu až pri 83 mužoch bolo ako povolanie uvedené kováč, čo predstavovalo 83 % mužov v produktívnom veku. Ako už bolo spomenuté, v roku 1930 to už bolo len 15 kováčov z celkového počtu 146 mužov nad 14 rokov, čo predstavovalo 10,3 %.

Gramotnosť

Jedným z predpokladov úspešnej integrácie Rómov dnes i v minulosti je vzdelanie. Gramotnosť bola jedným zo sledovaných údajov aj v sčítaní z roku 1930. Mieru gramotnosti a negramotnosti v jednotlivých rómskych lokalitách približuje Tabuľka č. 7. Podobne ako na Morave, kde písať a čítať nevedelo 53,9 % Rómov⁴⁴, aj v Turci bolo úplne negramotných 55,1 % Rómov. Keď však porovnáme mieru gramotnosti Rómov s rokom 1893, tak zistíme, že nastal radikálny posun. V čase súpisu v roku 1893 bolo v Turci gramotných len deväť rómskych mužov a šesť rómskych žien zo všetkých 297 rómskych obyvateľov, čo predstavovalo len 5 %. V roku 1930 nachádzame pravdepodobne prvú rómsku stredoškolačku v Turci. Arana Končeková z Nespál študovala na reálnom gymnázii v Turčianskom Sv. Martine. A podľa slov jej brata, vynikajúceho hudobníka Michala Končeka, ju aj dokončila⁴⁵. O inom sociálnom statuse mestských rómskych hudobníkov v Martine a na Vrútkach vypovedá aj fakt, že okrem jedného z najstarších hudobníkov, 62-ročného Jána Cibulku, všetci hudobníci a členovia ich rodín vedeli čítať a písať, takže tu môžeme hovoriť o viac ako 90-percentnej gramotnosti.

⁴¹ Podiel námezdné a služobne pracujúcich Rómov bol na východnom Slovensku v Košickej župe v roku 1924 výrazne vyšší, ako na Morave a v Turci a predstavoval až 83,65 %. NEČAS, C. 1989. Cit. 9, s. 218.

⁴² Nie sme si istí, či sme výraz *Weisselpinselbinder* v nemčine alebo *meszelóköttő* v maďarčine preložili správne ako výrobu štetiek. *A Magyarországbán*. Cit. 11, s. 91-92.

⁴³ *A Magyarországbán*. Cit. 11, tabuľková časť, s. 60-81.

⁴⁴ NEČAS, C. Cit. 10, s. 326.

⁴⁵ HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Po Židoch Cigáni*. I. diel. Praha: Triáda, 2005, s. 141. ISBN 80-86138-14-3.

Tabuľka č. 7. Elementárna gramotnosť obyvateľov Turca identifikovaných ako Rómov podľa jednotlivých sídel

Table no. 7. Elementary literacy of the inhabitants of the Turiec region identified as Roma in each settlement

Obec		Gramotnosť abs.	Pologramotnosť	Negramotnosť abs.	Negramotnosť %
1	Blatnica	1			0
2	Bodorová	20		11	35,5
3	Brieštie			8	100
4	Budiš			2	100
5	Čremošné	5		1	16,7
6	Dolná Štubňa	11	1	27	69,2
7	Dolný Turček	7		18	72
8	Dubové	3		4	57,1
9	Hadviga	5		2	28,6
10	Horné Jaseno	3		9	75
11	Kláštor pod Znievom	1		15	93,8
12	Liešno	3		7	70
13	Malý Čepčín	18		18	50
14	Martin	21		4	16
15	Mošovce	11		8	42,1
16	Necpaly	20		29	59,2
17	Nolčovo	4		8	66,7
18	Rudno	3		1	25
19	Sklabiňa	0		8	100
20	Sklené	neuvedené			
21	Slovany	0		9	100
22	Slovenské Pravno	4		2	33,3
23	Sučany	3		11	78,6
24	Šútovo	neuvedené			
25	Turčianska Štiavnička	1		3	75
26	Turčiansky Peter	0		9	100
27	Vrícko	3		4	57,1
28	Vrútky	30		0	0
	Spolu a priemer	177	1	218	55,1

Priezviská

Ďalší fenomén, na ktorý sa zameriame, bude rómska rodina a domácnosť. Ako prvé si priblížime rómske priezviská v Turci.⁴⁶ V súčasnosti je možné na Slovensku zaznamenať takmer 900 rómskych priezvisk. Podľa Arneho Manna vďaka absencii interetnických sobášov došlo k uchovaniu istého okruhu priezvisk, ktoré sa stali charakteristické prevažne pre Rómov. Niektoré z nich sú však frekventované tak medzi rómskou ako i nerómskou populáciou. Podľa A. Manna boli pre Turiec charakteristické priezviská Cicko, Dotko, v regióne boli veľmi rozšírené Facuna, Suchý a Štefan.⁴⁷ V nasledujúcej časti prinášame Tabuľku č. 8, lokalizujúcu jednotlivé priezviská identifikovaných Rómov do obcí v Turci, ako sa nám ich podarilo zistiť pre rok 1930. Tabuľka zobrazuje najčastejšie priezviská: Lacko (94 v 11 lokalitách), Cicko (83 v 12 lokalitách), Konček (65 v 5 lokalitách, najmä Necpaly a Bodorová), Facuna (49 v 10 lokalitách), Gregor (20 v 6 lokalitách) a Dotko (19 v 2 lokalitách, predovšetkým Mošovce). Spolu ešte s niekoľkým málopočetnými priezviskami Berko (11 v 3 lokalitách), Žigmund (12 v 5 lokalitách), Chuchur (7 v 3 lokalitách) a Šándor (7 v 2 lokalitách) môžeme tieto priezviská označiť za priezviská domácich turčianskych Rómov, pretože ich nositelia sa až na výnimky narodili v regióne Turiec. Naopak priezviská ako Cibula resp. Cibulka (27 v 2 lokalitách)⁴⁸, menej početné priezviská Baláž (12 v 5 lokalitách), Ištók (10 v 4 lokalitách), Oláh (5 v 2 lokalitách) a mnoho rodín s rôznymi priezviskami (67 v 13 lokalitách, napríklad rodiny Berki, Láli, Haďmáši, Gábor, Štefan, Koral, Daniš, Lázo, Dani, Vakoš) patrili Rómom, ktorí pochádzali z iných regiónov Slovenska. A. Mann vychádzal pri svojej charakteristike priezvisk typických pre región jednak z archívnych prameňov, ale aj zo svojho výskumu z roku 1998. Ním udané typické rómske priezviská v Turci sa zhodujú v priezviskách najrozšírenejších Cicko, Dotko a Facuna, ale chýbajú nami zistené veľmi rozšírené priezviská Lacko a Konček. Naopak, v našej vzorke z roku 1930 je iba jedna rodina Štefanovcov a žiadna rodina Suchých, ktoré A. Mann udáva ako v regióne rozšírené.

Rodina

Mnohé rómske rodiny sa v minulosti aj dnes odlišovali od rodín okolitého majoritného obyvateľstva. Jednou z dôležitých odlišností bola dôležitosť pripisovaná zákonnému manželstvu. V tradičných rómskych komunitách pretrvávalo dlhodobé súžitie družky a druha, ktoré sa považovalo za rovnocenné zákonnému manželstvu. V tabuľke č. 9 je zobrazený pomer legálnych a voľných zväzkov medzi rómskymi párami. Ako môžeme vidieť, z 96 rómskych párov 24 žilo vo voľnom zväzku, čo predstavovalo 25 % a 72 dvojíc žilo v legálnom manželstve, čo predstavovalo 75 %. Tento údaj je veľmi podobný pomeru medzi legálnymi zväzkami 78 % a voľnými partnerstvami 22 % v rovnakom období na Morave⁴⁹ a východnom Slovensku.⁵⁰ Naopak, porovnanie s údajom zo súpisu z roku 1893 odhaľuje postupné prispôbovanie rómskej komunity zvykom majority.

⁴⁶ Časť o priezviskách Rómov v Turci bola už publikovaná ako SEGEOVÁ, L. 2020. Cit. 5, s. 93-96.

⁴⁷ MANN, Arne B. Rómske priezviská. In: *Príručka ku genealogickému výskumu na Slovensku a v slovacikálnom zahraničí*. Diel 2. Martin: Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť, 2009, s. 132-147. ISBN 978-80-970196-1-7.

⁴⁸ Ide o rodiny rómskych hudobníkov sídliačich v dvoch najväčších mestách regiónu, v Martine a Vrútkach.

⁴⁹ NEČAS, C. Cit. 10, s. 329-330.

⁵⁰ NEČAS, C. 1989. Cit. 9, s. 220.

**Tabuľka č. 8. Priezviská obyvateľov Turca
identifikovaných ako Rómov podľa jednotlivých sídel**

**Table no. 8. Surnames of the inhabitants of the Turiec region
identified as Roma in each settlement**

Obec		Lacko/Latzko	Cicko	Konček	Facuna	Gregor	Dotko	Berko	Žigmund	Chuchur	Šándor	Cibula/Cibulka	Baláž	Ištók	Oláh	Iné
1	Blatnica	1														
2	Bodorová		12	17											4	7
3	Brieštie				2		2		2					3		
4	Budiš	1														1
5	Čremošné	8														
6	Dolná Štubňa	17	5	2	9	1							1	3		7
7	Dolný Turček	16		1				5								3
8	Dubové	6	5													
9	Hadviga	9														
10	Horné Jaseno			1	8	4				1						
11	Kláštor pod Znievom		15								5					
12	Liešno		7					3								
13	Malý Čepčín	15	21		2				1				1	1		
14	Martin		1							2		13				12
15	Mošovce						17						5			1
16	Necpaly	16		44	1											7
17	Nolčovo		1		8								3	1		1
18	Rudno		7													
19	Sklabiňa				4	6										
20	Sklené	4	1			1		3								8
21	Slovany	1	7						1		2					
22	Slovenské Pravno								6				2			
23	Sučany		1		10									2		1
24	Šútovo					3										
25	Turčianska Štiavnička				2											2
26	Turčiansky Peter				3	5				4						
27	Vrícko								2							6
28	Vrútky											14			1	18
	Spolu	94	83	65	49	20	19	11	12	7	7	27	12	10	5	74

Tabuľka č. 9. Rodinné vzťahy a manželské zväzky obyvateľov Turca identifikovaných ako Rómov podľa jednotlivých sídel

Table no. 9. Family relationships and marital relationships of the inhabitants of the Turiec region identified as Roma in each settlement

Obec		Manželstvá			Nukleárna			Endo-gamné	Exogamné			
		Legálne	Voľné	Celkom	Úplná - aj s manželskými párami bez detí	Kusá	Rozšírená		Viacgeneračná	Matrilokálne	Patrilokálne	Neolokálne
1	Blatnica					1						
2	Bodorová	6	0	6	3		2		2	4		
3	Brieštie	1	0	1	1					1		
4	Budiš	0	1	1	1				1			
5	Čremošné	1	0	1			1			1		
6	Dolná Štubňa	6	5	11	5	1	4	1		9	1	
7	Dolný Turček	3	5	8			2	1		1	7	
8	Dubové	0	1	1	1			1		1		
9	Hadviga	1	0	1	1					1		
10	Horné Jaseno	3	0	3	2			1		3		
11	Kláštor pod Znievom	4	0	4	3	1		1	4			
12	Liešno	3	0	3	2			1		2	1	
13	Malý Čepčín	6	4	10	10	1				10		
14	Martin	5	0	5	5		1				5	
15	Mošovce	4	0	4	4			1		1	2	1
16	Necpaly	10	2	12	8		1	3	2		10	
17	Nolčovo	1	2	3	2		1			1	2	
18	Rudno	1	0	1	1						1	
19	Sklabiňa	2	0	2	1			1			2	
20	Sklené	1	2	3			3				3	
21	Slovany	1	0	1			1	1			1	
22	Slovenské Pravno	1	0	1			1				1	
23	Sučany	2	1	3	3	1		1			3	
24	Šútovo	1	0	1	1						1	
25	Turčianska Štiavnička	1	0	1	1							1
26	Turčiansky Peter	1	1	2	1			1		1	1	
27	Vrícko	2	0	2	2					1	1	
28	Vrútky	5	0	5	2		2					5
	Spolu	72	24	96	60	5	16	16	7	9	66	14

V roku 1893 bolo medzi rómskymi pámi iba 43,2 % legálnych manželských zväzkov a až nadpolovičná väčšina, 56,8 % voľných spolužití.⁵¹

Podľa C. Nečasa pripomínali rómske rodiny niektorými rysmi tradičné veľkorodiny a v jednej domácnosti žili často viac ako dve generácie. Obvykle to bol manželský pár s deťmi a vnúčatami. V dvoch prípadoch bola viacgeneračná rodina tvorená párom s deťmi a starými rodičmi. Niekedy chýbal jeden z rodičov. Najširšie rómske rodiny, no nie najpočetnejšie, tvorili štyri generácie rodiny Šandora Cicku z Kláštora pod Znievom, kde spolu žilo deväť členov domácnosti – okrem manželov Šandora a Anny aj ich traja synovia, dve dcéry, vnučka Helena a matka jedného z manželov Františka, ktorá bola zároveň už spomínanou najstaršou Rómkou v Turci. Zaujímavé zloženie mala 11-členná domácnosť s rodinami Deszó Láliho a Štefana Vakoša, ktorých manželky boli sestry. Žili v jednej domácnosti so svojimi deťmi a s nevydatou sestrou. Patrili medzi vrútockých hudobníkov. Opäť v tabuľke č. 9 môžeme vidieť, že takýchto viacgeneračných rodín bolo v rómskych komunitách v Turci 16 zo všetkých 97 zaznamenaných rodín. K viacgeneračným rodinám môžeme pripočítať tzv. rozšírené rodiny, kde okrem manželského páru s deťmi žili aj ďalší príbuzní, ako napríklad švager, teta, nevesta či zať. Rozšírených rodín sme v Turci našli tiež 16. Spolu tak tvorili 33 % zo všetkých zistených rodín. Na Morave Ctibor Nečas napočítal 71 viacgeneračných rodín, čo predstavovalo 36,2 % všetkých rodín. Vidíme teda, že pomer viacgeneračných a rozšírených rodín bol veľmi podobný v Turci i na Morave. Podobne nukleárných rodín bolo v Turci 65 a na Morave 125, čo predstavovalo 63,8 % a v Turci 67 %.

Zaujímavé informácie o rómskej rodine, ktorým sa C. Nečas vo svojej štúdií o Morave nevenoval, predstavujú informácie o endogamii, exogamii a mieste usadenia manželského páru. V rómskych komunitách Turca silne prevažovala exogamia, keď partneri pochádzali z rôznych obcí a miest. Iba v prípade siedmich párov obaja partneri pochádzali z rovnakej obce. Čo sa týka miesta usadenia páru, u turčianskych Rómov jednoznačne prevažovala patrilokalita, to znamená, že družka či manželka sa usadila v mieste narodenia a života svojho muža a jeho rodiny. Až 66 párov (68 %) sídlilo v partnerovej komunite, iba v deviatich prípadoch partner nasledoval partnerku do jej komunity. Zostávajúcich 14 párov sídlilo v tzv. neolokalite, z ktorej nepochádzal ani jeden z partnerov. Väčšinu takýchto párov tvorili páry mestských hudobníkov v Martine a vo Vrútkach, ktorí pochádzali z južného Slovenska, z okresu Rimavská Sobota, väčšina vrútockých rómskych muzikantov z Rimavských Janoviec (dobovo Jánošoviec) a časť martinských rómskych muzikantov z Klenovca.

Rodinnú situáciu Rómov v Turci dokresľuje tabuľka č. 10 o rodinnom stave.⁵² Keď ju porovnáme s obdobnou tabuľkou⁵³ súpisu z roku 1893 zistíme, že mierne ubudlo slobodných mužov, ale zásadne pribudlo slobodných žien. Stúpol aj počet ženatých mužov a vydatých žien, naopak výrazne poklesol počet partnerov žijúcich vo voľnom zväzku.

⁵¹ *A Magyarországbán*. Cit. 11, tabuľková časť, s. 46-47.

⁵² Tabuľku je potrebné doplniť informáciou, že jeden rozvedený a jeden ženatý Róm z Dolnej Štubne žili zároveň vo voľnom zväzku. Ale v tabuľke je uvedená iba prvá z týchto charakteristík. Podobne dvaja rozvedení muži a jedna vydatá žena v Neepaloch žili vo voľnom zväzku. A nakoniec aj jedna vdova v Nolčove žila vo voľnom zväzku.

⁵³ *A Magyarországbán*. Cit. 11, s. 47.

Ani nukleárne rodiny však nemuseli byť svojím počtom malé, ako svedčí tabuľka č. 11 o počte členov v jednej domácnosti. Spolu 495 turčianskych Rómov žilo v 97 domácnostiach, a tak priemer predstavoval 5,1 členov na jednu domácnosť. Najpočetnejšie boli domácnosti s tromi členmi, ktorých bolo 17, s dvomi členmi (15), so štyrmi členmi (13), so siedmimi členmi (12), s piatimi členmi (11) a so šiestimi členmi (10). V porovnaní s Moravou v Turci boli zastúpené aj domácnosti s 11 a 12 členmi, ktoré na Morave absentovali. Celkovo v Turci i na Morave prevažovali domácnosti s dvomi až šiestimi členmi, no na Morave netvorili taký veľký podiel domácnosti so siedmimi členmi. Považujeme preto rómske domácnosti v Turci za početnejšie ako rómske domácnosti na Morave. Najpočetnejšiu domácnosť predstavovala rodina Michala Lacka a jeho manželky Márie z Dolného Turčeka s 12 členmi, ktorú tvorili tri družky jeho synov s vnukmi. Jedenásťčlenné domácnosti tvorila domácnosť trojgeneračnej rodiny Františky Končekovej z Bodorovej s jej deťmi, zaťom a vnučatami a domácnosť tiež trojgeneračnej rodiny Michala a Pavliny Končekovcov s deťmi a jednou vnučkou.

Sčítací hárok obsahoval aj údaj o počte detí žien. Sledovaním tejto premennej sme napočítali v Turci 160 rómskych žien 15-ročných a starších. Informácie o počte detí bola špecifikovaná pri 83 z nich a spolu mali tieto matky spolu 386 detí, čo predstavovalo v priemere 4,7 dieťaťa na jednu matku. Počet detí na jednu matku v jednotlivých lokalitách približuje tabuľka č. 12. Keď sme sa sústredili iba na 50-ročné ženy a staršie s ukončenou reprodukciou, zistili sme, že tieto ženy mali spolu 142 detí, čo predstavovalo 6,76 dieťaťa na jednu matku. Najviac žien malo jedno dieťa (16), tri deti (14) a štyri deti (10). Matkou s najvyšším počtom detí bola Rozália Oláhová (1888), testiná Jozefa Cibulu, vrútockého kapelníka, so 14 deťmi. Trinásť detí mala Mária Lacko (1883) z Hadvigy a 12 detí Františka Končeková (1878) z Necpál.

Pôvod a domovská príslušnosť

Za dôležitý údaj odporujúci predstave, že Rómovia boli ešte v 20. storočí kočovní alebo často menili miesto bydliska, považujeme informáciu o tom, odkiaľ Rómovia v Turci pochádzali. Tabuľka č. 13 zobrazuje, že 282 Rómov, čo predstavovalo 56,9 %, žilo v obciach, kde sa narodili. Ďalších 115 Rómov a Rómiek pochádzalo z iných turčianskych lokalít, než v akých žili a 99 Rómov, teda 20 %, pochádzalo z iných regiónov ako bol turčiansky. Z týchto 99 Rómov pochádzajúcich z iných regiónov bolo 39 z rodín mestských hudobníkov a 61 z nich malo priezviská neobvyklé medzi Rómami v Turci.

Podobnú výpovednú hodnotu má aj údaj o domovskej príslušnosti Rómov v Turci, ktorý zobrazuje Tabuľka č. 14. Domovská príslušnosť alebo domovské právo zaručovalo právo na nerušený pobyt v obci, zakladalo aj volebné právo do obecného zastupiteľstva, nárok na podporu v prípade chudoby a choroby a podmieňovalo získanie niektorých tzv. čestných občianskych práv. Domovské právo sa v bývalej monarchii vnímalo tiež ako obdoba štátneho občianstva⁵⁴ a mnohým Rómom ho

⁵⁴ JUROVÁ, 2014. Cit. 9, s. 9. DUDEKOVÁ, Gabriela. Právo alebo milosrdenstvo?: Domovská príslušnosť ako základný princíp sociálnej starostlivosti v Uhorsku. In: KOVÁČ, Dušan a kol. *Sondy do slovenských dejín v dlhom 19. storočí*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2013, s. 196. ISBN 978-80-971540-1-1.

**Tabuľka č. 10. Rodinný stav obyvateľov Turca
identifikovaných ako Rómov podľa jednotlivých sídel**

**Table no. 10. Marital status of the inhabitants of the Turiec region
identified as Roma in each settlement**

Obec		Slobodný	Slobodná	Ženatý	Výdatá	Vdovec	Vdova	Rozvedený	Rozvedená	Druh	Družka	Neznámy	Spolu
1	Blatnica					1							1
2	Bodorová	7	21	6	6								40
3	Brieštie	4	2	1	1				1				9
4	Budiš									1	1		2
5	Čremošné	3	2	1	1		1						8
6	Dolná Štubňa	12	10	8	6	1		1	1	2	4		45
7	Dolný Turček	4	7	3	3					4	4		25
8	Dubové	4	4				1			1	1		11
9	Hadviga	3	4	1	1								9
10	Horné Jaseno	4	2	3	3		1		1				14
11	Kláštor pod Znievom	6	4	4	4		2						20
12	Liešno	1	3	3	3								10
13	Malý Čepčín	11	9	6	6	1	2			3	3		41
14	Martin	7	8	7	5					1			28
15	Mošovce	7	7	4	4				1				23
16	Necpaly	19	24	10	12			2			1		68
17	Nolčovo	5	3	1	1		1			2	1		14
18	Rudno	3	2	1	1								7
19	Sklabiňa	3	3	2	2								10
20	Sklené	2	9	1	1					2	2		17
21	Slovany	1	5	2	1		2						11
22	Slovenské Pravno	6		1	1								8
23	Sučany	4	3	2	2					1	1	1	14
24	Šútovo	1		1	1								3
25	Turčianska Štiavnička	1	1	1	1								4
26	Turčiansky Peter	4	5	1	1						1		12
27	Vrícko	2	2	2	2								8
28	Vrútky	12	10	5	5		1						33
	Spolu	136	150	77	74	3	11	3	4	17	19	1	495

Tabuľka č. 11. Počet členov domácností obyvateľov Turca identifikovaných ako Rómov podľa jednotlivých sídel

Table no. 11. Number of members of the household of the inhabitants of the Turiec region identified as Roma in each settlement

	Obec	Počet domácností	Priemerná veľkosť	Počet členov domácnosti													
				1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12		
1	Blatnica	1	1	1													
2	Bodorová	5	8				1			1		2			1		
3	Brieštie	1	9									1					
4	Budiš	1	2		1												
5	Čremošné	1	8								1						
6	Dolná Štubňa	10	4,5			3	3	2		2							
7	Dolný Turček	3	8,3						1	1							1
8	Dubové	2	5,5					1	1								
9	Hadviga	1	9									1					
10	Horné Jaseno	3	4,7			1		1	1								
11	Kláštor pod Znievom	5	4		1	3						1					
12	Liešno	3	3,3			2	1										
13	Malý Čepčín	11	3,8		3	4	1	1	1			1					
14	Martin	6	4,2		2		1	2		1							
15	Mošovce	5	4,6		1	1	1	1				1					
16	Necpaly	12	5,7		3	1	1	1	1	2		1	1	1			
17	Nolčovo	3	4,7		1				2								
18	Rudno	1	7							1							
19	Sklabiňa	2	5				1		1								
20	Sklené	3	5,7					2		1							
21	Slovany	2	5,5				1			1							
22	Slovenské Pravno	1	8								1						
23	Sučany	5	2,8	1	2	1			1								
24	Šútovo	1	3			1											
25	Turčianska Štiavnička	1	4				1										
26	Turčiansky Peter	2	6,5				1					1					
27	Vrícko	2	4		1				1								
28	Vrútky	4	8,25							2	1					1	
	Spolu	97	5,1	2	15	17	13	11	10	12	3	9	1	3	1	1	1

Tabuľka č. 12. Počet detí na jednu matku u obyvateľov Turca identifikovaných ako Rómov podľa jednotlivých sídel

Table no. 12. Number of children per mother among the inhabitants of the Turiec region identified as Roma in each settlement

Obec	Počet matiek	Počet detí spolu	Z toho mŕtvych detí	Priemerný počet detí	Počet detí															
					1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14		
1 Blatnica	0																			
2 Bodorová	6	27	2	4,5		1	1		3		1									
3 Brieštie	1	2	0	2		1														
4 Budiš	0																			
5 Čremošné	2	15	8	7,5					1					1						
6 Dolná Štubňa	10	25	11	2,5	5	1	2	1				1								
7 Dolný Turček	6	18	3	3	2	1	2					1								
8 Dubové	3	16	4	5,3	1				1					1						
9 Hadviga	1	13	5	13															1	
10 Horné Jaseno	3	10	3	3,3		1		2												
11 Kláštor pod Znievom	4	17	4	4,3	2					1			1							
12 Liešno	4	16	8	4	1		2						1							
13 Malý Čepčín	8	28	6	3,5	3	1	1	1	1						1					
14 Martin	4	25	11	6,25			1			1	1		1							
15 Mošovce	5	17	3	3,4	1		2	1		1										
16 Necpaly	8	58	16	7,3	1	1		1			1			1	2	1				
17 Nolčovo	2	12	4	6					1		1									
18 Rudno	1	5	0	5					1											
19 Sklabiňa	2	11	3	5,5		1							1							
20 Sklené	2	7	1	3,5			1	1												
21 Slovany	0																			
22 Slovenské Pravno	1	5	1	5					1											
23 Sučany	0																			
24 Šútovo	1	4	3	4				1												
25 Turčianska Štiavnička	0																			
26 Turčiansky Peter	1	4	0	4				1												
27 Vrícko	2	9	5	4,5			1			1										
28 Vrútky	6	42	13	7			1	1		1	1	1								1
Spolu	83	386	114	4,7	16	8	14	10	9	5	5	3	4	3	3	1	1	1	1	1

**Tabuľka č. 13. Miesto narodenia obyvateľov Turca
identifikovaných ako Rómov podľa jednotlivých sídel**

**Table no. 13. Place of birth of the inhabitants of the Turiec region
identified as Roma in each settlement**

Obec		Domáci	%	Z Turca	%	Iný región	%
1	Blatnica	1	100				
2	Bodorová	27	67,5	6	15	7	17,5
3	Brieštie	1	11,1	5	55,6	3	33,3
4	Budiš	1	50			1	50
5	Čremošné	4	50			4	50
6	Dolná Štubňa	20	44,4	14	31,1	11	24,4
7	Dolný Turček	15	60	4	16	6	24
8	Dubové	7	63,6	4	36,4		
9	Hadviga	8	88,9	1	11,1		
10	Horné Jaseno	6	42,9	8	57,1		
11	Kláštor pod Znievom	19	95	1	5		
12	Liešno	4	40	6	60		
13	Malý Čepčín	26	63,4	10	24,4	5	12,2
14	Martin	1	3,6	4	14,3	23	82,1
15	Mošovce	15	65,2	6	26,1	2	8,7
16	Necpaly	54	79,4	12	17,6	2	2,9
17	Nolčovo	7	50	2	14,3	5	35,7
18	Rudno	5	71,4	2	28,6		
19	Sklabiňa	6	60	4	40		
20	Sklené	8	47,1	4	23,5	5	29,4
21	Slovany	6	54,5	5	45,5		
22	Slovenské Pravno	3	37,5	0		5	62,5
23	Sučany	8	57,1	5	35,7	1	7,1
24	Šútovo	2	66,7	1	33,3		
25	Turčianska Štiavnička	1	25	2	50	1	25
26	Turčiansky Peter	4	33,3	8	66,7		
27	Vrícko	5	62,5	1	12,5	2	25
28	Vrútky	17	51,5			16	48,5
	Spolu	281	56,8	115	23,2	99	20

obce odmietli udeliť.⁵⁵ Domovské právo bolo možné získať automaticky narodením (deti narodené v manželstve získavali domovskú príslušnosť otca, nemanželské deti príslušnosť matky), u žien sobášom (pôvodná domovská príslušnosť sa zmenila podľa príslušnosti manžela) alebo prijatím do obecného zväzku na základe rozhodnutia

⁵⁵ JUROVÁ, Anna. Domovské právo vo vzťahu k Rómom v predmníchovskej ČSR. In: *Historický vývoj súkromného práva v Európe*. Zostavovateľ E. ŠTENPIEN. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2011, s. 121-144. ISBN 978-80-7097-893-1.

obecných úradov.⁵⁶ Ako zobrazuje tabuľka, domovskú príslušnosť do obce pobytu malo 328 Rómov, čo predstavovalo 66,26 %. Do inej obce v Turci bolo domovskú príslušných 70 Rómov, čo predstavovalo 14,1 %. Mimo regiónu Turca vykazovalo domovskú príslušnosť 65 Rómov, čo predstavovalo 13,1 % a mimo Slovenska iba deväť Rómov (1,8 %). Nezistenú domovskú príslušnosť tabuľka zaznamenáva v 23 prípadoch, pričom v prípade 11 členov hudobníckych rodín vo Vrútkach bolo v rubrike poznačené, že domovskú príslušnosť „*dosavád' nemá*“. Ako vidíme, 20 % Rómov, ktorí sa nenarodili v Turci, približne zodpovedá takmer 20 % Rómov, ktorí v Turci nemali domovskú príslušnosť. Podobný pomer konštatuje pre okresy Košickej župy Anna Jurová na základe údajov C. Nečasa z roku 1924: „Domovská príslušnosť Rómov v okresoch Košickej župy sa pohybovala výrazne nad 80% podielom, len časť Rómov mala domovskú príslušnosť v inom okrese predvojnovoj ČSR a podiel Rómov s domovským právom v cudzine tu bol minimálny“⁵⁷.

Čo sa týka náboženského vyznania, všetci Rómovia v Turci v roku 1930 i 1893⁵⁸ boli uvedení ako rímski katolíci.

Záver

Cieľom štúdie bolo v prvom rade priblížiť populáciu Rómov v Turci v prvej polovici 20. storočia na základe niektorých demografických charakteristík. Porovnaním s podobnou skupinou moravských Rómov a porovnaním rómskej populácie zachytenej v Turci pri súpise Rómov v roku 1893 sme získali niekoľko zaujímavých poznatkov. Rómska moravská populácia bola pravdepodobne mladšia ako zistení Rómovia v Turci. Prejavovalo sa to jednak vyšším podielom detí do 15 rokov, ako aj výrazne nižším podielom starých ľudí nad 60 rokov. Na druhej strane turčianska rómska populácia v rokoch 1893 – 1930 pravdepodobne omladla – vzrástol tu podiel detí do 14 rokov a znížil sa podiel osôb 60-ročných a starších, čo bol opačný trend ako trend prebiehajúci v celej spoločnosti na Slovensku charakteristický pre demografickú revolúciu, pri ktorej dochádza k starnutiu populácie a obmedzovaniu plodnosti. Rovnako sa výrazne premenila miera femininity medzi rokmi 1893 a 1930, keď došlo k prevráteniu pomeru medzi mužmi a ženami. Na 1 000 mužov vtedy pripadlo iba 916,1 žien, no v roku 1930 už na 1 000 mužov pripadalo 1 071,1 žien. Údaje o povolaniach jasne dokumentujú proces straty tradičných rómskych zamestnaní (najmä kováčstva), ktorý bol v Turci však o niečo pomalší alebo oneskorenejší ako na Morave. V roku 1893 však ešte kováči tvorili viac ako polovicu celej mužskej populácie Rómov v Turci, pričom v roku 1930 všetky rómske tradičné povolania (kováči, hudobníci, obchodníci s koňmi a ošípanými) tvorili už iba 38,9 % ekonomicky aktívnych mužov. Radikálny posun nastal aj v miere gramotnosti medzi Rómami v Turci. Z 15 gramotných Rómov v roku 1893, ktorí predstavovali 5 % rómskej populácie, už v roku 1930 čítať a písať vedelo 177 Rómov a Rómiek, t. j. 44,7 %. Medzi najrozšírenejšie rómske priezviská v Turci patrili Lacko, Cicko, Konček a Facuna. Čo sa týka rómskej rodiny, od

⁵⁶ DUDEKOVÁ, G. Cit. 53, s. 203.

⁵⁷ JUROVÁ, A. Cit. 55, s. 135. NEČAS, C. 1989. Cit. 9, s. 214.

⁵⁸ *A Magyarországban*. Cit. 11, tabuľková časť, s. 49.

Tabuľka č. 14. Domovská príslušnosť obyvateľov Turca identifikovaných ako Rómov podľa jednotlivých sídel

Table no. 14. Right of domicile of the inhabitants of the Turiec region identified as Roma in each settlement

		Domáci	%	Z Turca	%	Iný región	%	Mimo Slovenska	%	Nezistené	%	Spolu
1	Blatnica									1	100,00	1
2	Bodorová	21	52,50	9	22,50	10	25,00					40
3	Brieštie	2	22,22	4	44,44	3	33,33					9
4	Budiš			1	50,00	1	50,00					2
5	Čremošné	8	100,00									8
6	Dolná Štubňa	18	40,00	16	35,56	6	13,33	2	4,44	3	6,67	45
7	Dolný Turček	19	76,00	3	12,00	3	12,00					25
8	Dubové	6	54,55	5	45,45							11
9	Hadviga	9	100,00									9
10	Horné Jaseno	13	92,86	1	7,14							14
11	Kláštor pod Znievom	19	95,00			1	5,00					20
12	Liešno	8	80,00							2	20,00	10
13	Malý Čepčín	34	82,93	6	14,63	1	2,44					41
14	Martin	7	25,00	3	10,71	18	64,29					28
15	Mošovce	22	95,65			1	4,35					23
16	Necpaly	60	88,24	3	4,41			5	7,35			68
17	Nolčovo	7	50,00	3	21,43	3	21,43	1	7,14			14
18	Rudno	7	100,00									7
19	Sklabiňa	6	60,00							4	40,00	10
20	Sklené	15	88,24	1	5,88					1	5,88	17
21	Slovany	9	81,82	2	18,18							11
22	Slovenské Pravno	6	75,00			2	25,00					8
23	Sučany	10	71,43	2	14,29	1	7,14			1	7,14	14
24	Šútovo	3	100,00									3
25	Turčianska Štiavnička			3	75,00	1	25,00					4
26	Turčiansky Peter	4	33,33	8	66,67							12
27	Vrícko	8	100,00									8
28	Vrútky	7	21,21			14	42,42	1	3,03	11	33,33	33
	Spolu	328	66,26	70	14,14	65	13,13	9	1,82	23	4,65	495

roku 1893 sa výrazne zmenil aj pomer medzi zákonitými manželstvami a voľnými zväzkami medzi rómskymi pármami v Turci. V roku 1893 tvorili voľné spolužitia nadpolovičnú väčšinu, pričom roku 1930 už iba štvrtinu, ktorá bola podobná pomeru medzi moravskými Rómami, tak ako ich sledoval C. Nečas. V rómskych rodinách v Turci prevažovala exogamia, keď partneri pochádzali z rôznych obcí a miest a patrilokalita, čo znamená, že družka či manželka sa usadila v mieste narodenia svojho muža. Čo sa týka veľkosti domácností, rómske domácnosti v Turci boli početnejšie ako rómske domácnosti na Morave. Zároveň sme zistili, že 80 % Rómov žijúcich v Turci z Turca aj pochádzalo a malo tu domovskú príslušnosť.

PRAMENE

Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Slovenský národný archív Bratislava, fond Sčítanie 1930.

Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, pracovisko Archív Martin, fond Okresný úrad Martin.

Archív Slovenského národného múzea, pobočka v SNM – Múzeách v Martine. Zbierka dokumentov k dejinám Rómov.

LITERATÚRA

A Magyarországbán 1893 január 31-én végrehajtott Czigányösszeírás Eredményei. Budapest: Az Athenaeum R. Társulat könyvnyomdája, 1895. Dostupné napríklad na <https://ormanysag.hu/wp-content/uploads/2021/03/1893.pdf> [cit. 2022-05-24].

BALOUN, Pavel. Zákon „o potulných cikánech“ z roku 1927. [online]. 2020 [cit. 2022-05-27]. Dostupné na <https://www.holocaust.cz/dejiny/pronasledovani-a-genocida-romu/pronasledovani-a-genocida-romu-v-ceskych-zemich/romove-v-ceskoslovensku-pred-nemeckou-okupaci/zakon-o-potulnych-cikanech/> .

ČIŽMARIKOVÁ, Gabriela. Rómske obydlia v Turci na príklade obce Necpaly. In: *Zborník Slovenského národného múzea v Martine: Etnografia 45*. Editorka M. HALMOVÁ. Roč. XCVIII, Martin: Slovenské národné múzeum, 2004, s. 102-113. ISBN 80-8060-144-5. ISSN 0139-5475.

DANEKOVÁ, Adriana. K činnosti Múzea kultúry Rómov na Slovensku. In: *Zborník Slovenského národného múzea v Martine: Etnografia 56*. Editorka H. ZELINOVÁ. Roč. CIX, Martin: Slovenské národné múzeum, 2015, s. 99-116. ISBN 978-80-8060-372-4. ISSN 0139-5475.

DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů 1945-1990*. Olomouc: Centre de recherches tsiganes, 2004. ISBN 80-244-0524-5.

DUDEKOVÁ, Gabriela. Právo alebo milosrdenstvo?: Domovská príslušnosť ako základný princíp sociálnej starostlivosti v Uhorsku. In: KOVÁČ, Dušan a kol. *Sondy do slovenských dejín v dlhom 19. storočí*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2013, s. 196-213. ISBN 978-80-971540-1-1.

HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Po Židoch Cigáni*. I. diel. Praha: Triáda, 2005. ISBN 80-86138-14-3.

JUROVÁ, Anna. *Vývoj rómskej problematiky na Slovensku po roku 1945*. Bratislava: Goldpress Publishers: Spoločenskovedný ústav SAV v Košiciach, 1993. ISBN 80-85584-07-7.

- JUROVÁ, Anna. *Rómska problematika 1945-1967: Dokumenty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny, 1996, 4. část.
- JUROVÁ, Anna. Niekoľko poznámok k evidenciám Rómov v predvojnovom období. In: *Človek a spoločnosť*. 2001, roč. 4, č. 1. ISSN 1335-3608. Dostupné na <https://individualandsociety.org/storage/uploads/casopis/2001/1/niekoľko-poznamok-k-evidenciam-romov-v-predvojnovom-niekoľko-poznamok-k-evidenciam-romov-v-predvojnovom-obdobi.pdf> [cit. 2022-05-27].
- JUROVÁ, Anna. Domovské právo vo vzťahu k Rómom v predmnichovskej ČSR. In: *Historický vývoj súkromného práva v Európe*. Zostavovateľ E. ŠTEPIEN. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2011, s. 121-144. ISBN 978-80-7097-893-1.
- JUROVÁ, Anna. Súpis Cigánov – Rómov v roku 1947 (na príklade mesta Košice). In: *Človek a spoločnosť*. 2014, roč. 17, č. 3. ISSN 1335-3608. Dostupné na <https://individualandsociety.org/storage/uploads/casopis/2014/%203/supis-ciganov-romov-v-roku-1947-na-priklade-mesta-/supis-ciganov-romov-v-roku-1947-na-priklade-mesta-kosice.pdf> [cit. 2022-05-27].
- KALIBOVÁ, Květa a Zdeněk PAVLÍK. Možnosti demografie při objasňování tzv. cikánské otázky. In: *Zpravodaj koordinované sítě vědeckých informací pro etnografii a folkloristiku: Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR. Sv. 3: Cikáni v průmyslovém městě (problematika adaptace a asimilace). Část 2*. Praha, 1987, s. 98-106. Dostupné na <https://zpravodaj.eu.cas.cz/r1987003l.html> [cit. 2023-01-11].
- LANGER, Jiří. Aktualizácia koncepcie Múzea slovenskej dediny pre súčasnú etapu jeho výstavby (Etnograficko-architektonická štúdia). In: *Zborník Slovenského národného múzea v Martine: Etnografia 45*. Editorka M. HALMOVÁ. Roč. XCVIII, Martin: Slovenské národné múzeum, 2004, s. 22-55. ISBN 80-8060-144-5. ISSN 0139-5475.
- MANN, Arne B. Vývoj rómskej rodiny v dvoch spišských obciach (na základe výskumu matrík narodení). In: *Slovenský národopis*. 1990, roč. 38, č. 4, s. 581-588. ISSN 1339-9357.
- MANN, Arne B. Vývoj rómskej rodiny na príklade troch spišských obcí. In: *Demografie*. 1992, roč. 34, č. 2, s. 118-129. ISSN 0011-8265.
- MANN, Arne B. Rómske priezviská. In: *Príručka ku genealogickému výskumu na Slovensku a v slovacikálnom zahraničí. Diel 2*. Martin: Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť, 2009, s. 132-147. ISBN 978-80-970196-1-7.
- NEČAS, Ctibor. Obyvatelé cikánských táborů na Moravě: demografická charakteristika podle sčítání obyvatelstva r. 1930. In: *Časopis Matice Moravské*. 1977, roč. 96, č. 2, s. 313-332. ISSN 0862-3384.
- NEČAS, Ctibor. Gemerští Cikáni. In: *Obzor Gemera*. 1980, roč. 11, č. 3, s. 165-167.
- NEČAS, Ctibor. Evidence československých cikánů z let 1922-1927. In: *Český lid*. 1986, roč. 73, č. 2, s. 66-71. ISSN 0009-0794.
- NEČAS, Ctibor. Štatistické výsledky o cigánskej populácii na východnom Slovensku. In: *Historica carpatica*. 1989, roč. 20, s. 213-224. ISSN 0232-0681.
- NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*. Brno: Masarykova univerzita, 1994. ISBN 80-210-0954-4.

- NEČAS, Ctibor. Materiál o Romech na Slovensku z roku 1924. In: *Historická demografie*. 1998, roč. 22, s. 169-199. ISSN 0323-0937.
- PAVELČIKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2004. ISBN 80-86621-07-3.
- SEGEOVÁ, Lucia. Počet Rómov v Turci v dobových a súčasných štatistikách. In: *Romano džaniben*. 2014, roč. 21, č. 1, s. 9-48. ISSN 1210-8545. Dostupné na <https://www.dzaniben.cz/files/88f22a072378594d83000ff9748946a0.pdf> [cit. 2022-05-27].
- SEGEOVÁ, Lucia. Súbor dokumentov k perzekúciám Rómov v Malom Čepčine v rokoch 1939-1945. In: *Zborník Slovenského národného múzea v Martine: Etnografia 56*. Editorka H. ZELINOVÁ. Roč. CIX, Martin: Slovenské národné múzeum, 2015, s. 63-86. ISBN 978-80-8060-372-4. ISSN 0139-5475.
- SEGEOVÁ, Lucia. Sčítanie z roku 1930 ako zdroj informácií o rómskej rodine. In: *Rómovia – rodina – príbuzenstvo: Interdisciplinárny pohľad: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Editori I. BERNASOVSKÝ a A. MUŠINKA. Časť II. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2020, s. 87-96. ISBN 978-80-555-2590-7.
- SEGEOVÁ, Lucia. Stav výskumu o Rómoch v Turci v prvej polovici 20. storočia. In: *Aktuálny stav rómskych štúdií na Slovensku II*. Editori R.ČONKA a J. GÁBOROVÁ KROKOVÁ. Prešov: Štátna vedecká knižnica v Prešove dokumentačno-informačné centrum rómskej kultúry, 2022, s. 11-19. ISBN 978-80-89614-82-0.
- ŠPROCHA, Branislav a Juraj MAJO. *Storočie populačného vývoja Slovenska II: populačné štruktúry*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2016. ISBN 978-80-89398-31-7.
- ŠPROCHA, Branislav a Pavol TIŠLIAR. *Demografický obraz Slovenska v rokoch 1938-1945*. Bratislava: Muzeológia a kultúrne dedičstvo, o. z., 2016. ISBN 978-80-89881-03-1. Dostupné na <http://www.infostat.sk/vdc/pdf/obrazslovenska.pdf>. [cit. 2022-05-27].
- VANO, Boris a Eva HAVIAROVÁ. Demografické trendy rómskej populácie. In: *Čačipen pal o Roma: Súhrná správa o Rómoch na Slovensku*. Editor M. VAŠEČKA. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2002, s. 475-502. ISBN 80-88935-41-5.
- ZUPKOVÁ, Eva. Rómovia v Košiciach po vzniku ČSR. analýza evidencie z roku 1924. In: *Česko-slovenská historická ročenka*. Brno: Masarykova univerzita, 2007, s. 141-149. ISBN 978-80-210-4497-5. ISSN 1214-8334.

ROMA IN THE TURIEC REGION – DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS BASED ON THE POPULATION CENSUS OF 1930

Lucia Segřová

S u m m a r y

The objective of the study was in the first instance to describe the Roma population in the Turiec region in the first half of the 20th century based on certain demographic characteristics. By comparing them with a similar group of Moravian Roma and the Roma population listed in the Turiec region in the Roma census of 1893, we obtained several interesting pieces of information. The Moravian Roma population was probably younger than the Roma in the Turiec region, as shown both by the higher share of children under 15 and also by the much higher share of older people over 60. However, the Turiec Roma population from 1893 to 1930 probably became younger: the share of children under 14 grew, and the share of people over the age of 60 fell, which was the opposite trend of that of the whole of Slovak society, typical of the demographic revolution, in which the population ages and fertility declines. In the same way, the femininity rate changed significantly between 1893 and 1930, when the ratio of men to women was reversed. In 1893, there were only 916.1 women to 1,000 men, but in 1930, there were 1071.1 women to 1000 men. The data on professions clearly documents the process of the loss of traditional Roma employment (in particular blacksmithing), which in the Turiec region was a little slower, or a little later, than in Moravia. In 1893, however, blacksmiths made up more than half the whole male Roma population in the Turiec, whereas in 1930 all the traditional Roma professions (blacksmiths, musicians, horse and pig tradesmen) made up only 38.9 % of economically active men. There was also a radical shift in the level of literacy among Roma in the Turiec region. From 15 literate Roma in 1893, which represented 5 % of the Roma population, in 1930 already 177 Roma could read and write, i.e. 44.7 %. The most widespread Roma surnames in the Turiec region were: Lacko, Cicko, Konček and Facuna. As far as the Roma family was concerned, from 1893 the ration of legal marriages and free unions among Roma couples in the Turiec region changed significantly. In 1893, free union was the situation for a majority, whereas in 1930 this was the case for only one quarter, which was a similar ratio to that of the Moravian Roma, as followed by Ctibor Nečas. In Roma families in the Turiec region, exogamy was prevalent, when partners originate from different towns and villages, along with patrilocal residence, meaning that the female partner or wife settled in the place of birth of her husband. As far as household size was concerned, Roma households in the Turiec region was larger than those in Moravia. We also found that 80% of Roma living in the Turiec region also came from the Turiec region and had the right of domicile here.

MÚČNE JEDLÁ V PROSTREDÍ RÓMOV Z HLADISKA NÁZVOV JEDÁL A SPÔSOBOV PRÍPRAVY S DÔRAZOM NA DRUHÚ POLOVICU 20. STOROČIA

*Adriana Daneková, Slovenské národné múzeum v Martine;
e-mail: adriana.danekova@snm.sk*

Abstract: *Flour-based foods are among some of the oldest and most widespread foods prepared in the environment of the Roma groups living in Slovakia. Flour was also used to prepare other dishes, mainly meat and vegetable based, as a thickener, which also applied to the preparation of certain types of soups. The majority of flour-based dishes have the same names within the different groups of Roma living in Slovakia, and in many ways their preparation and method of consumption were similar. Only in certain cases did the names of these dishes differ, as well as their method of preparation and consumption to a certain extent. In addition to flour-based dishes, most often prepared in the Roma environment in Slovakia, and their preparation, this article also deals with the rules and restrictions relating to their preparation noted in the environment of Olasz Roma living in Slovakia.*

Keywords: *ethnicity, Roma, Roma ethnic group, food, culinary culture, eating habits*

Úvod

Jedlo a spôsoby jedenia patria k najvýraznejším identifikačným kódom ľudských spoločností. Kulinárna kultúra je zaradovaná do štruktúr tzv. dlhého trvania a stravovacie modely patria k najstabilnejším hodnotám ľudských spoločností. Etnologické výskumy poukazujú na to, že obyvateľstvo hlásiace sa k rôznym etnickým minoritám žijúcim na Slovensku si dokázalo uchovať svoju kultúrnu identitu až do súčasnosti. Popri hlavných etnických znakoch, ako sú jazyk a etnické vedomie, k najvýraznejším identifikačným symbolom patrí ich tradičná kultúra. To sa vzťahuje aj na oblasť tradičných stravovacích návykov.¹ Ak vychádzame z prístupu, že vo svojej tradičnej kulinárnej kultúre vykazujú Rómovia ako etnická minorita aj v súčasnosti zreteľné etnoidentifikačné znaky, má táto téma i vzhľadom na vyššie spomenuté súvislosti svoj priestor aj v rámci vedeckovýskumnej činnosti Slovenského národného múzea (SNM) v Martine – Múzea kultúry Rómov na Slovensku (MkRnS), vzhľadom na jeho špecifickú profiláciu a poslanie. Táto oblasť výskumu je tiež zatiaľ najmenej zdokumentovaná v zbierkach MkRnS, či už

¹ STOLIČNÁ, Rastislava. *Tradičná kulinárna kultúra etnických menšín na Slovensku* [online]. 2022 [cit. 2022-02-12]. Dostupné na: < <http://www.akademickyrepozitar.sk/sk/repozitar/tradicna-kulinarna-kultura-etnickych-mensin-na-slovensku.pdf> >.

prostredníctvom trojrozmerných zbierkových predmetov, fotodokumentácie, audiovizuálnej dokumentácie či iných dokumentov, ktoré by prispeli k budovaniu komplexného tezauru múzea. Javy samozrejme podliehajú zmenám, a to najmä v posledných desaťročiach. Je preto potrebné dlhodobo a systematicky skúmať aj kulinárnu kultúru Rómov a zaznamenávať aj tieto zmeny.

V roku 2007 realizovali múzeá národnostných menšín Slovenského národného múzea v rámci projektu *Múzeá a etniká výstavu Chute a vône Slovenska*. Výstupom bol aj rovnomenný zborník príspevkov z konferencie venovanej tradíciám kulinárnej kultúry na Slovensku², ako aj receptár vybraných jedál. V zborníku som publikovala príspevok kompilačného charakteru s názvom *Tradičné jedlá rómskych komún na Slovensku*.³ V roku 2017 som v spolupráci s etnologičkou Magdalenou Kwiecińskou a romistkou Monikou Szewczyk realizovala výskum v lokalitách Spišské Podhradie (okr. Levoča) a Čičava (okr. Vranov nad Topľou). Výstupom bola publikácia – receptár rómskych jedál s názvom *Prosto z garnka*, vydaná v roku 2017 vo vydavateľstve Fundacja Sztuki Jaw Dikh.⁴

V roku 2018 som pokračovala vo výskume v lokalitách Krížová Ves (okr. Kežmarok), Spišská Nová Ves, Zvolen, Krupina, Banská Bystrica a Slovenská Ľupča (okr. Banská Bystrica). Výsledky boli zhrnuté v príspevku s názvom *Procesy zmien v spôsobe stravovania vybraných skupín Rómov na Slovensku v II. polovici 20. storočia*, ktorý bol publikovaný v zborníku z XXII. konferencie Etnológ a múzeum – *Tradičná strava a stravovanie*.⁵

V roku 2019 som začala realizovať vedeckovýskumnú úlohu s názvom „Procesy zmien v spôsobe stravovania vybraných skupín Rómov na Slovensku v druhej polovici 20. storočia“. Predmetom tohto výskumu je sledovať a zaznamenať v čase vybrané aspekty kulinárnej kultúry Rómov, a to spôsoby získavania surovín na prípravu jedál, rozšírenosť jednotlivých jedál a spôsoby ich prípravy – vrátane jedál, ktoré sú považované v rómskom prostredí za tradičné, jedlá pripravované pri príležitosti výročných a rodinných sviatkov, lokálne názvoslovie surovín a jedál, stravovacie poriadky a spôsoby jedenia, priestory, kde sa v rodinách jedlo pripravuje, využívanie reštauračných zariadení a rýchlych občerstvení, symbolický význam jedla, etiketa a rituály spojené s prípravou a konzumáciou jedla a ich význam, jedlo ako jeden z prejavov *paʼivalʼipen* (prejavov zdvorilosti). Zameriavam sa pritom najmä na obdobie druhej polovice 20. storočia a zohľadňujem fakt, že rómske spoločenstvo na Slovensku je tvorené subetnickými (pod)skupinami, ako aj sociografické a ekonomické premenné, ktoré majú vplyv na sociokultúrne rozdiely medzi jednotlivými

² STOLIČNÁ, Rastislava. *Chute a vône Slovenska: zborník štúdií o kulinárnych tradíciách*. Martin: Slovenské národné múzeum, 2007. ISBN 978-80-8060-211-6.

³ DANEKOVÁ, Adriana. Tradičné jedlá rómskych komún na Slovensku. In: STOLIČNÁ, Rastislava. *Chute a vône Slovenska: zborník štúdií o kulinárnych tradíciách*. Bratislava: Slovenské národné múzeum, 2007, s. 69-81. ISBN 978-80-8060-211-6.

⁴ KWIECIŃSKA, Magdalena. a Monika SZEWCZYK. *Prosto z garnka*. Krakov: Fundacja Sztuki Jaw Dikh, 2017. ISBN 978-83-943998-4-9.

⁵ DANEKOVÁ, Adriana. Procesy zmien v spôsobe stravovania vybraných skupín Rómov na Slovensku v II. polovici 20. storočia. In: *Tradičná strava a stravovanie: zborník z XXII. konferencie Etnológ a múzeum: 18. – 20. september 2018*. Editorka R. STOLIČNÁ. Banská Bystrica: Zväz múzeí na Slovensku, 2018, s. 66-79. ISBN 978-80-971748-6-6.

lokálnymi spoločenstvami Rómov, ale aj v rámci nich.⁶ Pri výskume som využívala metódu pološtruktúrovaného rozhovoru. V rámci plnenia spomínanej vedeckovýskumnej úlohy som v roku 2019 realizovala výskum v prostredí tzv. dlhodobo usadlých skupín Rómov, konkrétne v lokalitách Spišský Štvrtok (okr. Levoča), Detva, Poltár. V lokalite Rimavská Sobota – Dúžavská cesta bol výskum realizovaný v spolupráci s pracovníkmi Gemersko-malohontského múzea v Rimavskej Sobote, Ludmilou Pulíšovou a Júliou Ferleťákovou, a to v prostredí tzv. dlhodobo usadlých maďarských Rómov. V roku 2020 bol výskum realizovaný v dvoch lokalitách v meste Martin. V roku 2021 som realizovala výskumy v prostredí skupín oľašských Rómov na Slovensku v lokalitách Rimavská Sobota – Dúžavská cesta, Prievidza a Nitra.

V príspevku využívam výsledky výskumov realizovaných aj v prostredí kompaktne žijúcich rómskych komunít. V prípade dvoch informátoriek a dvoch informátorov ide o rómske rodiny integrované v majoritnom prostredí.⁷ Všetci informátori boli v sledovanom období, teda v druhej polovici 20. storočia, zamestnaní. Komunity oľašských Rómov a tzv. dlhodobo usadlých maďarských Rómov v lokalite Dúžavská cesta v Rimavskej Sobote žijú bezprostredne pri sebe. V texte používam etnonym Róm/Rómka/Rómovia. V prípade citovania informátorov rešpektujem nimi používané etnonymá.

V samotnom príspevku čerpám z výsledkov všetkých vyššie uvedených realizovaných výskumov z rokov 2017 až 2022. Venovať sa však budem len zisteniám, týkajúcim sa názvov a spôsobov prípravy múčnych jedál v prostredí rôznych skupín Rómov, s dôrazom na druhú polovicu 20. storočia. Preto som sa v rámci výberu respondentov či ich výpovedí zamerali práve na toto obdobie. Čiasťočne budem uvádzať aj výsledky výskumov kulinárnej kultúry Rómov Emílie Horváthovej z 50. rokov 20. storočia, najmä kvôli zachyteniu javov a fenoménov z hľadiska času.

Múčne jedlá a ich príprava

Väčšina obilnín sa v strave spotrebuje v podobe krúp a múky. Múka vďaka svojej vysokej kalorickej hodnote tvorila energetickú základňu výživy. Múčne jedlá patrili všeobecne k primárnym zložkám výživy obyvateľstva žijúceho na území dnešného Slovenska,⁸ a to ešte aj v druhej polovici 20. storočia. Patrili k najčastejšie pripravovaným jedlám aj v rómskych rodinách. Ide o jedlá, pri príprave ktorých dominuje práve múka alebo je jednou z nevyhnutných ingrediencií na ich prípravu.

Jedným z najrozšírenejších a najstarších múčnych jedál boli jednoduché placiky pripravované z múky a vody. Najčastejšie som sa v rámci výskumov stretla s názvom *marikl'i* (*marikla* – mn. č.),⁹ a to v lokalitách stredného a východného

⁶DANEKOVÁ, Adriana. Návrh projektu vedeckovýskumnej úlohy SNM v Martine „Procesy zmien v spôsobe stravovania vybraných skupín Rómov na Slovensku v druhej polovici 20. storočia“, podaný 18. 10. 2018. Interný dokument.

⁷Spišská Nová Ves, Martin.

⁸STOLIČNÁ, Rastislava. *Jedlá a nápoje našich predkov*. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1991, s. 40-41. ISBN 80-224-0255-9.

⁹Slovo *marikl'i* by mohlo byť odvodené od slova *máro* (chlieb). Slovo *bokhel'i* môže mať pôvod v slove bokh (hlad), bokhalo (hladný). Informátor J. L., 76 rokov, Martin. Ide však len domnienku, vhodnú na odborný

Slovenska (lokality Martin, Zvolen, Banská Bystrica, Poltár, Slovenská Lupča, okr. Banská Bystrica, Krupina, Krížová Ves, okr. Kežmarok, Spišské Podhradie, okr. Levoča, Spišská Nová Ves, Čičava, okr. Vranov nad Topľou). V lokalite Dunajská Lužná (okr. Senec) som sa tiež stretla s názvom *jagali koláča*.¹⁰ V prostredí maďarsky hovoriacich Rómov v Rimavskej Sobote a okolí bol rozšírený názov *vakaró*. V jednom prípade som sa tu stretla s názvom *lokšiko*.¹¹ V prostredí olašských Rómov, a to v lokalitách Rimavská Sobota, Prievidza a Nitra, sa tieto placky nazývali *bokoji/bokol'i/bokhol'i* (*bokoja/bokola/bokhola* – mn. č.).

Čo sa týka najstarších spôsobov prípravy, cesto sa v rukách vytvarovalo do plochého okrúhleho tvaru a vložilo do pahreby. Aj v súčasnosti je tento spôsob prípravy považovaný za jeden z najarchaickejších: „*Moja stará mama to viete ako robila marikli? To sa nerobilo na peci, to sa spravil oheň, odhrnuli sa uhlíky a to sa v tej pahrebe. To bol najstarší spôsob, to vám každý tak povie.*“¹² Kvôli chuti niekedy gazdiná do cesta pridala oškvarky alebo ho vymiesila so sadlom – vtedy sa placky vložili do pahreby zabalené v papieri.¹³ Upečené placky sa mohli omasťť kožkou zo slaniny a jedli sa s cibuľou alebo cesnakom.¹⁴ Do cesta sa približne v 70. – 90. rokoch 20. storočia niekedy zvykla pridávať sóda bikarbóna – vtedy sa volali *marikla pre broza*, v súčasnosti sa skôr pridáva prášok do pečiva. Niektoré gazdiné začali do cesta pridávať aj trochu kvásku. Spomenuté prísady sa začali pridávať v období, keď sa placky prestali dávať do pahreby a piekli sa napríklad na platni pece či neskôr sporáka, aby sa cesto „nadvihlo“ a placka bola mäkká. Aj dnes sa odoberie z cesta a tvaruje sa v rukách placka alebo sa cesto rozdelí na niekoľko menších bochníčkov a z nich valčekom vyvalkajú okrúhle placky. V 70. – 80. rokoch 20. storočia sa pri ich príprave začali bežnejšie používať už aj panvice a niekedy sa piekli aj na oleji. Ak sa pripravovali aj s pridaním sódy bikarbóny alebo prášku do pečiva a piekli na oleji, zvykli sa tieto placky volať aj *bokhel'i/bokhol'i*: „*Marikli, to sú pre mňa také tie tenké placky a bokhel'i, to sú tie čo sa tam dáva aj sóda bikarbóna a pripravujú sa na oleji, na panvici. Tie sú také hrubšie. Niekde tak aj na koláč povedia.*“¹⁵ Nejde však len o menšie rozdiely v príprave, ale aj o regionálne rozdiely v názvoch. V niektorých skupinách Rómov termín *bokol'i/bokhol'i/bokhel'i* neoznačuje placku, ale prekladá sa do slovenčiny ako koláč: „*Ja som dlho žila medzi Rómami v Košiciach. A tam bokhel'i znamená koláč.*“¹⁶ Na dochutenie sa na placku dávala opečená cibuľka či kyslá smotana. Niektoré gazdiné začali do cesta pridávať dokonca vajíčko, trochu minerálnej vody, kyslého mlieka, na dochutenie priamo do cesta mak.¹⁷ V súčasnosti som sa stretla aj s prípravou placky na sladko. Potrú sa masťou alebo častejšie olejom a posypú cukrom alebo sa dochutia

etymologický výskum týchto slov.

¹⁰ *Jagjagh* – oheň, ohnisko, pozn. autorky.

¹¹ Čo je však pravdepodobne označenie pre podobný druh placky, pripravovanej však zo zemiakového cesta.

¹² Informátor K. H., 28 rokov, Krížová Ves, 80. – 90. roky 20. storočia. Uvádzané sú iniciály mena a priezviska informátoriek a informátorov, ich vek v čase realizácie výskumu a obdobie, ku ktorému sa vzťahuje ich výpoveď.

¹³ HORVÁTHOVÁ, Emília. *Cigáni na Slovensku*. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1964, s. 239.

¹⁴ Informátor K. H., 28 rokov, Krížová Ves, 80. – 90. roky 20. storočia.

¹⁵ Informátor J. S., Martin, 38 rokov, súčasnosť.

¹⁶ Informátorka L. K., 37 rokov, Krížová Ves, 90. roky 20. storočia – súčasnosť.

¹⁷ Informátorka J. O., 56 rokov, Čičava, 80. – 90. roky 20. storočia.

Obr. 1. Príprava bochníčkov na placky „marikľa“.
Spišské Podhradie (okr. Levoča).
Foto A. Daneková, 2017.

Fig. 1. Preparation of rolls for “marikľa”. Spišské
Podhradie (Levoča district).
Photograph by A. Daneková, 2017.

Obr. 2. Pečenie placiek „marikľa“ na panvici na oleji.
Spišské Podhradie (okr. Levoča).
Foto A. Daneková, 2017.

Fig. 2. Baking “marikľa” griddle cakes in a pan using
oil. Spišské Podhradie (Levoča district).
Photograph by A. Daneková, 2017.

lekvárom, grankom či sladkým maslom z lieskových orieškov (napríklad Nutella).¹⁸ Menšie podoby týchto placiek sa nazývali *marikľora* (malá *marikľa*): „*My to voláme, aj sme to volali marikľora pre mučka.*“¹⁹ Strela som sa aj s ďalšími spôsobmi prípravy či používanými ingredienciami: „*Nám to tak mama pripravovala, že keď spravila marikľora, tak ich potom zaliala vriacou vodou, scedila, dala na to maslo alebo olej, kakaó, cukor a to bolo výborné, to som mala veľmi rada.*“²⁰

Čo sa týka prostredia olašských Rómov, najjednoduchší spôsob prípravy som zaznamenala v Prievidzi a Rimavskej Sobote: „... *ja to aj teraz pripravujem, ja si dám len hladkú múku, vtedy je taká jemná, moje deti a aj susedky, keď chodievali k nám, povedali, že moja bokola je iná, ako zákusok, tak som im to musela piecť, takže vždy hladkú múku som používala, na kilo hladkej múky som dala jeden prášok do pečiva, lebo zo sódy bikarbóny bolo také to cesto žlté, a soli som dala, no a to som dobre namiešala, vypracovala to cesto a na oleji sa to pieklo.*“²¹ Placky sa najčastejšie konzumovali neochutené alebo len ochutené masťou. Takto jednoducho pripravené sa veľmi často jedli ako príloha: „... *keď sme napríklad piekli mäso von, na ohni, jedli sme k tomu často túto bokoli, najlepšia vždy bola, keď sa robila v pahrebe, to aj moja stará mama tak robievala, to je úplne iná chuť, samozrejme zvrchu je trochu potom čierna, ale to sa očistilo a bola pekná a taká chutná.*“²² Iným spôsobom sa táto placka zvykla pripravovať v Nitre a okolí: „... *bokoli je jedno z na-*

¹⁸ Informátor K. H., 28 rokov, Krížová Ves, súčasnosť.

¹⁹ Informátorka J. M., 74 rokov, Spišský Štvrtok, 90. roky 20. storočia – súčasnosť.

²⁰ Informátorka R. M., 52 rokov, Spišská Nová Ves, 70. – 80. roky 20. storočia.

²¹ Informátorka E. K., 59 rokov, Prievidza, 80. – 90. roky 20. storočia.

²² Informátorka Ž. L., 56 rokov, Rimavská Sobota – Dúžavská cesta, druhá polovica 20. storočia.

Obr. 3. Aj v súčasnosti pečú gazdiné okrem chleba aj niektoré druhy pečiva. Rimavská Sobota. Foto A. Balogová, 2019.

Fig. 3. Even today, housewives bake certain types of rolls as well as bread. Rimavská Sobota. Photograph by A. Balogová, 2019.

*šich najstarších jedál a robíme ho dodnes, to moja mama robila, aj svokra, aj babka, to sa dala hladká múka, sol, masť bravčová alebo aká bola a oškvarky, nakrájané na kocky, to sa zmiešalo a s rukami sa to vytlačalo do plechu, nie vyvalkalo, len tak vytlačalo, a to sa potom dalo do trúby, musela byť dobre vysoká tá bokoli, spotrebovalo sa aj dve, tri kilá múky na to.*²³ „Ale to nebol akože len taký posúch alebo tak, také tenučké alebo ako pizza, viete, lebo aj tomu hovoria bokoli, pozor, to u nás nie tak.“²⁴ V prípade prípravy placiek v prostredí olašských Rómov boli teda hrubšie.

Placky tiež nahrádzali chlieb, ktorý sa síce v rómskych rodinách piekol, ale nie často: „Moja mama tá mala aj takú chlebovú pec, tam aj chlieb pekávala, to bola vôňa! A k nej si niekedy chodili aj iné ženy piecť, aj koláče. To už každý išiel domov taký šťastný s tým koláčom!“²⁵ Aj v domácnostiach olašských Rómov niektoré gazdiné piekli chlieb doma: „... moja stará mama, ona aj doma spracovala cesto na veľké bochníky a ona väčšinou robila aj tie chleby, také tie veľké, čo v Maďarsku aj dnes robia, také veľké, okrúhle, nosila to do pekárne a tam jej to upiekli.“²⁶ „Moja babka to piekla normálne v peci, v takom starom šporáku, dala chlieb na pekáč, a tak to piekla, a to často.“²⁷ Od 50. rokov 20. storočia začali byť chlieb, ako aj iné druhy pečiva bežne dostupné v obchodoch a dodnes sa často konzumujú – s maslom, rôznymi nátierkami, paštétami, lekvármi, v súčasnosti nátierkou z lieskovým orieškov, atď. Jedli sa na raňajky, pripravovali deťom na desiate, olovrant, večeru, poprípade v priebehu dňa „na zahnanie hladu“, chlieb či rožky sa jedávali ako príloha k rôznym jedlám, najmä polievkam a mäsovým jedlám. Ak však chlieb aj v súčasnosti nie je v domácnostiach po ruke, pripravujú sa placky. Ako príloha k niektorým jedlám boli a sú ešte žiadanejšie ako pečivo. Platí to aj pre rodiny z prostredia olašských Rómov: „... to aj doteraz robíme, tie placky, to aj päť chle-

²³ Informátorka B. L., 64 rokov, Nitra, druhá polovica 20. storočia.

²⁴ Informátor M. L., 65 rokov, Nitra, druhá polovica 20. storočia.

²⁵ Informátorka J. M., 74 rokov, Spišský Štvrtok, 40. – 60. roky 20. storočia.

²⁶ Informátorka E. K., 59 rokov, Prievidza, 70. – 90. roky 20. storočia.

²⁷ Informátor M. K., 61 rokov, Prievidza, 70. – 90. roky 20. storočia.

bov môže byť, aj tak si ju spravíme.“²⁸

K tradičným a všeobecne rozšíreným vareným múčnym jedlám patrili cestoviny. Jedli sa ako samostatné jedlá, ako príloha k iným jedlám, najmä k mäsu, a používali sa tiež na zahusťovanie polievok. K najstarším spôsobom prípravy cestovín patrilo formovanie tuhšieho cesta rukami ako aj „hádzanie“ redšieho cesta do vriacej vody.²⁹

Ak sa cesto trhalo rukou na menšie kúsky, išlo o trhance. V takmer všetkých sledovaných lokalitách som sa stretla s názvami *čipetki/čingerda*,³⁰ ako aj *pharadi/pharade*³¹ *haluški*. Múka sa vysypala na pracovnú dosku, do stredu sa dalo vajíčko, pridala sa voda. Vypracovalo sa cesto, rozvaľkalo a niekedy sa mohlo nožom rozrezať na menšie štvorčeky. Tie sa potom trhali rukami na malé kúsky a vhodili sa do vriacej osolenej vody. Dochutili sa napríklad tvarohom, opraženou cibulkou, neskôr syrokrémom – roztierateľným taveným syrom. Vo Zvolene či Slovenskej Ľupči sa trhance používajú na prípravu *grenadira*. Príprava cestovín bola presne taká istá ako je opísané vyššie. Na oleji alebo bravčovej masti sa spenila mletá červená paprika (nesmela sa však dať do úplne rozohriateho oleja či masti, aby nezhorkla), na tom sa upražila cibulka, slaninka, pridala sa vegeta, trošku soli. Do toho sa pridali uvarené, nakrájané zemiaky a všetko sa spolu zmiešalo.³² Aj v rodinách oľasťkých Rómov sa trhance bežne pripravovali: „... trhance voláme pharade alebo čipetky, to sa bežne robilo, aj dnes to robíme, a viete s čím ich aj robím, uvarím mäsovú polievku, napríklad slepačiu, tie čipetky zalejem potom trochuj tej polievky a dám k tomu mäso z tej polievky, to mi stará mama tak robila a ja to robím deťom, vnúčencom, a ešte aj čipetkovú polievku robíme, to sú také trhance, ale tam dáme už aj vajíčka, to je už také rezancové cesto, a to vyvalkáme, nakrájame cesto a potom trháme a hádzeme, do polievky také pekné malé robím a keď to robím napríklad s tvarohom, tak tie trhance také väčšie spravím.“³³ V Nitre tiež pridávajú čipetky do polievok: „Moja mama aj stará mama robila rántime zumi, to je taká jednoduchá zápražková polievka, a do tej dávali tie čipetky, starý otec to rád jedával.“³⁴

Aj v prípade párancev – najčastejšie nazývaných *pharado h(ch)umer*, *pharade* (napr. lokality Zvolen, Banská Bystrica, Poltár, Slovenská Ľupča, okr. Banská Bystrica, Krupina, Spišské Podhradie, okr. Levoča, Spišská Nová Ves, Čičava, okr. Vranov nad Topľou, Rimavská Sobota, Prievidza, Nitra) sa cesto pripravovalo z múky a vody. Ušúľali sa z neho kratšie kusy (približne 15-centimetrové – čo však záviselo od zvyku gazdinej). Následne sa v prstoch tieto menšie kusy cesta mierne rozťahli, cesto sa pozdĺžne páralo a vhadzovalo do osolenej vriacej vody. Muselo však byť dobre vypracované, inak by sa „zle páralo“. Trhance či párance sa jedli samostatne alebo sa ochutili masťou, paradajkovou omáčkou, riedkou zápražkou,

²⁸ Informátorka E. K., 59 rokov, Prievidza, 70. – 90. roky 20. storočia – súčasnosť.

²⁹ STOLIČNÁ, R. Cit. 8, s. 43.

³⁰ Čingerel – trhať, roztrhať, pozn. autorky.

³¹ Pharadol – rozštiepiť sa, rozpárať sa, roztrhnúť sa; samotným termínom *pharadol* sa označujú trhance - pozn. autorky.

³² Informátor P. K., 38 rokov, Zvolen, 80. – 90. rok 20. storočia.

³³ Informátorka E. K., 59 rokov, Prievidza, 70. – 90. roky 20. storočia – súčasnosť.

³⁴ Informátor M. L., 65 rokov, Nitra, 50. – 70. roky 20. storočia.

Obr. 4. Príprava párancov.
Spišské Podhradie
(okr. Levoča).
Foto A. Daneková, 2017.

Fig. 4. Preparing "párance".
Spišské Podhradie
(Levoča district).
Photograph by
A. Daneková, 2017.

tvorohom, opraženou cibuľou. Takto sa dochucujú aj v súčasnosti, pridať sa môže napríklad aj syrokrem, vymiešaný s kyslou smotanou alebo opražená slanina,³⁵ alebo sa jedia s bôbom či fazuľou. E. Horváthová uvádza, že trhance predstavujú s plackami a vareným (prípadne v pahrebe pečeným) mäsom najstaršie jedlá Rómov a podľa ich rozšírenosti možno usudzovať, že im boli známe už pred príchodom do Európy.³⁶ Párance sa často pripravovali aj v domácnostiach olašských Rómov. Najčastejšie sa tu jedávali ako príloha k jedlám, najmä mäsovým: „... *pharado chumer, to sú tie párance, my ich jeme najčastejšie k perkeltu, ten robíme z kuracieho, ale aj bravčového mäsa, a potom sú ešte jedny cestoviny, londo chumer, solené cestoviny, ale to sú iné, no a tie pharado chumer, to nie je také ľahké pripraviť, robia sa z polohrubej múky, vajíčka tak idú štyri, voda, vypracuje sa to – robím to na oči a na cit, keď už cítim medzi rukami, že je cesto dobré, tak dovtedy miesim, a ja to zvonku ešte potrebujem olejom, aby to nebolo suché a nechá sa to odležať, potom to natiahnem, dám si to natiahnuté cesto na ruky, natočím si to na ruku ako hada a trhám to do vody, tak ma to naučila stará mama.*“³⁷ V iných oblastiach sa pripravovali o niečo jednoduchšie: „... *ja som sa naučila robiť párance len z polohrubej múky, soľ sa tam dávala a studená voda a nechalo sa to odležať to cesto trochu, a potom sa to páralo do vriacej vody, a my to jedávame s lečom, ale s takým aj s mäsom.*“³⁸ Nie tak často sa pripravovali na sladko. Ak sa napríklad robili s makom a cukrom, volali sa *mákošo chumer*.³⁹

Ďalším z často pripravovaných a obľúbených múčnych jedál v rómskych rodinách boli halušky. Ak sa len cesto jednoducho hádzalo do vody lyžicou, Rómovia vo všetkých sledovaných lokalitách tieto cestoviny najčastejšie nazývali *rojako chumer*.⁴⁰ Ak sa pripravovali len jednoducho z múky a vody, s pridaním

³⁵ Informátorka A. G., 62 rokov, Spišské Podhradie, 60. – 90. roky 20. storočia.

³⁶ HORVÁTHOVÁ, E. Cit. 13, s. 240.

³⁷ Informátorka S. L., 37 rokov, Rimavská Sobota – Dúžavská cesta, 80. roky 20. storočia – súčasnosť.

³⁸ Informátorka E. K., 59 rokov, Prievidza, 70. – 90. roky 20. storočia – súčasnosť.

³⁹ Informátorka J. L., 63 rokov, Nitra, 2. polovica 20. storočia – súčasnosť.

⁴⁰ Lyžicové cesto, pozn. autorky.

Obr. 5. Spôsob prípravy párancov v prostredí
olašských Rómov. Rimavská Sobota.
Foto A. Daneková, 2021.

Fig. 5. Method of preparation for “párance” among
Olah Roma. Rimavská Sobota.
Photograph by A. Daneková, 2021.

Obr. 6. Párance sa často pripravujú ako príloha,
v tomto prípade k perkeltu zo slepačieho mäsa.
Rimavská Sobota.
Foto A. Daneková, 2021.

Fig. 6. “Párance” are often prepared as a side dish,
in this case to accompany a chicken perkelt stew.
Rimavská Sobota.
Photograph by A. Daneková, 2021.

trochu soli, zvykli a zvyknú ich volať *nokedle* alebo *haluški*.⁴¹ Robievali sa na slano alebo na sladko, či ako príloha, napríklad k mäsu. Zo zemiakového cesta sa halušky pripravovali menej často. Zemiaky sa v rámci Uhorska postupne rozšírili až od druhej polovice 18. storočia a ani keď už boli v majoritnom prostredí bežne rozšírené, nemala ich rómska gazdinka vždy po ruke. Príprava takýchto zemiakových halušiek bola tiež prácnejšia. V prostredí maďarských Rómov (Rimavská Sobota a okolie) sa nazývali halušky aj *lapotki* alebo aj *babro haluška* – aj tie sa pripravovali len z múky a vody. Jedli sa na sladko, na slano – napríklad s fazuľou, alebo sa pridávali aj do polievok, napríklad do fazuľovej. Ďalšími pomenovaniami halušiek sú *h(ch)umer*⁴² alebo *buchlo chumer*.⁴³ Až koncom 90. rokov 20. storočia sa do haluškového cesta začali pridávať ďalšie ingrediencie na zvýraznenie chuti,

⁴¹ Informátorka A. V., 58 rokov, Rimavská Sobota – Dúžavská cesta, druhá polovica 20. storočia.

⁴² Napríklad v lokalitách Zvolen, Banská Bystrica, Brezno, východné Slovensko, kde v pôvodnom význame chápali pod týmito pomenovaniami cesto ako také.

⁴³ Napríklad lokalita Krupina a okolie.

napríklad špenát.⁴⁴ Aj olašskí Rómovia zvykli bežne pripravovať halušky: „... *halušky voláme rojako chumer, a prečo, preto, lebo dnes na halušky máte sitko, volakedy to nebolo, ale niektoré Rómky aj dnes keď majú sitko, robia to ako volakedy, lebo lyžičkou sa to len fíkalo do tej vody alebo polievky.*“⁴⁵ „*Cesto na tie halušky, to sa dala hrubá alebo polohrubá múka, vajíčko, voda, to vajíčko tam nemuselo byť, keď volakedy nemali, tak nedali, ale teraz si to už môžeme dovoliť, tak dáme aj vajíčko, aj moja mamina to dávala, to sme si už aj čosi chovali, nejaké sličky, tak od nich vajíčko.*“⁴⁶ Prípravu halušiek zo zemiakového cesta zatiaľ respondenti z prostredia olašských Rómov neuvádzali.

Do polievok sa bežne pripravovali rezance. V tomto prípade sa do cesta pridávali jedno alebo viac vajíčok. Aj v súčasnosti niektoré gazdiné uprednostňujú prípravu rezancov doma pred kúpou v obchode,⁴⁷ čo platilo aj v prostredí olašských Rómov: „... *keďysi ženy si rezance robievali do polievok samé, aj ja si to tak robím, akože inak, aj moju vnučku som to naučila, aj tá to robí, ale dnes mladé iné si to kupujú v obchodoch.*“⁴⁸

K pomerne rozšíreným jedlám patrilo v minulosti aj varené cesto upravené na spôsob väčšinou nekysnutých knedlí. Jedli sa buď prázdne a neochutené, alebo posypané tvarohom, do cesta sa mohla pridať strúhanka, nakrájané žemle či slanina. Rozšírenejšie ako knedle boli *pišota, pišot*⁴⁹. S týmto pomenovaním som sa stretla vo všetkých sledovaných lokalitách, a to aj v prostredí olašských Rómov. V starších obdobiach sa pripravovali aj väčších rozmerov – z múky a vody vymiesené cesto sa rozvaľkalo na väčší oválny tenší kus⁵⁰, jedna polovica sa posypala plnkou – napríklad tvarohom, orechmi, makom, lekvárom a pod., zakryla sa druhou polovicou a takto vzniknutá taška niekedy aj väčších rozmerov sa dala uvariť. Varené tašky sa na západnom Slovensku ešte opekali v rúre na masi.⁵¹ Tento spôsob prípravy *pišota* som v súčasnosti v rámci výskumov nezaznamenala. Pripravovali sa však na sladko v menšej podobe: „... *pišot sme robili s bryndzou, moja mama ich plnievala aj makom, lekvárom, to na sladko.*“⁵² Od približne 80. rokov 20. storočia do súčasnosti sa pripravujú ako menšie taštičky plnené aj mletým mäsom, varenými zemiakmi, tvarohom, bryndzou, niekedy dochutené opraženou cibuľou alebo slaninkou na spôsob pirohov, čiže na slano. Na pirohy sa niekedy dávala bryndza alebo kysnutá kapusta. V prostredí olašských Rómov som sa zatiaľ stretla s prípravou *pišota*, plnených taštičiek, len na sladko: „... *pišota, to boli také taštičky, stará mama ich robila, to sa dala polohrubá múka, soľ, vajíčka, vypracovalo sa cesto, vyvaľkalo, pokrájalo a dával sa slivkový lekvár, spojilo sa to cesto a uvarilo sa vo vode a na to sa dával tvaroh alebo*

⁴⁴ Informátorka J. M., 74 rokov, Spišský Štvrtok, 90. roky 20. storočia – súčasnosť.

⁴⁵ Informátor M. L., 65 rokov, Nitra, druhá polovica 20. storočia.

⁴⁶ Informátorka J. L., 63 rokov, Nitra, druhá polovica 20. storočia.

⁴⁷ Informátorka J. O., 56 rokov, Čičava, súčasnosť; Informátorka L. K., 37 rokov, Krížová Ves, súčasnosť; Informátorka Z. B., 48 rokov, Zvolen, súčasnosť.

⁴⁸ Informátorka E. K., 59 rokov, Prievidza, druhá polovica 20. storočia – súčasnosť.

⁴⁹ Taštičky, pirohy – pozn. autorky.

⁵⁰ Niekedy len na plachtou pokrytej zemi a tým, čo mala gazdiná po ruke – aj sklenenou fľašou alebo sa cesto len roztlačilo rukou.

⁵¹ HORVÁTHOVÁ, E. Cit. 13, s. 240.

⁵² Informátorka A. G., 72 rokov, Sekier, Môt'ová – Zvolen, 50. – 60. roky 20. storočia.

*mak, ako kto chce, a len na sladko sme to robili, to aj dnes niekedy robím.*⁵³

Usadlí Rómovia preberali postupne od majoritného obyvateľstva aj iné druhy jedál, buď úplne alebo ich čiastočne prispôbovali svojim možnostiam či chuť. Napríklad namiesto z maslového cesta pripravovali závin len z múky, vody a nanajvýš vajička. Keďže takéto cesto sa nedá „ŕahať“, cesto sa len nahrubo rozťlačilo alebo rozvaľkalo, posypalo plnkou, zavinulo a dalo sa piecť. Závinu sa piekli aj z kysnutého cesta: „*Moja maminka robievala závin z kysnutého cesta, čhinga to voláme.*“⁵⁴ Plnili sa najčastejšie makom, lekvárom či jablkami. Koláče – *kolačos, bokeli*, sa v minulosti často nepekávali, najmä preto, že rómske ženy na ich prípravu nemali podmienky. Po druhej svetovej vojne sa situácia zmenila a rómske ženy začali postupne pripravovať takmer všetky druhy koláčov známe aj v nerómskom prostredí: „*Všetko dnes pečieme, recepty si hľadám kade – tade, do týždňa som aj dvakrát piekla, v nedelju, to bolo samozrejme. Napríklad smetol, klas, maslo, tvaroh, to som pomiešala a upiekla, to mali veľmi radi. Alebo moravské koláče robievam z kysnutého cesta, to dávam do cesta veľa masla, to musí byť, to vždy keď preložím cesto – potrebujem tým maslom, ako sa patrí. A potom mak, lekvár, tvaroch, posýpkou riadne. Ale to hneď zmizne z taniera.*“⁵⁵ V súčasnosti niektoré rodiny dávajú prednosť kúpe koláčov najmä v supermarketoch alebo namiesto koláčov kupujú sladké pečivo – *pekiben, pekaviben*. To podávajú aj pri menších rodinných oslavách alebo ako pohostenie pre návštevu. Na svadbách však koláče a torty nesmeli a nesmú chýbať. Rodiny si ich nechávajú pekávať na zákazku. Kuchárky ich môžu prísť piecť aj do domov nevesty a ženicha, ak sú na to vytvorené podmienky.⁵⁶ V minulosti ako aj v súčasnosti sa takéto pečenie na zákazku týka predovšetkým ekonomicky lepšie zabezpečených rodín. Množstvo sa samozrejme prispôbuje možnostiam, ale je aj otázkou prestíže zabezpečiť pri týchto príležitostiach „to, čo sa patrí“, teda aj koláče. Termínom *kuchňos* sa v okolí Zvolena nazýva koláč zo sladkého kysnutého cesta na spôsob vianočky. Za koláč sa považujú aj lokše pripravované na sladko – *gule beľuša*.⁵⁷ Veľmi často sa pripravujú aj palacinky: „*Ako vy robíte palacinky? Ja dám liter mlieka a desať vajičok, cukor, vanília cukor, trochu soľ, polohrubú múku a plním nutelou, tvarohom, lekvárom.*“⁵⁸ Palacinky v tomto prípade zasýtili aj približne 5-člennú rodinu. Najmä v sviatočné dni a pri rodinných slávnostných príležitostiach (menej už pri výročných sviatkoch) sa v rodinách olašských Rómov zvykli tiež pripravovať koláče z kysnutého cesta a závinu: „*... to sa robili také koláče, volali sme to lepíňa, to sú také podobné ako moravské koláče, to je cesto a do stredu sa dával tvaroh, to sa v minulosti pekávalo a aj teraz, hlavne na sviatky to robíme, a nesmela chýbať rékeška, to je štrúdlu.*“⁵⁹ „*Tie lepíňa, to sa dala múka, spravil sa kvások, dali sa vajička, vanilka a tri maslá, tie veľké, mlieko a to sa zarobilo cesto, dobre sa*

⁵³ Informátorka E. K., 59 rokov, Prievidza, 90. roky 20. storočia – súčasnosť.

⁵⁴ Informátorka J. M., 74 rokov, Spišský Štvrtok, druhá polovica 20. storočia.

⁵⁵ Informátorka J. M., 74 rokov, Spišský Štvrtok, druhá polovica 20. storočia.

⁵⁶ Napríklad lokalita Spišský Štvrtok.

⁵⁷ Lokalita Zvolena, lokše sa pripravujú aj zo zemiakového cesta alebo s kváskom.

⁵⁸ Informátorka A. V., 58 rokov, Rimavská Sobota – Dúžavská cesta.

⁵⁹ Informátorka J. L., 63 rokov, Nitra, druhá polovica 20. storočia – súčasnosť.

*to muselo vypracovať, potom si cesto odpočinulo a riadne vykyslo, potom sa to dalo na dosku, prevalkalo sa to, zas si to cesto odpočinulo a potom sa vykrajovalo a dalo sa to na plech, do stredu sa dal zarobený tvaroch: to zas išlo do toho maslo, vanilka, cukor, hrozienka a na vrch škorica, a takto to robím dodnes, to je pochúťka.*⁶⁰ V prípade použitia väčšieho množstva ingrediencií si na koláčoch pochutila celá väčšia rodina. Do cesta na prípravu štrúdlu sa najčastejšie dávala hladká múka, niekedy sa pridalo trochu polohrubej, voda a soľ. Následne sa ťahalo cesto a potom plnilo makom, ovocím, tvarohom, zavinulo a dalo sa piecť. Po upečení sa ešte štrúdlu posypala cukrom. V prípade skupín olašských Rómov sa približne od 70. – 80. rokov 20. storočia tiež bežne pripravovali aj iné druhy koláčov, torty, bábovky či zákusky. Koláče z kysnutého cesta a štrúdlu však zostali naďalej veľmi obľúbenými a pravidelne sa pripravujú dodnes. Ak bola niektorá žena v pečení zručnejšia ako iné, zvykla na sviatky pekávať aj pre iné rodiny: „... u nás v Rimavskej Sobote dávno také to biele pečivo a torty nik nerobil, moja stará mama sa to naučila a ona to pekávala pre ostatných, dnes už to Rómky bežne pekávajú, koláče od výmyslu sveta.“⁶¹ Respondenti z prostredia olašských Rómov prípravu palacinek neuvádzali veľmi často.

Zo zemiakového cesta a múky sa pripravovali *gombóca*, plnené gule. Tento názov sa vyskytoval vo všetkých sledovaných lokalitách. Ak sa pripravovali na sladko, najčastejšie sa plnili slivkami a zvykli sa ešte posypať tvarohom alebo makom. S prípravou na slano som sa stretla len v jednom prípade, a v to v rodine olašských Rómov, keď *gombóca* nahrádzali pečehové halušky: „... *gombóce* sa aj do polievky robievali, s pečienkou, to aj dnes robíme, keď je hlavne nejaká slávnostná príležitosť, nakrájala sa cibuľa, opiekla na oleji, pečienka sa nakrájala nadrobno a dala sa polohrubá múka, opečená cibuľa, tá pečienka, zelerová vňatka, trochu vegety a korenie a vajička a dobre sa to premiešalo, premiešate a všetko sa to zamiesilo spolu a vytvarovali sa gulky a dalo sa to variť do polievky.“⁶²

Múka sa tiež bežne používala na zahusťovanie jedál alebo na prípravu iných jedál – okrem už spomínaných napríklad na prípravu *goja* – plnených bravčových čriev či rôznych zeleninových alebo mäsových jedál: „... moja stará mama zahusťovala múkou polievky, takmer všetky, veľmi obľúbené boli práve také husté polievky, napríklad moja stará mama zahusťovala kapustovú polievku, fazul'ovú polievku, do nich sa aj mäso dávalo, a to sa poriadne zahustilo, a stará mama aj takú tekvicu robievala, to sa tekvica nakrájala, udusila, aj mäso sa tam niekedy dalo a dobre, dobre zápražkou zahustilo, to až lyžica musela stáť.“⁶³ „A starý otec viete čo jedával, *pempéta* sa to myslím volalo, to bola taká hustá zápražková polievka, jednoduchá, ale chutná. On bol ale z olašských Rómov od Poltára.“⁶⁴ Prípravu kaší zatiaľ respondenti v rámci výskumov neuvádzali.

Pri rozhovoroch o múčnych jedlách takmer všetci respondenti z prostredia olašských Rómov spontánne a nezávisle od seba venovali značnú pozornosť zaužívaným

⁶⁰ Informátorka J. L., 63 rokov, Nitra, druhá polovica 20. storočia – súčasnosť.

⁶¹ Informátorka S. L., 37 rokov, Rimavská Sobota – Dúžavská cesta, 80. roky 20. storočia.

⁶² Informátorka E. K., 59 rokov, Prievidza, 90. roky 20. storočia – súčasnosť.

⁶³ Informátorka E. K., 59 rokov, Prievidza, 70. – 80. roky 20. storočia.

⁶⁴ Informátor M. K., 61 rokov, Prievidza, 70. – 90. roky 20. storočia.

zvyklostiam, týkajúcim sa špeciálne ich prípravy. Išlo prevažne o prípravu cesta. Múčne jedlá sa malo dievča naučiť pripravovať ešte ako panna, inak hrozilo, že sa ich nikdy nenaučí variť: „...každá matka alebo už svokra učí tú dcéru, to mladé dievča variť, s cestom sa musí naučiť ešte ako panna, inak sa to už potom nenaučí, napríklad kysnuté cesto, to nie je len tak“.⁶⁵ V niektorých rodinách sa vareniu a príprave jedál príučali už aj malé dievčatá: „... mňa stará mama už ako 5-ročnú učila rôzne cesto pripravovať, ušila mi zásteru a dala mi šatku na hlavu a učila som sa, žena sa musí naučiť pripravovať to cesto“.⁶⁶ „U nás dievčatá učili svokry variť, lebo sa kedysi aj 14-ročné vydávali, to ešte nič od mamy nevedelo, až tá svokra ich mohla naučiť“.⁶⁷ Jedným zo znakov dobrej a šikovnej gazdinky bola práve schopnosť pripravovať cestoviny, najmä párance a kysnuté cesto: „... moja stará prateta hovorievala, že tá, ktorá nevie robiť to pharado chumer, nebude dobrá žena, to sa tak kedysi hovorilo, a ja som tomu verná, čo hovorili starí ľudia, tomu verím, takže keď som bola dievka, chcela som sa to rýchlo naučiť, a to som všetko nosila tej pratete, a ona pozerala, aké je tenké to cesto a že ako vyzerá a keď bolo dobré, tak ma pochválila a povedala, že bude zo mňa dobrá žena“.⁶⁸ V prípade prípravy a narábania s cestom išlo aj o rôzne zákazy. Niektoré sa týkali aj všeobecne varenia ako takeého. Žena nesmela pripravovať múčne jedlá či cesto počas menštruácie. Nemala počas nej ani chodiť do kuchyne: „... viete, žena je počas menštruácie, ako by som to, také ako nečistá a dosť sa na to dbalo, aby sa v tej dobe cesta nechytala“.⁶⁹ Rovnako nemala pripravovať cesto ani počas šestonedelia: „... môj starý otec, on bol na to veľmi háklivý, že žena v šestonedelí pred ním ani do kuchyne nešla, aj keď sme išli, pred ním nie, keď porodiš decko, nesmieš robiť s cestom, bratranec si vzal maďarskú Cigánku, a ona toto nevedela, u nás sa o takých ženských veciach nehovorí, to je také tabu, a bol to vtedy problém“.⁷⁰ Povinnosťou ženy tiež bolo prikryť si vlasy nielen počas prípravy múčnych jedál, ale všeobecne pri varení: „... viete, to bol u nás zvyk, ale to si ja tak myslím, že to zakrývanie vlasov šatkou, malo aj taký praktický význam, pre nás Rómov to je veľmi nechutné aj, keď sa v jedle nájde vlas, keď už hocičo iné do jedla padlo aj kedysi, keď sme von varievali, dobre, ale vlas, to je veľmi zlé“.⁷¹ V súčasnosti už nie sú tieto príkazy a zákazy také striktné, záleží to však vždy na konkrétnom prípade a rodine. Dôraz sa tiež kladol a aj v súčasnosti kladie na dodržiavanie čistoty nielen v obydli ako takom, ale najmä v priestoroch, kde sa pripravuje jedlo a na čistotu používaných nádob na varenie a uskladňovanie jedla: „... to viete, to je tak, kedysi sme kočovali, varilo sa von, v prírode a musela sa už aj tam tá čistota dodržiavať, žena musela mať ten hrniec, čáro, čistý, aby sa nikomu nehmusilo potom to jedlo jesť“.⁷²

⁶⁵ Informátorka S. L., 37 rokov, Rimavská Sobota – Dúžavská cesta, druhá polovica 20. storočia – súčasnosť.

⁶⁶ Informátorka S. L., 37 rokov, Rimavská Sobota – Dúžavská cesta, 80. roky 20. storočia.

⁶⁷ Informátorka J. L., 63 rokov, Nitra, druhá polovica 20. storočia – súčasnosť.

⁶⁸ Informátorka S. L., 37 rokov, Rimavská Sobota – Dúžavská cesta, súčasnosť.

⁶⁹ Informátor M. L., 65 rokov, Nitra, druhá polovica 20. storočia.

⁷⁰ Informátorka S. L., 37 rokov, Rimavská Sobota – Dúžavská cesta, 80. roky 20. storočia – súčasnosť.

⁷¹ Informátor M. L., 65 rokov, Nitra, druhá polovica 20. storočia.

⁷² Informátor M. L., 65 rokov, Nitra, druhá polovica 20. storočia.

Záver

Múčne jedlá nepatria len k najstarším, ale aj najrozšírenejším v prostredí Rómov na Slovensku. Platí to aj pre obdobie druhej polovice 20. storočia. V súvislosti s múčnymi jedlami takmer všetci respondenti najčastejšie uvádzali prípravu placiek, trhancov, párancov, halušiek, rezancov, tzv. *pišota* – plnených taštičiek, menej často palacínok. Len v niektorých rodinách sa piekol chlieb, väčšinou sa kupoval, ako aj rôzne druhy pečiva. K ďalším jedlám, pri príprave ktorých je múka nevyhnutná, patrili a patria rôzne druhy koláčov či zákuskov. V rámci všetkých sledovaných skupín Rómov v druhej polovici 20. storočia k bežne pripravovaným patrili koláče z kysnutého cesta a závinu či štrúdle. Všetci respondenti tiež uvádzali využitie múky pri zahusťovaní rôznych jedál, najmä polievok, niektorých zeleninových či mäsových jedál. Múka tiež bola dôležitou ingredienciou pri príprave plnených bravčových čriev – *goja*, najmä jedného druhu, tzv. múčnych *goja*. Zatiaľ som sa v rámci výskumu nestretla s prípravou napríklad langošov alebo iných druhov placiek či cestovín.

Takmer totožné boli v rámci rôznych skupín Rómov názvy jednotlivých múčnych jedál. V prípade placiek sa v prostredí skupín tzv. starousadlých Rómov používal názov *marikľa/marikli*. Olašskí Rómovia síce tento termín poznali, ale placky nazývali *bokoja*, *bokoľa* (*bokoji/bokoli/bokholi* – mn. č.). Trhance sa označovali najčastejšie ako *čipetky* či *pharadi*. *Čipetky* rozšírené aj v nerómskom prostredí sa pripravovali iným spôsobom. Párance sa označovali najčastejšie ako *pharado chumer* a halušky ako *rojako chumer* alebo *haluški*. Plnené taštičky sa nazývali *pišota*. V prostredí skupín tzv. dlhodobu usadlých Rómov sa koláče, aj kysnuté, nazývali najčastejšie *kolač(h)os* alebo *bokheli* a jeden z najčastejšie pripravovaných – závin, sa nazýval *čingga*. V prostredí olašských Rómov sa volal *rékeška* – *štrúdl'a* a kysnuté koláče *lepíňa*.⁷³ *Gombóci* sa volali slivkové gule zo zemiakového cesta.

Mierne odlišnosti boli badateľné v príprave niektorých múčnych jedál alebo ich dochucovaní. *Marikľa* boli nazývané na tenko vytvarované placky z múky, vody a soli, pripravované v najarchaickejšej podobe. V prostredí olašských Rómov bolo zaužívané pridávanie masti či škvariek do cesta a dôležitá bola hrúbka placky. V neskoršom období začali Rómovia do týchto placiek pridávať aj sódu bikarbónu alebo ešte častejšie prášok do pečiva. Olašskí Rómovia ju najčastejšie jedli ako prílohu k iným jedlám alebo samostatne. Iné skupiny Rómov ju často rôznymi spôsobmi dochucovali – masťou, opraženou cibuľou, kyslou smotanou atď., dokonca sa konzumovala na sladko, čo sa v prostredí olašských Rómov takmer nevyskytovalo. V príprave a spôsoboch konzumácie trhancov neboli veľké rozdiely. Zatiaľ len v jednom prípade som sa u olašských Rómov stretla s prípravou párancov, keď sa cesto pri ich páraní obtočilo okolo ruky. V prípade *pišota*, plnených taštičiek, som sa zatiaľ v prostredí olašských Rómov stretla s prípravou len na sladko, v rámci iných skupín sa plnili aj zemiakovou, bryndzovou plnkou, jedli sa s kapustou či opraženou slaninou. V príprave a konzumácii iných múčnych jedál či využití múky pri príprave iných jedál neboli markantnejšie rozdiely.

V prostredí skupín olašských Rómov sa aj v druhej polovici 20. storočia spájali s prípravou múčnych jedál (ale v niektorých prípadoch všeobecne s prípravou

⁷³ V maďarčine je *lepény* koláč z kysnutého cesta, pozn. autorky.

jedál) isté normy a zákazy. Mladé dievča sa malo naučiť pripravovať múčne jedlá ešte kým bolo pannou. Išlo najmä o zručnosti pri príprave kysnutého cesta a páran-cov. Inak hrozilo, že sa to už neskôr nenaučí. Žena nesmela pripravovať cestoviny v čase menštruácie ani šesťnedelia. V týchto obdobiach bolo celkovo nežiaduce, aby vstupovala do priestorov kuchyne a zaoberala sa varením. Od ženy sa tiež vyžadovalo, aby nosila pri príprave múčnych jedál na hlave šatku. V súčasnosti sa tieto zvyky postupne menia a oslabuje sa ich význam a symbolika, do značnej miery to však závisí od zvyklostí tej-ktorej skupiny, komunity či rodiny. V prostredí iných skupín Rómov tieto zvyklosti pri príprave múčnych jedál absentovali – respondenti výskyt týchto javov neuvádzali. Tieto skutočnosti by mohli byť predmetom ďalšieho výskumu v oblasti kulinárnej kultúry Rómov.

PRAMENE A LITERATÚRA

- DANEKOVÁ, Adriana. Návrh projektu vedeckovýskumnej úlohy SNM v Martine „Procesy zmien v spôsobe stravovania vybraných skupín Rómov na Slovensku v druhej polovici 20. storočia“, podaný 18. 10. 2018. Interný dokument.
- DANEKOVÁ, Adriana. Tradičné jedlá rómskych komunít na Slovensku. In: STOLIČNÁ, Rastislava. *Chute a vône Slovenska: zborník štúdií o kulinárnych tradíciách*. Bratislava: Slovenské národné múzeum, 2007, s. 69-81. ISBN 978-80-8060-211-6.
- DANEKOVÁ, Adriana. Procesy zmien v spôsobe stravovania vybraných skupín Rómov na Slovensku v II. polovici 20. storočia. In: *Tradičná strava a stravovanie: zborník z XXII. konferencie Etnológ a múzeum: 18. – 20. september 2018*. Editorka R. STOLIČNÁ. Banská Bystrica: Zväz múzeí na Slovensku, 2018, s. 66-79. ISBN 978-80-971748-6-6.
- HORVÁTHOVÁ, Emília. *Cigáni na Slovensku*. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1964.
- KWIECÍŃSKA, Magdalena a Monika SZEWCZYK. *Prosto z garnka*. Krakov: Fundacja Sztuki Jaw Dikh, 2017. ISBN 978-83-943998-4-9.
- STOLIČNÁ, Rastislava. *Jedlá a nápoje našich predkov*. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1991. ISBN 80-224-0255-9.
- STOLIČNÁ, Rastislava. *Chute a vône Slovenska: zborník štúdií o kulinárnych tradíciách*. Martin: Slovenské národné múzeum, 2007. ISBN 978-80-8060-211-6.
- STOLIČNÁ, Rastislava. *Tradičná kulinárna kultúra etnických menšín na Slovensku*. [online]. 2022 [cit. 2022-02-12]. Dostupné na: < <http://www.akademickyrepozitar.sk/sk/repozitar/tradicna-kulinarna-kultura-etnickych-mensin-na-slovensku.pdf> >.

FLOUR-BASED FOODS IN THE ROMA ENVIRONMENT FROM THE PERSPECTIVE OF NAMES OF DISHES AND METHODS OF PREPARATION WITH PARTICULAR FOCUS ON THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY

Adriana Daneková

S u m m a r y

Food and eating habits are some of the strongest identification codes in human societies. The culinary culture of the Roma is one of the areas in which we focus as part of the specialist activities of the Museum of the Culture of the Roma in Slovakia. We began to focus attention on this subject more intensely from 2017, and from 2019 it became part of the research task entitled “Processes of change in the eating habits of the selected groups of Roma in Slovakia in the second half of the 20th century”. Research has been carried out so far in Spišské Podhradie (Levoča district), Čičava (Vranov nad Topľou district), Krížová Ves (Kežmarok district), Spišská Nová Ves, Zvolen, Krupina, Banská Bystrica and Slovenská Ľupča (Banská Bystrica district), Spišský Štvrtok (Levoča district), Detva, Poltár, Rimavská Sobota - Dúžavská cesta. In Rimavská Sobota and its surroundings, in Prievidza and in Nitra, research was also carried out among groups of Olasz Roma.

Flour-based dishes are not only among the oldest, but also among the most widespread dishes in the Roma environment in Slovakia. This also applies to the period of the second half of the 20th century. A separate article deals with these dishes and their preparation.

In relation to flour-based foods, almost all respondents most often indicated the preparation of *placky* griddle cakes, *trhance*, *párance* and *halušky* gnocchi, *rezance* noodles, *pišota* – stuffed rolls, and less frequently pancakes. Only in certain families was bread baked; mostly it was bought, as well as other types of rolls. Among other dishes requiring flour in their preparation, there were and still are different types of cakes. Among all the studied groups of Roma in the second half of the 20th century, commonly prepared cakes were yeast risen cakes and strudels. All respondents also indicated the use of flour for thickening different dishes, mainly soups and some vegetable and meat-based dishes. Flour was also an important ingredient for preparing stuffed pig intestines – *goja* – mainly one particular type known as flour *goja*.

The names for each flour-based dish were almost identical within different groups of Roma. In the case of *placky* griddle cakes, the name of *marikľa/marikľi* was used in the environment of “long-settled” Roma. The Olasz Roma knew this term, but called these griddle cakes *bokoja*, *bokol’a* (*bokoji/bokol’i/bokhol’i* – plural). *Trhance* were most often referred to as *čipetky* or *pharadi*. The *čipetky* known in the non-Roma environment were prepared in a different way. *Párance* were called most often *pharado chumer* and *halušky* were called *rojako chumer* or *haluški*. Stuffed rolls were called *pišota*. In the environment of groups of long-settled Roma, cakes

– included from yeast dough – were most often called *kolač(h)os* or *bokheli* and one of the most frequently prepared one – a sweet roll – was called *čhinga*. In the environment of the Olasz Roma, a strudel was called *rékeška* and yeast cakes *lepíňa*. *Gombóci* was the name for plum dumplings made of potato dough.

Small differences could be seen in the preparation of certain flour-based dishes, or their seasoning or method of consumption, for example in the preparation of simple flour griddle cakes or *párance*.

In the environment of groups of Olasz Roma, certain rules and restrictions were associated with the preparation of flour-based dishes (and in some cases also generally with the preparation of food) even in the second half of the 20th century. For example, a young girl was supposed to learn to prepare flour-based food when she was still a virgin. This concerned mainly the skills used for preparing yeast dough and “*párance*”. A woman could not prepare pasta when she was menstruating or during the post-partum period. During this time, it was generally undesirable for her to enter the kitchen area and cook. Women were also expected to wear a headscarf when preparing flour-based dishes.

SPRÁVY

Z ČINNOSTI SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO MÚZEA V MARTINE V ROKU 2021

*Radovan Sýkora, Slovenské národné múzeum v Martine;
e-mail: radovan.sykora@snm.sk*

Činnosť Slovenského národného múzea v Martine (ďalej SNM v Martine) bola prakticky počas celého roka negatívne ovplyvnená pandemickou situáciou spôsobenou šírením ochorenia COVID-19. Z dôvodu prísnych protipandemických opatrení boli v roku 2021 kultúrne inštitúcie dlhé mesiace zatvorené, čo sa opätovne negatívne prejavilo najmä na ich celkovej ročnej návštevnosti a v neposlednom rade aj na príjmovej časti rozpočtu. Ostatné, celkovo už tretie uzatvorenie múzea pre návštevnícku verejnosť trvalo štyri mesiace (od 19. 12. 2020 do 19. 4. 2021). Po pomerne pokojnom lete sa situácia s uzatvorením po štvrtý raz zopakovala koncom roka (od 25. 11. do 9. 12.) a po otvorení všetkých expozícií na jeden deň (10. 12.) toto obdobie pokračovalo až do 16. 12. 2021.

Aj napriek vzniknutým komplikáciám múzeum kládlo v roku 2021 veľký dôraz na zabezpečenie bezproblémového priebehu stavebných prác rekonštrukcie objektu Múzea Martina Benku. Odkrytím a sprístupnením nedostupných častí objektu a priebežnými požiadavkami Krajského pamiatkového úradu Žilina vznikla potreba navýšiť rozsah stavebných prác a vybraných položiek rozpočtu stavby. Tieto práce zahŕňali dobudovanie novej kanalizácie, výmenu vodovodnej prípojky a pôvodných rozvodov elektroinštalácie. Dodatočné náklady boli potrebné aj na výmenu strešnej krytiny vrátane dobudovania komínov, na vykurovanie, osvetlenie interiéru a výmenu parketových podláh. Z dôvodu zabezpečenia najvyššej ochrany objektu a zbierkových predmetov bol prehodnotený a skvalitnený elektronický hasiaci, zabezpečovací a kamerový systém. V tejto súvislosti bol dňa 25. 11. 2021 ku Zmluve o dielo podpísaný Dodatok č. 1, čím sa celková cena diela upravila na sumu 964 708,73 €. V roku 2021 pokračovala rekonštrukcia objektu Múzea Martina Benku najmä realizáciou nových omietok, novej škridlovej strechy, dokončením nových sociálnych zariadení pre návštevníkov, výmenou okien, vonkajších dverí a čistením a opravením fasády objektu. Celkovo boli v roku 2021 čerpané na tieto účely finančné prostriedky vo výške 578 118,33 €. Časový harmonogram stavebných prác bol nepriaznivo ovplyvnený opatreniami súvisiacimi s pandemickou situáciou, ktoré spôsobovali problémy zvýšením cien, predĺžením termínov dodávky stavebných materiálov a ich nedostupnosťou. Aj napriek týmto negatívnym skutočnostiam, kto-

Obr. 1. Obnova fasády objektu Múzea Martina Benku.
Foto M. Kiripolská, 2021.

Fig. 1. Renovation of the façade of the building of
the Martin Benka Museum. Photograph by M. Kiripolská, 2021.

Obr. 2. Odstraňovanie starej medenej strešnej krytiny na objekte
Múzea Martina Benku. Foto M. Chladnůch, 2021.

Fig. 2. Removing the old copper roofing of the building of
the Martin Benka Museum. Photograph by M. Chladnůch, 2021.

ré už druhý rok ovplyvňujú priebeh rekonštrukcie, môžeme konštatovať, že v prípade, ak nenastanú nejaké ďalšie neočakávané udalosti alebo komplikácie, celková rekonštrukcia objektu bude ukončená v roku 2022 v súlade so stanoveným harmonogramom prác a termínom.

Odborná činnosť múzea sa v uplynulom roku zameriavala najmä na plnenie termínovaných úloh. Prostredníctvom 14 čiastkových revízných komisií pokračovala odborná revízia zbierkového fondu múzea. V sledovanom období prešlo revíziou celkovo 262 621 zbierkových predmetov, predovšetkým v oblasti prírodných vied (entomológia 184 996 zbierkových predmetov, arachnológia 14 853 zbierkových predmetov, botanika 6 156 zbierkových predmetov). Z rozsiahlejších revízií v oblasti spoločenských vied bolo zrevidovaných 22 434 zbierkových predmetov v oblasti archeológie a 3 934 zbierkových predmetov zo zbierky kultúrnej histórie v Múzeu Andreja Kmeťa. V rámci fondu etnografie prebiehala najmä revízia zbierok remesiel I (5 960 zbierkových predmetov), odevu a textilu (12 800 zbierkových predmetov), hračiek (2 033 zbierkových predmetov), Múzea slovenskej dediny (3 101 zbierkových predmetov) a národopisnej fotografie a filmu (3 622 zbierkových predmetov). Predložením záverečných správ boli v uplynulom roku ukončené revízie hračiek, botaniky, arachnológie, trezoru a Múzea slovenskej dediny.

Obr. 3. Šesťramenný bronzový luster firmy Anýž v Praze z 30. rokov 20. storočia nadobudnutý formou kúpy do zbierok Múzea kultúry Čechov na Slovensku. Foto T. Siekliková, 2022.

Fig. 3. Six-branched bronze lamp by the company Anýž in Prague from the 1930s acquired by purchase for the collection of the Museum of the Culture of Czechs in Slovakia. Photograph by T. Siekliková, 2022.

Z dôvodu pridelenia mimoriadne nízkeho finančného príspevku na akvizíciu zbierkových predmetov múzeom v roku 2021 formou kúpy realizovalo len projekt Múzea kultúry Čechov na Slovensku. V rámci mapovania aktivít českej menšiny na Slovensku je to v ostatnom období predovšetkým špecifický český fenomén sokolstva ako najstaršej českej telovýchovnej organizácie, ktorá po vzniku Československej republiky začala úspešne pôsobiť aj na Slovensku. Z týchto predmetov bol zbierkový fond múzea obohatený o plakety, odznaky, fotografie, dopisnice a pohľadnice. K zaujímavým akvizíciám patrí šesťramenný bronzový luster firmy Anýž v Prahe z 30. rokov 20. storočia. Okrem funkcionalistického dizajnu daného obdobia dokumentuje predmet kultúru bývania rodiny českého úradníka v prostredí hlavného mesta Slovenska. Zbierkový predmet bol prijatý do fondu aj s ohľadom na jeho plánované začlenenie do expozície múzea. Činnosť Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností, ako významnej inštitúcie s celoslovenskou pôsobnosťou, dokumentuje niekoľko novonadobudnutých predmetov – tabatierka, menovka na dvere a fotografia – viažucich sa k osobnosti Ing. Emila Philadelphého, ktorý bol riaditeľom ústavu v rokoch 1939 – 1949.

Formou darov získalo Múzeum kultúry Čechov na Slovensku známky s portrétom Tomáša Garrigua Masaryka, vytlačené k 10. výročiu jeho úmrtia, viaceré dopisnice s tematikou T. G. Masaryka pri rôznych spoločenských aktivitách, legitiácie a členské preukazy z 30. – 70. rokov 20. storočia. Zaujímavou akvizíciou sú aj predmety získané od Českého spolku v Martine – pamätne listy a fotografické albumy, dokumentujúce činnosť spolku v rokoch 2014 – 2019.

Zoologická zbierka Múzea Andreja Kmeťa bola doplnená darom o dermoplastické preparáty rysa ostrovida, orla skalného, hlucháňa hôrneho a krakle belasej. Prírodovedné zbierky boli obohatené aj o predmety získané vlastným výskumom A. Bendíka. Do paleozoológie pribudlo 233 kusov osteologických zvyškov medveďa jaskynného v novoobjavenej jaskyni v lokalite Veľkej Fatry.

V oblasti etnografie sú do fondu múzea každoročne predkladané návrhy na nadobudnutie predmetov určených do zbierky textilu – a to odevné súčasti dokumentujúce odevnú kultúru vo vidieckom prostredí prvej polovice 20. storočia alebo odevnú kultúru mestského prostredia. Do zbierky ľudového odevu pribudli darom odevné súčasti z lokalít Výchapy-Opatovce (okres Nitra) a Polomky (okres Brezno). Odev a odevné súčasti z druhej polovice 20. storočia sú zastúpené svadobnými šatami, kravatami zo 70. – 90. rokov 20. storočia a voľnočasovými odevmi z 80. rokov 20. storočia.

V rámci odbornej evidencie zbierkových predmetov zamestnanci zabezpečovali prvostupňovú a druhostupňovú evidenciu zbierkového fondu. Do chronologickej evidencie bolo zapísaných 490 zbierkových predmetov z akvizičnej činnosti múzea a spracovaných 3 099 zbierkových predmetov v rámci rekatalogizácie do elektronického systému ESEZ 4G. Druhostupňovo bolo skatalogizovaných 583 zbierkových predmetov a rekatalogizovaných 12 093 zbierkových predmetov. Počet digitálnych záznamov zbierkových predmetov vo fotoarchíve vzrástol o 1 282 záznamov na celkový počet 15 557 záznamov. Pokračovalo sa aj so skenovaním negatívov vytvorením 991 nových záznamov, čím sa ich celkový počet navýšil na 15 214 záznamov.

V roku 2021 sa múzeu podarilo po dlhšom čase obsadiť miesto konzervátorky odevu a textilu, no celkový počet zamestnancov zabezpečujúcich odbornú ochranu zbierkového fondu múzea ostáva aj naďalej kritický. Vzhľadom na počet a stav zbierkových predmetov¹ je nevyhnutné prijať minimálne ďalších štyroch konzervátorov (jedného konzervátora dreva, jednu konzervátorku odevu a textilu a dvoch konzervátorov kovu). S touto úlohou sa však spája aj zabezpečenie kvalitného technického vybavenia súčasného konzervátorského pracoviska, ktoré by slúžilo svojmu účelu až do vybudovania nových priestorov v plánovanej účelovej budove depozitára pri Etnografickom múzeu. Vlastnými prostriedkami bolo v roku 2021 ošetrovaných 353 kusov zbierkových predmetov. Dodávateľsky múzeum zadalo na konzervovanie 33 kusov zbierkových predmetov zo zbierky Múzea Martina Benku s plánovaným ukončením prác v roku 2022. Do ďalšieho roku prechádza aj reštaurovanie troch plastík a troch súčastí oltárneho krídla z Dražkoviec, ktoré realizuje Vysoká škola výtvarných umení v Bratislave. Múzeum pokračovalo v spolupráci s Digitalizačným centrom pri Múzeu Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici konzervovaním a digitalizovaním výkresovej dokumentácie objektov ľudovej architektúry v počte 150 kusov, z ktorých bolo realizovaných 77 kusov; ostatné boli múzeu vrátené bez zásahu z dôvodu organizačných zmien v Digitalizačnom centre pri Múzeu SNP.

Plneniu vedeckovýskumných úloh v roku 2021 boli venované zasadnutia jednotlivých odborových vedeckých rád Slovenského národného múzea. SNM v Martine je zodpovedné za činnosť Vedeckej rady Slovenského národného múzea pre etnológiu, ostatné vedecké rady sú v pôsobnosti iných špecializovaných pracovísk Slovenského národného múzea.² Jej zasadnutie sa konalo dňa 24. 11. 2021 prezenčnou

¹ K 31. 12. 2022 bol celkový počet zbierkových predmetov múzea 818 217 kusov, z toho 182 309 kusov z oblasti spoločenských vied a 635 908 kusov z oblasti prírodných vied.

² Za činnosť Vedeckej rady Slovenského národného múzea pre historické vedy a Vedeckej rady Slovenského národného múzea pre dejiny výtvarného umenia zodpovedá Slovenské národné múzeum – Historické múzeum. Vedeckovýskumné úlohy z oblasti archeológie posudzuje Vedecká rada Slovenského národného múzea pre archeológiu, ktorá pôsobí pri Slovenskom národnom múzeu – Archeologickom múzeu. Činnosť Vedeckej rady Slovenského

formou v Etnografickom múzeu v Martine. Členovia, ktorí nemohli pricestovať do Martina, sa rokovania zúčastnili formou videokonferencie.

Z vedeckovýskumných úloh nášho pracoviska bola pozornosť venovaná najmä plneniu dlhodobých úloh. Vedeckovýskumná úloha „Historicko-etnografické štúdie expozičných skupín, usadlostí a objektov v Múzeu slovenskej dediny“ pokračovala v tomto roku riešením štyroch čiastkových úloh – výber rómskych obydlí z Turca (L. Segľová), usadlosť z Novote (T. Kadlecová, úloha prerušená do 30. 4. 2025 z dôvodu odchodu riešiteľky na materskú a rodičovskú dovolenku), usadlosť z Jasenovej (A. Kiripolská, úloha predĺžená do 31. 3. 2022) a usadlosť z Veličnej (Z. Pešťanská). Plnenie úlohy „Slovensko a jeho identita“ v roku 2021 skomplikovalo personálne obsadenie múzea a s COVID-19 súvisiaci posun termínovaných úloh. Vedecká rada prijala aktualizovaný časový harmonogram a súhlasila s návrhom, že hlavným riešiteľom úlohy bude R. Sýkora, nakoľko pôvodná hlavná riešiteľka M. Pastieriková ukončila pracovný pomer.

Z krátkodobých vedeckovýskumných úloh vedecká rada akceptovala priebežnú správu k plneniu úlohy „Procesy zmien v spôsobe stravovania vybraných skupín Rómov na Slovensku v druhej polovici 20. storočia“ (A. Daneková). Riešiteľka pracovala na príprave príspevku, ktorý je publikovaný v tomto zborníku a pokračovala v realizovaní terénnych výskumov. Úloha „Odievanie detí v Turci do polovice 20. storočia“ (E. Dudková) pokračovala terénnym výskumom, prieskumom v detských folklórnych kolektívoch pôsobiacich v regióne Turiec a komunikáciou s múzeami.

V rámci vedeckovýskumných úloh z oblasti umeleckej histórie a výtvarného umenia pokračovalo plnenie úlohy „Automatizovaná výroba nápojového úžitkového skla druhej polovice 20. storočia v lednickorovnianskych sklárňach“ (B. Wágnerová) výskumom v Rone, a. s. Ciele vedeckovýskumnej úlohy „Martin Benka – známy maliar, neznámy zberateľ“ (M. Váleková) boli napĺňané spracovaním zbierky albumov, kresieb, grafík a sôch slovenských autorov vo fonde Múzea Martina Benku do samostatnej štúdie, publikovanej v *Zborníku SNM v Martine – Etnografia 62* (2021).

V oblasti archeológie bola spracovaná záverečná správa úlohy „Nedeštruktívny archeologický výskum okresu Martin v Turčianskej kotline“ (M. Both) vrátane zabezpečenia oponentských posudkov. Úloha bola ukončená predložením uvedených materiálov na Vedeckú radu Slovenského národného múzea pre archeológiu. Na zasadnutí tejto vedeckej rady, konanej dňa 9. 9. 2021, bol odsúhlasený návrh novej archeologickej vedeckovýskumnej úlohy „Archeologický výskum okresu Martin a prilahlých oblastí Malej Fatry“ (M. Both). Začiatok plnenia tejto úlohy bol posunutý na jar 2022 z dôvodu nevhodných klimatických podmienok v teréne v poslednom kvartáli roku 2021. Archeológ počas roka spolupracoval s Považským múzeom v Žiline a Kysuckým múzeom v Čadci na archeologickom výskume kaštieľa v Bytči, v rámci ktorého realizovali sedem archeologických sond, ktoré priniesli zaujímavé poznatky k stavebnej histórii kaštieľa.

Vzhľadom na aktuálnu pandemickú situáciu Vedecká rada Slovenského národného múzea pre prírodné vedy zasadala dňa 7. 6. 2021 online formou. Hodnoti-

národného múzea pre prírodné vedy je v pôsobnosti Slovenského národného múzea – Prírodovedného múzea a pri Slovenskom národnom múzeu – Hudobnom múzeu pracuje Vedecká rada pre hudobnú vedu a dejiny hudby.

Obr. 6. Obálka publikácie *Galéria rómskych osobností*.
Foto M. Kiripolská, 2021.

Fig. 6. Cover of the the publication “Gallery of Roma Personalities”.
Photograph by M. Kiripolská, 2021.

la priebežné správy z plnenia vedeckovýskumných úloh „Flóra nelesnej vegetácie Lúčanskej Malej Fatry, Žiaru a ostatných osobitne nechránených území Turca“ (S. Očka) a „Bentická entomofauna prítokov Turca a vplyv mikrohabitatu a krajiny na distribúciu vybraných skupín makrozoobentosu“ (M. Žiak), pričom k nim mala iba drobné pripomienky. Zároveň hodnotila záverečné správy I. etáp vedeckovýskumných úloh „Monitoring abiotických zložiek prírody stredného Slovenska s prihliadnutím na región Turiec“ (A. Bendík) a „Význam rozptýlenej a líniovej zelene pre faunu poľnohospodárskej krajiny Turčianskej kotliny“ (B. Astaloš), ku ktorým nemala zásadné pripomienky. Vedecká rada zároveň schválila návrhy druhých etáp plnenia týchto dvoch vedeckovýskumných úloh. V sledovanom období boli uvedené vedeckovýskumné úlohy riešené najmä terénnymi výskumami a spracovávaním zberov materiálov z týchto výskumov. Riešiteľ vedeckovýskumnej úlohy „Monitoring abiotických zložiek prírody stredného Slovenska s prihliadnutím na oblasť regiónu Turiec“ vypracoval v roku návrh II. etapy tejto úlohy a realizoval 26 terénnych výskumov (Suchá jaskyňa, jaskyňa Lôm, jaskyňa M-1, jaskyňa I. Textorisovej, Gaderská a Dedošová dolina, dolina Selenec, Vrátna, Terchová, Belá-Stráža-Nededza, Gbeľany, Papradno, Skladaná skala, Oščadnica, Horný Vadičov, Klokočov, Horná Štubňa, Šiatorská Bukovinka, Kral'ovany, Ľubochňa, Kľak, Liptovské Revúce, Strážov, Zázrivá, Stráne) so zhodnotením paleontologických nálezov v Suchej jaskyni č. 3, Belianskej doline a vyjadrením k paleontologickým nálezom v jaskyni Horná Túfna pre Slovenskú správu jaskýň. Riešiteľ II. etapy vedeckovýskumnej úlohy „Flóra nelesnej vegetácie Lúčanskej Malej Fatry, Žiaru a ostatných osobitne nechránených území Turca“ realizoval 11 terénnych prieskumov s následným spracovaním zberov a spracovaním časti terénnych záznamov. V rámci vedeckovýskumnej úlohy „Bentická entomofauna prítokov Turca a vplyv mikrohabitatu a krajiny na distribúciu vybraných skupín makrozoobentosu“ sa entomológ venoval konzervovaniu získaných vzoriek a protokolom z analýz.

V rámci edičnej činnosti múzea bol *Zborník SNM v Martine – Etnografia 62* za rok 2021 v úplnosti pripravený (zostavovateľka L. Segľová) do tlače, táto sa však realizovala až začiatkom roka 2022. Zborník prináša v časti Štúdie a materiály zaujímavé príspevky k dejinám SNM, zbierke vyššivaného textilu, kožuspracujúcich remesiel a smaltovaného riadu SNM v Martine a tiež vyššie uvedený príspevok vyčádzajúci z postupného spracovávaní fondu Múzea M. Benku. Začiatkom roka

Obr. 5. Andrej Bendík počas paleontologického výskumu jaskyne Suchá č. 3 vo Veľkej Fatre. Foto M. Brežný, 2021.

Fig. 5. Andrej Bendík during paleontological research in the Suchá cave no. 3 in the Veľká Fatra mountains. Photograph by M. Brežný, 2021.

Obr. 4. Matej Žiak počas jarného odberu makrozoobentosu z toku pod Malým Rakytovom. Foto K. Thomková, 2021.

Fig. 4. Matej Žiak collecting macrozoobenthos in spring from a stream under Malý Rakytov. Photograph by K. Thomková, 2021.

bol vyskladnený 15. ročník *Zborníka SNM v Martine – Kmetianum* za rok 2020 (zostavovatelia A. Bendík, M. Both), ktorého obsahová náplň v časti spoločenské vedy a hlavne v oblasti prírodných vied tvoria predovšetkým príspevky kurátorov jednotlivých zložiek Slovenského národného múzea v Martine a osobitne Múzea Andreja Kmeťa. Druhým edičným titulom múzea v roku 2021 bola publikácia *Galeria rómskych osobností* predstavujúca tvorbu významných osobností rómskeho pôvodu, ktorá je súčasťou vedeckého a kultúrneho bohatstva Slovenska.

Mnohopočetná a dlhodobé uzatvorenia múzea pre návštevnícku verejnosť paralyzovalo najmä prezentačnú činnosť inštitúcie. V roku 2021 boli na pôde SNM v Martine sprístupnené len tri výstavy.

Za najväčší výstavný projekt v roku 2021 považujeme výstavu „Roľník a jeho svet“, ktorú sme v budove Etnografického múzea návštevníckej verejnosti sprístupnili 14. októbra. Pripravil ju autorský kolektív SNM v Martine (D. Ferklová, A. Kiripolská, R. Sýkora, B. Wágnerová) a Ústavu etnológie a sociálnej antropológie Slovenskej akadémie vied (P. Slavkovský). Výstava pozostáva z dvoch na seba nadväzujúcich tematických celkov. V prvom z nich prezentuje historický vývin vedeckého záujmu o prácu roľníka, jeho agrárnu kultúru, ale aj dobové kultúrohistorické okolnosti, ktoré ho ovplyvňovali. Návštevník sa zoznámi s významnými osobnosťami slovenskej vedy a literatúry, ktoré priniesli nielen umelecký obraz tradičnej roľníckej kultúry, ale i veľa cenných etnografických a historických poznatkov. Z tohto základu vznikla súčasná

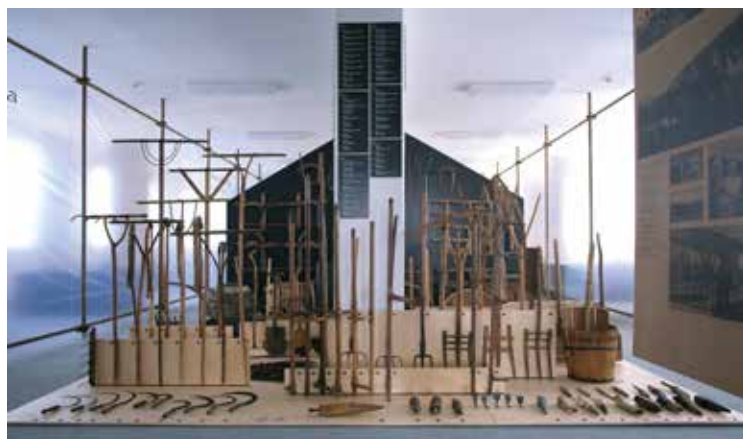

Obr. 8. Modelová situácia zariadenia izby trojdielneho domu stredne majetného roľníka zo začiatku 20. storočia z regiónu Turiec na výstave „Roľník a jeho svet“. Foto A. Nguyen, 2021.

Fig. 8. Model situation of a furnished room in the three-room house of a moderately wealthy farmer in the early 20th century in the Turiec region at the exhibition “The Farmer and His World”. Photograph by A. Nguyen, 2021.

Obr. 7. Inštalácia poľnohospodárskeho inventára na výstave „Roľník a jeho svet“. Foto A. Nguyen, 2021.

Fig. 7. Installation of agricultural tools at the exhibition “The Farmer and His World”. Photograph by A. Nguyen, 2021.

etnografia ako vedná disciplína s jej pendantom v slovenskom múzejníctve. Výstava túto vývinovú líniu slovenskej vedy sleduje a názorne dokumentuje na dobových predmetoch, publikáciách, vyslovených myšlienkach a názoroch súvekých predstaviteľov. Druhá tematická línia predstavuje svet roľníka ako žiteľa krajiny. Tejto časti dominuje modelová situácia inštalácie dobovej roľníckej usadlosti z 20. – 30. rokov 20. storočia, ktorá bola základným sociálnym priestorom života roľníckej rodiny. Obydlie stredne majetnej roľníckej rodiny z Turca v mierke 1:1 predstavuje domácnosť pozostávajúcu z izby, pitvora, komory a čiernej kuchyne. V stodole umiestnenej pri obytnom dome sú prezentované trojrozmerné predmety z agrárnej kultúry rozdelené do typologických kolekcii. Opis poľnohospodárskych prác, ktoré roľníkov zamestnávali od skorej jari do zimy, dopĺňajú fotografie významných fotografov a etnografů – Karola Plicku, Pavla Socháňa, Jána Dérera a i.

V marci bola v Etnografickom múzeu v spolupráci s vyhlasovateľom súťaže Vidieckym parlamentom na Slovensku sprístupnená súťažná výstava súčasných

Obr. 9. Účastníci konferencie „Alice Masaryková a Slovensko. Emancipovaná žena v tieni veľkého otca“ pri buste T. G. Masaryka v záhrade pri budove bývalého Ústavu M. R. Štefánika v Martine. Foto M. Kiripolská, 2021.

Fig. 9. Participants in the conference “Alice Masaryková and Slovakia. An emancipated woman in the shade of a great father” by the bust of T.G. Masaryk in the garden by the building of the former M. R. Štefánik Institute in Martin. Photograph by M. Kiripolská, 2021.

kraslíc s názvom „Vandrovalo vajce“. Celkovo bolo prezentovaných viac ako 200 kraslíc zdobených rôznymi technikami od viac ako 30 autoriek a autorov. Z dôvodu uzatvorenia múzea o víťazoch najkrajšieho maľovaného, drôtovaného, vyškrabávaného, voskovaného, batikovaného či olepovaného veľkonočného vajčka rozhodlo online hlasovanie na facebookovej stránke múzea.

V Múzeu Andreja Kmeťa bola od 4. mája do 5. septembra inštalovaná fotografická výstava Mateja Ferenčíka „Potulky divočinou“. Výstavné priestory oživilo takmer päťdesiat veľkoplošných záberov divočiny a jej obyvateľov prevažne z Veľkej a Malej Fatry, ktoré autor doplnil osobnými popismi predstavujúcimi vyobrazené zvieratá alebo okolnosti vzniku fotografie.

Zo zaujímavých podujatí v roku 2021 spomenieme aspoň medzinárodný seminár „Alice Masaryková a Slovensko. Emancipovaná žena v tieni veľkého otca“, ktorý sa konal 17. júna vo veľkej zasadacej miestnosti SNM v Martine pri príležitosti 55. výročia jej úmrtia. Spoločne s Múzeom kultúry Čechov na Slovensku sa na príprave podieľali Masarykúv ústav a Archiv Akadémie vied České republiky v. v. i. v Prahe, Historický ústav Slovenskej akadémie vied v Bratislave a Veľvyslanectvo Českej republiky na Slovensku. Osobnosťou najstaršej dcéry prvého československého prezidenta T. G. Masaryka a prvej predsedníčky Československého Červeného kríža sa odborníci venovali optikou vybraných tém, ako napríklad sociálna práca, žena v politike, dcéra

Obr. 10. Módna prehliadka modrotlače v podaní členiek folklórneho súboru Lysec na festivale „Črepiny času“. Foto M. Kiripolská, 2021.

Fig. 10. Fashion show of indigo print given by members of the Lysec folk group at the “Shards of Time” festival. Photograph by M. Kiripolská, 2021.

významného muža či emancipácia ženy a jej postavenie v spoločnosti. Osobitná pozornosť bola venovaná regiónu Turiec v živote Alice Masarykovej a jej rodiny.

Jedinečný bol aj festival „Črepiny času“, v rámci ktorého si múzeum v spolupráci s Kultúrnym centrom Museum pri Barmuseu kládlo za úlohu prepojiť tradičné ľudové prvky so súčasnými formami umenia. V duchu hesla „tradície otcov a materí sa dedia na synov a na dcéry“ bol pre návštevníkov v priestoroch pred Etnografickým múzeom pripravený dňa 21. augusta bohatý program. V tvorivej dielni sa mohli priučiť drotárskemu remeslu s majstrom Ladislavom Fapšom, tanečný workshop spájaj súčasné tanečné prvky s tými ľudovými a v muzeálnej záhrade prebiehali komentované prehliadky. Martinský street art umelec Janko predviedol graffiti exhibíciu, ktorá spájala moderné pouličné umenie s tradičnými ľudovými prvkami. Členovia folklórneho súboru Lysec predviedli módnú prehliadku modrotlače, prezentovanú nielen na tradičnom ľudovom odevu, ale aj súčasných odevných návrhoch. Vyvrcholením programu bol koncert ľudovej hudby Javorové husle.

Celková návštevnosť jednotlivých zložiek múzea bola v roku 2021 výrazne obmedzená protipandemickými opatreniami, v rámci ktorých, ako už bolo uvedené, boli expozičné zložky múzea pre verejnosť uzavreté. Múzeum tak prišlo o svojich najpočetnejších návštevníkov – žiakov a študentov základných a stredných škôl, ako aj o návštevníkov podujatí v Múzeu slovenskej dediny, ktoré boli – okrem štyroch v letnom období (Ľanová nedeľa, Dožinky, Turčianske slávnosti folklóru, Človek a príroda) – zrušené. Celkovo múzeum navštívilo 30 005 osôb, čo tvorí pokles oproti roku 2020 o 2 142 osôb a oproti roku 2019, ktorý nebol ovplyvnený pandemiou, až o 34 427 osôb. Najvýraznejšie sa pokles prejavil na návštevnosti podujatí v Múzeu slovenskej dediny. Zatiaľ čo v roku 2019 prešlo bránami múzea počas týchto podujatí 19 327 osôb a nasledujúci rok 7 770 osôb, tak v roku 2021 podujatia navštívilo len 3 509 návštevníkov. Z celkovej návštevnosti v roku 2021 tvorili návštevníci voľných nedeľ 9,1 % v počte 2 733 osôb.

Aj napriek uvedenému výraznému poklesu návštevnosti, ktoré múzeum nemohlo ovplyvniť, celkovo hodnotíme činnosť múzea pozitívne. Dôležité je, že pandemická

situácia nespôsobila výrazný posun nosných termínovaných úloh, za aké v súčasnosti považujeme najmä revíziu zbierkového fondu múzea a rekonštrukciu Múzea Martina Benku. Uvedomujeme si však, že v ďalších rokoch, po uvoľnení protipandemických opatrení, bude pred nami stáť veľká výzva spojená s opätovným prilákaním návštevníkov späť do našich múzeí. To bude možné prevažne prostredníctvom výstav, podujatí, edukačných programov a ďalších zaujímavých aktivít, možno aj spojením síl s ostatnými kultúrnymi inštitúciami v meste a regióne.

Máj 2022

FROM THE ACTIVITY OF THE SLOVAK NATIONAL MUSEUM IN MARTIN IN 2021

*Radovan Sýkora, Slovak National Museum in Martin;
e-mail: radovan.sykora@snm.sk*

The activities of the Slovak National Museum in Martin (hereafter “SNM in Martin”) were negatively impacted for practically the whole year by the pandemic caused by the spread of COVID-19. Due to the strict anti-pandemic measures, cultural institutions remained closed for long months in 2021, which once more had a negative effect mainly on their annual visitor rates, and also on the income part of their budget. The third closure of the museum to the public lasted for four months (from December 19th 2020 to April 19th 2021). After a relatively calm summer, the closure was repeated for a fourth time at the end of the year (from 25.11 to 9.12) and following the opening of all exhibitions for a single day (10.12), this period continued until December 16th 2021.

Even despite the complications that arose, the museum placed a great emphasis in 2021 on ensuring the problem-free course of building works on the reconstruction of the Martin Benka Museum. By revealing and opening the inaccessible parts of the building and following the ongoing requirements of the Žilina Regional Heritage Office, there arose the need to increase the extent of building work and certain items in the budget. These works included the completion of a new sewage system, the replacement of the water mains and the original electrical installation. Additional costs were also needed to replace the roofing, including the extra construction of chimneys, for the heating, for lighting the interior and for the replacement of the parquet flooring. In order to ensure the highest possible protection for the building and its collection, the electronic fire extinction, alarm and camera system was re-evaluated and improved. In this regard, Annexe no. 1 to the Works Contract was signed on 25. 11. 2021, thus adjusting the total amount of the work to 964 708,73 €. In 2021, the reconstruction of the Martin Benka Museum continued mainly by the realisation of new plaster, a new tile roof, the completion of toilet facilities for visitors, the replacement of the windows, exterior doors and the cleaning and repair of the building’s façade. In total, financial means amounting to 578 118,33 € were used for these purposes in 2021. The timetable for the building work was unfavourably affected by the measures related to the pandemic, causing problems in terms of price increases, delays in the supply of construction materials and their unavailability. Despite these negative facts, which have been impacting the reconstruction for the second year already, we can state that unless further unexpected events or complications occur, the overall reconstruction of the building will be completed in 2022 in accordance with the set timetable of works.

Over the past year, the museum's specialist activities have mainly focused on fulfilling planned tasks. By means of 14 partial inspection committees, the specialised inspection of the museum's collection continued. In the given period, a total of 262,621 collection items were inspected, mainly from the field of natural sciences (entomology 184,996 items, arachnology 14,853 items, botany 6,156 items). From the wider inspections in social sciences, a total of 22,434 collection items were inspected in the field of archaeology and 3,934 items from the collection of cultural history in the Andrej Kmeť Museum. In the ethnology collection, mainly the collections of crafts I (5,960 items), clothing and textiles (12,800 items), toys (2,033 items), the Museum of the Slovak Village (3,101 items), and ethnographic photography and film (3,622 items) were inspected. Following the submission of conclusive reports, in the last year, the inspection of toys, botany, arachnology, the safe and the Museum of the Slovak Village were completed.

In 2021, as a result of the allocation of an exceptionally low financial grant for the acquisition of collection items, in terms of purchases, the museum carried out only the project of the Museum of the Culture of Czechs in Slovakia. As part of its mapping out of activities of the Czech minority in Slovakia, recently it has mainly dealt with the specific Czech phenomenon of "Sokol", as the oldest Czech physical education organisation, which began to work successfully in Slovakia following the establishment of the Czechoslovak republic. The museum's collection was expanded by plaquettes, badges, photographs, correspondence cards and postcards. One of the interesting acquisitions was a six-branched bronze lamp made by the Anýž company in Prague from the 1930s. In addition to the functionalist design of the period, the object documents the living culture of the family of a Czech bureaucrat in the capital city of Slovakia. The collection item was added to the collection also due to its planned inclusion in the museum's exhibition. The activity of the State Institute for the Promotion of Self-Employment, as an important institution active nationwide, is documented by several newly-acquired items: a tobacco pouch, a nameplate and a photograph, associated with the figure of Ing. Emil Philadelphus, who was the director of the institute from 1939 to 1949.

The Museum of the Culture of Czechs in Slovakia received a donation of stamps with the portrait of Tomáš Garrigue Masaryk, printed on the 10th anniversary of his death, several correspondence cards with a T. G. Masaryk theme for various social activities, permits and membership cards from the 1930s to 1970s. An interesting acquisition is that of items obtained from the Czech Association in Martin: commemorative documents and photograph albums documenting the association's activity from 2014 to 2019.

The zoology collection of the Andrej Kmeť Museum received a donation of dermoplastic specimens of a lynx, golden eagle, western capercaillie and European roller. The natural science collections were expanded with items obtained through A. Bendík's own research. The paleozoology collection received 233 pieces of osteological remains of a cave bear from a newly-discovered cave in the Veľká Fatra mountains.

In the field of ethnography, the museum annually has proposals submitted for acquiring items for the textile collection, namely items of clothing documenting the clothing culture in the rural environment of the first half of the 20th century,

or the clothing culture of the urban environment. Donations were added to the collection of folk clothing consisting of items of clothing from Výčapy-Opatovce (Nitra district) and Polomka (Brezno district). Clothing and clothing items from the second half of the 20th century are represented by wedding dresses and ties from the 1970s to 1990s, and leisure clothing from the 1980s.

As part of our specialised records of collection items, the staff ensure first level and second level records of the collections. The chronological records saw the addition of 490 collection items from the museum's acquisition activity and 3,099 items were recatalogued into the electronic system ESEZ 4F. At the second level, 583 collection items were catalogued, and 12,093 were recatalogued. The number of digital records of collection items in the photographic archives grew by 1,282 to make a total number of 15,557 records. Negatives continued to be scanned, creating a total of 991 new records, thus increasing their total number to 15,214 records.

In 2021, the museum finally succeeded in recruiting a conservator for clothing and textile, but the total number of staff ensuring the specialist protection of the museum's collection still remains critical. Considering the number and state of the collection items¹, it is essential to recruit at least four more conservators (1 conservator for wood, 1 conservators for clothing and textile and 2 conservators for metal). However, this task is also associated with the need to ensure the high-quality technical equipment of the current conservation workshop, which could serve its purpose until the construction of the new premises in the planned purpose-built depository building alongside the Ethnographic Museum. Using its own means, 353 collections were treated in 2021. A supply museum ordered the conservation of 33 collection items from the Martin Benka Museum's collection with the planned completion of the work in 2022. The restoration of three sculptures and three parts of an altarpiece from Dražkovce is also continuing into the next year and being carried out by the Academy of Fine Arts and Design in Bratislava. The museum continued its cooperation with the Digitisation Centre of the Museum of the Slovak National Uprising in Banská Bystrica by preserving and digitising planning documentations of buildings of folk architecture, numbering 150 items, of which 77 were digitised and the remainder returned to the museum without processing due to organisational changes in the Digitisation Centre of the Museum of the Slovak National Uprising.

Meetings of the individual academic councils of the Slovak National Museum were devoted to fulfilling the research tasks of 2021. The SNM in Martin is responsible for the activity of the Academic Council of the Slovak National Museum for Ethnology; the other academic councils belong to other specialised branches of the Slovak National Museum.² Its meeting took place in person on 24. 11. 2021 in the

¹ As of 31. 12. 2022, the total number of the museum's collection items was 818,217, of which 182,309 were from the field of social sciences and 635,908 from the field of natural sciences.

² The Slovak National Museum – Museum of History is responsible for the activity of the Academic Council of the Slovak National Museum for Historical Sciences, the Academic Council of the Slovak National Museum for the History of Art. Research tasks from the area of archaeology are evaluated by the Academic Council of the Slovak National Museum for Archaeology at the Slovak National Museum – Museum of Archaeology, and the activity of the Academic Council of the Slovak National Museum for natural sciences belongs to the administration of the Slovak National Museum – Natural History Museum and the Academic Council for Music and the History of Music is active in the Slovak National Museum – Museum of Music.

Ethnographic Museum in Martin. Members who were not able to travel to Martin participated in the meeting via video link.

Concerning our branch's research tasks, attention was mainly paid to fulfilling our long-term tasks. The research task "Historical and ethnographic studies of exhibition groups, farmsteads and buildings in the Museum of the Slovak Village" continued this year with four partial tasks: the selection of Roma settlements from the Turiec region (L. Segřová), the farmstead from Novot' (T. Kadlecová, task paused until 30. 4. 2025 due to the researcher's maternity leave), the farmstead from Jasenová (A. Kiripolská, task prolonged until 31. 3. 2022) and the farmstead from Veličná (Z. Peřanská). The fulfilment of the task "Slovakia and its identity" was complicated in 2021 by the composition of the museum's staff and with the postponement of tasks with deadlines due to COVID-19. The academic council agreed on an updated timetable and agreed with the proposal that the main task researcher would be R. Sýkora, since the original main researcher M. Pastieriková was no longer an employee.

From the short-term research tasks, the Academic Council accepted the ongoing report on the fulfilment of the task "Processes of change in the eating habits of selected groups of Roma in Slovakia in the second half of the 20th century" (A. Daneková). The researcher worked on preparing an article which will be published in this Anthology and continued in her field research. The task "Children's clothing in the Turiec region until the mid-20th century" (E. Dudková) continued with field research, surveying children's folk groups active in the Turiec region and communicating with museums.

As part of the research tasks in the field of art history and fine art, the task "Automated production of beverage and practical glassware in the second half of the 20th century in the Lednické Rovne glassworks" (B. Wágnerová) continued with research in Rona, a.s. The objectives of the research task "Martin Benka – well-known painter, unknown collector" (M. Váleková) were fulfilled by processing the collection of albums, drawings, prints and sculptures by Slovak artists in the collection of the Martin Benka Museum in an independent study published in the Anthology of the SNM in Martin – Ethnography 62 (2021).

In the area of archaeology, the final report for the task "Non-destructive archaeological research in the Martin district in the Turiec basin" (M. Both) was processed, including peer reviews. The task was completed by submitting the materials to the Academic Council of the Slovak National Museum for archaeology. At the meeting of this academic council, on 9. 9. 2021, the proposal of a new archaeological research task "Archaeological research in the Martin district and adjacent areas of the Malá Fatra" (M. Both). The beginning of this task was moved to spring 2022 due to the unsuitable climatic conditions in the last quarter of 2021. The archaeologist cooperated during the year with the Považie Museum in Žilina and the Kysuce Museum in Čadca on archaeological excavations of the manor-house in Bytča, during which they carried out seven archaeological probes, which brought some interesting information on the construction history of the manor-house.

As a result of the current pandemic situation, the Academic Council of the Slovak National Museum for natural sciences met online on 7. 6. 2021. It assessed the ongoing

reports from the fulfilment of the research tasks “Flora of the non-forest vegetation of the Lúčanská Malá Fatra, Žiar and other non-protected territories of the Turiec region” (S. Očka) and “Benthic entomofauna of the tributaries of the Turiec river and the influence of the microhabitat and the landscape on the distribution of selected groups of macrozoobenthos” (M. Žiak), and only gave some minor suggestions. At the same time, it evaluated the final reports of the 1st stage of the research tasks “Monitoring abiotic elements of nature in central Slovakia, with particular attention to the Turiec region” (A. Bendík) and “Significance of dispersed and linear greenery for fauna in the agricultural landscape of the Turiec basin” (B. Astaloš), to which it had no major suggestions. The academic council at the same time approved proposals for the second stages of these two research tasks. During the studied period, these research tasks were carried out mainly through field research and processing material collected from this research. The researcher of the research task “Monitoring abiotic elements of nature in central Slovakia, with particular attention to the Turiec region” prepared during the year the 2nd stage of this task and carried out 26 field research activities (Suchá cave, Lôm cave, M-1 cave, I. Textorisová cave, Gaderská and Dedošová valley, Seleneč valley, Vrátna, Terchová, Belá-Stráža-Nededza, Gbeľany, Papradno, Skladaná skala, Oščadnica, Horný Vadičov, Klokočov, Horná Štubňa, Šiatorská Bukovinka, Kraľovany, Lubochna, Kľak, Liptovské Revúce, Strážov, Zázrivá, Stráne) with an evaluation of the palaeontological finds in Suchá cave no. 3, Belianska valley and an statement on the palaeontological finds in the Horná Túfna cave for the Slovak Cave Administration. The researcher of the 2nd stage of the research task “Flora of the non-forest vegetation of the Lúčanská Malá Fatra, Žiar and other non-protected territories of the Turiec region” carried out 11 field surveys and subsequently processing the collections and parts of the field reports. As part of the research task “Benthic entomofauna of the tributaries of the Turiec river and the influence of the microhabitat and the landscape on the distribution of selected groups of macrozoobenthos”, the entomologist worked on preserving the samples obtains and on the analysis protocols.

As part of the museum’s publishing activities, the Anthology of the SNM in Martin a Ethnography 62 for 2021 was prepared in its entirety (editor L. Segľová) for printing, but this was only done in early 2022. In its “Studies and Materials” section, the anthology brings interesting articles on the history of the SNM, the collection of embroidered textile, leather-processing crafts and enamel cooking utensils in the SNM in Martin, as well as the above-mentioned article based on the gradual processing of the Martin Benka Museum’s collection. At the beginning of the year, the 15th volume of the Anthology of the SNM in Martin - Kmetanium for 2020 left the warehouse (editors A. Bendík, M. Both), with its contents in social sciences, and particular in natural sciences mainly consisted of articles by the curators of individual branches of the Slovak National Museum in Martin, in particular the Andrej Kmeť Museum. The second publication by the museum in 2021 was the book “Gallery of Roma Personalities” presenting the work of important figures of Roma origin, which is part of Slovakia’s scientific and cultural riches.

The numerous and long closures of the museum for the visitors paralysed the institution’s presentation activities in particular. In 2021, only three exhibitions were opened in the premises of the SNM in Martin.

We consider the exhibition “The Farmer and His World” as the largest exhibition of 2021, which we opened to visitors on October 14th in the building of the Ethnographic Museum. It was prepared by the staff team of the SNM in Martin (D. Ferklová, A. Kiripolská, R. Sýkora, B. Wágnerová) and the Institute of Ethnology and Social Anthropology of the Slovak Academy of Sciences (P. Slavkovský). The exhibition consists of two connecting thematic units. The first presents the historical development of academic interest in the work of the farmer, his agrarian culture as well as the contemporary cultural and historical contexts which influenced him. Visitors can discover important figures in Slovak science and literature which gave not only an artistic picture of the traditional farming culture, but also much valuable ethnographic and historical information. On these foundations, contemporary ethnography was built as a scientific discipline with its pendant in Slovak museology. The exhibition follows this line of development of Slovak science and documents it visually using period objects, publications, the expressed ideas and opinions of its representatives of the time. The second thematic line presents the world of the farmer as the breadwinner of his country. This part is dominated by the model installation of a period farmer’s settlement from the 1920s – 1930s which was the basic social living space of a farming family. The dwelling of a moderately wealthy farming family from the Turiec region at a scale of 1:1 shows a household consisting of a room, an entrance, a storage room and a smoke kitchen. In the barn next to the residential part, three-dimensional objects from the sphere of agrarian culture are presented and sorted into typological collections. The description of the agricultural work which occupied farmers from the early spring to the winter is completed by photographs by important photographers and ethnographers: Karol Plicka, Pavol Sochán, Ján Dérer and others.

In March, a competitive exhibition of contemporary decorated eggs entitled “An egg went a-wandering” was opened in the Ethnographic Museum in cooperation with the promoter of the competition, the Rural Parliament in Slovakia. A total of over 200 decorated eggs ornamented using different techniques by over 30 artists were presented. Due to the museum’s closure, the winners of the best painted, wire-covered, scratched, waxed, batik or glued Easter egg were decided by online voting on the museum’s Facebook page.

In the Andrej Kmeť Museum, a photograph exhibition by Matej Ferenčík called “Wandering through the wilderness” was installed from May 4th to September 5th. The exhibition premises came alive with large-scale pictures of the wilderness and its inhabitants, mainly from the Veľká and Malá Fatra mountains, to which the photographer had added his personal descriptions to present the animals shown or the circumstances behind the photograph being taken.

From among the interesting events of 2021, we can mention at least the international seminar “Alice Masaryk and Slovakia. An emancipated woman in the shadow of a great father”, held on June 17th in the large meeting room of the SNM in Martin on the occasion of the 55th anniversary of her death. Along with the Museum of the Culture of Czechs in Slovakia, it was also prepared by the Masaryk Institute and the Archives of the Academy of Sciences of the Czech Republic v.v.i. in Prague, the Institute of History of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava

and the Embassy of the Czech Republic in Slovakia. Experts looked at the oldest daughter of the first president of Czechoslovakia, T. G. Masaryk, the first president of the Czechoslovak Red Cross through the lens of chosen topics such as social work, women in politics, being the daughter of an important man or the emancipation of women and their status in society. Particular attention was paid to the Turiec region in the life of Alice Masaryková and her family.

The “Shards of Time” festival was also unique, in which the museum in cooperation with the Museum Cultural Centre at Barmuseum decided to bring together traditional folk elements with contemporary forms of art. In the spirit of “the traditions of fathers and mothers are passed down to sons and daughters”, a rich programme was prepared for visitors in the area in front of the Ethnographic Museum on August 21st. In the creative workshop, people could learn the wire craft with master Ladislav Fapšo; a dance workshop brought together contemporary dance elements with folk ones, and commented tours of the museum gardens were also on offer. Martin’s street artist Janko gave a graffiti demonstration combining modern street art with traditional folk elements. Members of the Lysec folk group gave a fashion show of indigo print, presented not only on traditional folk clothing but also on contemporary designs. The climax of the programme was a concert by the Javorové husle folk music group.

The total visitor rate in individual branches of the museum in 2021 was greatly restricted by the pandemic measures which, as explained earlier, closed the exhibitions to the public. The museum thus lost its most numerous visitors: pupils and students of primary and secondary schools, as well as visitors to the events in the Museum of the Slovak Village which were cancelled, with the exception of four summer events (Flax Sunday, Harvest, Turiec Folk Festivities, Man and Nature). In total, the museum was visited by 30,005 people, which is 2,142 lower than 2020, and compared to 2019, which was not affected by the pandemic, a drop of 34,427 people. The greatest fall was in visits to events in the Museum of the Slovak Village. Whereas in 2019 the gates of the museum saw 19,327 people pass through, and 7,770 in the following year, in 2021 only 3,509 people attended the events. Out of the total number of visitors in 2021, visitors on free Sundays made up 9.1%, namely 2,733 people.

Despite this large fall in visitor numbers which the museum could not influence, overall we evaluate the museum’s activity positively. It is important that the pandemic situation did not cause any great shift in the main tasks with deadlines, such as we consider today to be the inspection of the museum’s collection and the reconstruction of the Martin Benka Museum.

However, we realise that over the next few years, once the pandemic measures have been loosened, we will be faced by a great challenge to attract visitors back into our museums. This will be made possible via exhibitions, events, educational programmes and other interesting activities, perhaps even by joining forces with other cultural institutions in the town and region.

May 2022

SPRÁVA O ČINNOSTI MÚZEA KULTÚRY RÓMOV NA SLOVENSKU ZA ROKY 2016 – 2021

*Adriana Daneková, Slovenské národné múzeum v Martine;
e-mail: adriana.danekova@snm.sk*

Okolnosti vzniku pracoviska boli opísané a správa o činnosti za roky 2002 až 2015 publikovaná v *Zborníku Slovenského národného múzea v Martine: Etnografia 56, roč. CIX*.¹ Zameriame sa preto na vybrané odborné múzejné činnosti realizované od roku 2016 do konca roku 2021.

Obr. 1. Časť stálej
expozície MkrnS venovaná
významným rómskym
osobnostiam.
Foto A. Daneková, 2020.

Fig. 1. Part of the permanent
exhibition of the Museum of
the Culture of the Roma in
Slovakia (MkrnS) devoted to
important Roma personalities.
Photograph by A. Daneková,
2020.

Nadobúdanie zbierkových predmetov

V zbierkovom fonde Slovenského národného múzea – Múzeí v Martine (ďalej SNM v Martine), ktorého súčasťou je aj Múzeum kultúry Rómov na Slovensku (MkrnS), sa v rámci odboru etnografia nachádza 158 kusov zbierkových predmetov, dokumentujúcich predovšetkým tradičné spôsoby získavania obživy, ako aj kulinárnu kultúru a tradičné spôsoby odievania dlhodobo usadlých skupín Rómov na Slovensku. Tieto zbierkové predmety boli nadobudnuté pred rokom 1989. V rokoch 2002 až 2021 pribudlo do dokumentačného fondu SNM v Martine viac ako 1 000 kusov dokumentačných fotografií. V zbierkovom fonde MkrnS, budova-

¹ DANEKOVÁ, Adriana. K činnosti Múzea kultúry Rómov na Slovensku. In: *Zborník Slovenského národného múzea v Martine: Etnografia 56*. Editorka H. ZELINOVÁ. Roč. CIX, Martin: Slovenské národné múzeum, 2015, s. 99-116. ISBN 978-80-8060-372-4. ISSN 0139-5475.

nom od roku 2003, sa v súčasnosti nachádza 1 353 kusov zbierkových predmetov. V rokoch 2016 až 2021 pribudlo 181 kusov zbierkových predmetov.

V roku 2016 pribudlo do zbierkového fondu 58 kusov zbierkových predmetov, a to 25 kusov predmetov dokumentujúcich umelecko-remeselnú výrobu rómskych žiakov Súkromnej strednej odbornej školy, Biela voda, Kežmarok (ďalej SSOŠ Biela voda, Kežmarok), 19 kusov dokumentujúcich výrobu rómskych košíkárov z obce Nálepkovo a 14 kusov predmetov dokumentujúcich umelecko-remeselnú drevovýrobu rómskych výrobcov združených v rámci chránenej dielne RomaArt Čičava. Rómski košíkári z obce Nálepkovo dodnes udržiavajú tradície košíkárskej výroby s rôznorodým zastúpením sortimentu, čo sme reflektovali aj vo výbere predmetov navrhnutých na získanie do zbierok. Ide o ojedinelý prípad zachovania košíkárskej výroby v prostredí Rómov a podomového predaja výrobkov. SSOŠ Biela voda v Kežmarku vznikla v roku 2009 a zameriava sa na výchovu a vzdelávanie v remeslách a službách formou alternatívnych prvkov vo výučbe. Škola vzdeláva najmä žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia a marginalizovaných rómskych komunit. Jednotlivé elokované pracoviská sa nachádzajú práve v oblastiach s vysokým zastúpením obyvateľov rómskeho pôvodu. Odbory sú dopytovo orientované podľa požiadaviek pracovného trhu a lokality, dôraz sa však kladie aj na zachovávanie tradičnej remeselnej a domácej výroby, v minulosti rozšírenej v prostredí Rómov na Slovensku. Škola každoročne usporadúva rôzne prezentačné aktivity, výstavy a získala viacero ocenení za kvalitu výroby. V roku 2016 boli nadobudnuté predmety dokumentujúce najmä drevovýrobu a kováčsku výrobu. Dielňa RomaArt Čičava patrila pod gesciu Gréckokatolíckeho formačného centra pre Rómov v Čičave, ktoré vzniklo v roku 2012. Jedným z cieľov centra bola aj podpora Rómov zaujímajúcich sa o tradičné remeslá a výrobné postupy. V tomto prípade boli nadobudnuté umelecko-úžitkové a umelecké predmety z dreva, typické pre výrobu tejto dielne.

V roku 2017 bolo nadobudnutých 52 kusov zbierkových predmetov. Išlo o 26 kusov kováčskych výrobkov z kováčskej dielne Pavla Ráca z Bolešova, 18 predmetov – zvoncov a komponentov zo zvonkárskej dielne Jaroslava Bastyúra a osem predmetov – výrobkov rómskych výrobcov z Čičavy. Tradície kováčskeho remesla a kováčskej výroby, v minulosti tak rozšírenej medzi Rómami, udržiava na Slovensku už len niekoľko kováčskych dielní a kováčov. V minulosti boli do zbierkového fondu MkRnS nadobudnuté kováčske výrobky z kováčskych dielní z Dunajskej Lužnej a v roku 2017 z kováčskej dielne Pavla Ráca z Bolešova. Ide o dielňu, vo výrobe ktorej dominuje výroba plotov, brán, mreží, zábradlí, menších interiérových doplnkov, vývesných štítov, vitráží, umeleckých predmetov a šperkov zo železa. V prípade Jaroslava Bastyúra ide o posledného rómskeho výrobcu zvoncov u nás, vyrábajúceho však už len príležitostne a najmä na objednávku. Práve pre unikátnosť výrobcu boli podrobne zdokumentované jeho výrobné postupy. V dvoch ďalších prípadoch išlo o nadobudnutie predmetov dokumentujúcich textilnú výrobu rómskych krajčírov z Čičavy, v jednom prípade o obraz s náboženskou tematikou z produkcie čičavských drevovýrobcov a štyri kusy predmetov dokumentujúcich šperkársku výrobu dielne RomaArt.

V roku 2018 bolo do zbierkového fondu MkRnS nadobudnutých 29 predmetov prezentujúcich textilnú výrobu, ale najmä tradičné formy výšivkárstva, ucho-

Obr. 2. Ukážka šperkov, vyrábaných v dielni Pavla Ráca z Bolešova, zo zbierok MkRnS, R 1270. Foto A. Daneková, 2019.

Fig. 2. Sample of jewellery made in the workshop of Pavol Rác from Bolešov, from the collections of the MkRnS, R 1270. Photograph by A. Daneková, 2019.

Obr. 3. Umelecká plastika s názvom Pegas (detail), ktorej autorom je Igor Radič z Klenovca, zo zbierok MkRnS, R 1262. Foto A. Daneková, 2020.

Fig. 3. Artistic sculpture entitled Pegasus (detail), made by Igor Radič of Klenovec, from the collections of the MkRnS, R 1262. Photograph by A. Daneková, 2020.

Obr. 4. Ukážka výroby vitráží v dielni Pavla Ráca z Bolešova, zo zbierok MkRnS, R 1170. Foto A. Daneková, 2019.

Fig. 4. Sample of the production of stained glass in the workshop of Pavol Rác from Bolešov, from the collections of the MkRnS, R 1170. Photograph by A. Daneková, 2019.

vávané rómskymi výšivkárkami z Rankoviec, pôsobiacimi v rámci občianskeho združenia Pre lepší život. Návrhárstvo a krajčírsku výrobu dokumentuje aj 19 kusov ďalších nadobudnutých predmetov – odevných súčiastok z produkcie žiačok SSOŠ Biela voda, Kežmarok a šperkársku výrobu – 19 kusov šperkov, tiež z ich produkcie. Do zbierkového fondu bola tiež nadobudnutá jedna kováčka kovádlina, tzv. rohatina, používaná rómskym kováčom z Pobedima.

V roku 2019 bolo nadobudnutých 30 kusov zbierkových predmetov. V troch prípadoch išlo o diela rómskeho neprofesionálneho výtvarníka Dušana Oláha a v 27 prípadoch o úžitkové a umelecké predmety z kováčskych dielni Igora Radiča z Klenovca a Pavla Ráca z Bolešova. Dušan Oláh patrí k najvýznamnejším a najdlhšie kontinuálne pôsobiacim rómskym neprofesionálnym výtvarníkom na Slovensku. Diela predstavujúce prierez jeho tvorbu majú svoje zastúpenie aj v zbierkovom fonde MkRnS a tri novozískané diela prezentovali jeho aktuálnu tvorbu. Igor Radič patrí k staršej generá-

cii stále aktívne pôsobiacich rómskych kováčov na Slovensku. Venuje sa priemyselnému, ako aj umeleckému kováčstvu a v roku 2019 boli nadobudnuté najmä umelecké predmety (plastiky) z jeho produkcie.

Realizáciu odborných činností, vrátane akvizičnej činnosti, v rokoch 2020 a 2021 negatívne ovplyvnili dopady a obmedzenia súvisiace s ochorením COVID-19. V roku 2020 bolo nadobudnutých päť zbierkových predmetov – dielo rómskeho výtvarníka Jozefa Feča a štyri odevné súčiastky dokumentujúce súčasný spôsob ženského odievania olašských Rómov. V roku 2021 pribudlo do zbierkového fondu päť metiel dokumentujúcich výrobu metiel rómskymi výrobcami zo Šariša a dva interiérové doplnky – stoličky, získané v rámci dokumentácie spôsobov bývania Rómov v Turci v druhej polovici 20. storočia. Okrem zbierkotvornej a fotodokumentáčnej činnosti bolo v rokoch 2016 až 2021 získaných 109 kusov romistickej literatúry, ktoré sú súčasťou knižničného fondu SNM v Martine. Realizované boli tiež činnosti súvisiace s odbornou správou zbierkových predmetov a ochranou zbierkového fondu.

Vedeckovýskumná činnosť

V roku 2018 Lucia Segľová po návrate z materskej dovolenky pokračovala v plnení vedeckovýskumnej úlohy (VVÚ) „Historicko-etnografické štúdie expozičných skupín, usadlostí a objektov v Múzeu slovenskej dediny, čiastková úloha Výber rómskych obydľí z Turca“.² Uvedená VVÚ je historicko-etnografickým výskumom, ktorý hľadá odpovede na dve základné otázky: 1) Aké typy rómskych obydľí v Múzeu slovenskej dediny by sa mali postaviť? 2) Aké príbehy osobností či sociálnych skupín vo vybraných obydliach prezentovať tak, aby reprezentovali rómskych obyvateľov Turca v prvej polovici 20. storočia? V pôvodnom zámere sa VVÚ orientovala na výskum v rámci celoslovenského kontextu, t. j. pokúšal sa definovať rómske osídlenia a obydľia v rámci celého Slovenska. Vzhľadom na nedostatočné personálne pokrytie tejto VVÚ (realizuje ju iba jedna riešiteľka, ktorá pracuje v SNM iba na tretinový úväzok) sa celoslovenský rámec po niekoľkých rokoch ukázal ako neúnosný. Zámer VVÚ sa preto logicky zúžil len na etnografický a historický výskum Turca.

V rámci VVU sa prvé dva roky výskum orientoval na mapovanie a spracovávanie všetkých rómskych osídlení, ktoré evidoval Atlas rómskych komunít 2013. Všetky rómske komunity na Slovensku boli mapovo zamerané a odfotografované na základe webových stránok maps.google.com, mapy.cz a historickej mapy.tuzvo.sk. Bol získaný prístup jednak k dátam Atlasu rómskych komunít a jednak aj k fotografickému materiálu Atlasu, ktorý dokumentuje väčšinu rómskych osídlení na Slovensku. Po dvoch rokoch malo byť na základe vytvorených fotografií máp realizované určenie sídelnej typológie rómskych osídlení. Na určenie typológie autorka študovala literatúru k ľudovej architektúre, k typológii sídel a nepočetnú literatúru k rómskemu bývaniu a architektúre, nepodarilo sa jej však spracovať vytvorené mapy do plánovanej typológie. Ako dôležité otázky pritom identifikovala otázku vlastníctva pôdy Rómami, umiestnenie rómskych osídlení vo vzťahu k príslušným obciam, stabilitu rómskych osídlení a pomer chatrčí a domov v osídleniach.

² Časť správy o VVÚ Výber rómskych obydľí z Turca vypracovala Lucia Segľová.

Obr. 5. Rómske osídlenie v obci Malý Čepčín z roku 1937. Foto – autor neznámy. Fotografiu na oskenovanie múzeu láskavo poskytla starostka obce Malý Čepčín Ing. Miroslava Sumková v roku 2021.

Fig. 5. Roma settlement in the village of Malý Čepčín in 1937. Photograph by an unknown artist. The photograph was kindly provided to the museum for scanning by the mayor of the village of Malý Čepčín Ing. Miroslava Sumková in 2021.

Na konci roku 2019 začala riešiteľka opäť pracovať na historickom výskume rómskych osídlení v Turci. Do tabuliek boli spracované niektoré údaje o rómskych komunitách v Turci podľa sčítania z roku 1930 ako podklad rozsiahlej odbornej štúdie o demografických charakteristikách Rómov v Turci. Časť spracovaných demografických charakteristík autorka prezentoval na medzinárodnej konferencii o rodine „Rómovia – rodina – príbuzenstvo. Interdisciplinárny pohľad“ 5. – 6. 12. 2019 v Prešove. Malú časť príspevku o rómskych priezviskách v Turci riešiteľka publikovala v Zborníku z konferencie pod názvom *Sčítanie z roku 1930 ako zdroj informácií o rómskej rodine*.³

V roku 2020 začala autorka archívny výskum rómskej populácie a bývania v regióne Šariš v regionálnych archívoch v Prešove. Na odporúčenie Vedeckej rady Slovenského národného múzea pre etnológiu, ako aj vedúcej riešiteľky PhDr. Anny Kiripolskej, sa v ďalšom období riešiteľka sústredila výlučne na región Turca.

V regióne Turca následne realizovala archívny výskum v štátnom archíve v Žiline so sídlom v Bytči, kde skúmala archívne fondy četníckych staníc v Turci a štátnom archíve v Žiline so sídlom v Bytči, pracovisku Archív Martin, kde skúmala najmä materiály Zväzu Cigánov-Rómov a Komisie pre riešenie otázok občanov cigánskeho pôvodu. V roku 2021 pokračovala terénnym výskumom v obciach Malý Čepčín a Bodorová. O rómskych obyvateľoch týchto dvoch obcí

³ SEGLOVÁ, Lucia. Sčítanie z roku 1930 ako zdroj informácií o rómskej rodine. In: *Rómovia – rodina – príbuzenstvo: Interdisciplinárny pohľad: Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Časť II. Editori I. BERNASOVSKÝ a A. MUŠINKA. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2020, s. 87-96. ISBN 978-80-555-2590-7.

sa riešiteľke podarilo nazhromaždiť najväčší počet archívnych materiálov. Časť materiálov bola publikovaná v staršej štúdií⁴ a časť nazhromaždeného archívneho materiálu sa stala súčasťou Archívu SNM, pobočka v SNM – Múzeách v Martine ako súčasť Zbierky dokumentov k dejinám Rómov.

V roku 2022 pokračoval terénny výskum v lokalite Necpaly, ktoré boli pôvodne najpočetnejším turčianskym rómskym osídlením a dodnes tam stojí jeden z pôvodne rómskych domov na mieste bývalého osídlenia. Druhou lokalitou, na ktorú bol zameraný terénny výskum, bola lokalita Sučany. V obci Sučany sa zachovala kolekcia fotografií rómskeho osídlenia zo 60. rokov 20. storočia. Riešiteľke sa v rámci terénneho výskumu podarilo uskutočniť rozhovory s najstaršími pamätníkmi, ktorí ako deti žili v pôvodnej lokalite pri Váhu a na toto osídlenie a jeho obyvateľov sa pamätali. V tomto roku boli do tlače pripravené a odovzdané dve štúdie. Prvá z nich sumarizuje výskum o Rómoch v Turci od začiatku plnenia VVÚ.⁵ Druhá štúdia nazvaná *Rómovia v Turci – demografická charakteristika podľa sčítania obyvateľstva z roku 1930* bola, ako už bolo uvedené vyššie, po prvýkrát prezentovaná na konferencii o rodine v roku 2019, a následne výrazne obohatená a doplnená bola neskôr prezentovaná na medzinárodnej konferencii „Annual Meeting of the Gypsy Lore Society and Conference on Romani Studies“ 8. – 10. 9. 2021 v Prahe, aby sa jej definitívna verzia stala podkladom štúdie v *Zborníku SNM v Martine: Etnografia* z roku 2022. Štúdia podrobne charakterizuje rómskych obyvateľov Turca v roku 1930 na základe obširnej interpretácie dát zo sčítania obyvateľstva. V prípadoch, keď to bolo možné, porovnáva získané dáta so starším uhorským súpisom Rómov z roku 1893 a na strane druhej získané dáta porovnáva aj s dátami, ktoré poskytuje štúdia Ctibora Nečasa o moravských Rómoch v roku 1930. Štúdia má slúžiť ako priamy podklad vypracovania ideového návrhu pre výstavbu rómskych obydlí v Múzeu slovenskej dediny, pretože bližšie určuje jednotlivé sociálne skupiny, ako aj charakteristické spôsoby obživy v rámci rómskej komunity v Turci.

V roku 2019 začala byť plnená vedeckovýskumná úloha „Procesy zmien v spôsobe stravovania vybraných skupín Rómov na Slovensku v druhej polovici 20. storočia“, a to v odbore etnológia. Jej riešiteľkou je Adriana Daneková. Pri plnení tejto úlohy nadväzuje na výsledky výskumov realizovaných od roku 2017. V roku 2017 v spolupráci s etnologičkou Magdalenou Kwiecińskou a romologičkou Monikou Szewczyk realizovala výskum v lokalitách Spišské Podhradie (okr. Levoča) a Čičava (okr. Vranov nad Topľou). Ich výstupom bola publikácia – receptár rómskych jedál s názvom *Prosto z garnka*, vydaná v roku 2017 vo vydavateľstve Fundacja Sztuki Jaw Dikh!⁶ V roku 2018 A. Daneková pokračovala vo výskume kulinárnej kultúry Rómov v lokalitách Krížová Ves (okr. Kežmarok), Spišská Nová Ves, Zvolen, Krupina, Banská Bystrica a Slovenská Lupča (okr. Banská Bystrica). Výsledky boli zhrnuté v príspevku s názvom

⁴ SEGEOVÁ, Lucia. Súbor dokumentov k perzekúciám Rómov v Malom Čepčíne v rokoch 1939-1945. In: *Zborník Slovenského národného múzea v Martine: Etnografia* 56. Editorka H. ZELINOVÁ. Roč. CIX, Martin: Slovenské národné múzeum, 2015, s. 63-86. ISBN 978-80-8060-372-4. ISSN 0139-5475.

⁵ SEGEOVÁ, Lucia. Stav výskumu o Rómoch v Turci v prvej polovici 20. storočia. In: *Aktuálny stav rómskych štúdií na Slovensku II*. Editori R. ČONKA a J. GÁBOROVÁ KROKOVÁ. Prešov: Štátna vedecká knižnica v Prešove dokumentačno-informačné centrum rómskej kultúry, 2022, s. 11-19. ISBN 978-80-89614-82-0.

⁶ KWIECIŃSKA, Magdalena a Monika SZEWCZYK. *Prosto z garnka*. Krakov: Fundacja Sztuki Jaw Dikh, 2017. ISBN 978-83-943998-4-9.

Obr. 6. Realizácia vedeckovýskumnej úlohy s názvom *Procesy zmien v spôsobe stravovania vybraných skupín Rómov na Slovensku v druhej polovici 20. storočia*, lokalita Rimavská Sobota. Foto A. Daneková, 2021.

Fig. 6. Carrying out the research task entitled “Processes of change in the eating habits of selected groups of Roma in Slovakia in the second half of the 20th century”, site Rimavská Sobota. Photograph by A. Daneková, 2021.

vom *Procesy zmien v spôsobe stravovania vybraných skupín Rómov na Slovensku v II. polovici 20. storočia*, ktorý bol publikovaný v zborníku z XXII. konferencie „Etnológ a múzeum – Tradičná strava a stravovanie“, ktorého editorkou bola Rastislava Stoličná.⁷ Od roku 2019 pokračovala vo výskume už v rámci riešenia vedeckovýskumnej úlohy. Predmetom výskumu je sledovať a zaznamenať v čase vybrané aspekty kulinárnej kultúry Rómov, a to spôsoby získavania surovín na prípravu jedál, rozšírenosť jednotlivých jedál a spôsoby ich prípravy vrátane jedál, ktoré sú považované v rómskom prostredí za tradičné, jedlá pripravované pri príležitosti výročných a rodinných sviatkov, lokálne názvoslovie surovín a jedál, stravovacie poriadky a spôsoby jedenia, priestory, kde sa v rodinách jedlo pripravuje, využívanie reštauračných zariadení a rýchlych občerstvení, symbolický význam jedla, etiketa a rituály spojené s prípravou a konzumáciou jedla a ich význam, jedlo ako jeden z prejavov patřivalipen (prejavov zdvorilosti). Riešiteľka sa pritom zameriava najmä na obdobie druhej polovice 20. storočia a zachytáva najmä procesy zmien kulinárnej kultúry Rómov. V roku 2019 realizovala výskum v lokalitách Spišský Štvrtok (okr. Levoča), Detva, Poltár, Rimavská Sobota – Dúžavská cesta. V rokoch 2020 a 2021 bolo plnenie aj tejto úlohy nepriaznivo ovplyvnené šírením pandémie. V roku 2020 pokračoval výskum v lokalite Martin a v roku 2021 v prostredí olašských Rómov v lokalitách Nitra, Rimavská Sobota a Lučenec. Úloha bude ukončená v roku 2022.⁸

Výstavná činnosť

V rokoch 2016 až 2021 realizovalo MkrnS 15 výstav. Vo všetkých prípadoch išlo o vlastné výstavy. V roku 2016 bola vo výstavných priestoroch SNM v Martine prístupná výstava detských výtvarných prác „Míro jilo / Rómske srdce“,

⁷ DANEKOVÁ, Adriana. *Procesy zmien v spôsobe stravovania vybraných skupín Rómov na Slovensku v II. polovici 20. storočia*. In: STOLIČNÁ, Rastislava. *Tradičná strava a stravovanie: zborník z XXII. konferencie Etnológ a múzeum: 18. – 20. september 2018*. Banská Bystrica: Zväz múzeí na Slovensku, 2018, s. 66-79. ISBN 978-80-971748-6-6.

⁸ DANEKOVÁ, Adriana. *Návrh projektu vedeckovýskumnej úlohy SNM v Martine „Procesy zmien v spôsobe stravovania vybraných skupín Rómov na Slovensku v druhej polovici 20. storočia“*, podaný 18. 10. 2018. Interný dokument.

Obr. 7. Časť výstavy „Loli rokľa hin man / Červenú sukňu mám“. Foto A. Daneková, 2018.

Fig. 7. Part of the exhibition “Loli rokľa hin man / I have a red skirt”. Photograph by A. Daneková, 2018.

Obr. 8. Výstava „Rómovia a 2. svetová vojna“. Foto A. Daneková, 2021.

Fig. 8. Exhibition “Roma and the Second World War”. Photograph by A. Daneková, 2021.

prezentujúca výsledky 9 ročníkov rovnomenného projektu, ktorého hlavným garantom bol umelecký historik Bohumír Bachratý. išlo o prázdninové tvorivé dielne pre rómske deti. Prvý ročník sa realizoval v roku 2007 a do roku 2016 sa ho zúčastnilo viac ako 370 detí z celého Slovenska.

Vo výstavných priestoroch SNM v Martine, Múzea slovenskej dediny v Jahodníckych hájoch (ďalej SNM v Martine, MSD) bola sprístupnená výstava diel výtvarníka Jozefa Feča. MkrnS tiež v tomto roku participovalo na výstavnom projekte „4 milióny v múzeu“, v rámci ktorej boli prezentované výsledky akvizičnej činnosti múzei Slovenského národného múzea. Výstava bola sprístupnená v jeho výstavných priestoroch sídelnej budovy. V tomto roku bola tiež reprízovaná výstava „Príbeh detí vetra“, a to v SNM – Múzeu slovenských národných rád v Myjave. V Zichyho paláci v Bratislave sa uskutočnila výstava diel rómskych neprofesionálnych výtvarníkov, nachádzajúcich sa v zbierkach MkrnS. Výstavu „Odtlačky srdca na paletách rómskych výtvarníkov“ iniciovalo občianske združenie Romano kher. V spolupráci s Obecným úradom v Hrušove sme v jeho priestoroch realizovali reprízu výstavy „Galéria rómskych osobností“.

V roku 2017 boli diela rómskych neprofesionálnych umelcov zo zbierok MkrnS prezentované v spolupráci s Ústavom romologických štúdií Fakulty sociálnych vied a zdravotníctva Univerzity Konštantína filozofa (UKF) v Nitre v priestoroch Pedagogickej fakulty UKF v Nitre a vo výstavných priestoroch SNM v Martine, MSD. Pri príležitosti Svetového dňa Rómov bola sprístupnená vo výstavných priestoroch

Obr. 9. Na podujatí „Te prindžaras amen / Spoznajme sa 2016“ predvádzali výrobu výrobkov z dreva žiaci Súkromnej strednej odbornej školy Biela voda, Kežmarok. Foto T. Kadlecová, 2016.

Fig. 9. At the event “Te prindžaras amen / Let’s get to know each other” in 2016, pupils of the Secondary Private Vocational School, Biela voda, Kežmarok, presented the production of wooden items. Photograph by T. Kadlecová, 2016.

Obr. 10. Súčasťou programu podujatia „Te prindžaras amen / Spoznajme sa 2017“ bolo aj vystúpenie a workshop tanca pod vedením Attilu Oláha. Foto T. Kadlecová, 2017.

Fig. 10. The programme event “Te prindžaras amen / Let’s get to know each other 2017” included a dance workshop led by Attila Oláh. Photograph by T. Kadlecová, 2017.

SNM v Martine ďalšia vlastná výstava s názvom „Romane butia / Rómske profesie.“ Tematicky bola zameraná najmä na tradičné, dominantné profesie rozšírené v prostredí Rómov v minulosti, dokumentované aj 3-rozmernými zbierkovými predmetmi v zbierkach MkrnS a SNM v Martine.

V roku 2018 bola pri príležitosti osláv Svetového dňa Rómov sprístupnená výstava zameraná na tradičné spôsoby odievania rôznych subetnických skupín Rómov s názvom „Loli rokľa hin man / Červenú sukňu mám“, prezentujúca kultúru odievania rôznych skupín Rómov nielen zo Slovenska, ale aj z iných európskych krajín. Okrem zbierkových predmetov zo zbierok MkrnS, SNM v Martine boli na výstavu zapožičané aj zbierkové predmety zo zbierkového fondu Muzea romské kultúry v Brne a Gemersko-malohontského múzea v Rimavskej Sobote, ako aj šaty z dielne návrhárky Moniky Vontszemuovej. Súčasťou výstavy bola aj textová a bohatá obrazová časť. Vo výstavných priestoroch SNM v Martine, MSD bola v deň konania podujatia „Te prindžaras amen / Spoznajme sa“ otvorená výstava venovaná tradičnej hudobnej a tanečnej produkcii Rómov v minulosti, ako aj v súčasnosti s názvom „Muzika the khel’iben / Hudba a tanec“.

V roku 2019 sme vo výstavných priestoroch SNM v Martine sprístupnili panelovú putovnú výstavu „Galéria rómskych osobností“. V rámci pôvodného konceptu bol pre-

Obr. 11. Na podujatí „Te prindžaras amen / Spoznajme sa 2017“ predviedli svoje umenie aj členovia ľudovej hudby Paláčovci z Hrochote.
Foto Z. Čerňanská, 2017.

Fig. 11. At the programme event “Te prindžaras amen / Let’s get to know each other 2017”, members of the Paláč folk music ensemble from Hrochot showed off their music.
Photograph by Z. Čerňanská, 2017.

zentovaný život a dielo 21 rómskych osobností, ktoré významným spôsobom prispeli k rozvoju nielen života a kultúry Rómov, ale aj kultúrneho dedičstva a kultúrnych tradícií na Slovensku. Patria k nim významní rómski hudobníci, spisovatelia, literárni teoretici, výtvarníci, účastníci protifašistického odboja či aktivisti. Pôvodný koncept výstavy bol doplnený o medailóny ďalších štyroch rómskych osobností pôsobiacich v oblasti vedy, politiky, vzdelávania a dobrovoľníctva a zlepšovania postavenia Rómov v spoločnosti. Vo výstavných priestoroch SNM v Martine, MSD bola v roku 2019 sprístupnená výstava diel rómskych rezbárov zo zbierkového fondu MkrnS s názvom „Spomienky v nás“.

V rokoch 2020 – 2021 bola vo výstavných priestoroch SNM v Martine sprístupnená historická výstava „Rómovia a 2. svetová vojna“. Približovala prostredníctvom textovej, obrazovej časti a dobových materiálov nielen postavenie Rómov v spoločnosti na Slovensku v čase trvania druhej svetovej vojny a formy ich perzekvovania, ale aj osudy Rómov, ktorí sa aktívne zapojili do odbojovej činnosti.

Ďalšia prezentačno-propagačná činnosť

Podujatie s názvom „Te prindžaras amen / Spoznajme sa“ patrí k pravidelným, každoročne pripravovaným podujatiam, a to už od roku 2002. Koná sa v areáli SNM v Martine, MSD a je zaradené do kalendária podujatí Národopisného roka MSD. Dôraz je kladený na tradičné aspekty kultúry Rómov na Slovensku. Každý ročník je tematicky zameraný a hlavný programový blok pozostáva z hudobných, tanečných a dramatických vystúpení folklórnych súborov, súborov ľudových hudieb, hudobných kapiel, sólistov a profesionálnych aj neprofesionálnych divadelných súborov z celého Slovenska. Súčasťou sprievodného programu pravidelne bývajú predvádzanie tradičných výrobných či remeselných postupov rozšírených v minulosti v prostredí Rómov, ukážky prípravy tradičných jedál, rôzne workshopy, tvorivé dielne pre deti, výstavy či odborné prednášky v expozícii MkrnS. Istým prepojením so živou kultúrou a súčasnosťou bývajú premietania rôznych dokumentárnych filmov, diskusie s ich tvorcami, s rómskymi spisovateľmi, výtvarníkmi, aktivistami, zástupcami občianskych združení či inými hosťami.

V rokoch 2016 – 2021 boli súčasťou hlavného programu vystúpenia Sendreiov-

Obr. 12. Vystúpenie členov ľudovej hudby Pokošovci zo Šumiaca na podujatí „Te prindžaras amen / Spoznajme sa 2019“. Foto Z. Čerňanská, 2019.

Fig. 12. Performance by members of the Pokošovci folk music group from Šumiac at the event “Te prindžaras amen / Let’s get to know each other 2019”. Photograph by Z. Čerňanská, 2019.

cov a Kokavakere lavutara, ľudovej hudby Paľáčovci z Hrochote, Pokošovci zo Šumiaca, evanjelizačnej kapely F6 z Čičavy, sólistiek Barbory Botošovej, Karin Sarkisian, folklórnych súborov Romano jilo / Rómske srdce zo Zvolena, Terňi vodi / Mladá duša z Kežmarku, Romka z Detvy, Somnakune čhavore / Zlaté deti z Martina, žiakov Základnej umeleckej školy Quo vadis zo Zvolena, dramatických krúžkov pre deti Khamoro / Slniečko a Amáro / Naše zo Zvolena, kapely Gypsy Roman z Martina či Gypsy MT Band. Tradičné tance maďarských a olašských Rómov predviedli v roku 2017 lektori pod vedením Attilu Oláha z Dunajskej Stredy, a to nielen v rámci vystúpenia ale aj workshopov tanca. Z prezentovaných výstav spomeňme výstavu rómskeho výtvarníka Jozefa Feča, výstavu venovanú hudobnému a tanečnému umeniu Rómov „Muzika the khel’iben / Hudba a tanec“ či výstavu diel rómskych rezbárov zo zbierkového fondu MkRnS s názvom „Spomienky v nás“. Súčasťou výstavy diel Jozefa Feča boli aj diskusie s autorom a prezentácia jeho tvorby *in situ*. Remeselné zručnosti Rómov predvádzali žiaci SSOŠ Biela voda, Kežmarok či kováči z kováčskej dielne Pavla Ráca z Bolešova. Išlo o ukážky drevovýroby, textilnej výroby vrátane výšivkárstva a čipkárstva a ukážky kováčskej výroby. Pri realizácii ukážok prípravy tradičných rómskych jedál sme spolupracovali s dobrovoľníkmi z Komunitného centra Romano jilo / Rómske srdce zo Zvolena, Komunitného centra Poltár či dobrovoľníkmi z lokality Bambusky v Martine. V rokoch 2020 a 2021 sa podujatie nekonalo.

K ďalším z pravidelne a každoročne pripravovaných podujatí patria podujatia konané pri príležitosti Svetového dňa Rómov, ktorý si pripomíname 8. apríla. Pri tejto príležitosti každý rok MkRnS sprístupňuje hlavnú výstavu z výstavného programu múzea (2016 „Miro jilo / Rómske srdce“, 2017 – „Romane butia / Rómske profesie“, 2018 – „Loli rokľa hin man / Červenú sukňu mám“, 2019 – „Galéria rómskych osobností“, 2020 a 2021 „Rómovia a 2. svetová vojna“) a konajú sa krátke kultúrne programy alebo programy pre deti realizované buď v areáli MSD, hlavnej budove SNM v Martine alebo v prostredí rómskych komunít v Martine. Program zvykneme pripravovať v spolupráci s Komunitným centrom Bambusky v Martine. V rokoch 2020 a 2021 sa podujatie vzhľadom na prijaté protipandemicke opatrenia nerealizovalo.

Obr. 13. Vystúpenie folklórného súboru Romano jilo / Rómske srdce zo Zvolena na podujatí „Te prindžaras amen / Spoznajme sa 2017“. Foto Z. Čerňanská, 2017.

Fig. 13. Performance by the Romano jilo / Rómske srdce folk group from Zvolen at the event “Te prindžaras amen / Let’s get to know each other 2017”. Photograph by Z. Čerňanská, 2017.

V roku 2019 sa konal prvý ročník podujatia „Romane paramisa / Príbehy v nás“ pri príležitosti pripomenutia si Medzinárodného dňa rómskeho jazyka (5. november) a prvý ročník päťdňového denného letného tábora pre deti s názvom „Amare tradicii / Naše tradície“. V rokoch 2020 a 2021 sa tieto podujatia nekonali, radi by sme však v ich realizácii pokračovali v nasledujúcich rokoch.

Činnosť múzea, ako aj rôzne témy propagujúce dejiny a kultúru Rómov na Slovensku, sú pracovníkmi MkrnS pravidelne prezentované prostredníctvom odborných štúdií, odborných a popularizačných článkov, podcastov, výstupov v médiách (rozhlas, televízia) alebo na webových stránkach a FB profiloch SNM v Martine a FB profile Romani Studies in Slovakia. V rámci edičnej činnosti vydalo MkrnS v roku 2021 publikáciu s názvom „Galéria rómskych osobností“. Textová časť pozostáva z medailónov vybraných 19 osobností, pripravených v rámci rovnomennej putovnej panelovej výstavy v roku 2010. Texty sú doplnené hodnotnými portrétovými ilustráciami osobností, ktorých autorkou je mladá rómska ilustrátorka a animátorka Radoslava Lacková.

K odborným činnostiam pracoviska patrí aj metodická činnosť poskytovaná nielen jednotlivcom, ale aj rôznym subjektom. Spomeňme napríklad spoluprácu so študentmi Obchodnej akadémie v Martine pri realizácii ich projektu „Khetáno drom“. Projekt bol zameraný na prezentáciu dejín a kultúry Rómov v Turci. S projektom sa zapojili do súťaže „Veľtrh podnikateľských nápadov“. Jeden z členov tímu získal ocenenie Manpower Leadership Award.

Edukačná činnosť

Ďalším z významných prostriedkov šírenia poznania dejín a kultúrneho dedičstva Rómov na Slovensku a budovania pozitívnych interkultúrnych vzťahov sú edukačné aktivity ako jedna z odborných múzejných činností. Boli realizova-

né aj v rokoch 2016 – 2021 a zamerané najmä na žiakov a študentov základných a stredných škôl. V roku 2020 a 2021 bola ich realizácia obmedzená.

Súčasťou stálej ponuky je šesť edukačných programov („Ko som? / Kto som?“, Romane paramisa / Rómske príbehy“, „Bije buŕi, nane marikŕi / Bez práce nie sú koláče“, Výtvarné tvorivé dielne“, „Rómovia v 1. Československej republike“, „Miri bari dukh / Rómovia a 2. svetová vojna“). Ich stručná anotácia, cieľové skupiny, dĺžka trvania a ďalšie informácie sú zverejnené aj na webstránke SNM.⁹ Okrem tejto stálej ponuky je možné osloviť priamo pracovníkov múzea s požiadavkou na vypracovanie edukačného programu podľa požiadaviek pedagógov. Špeciálne edukačné programy sú tiež pripravované a ponúkané pri príležitosti sprístupňovania výstav.

V roku 2016 bol najväčší záujem o edukačné aktivity zamerané na tému Rómovia a 2. svetová vojna. V jednom prípade bola na základe žiadosti vypracovaná edukačná aktivita s názvom „Národnostné menšiny na Slovensku“, a to pre študentov gymnázia.

V roku 2017 dominovala téma Rómovia v období 1. Československej republiky, v dvoch prípadoch bol realizovaný edukačný program „Miri bari dukh / Rómovia a 2. svetová vojna“, v jednom prípade prednáška na túto tému a v jednom prípade vyžiadaný edukačný program s názvom „Etniká na Slovensku“.

V roku 2018 bol najväčší záujem zo strany základných a stredných škôl o edukačný program pripravený v súvislosti s prezentovaním výstavy „Loli rokŕa hin man / Červenú sukňu mám“ a o program „Bije buŕi, nane marikŕi / Bez práce nie sú koláče“. Ten je zameraný na prezentáciu tradičných povolání, výrobných a remeselných postupov typických v minulosti v prostredí Rómov na Slovensku. Účastníci tohto programu mali tiež možnosť vyskúšať si niektoré jednoduché výrobné postupy v rámci kováčskej výroby, košíkárstva a textilnej výroby. V jednom prípade bol realizovaný edukačný program „Rómovia v 1. Československej republike“.

V roku 2019 boli najnavštevovanejšími sprievodné edukačné programy k výstave „Galéria rómskych osobností“ (najviac „Malé veľké osobnosti“) a vyžiadaný edukačný program „Tradičná kultúra Rómov na Slovensku“. V jednom prípade bol realizovaný program „Miri bari dukh / Rómovia a 2. svetová vojna“ a vyžiadané programy „Literárna tvorba rómskych autorov“ a „Historický etnický obraz Slovenska – rómske etnikum“.

V roku 2020 bolo napriek obmedzeniam možné realizovať tri edukačné programy: „Tradičná kultúra Rómov na Slovensku“ a na vyžiadanie programy „Etniká v regióne Turiec“ a „Dejiny a kultúra Rómov na Slovensku“. V roku 2021 nebolo možné realizovať edukačné aktivity.

Záver

V roku 2022 si pripomenieme 20. výročie vzniku MkrnS. V predkladanej správe o činnosti sa zameriavame na vybrané odborné múzejné činnosti realizované od roku 2016 do konca roku 2021. V rámci akvizičnej činnosti pribudlo 181 kusov zbierkových predmetov. Išlo predovšetkým o predmety dokumentujúce remeselnú, umelecko-remeselnú výrobu, výtvarné umenie a spôsoby bývania Rómov

⁹<https://www.snm.sk/muzea-snm/muzea-v-martine/muzeum-kultury-romov-na-slovensku/spoznavajte#skoly-33>.

v minulosti. Okrem zbierkotvornej a fotodokumentačnej činnosti bolo v rokoch 2016 až 2021 získaných 109 kusov romistickej literatúry, ktoré sú súčasťou knižničného fondu SNM – Múzeí v Martine.

V rokoch 2016 – 2021 boli realizované dve vedeckovýskumné úlohy: „Historicko-etnografické štúdie expozičných skupín, usadlostí a objektov v Múzeu slovenskej dediny, čiastková úloha Výber rómskych obydľí z Turca“ a „Procesy zmien v spôsobe stravovania vybraných skupín Rómov na Slovensku v druhej polovici 20. storočia.“

V predmetnom období bolo realizovaných 15 autorských výstav prezentujúcich vybrané oblasti materiálnej kultúry Rómov, dejín Rómov na Slovensku a neprofesionálne výtvarné umenie.

Aj v rokoch 2016 – 2021 sa konalo podujatie „Te prindžaras amen / Spoznajme sa“. Koná sa v areáli SNM v Martine, MSD a je zaradené do kalendária podujatí Národopisného roka MSD. Dôraz je kladený na tradičné aspekty kultúry Rómov na Slovensku. Jednotlivé ročníky boli tak ako každý rok tematicky zamerané a hlavný programový blok pozostával z hudobných, tanečných a dramatických vystúpení folklórnych súborov, súborov ľudových hudieb, hudobných kapiel, sólistov, profesionálnych aj neprofesionálnych divadelných súborov z celého Slovenska. Súčasťou sprievodného programu bolo aj predvádzanie tradičných výrobných či remeselných postupov rozšírených v minulosti v prostredí Rómov, ukážky prípravy tradičných jedál, rôzne workshopy, tvorivé dielne pre deti, výstavy či odborné prednášky v expozícii MkRnS. V predmetnom období sa tiež každoročne realizovalo podujatie pri príležitosti Svetového dňa Rómov (8. apríl). V roku 2019 sa konal prvý ročník podujatia „Romane paramisa / Príbehy v nás“ pri príležitosti pripomenutia si Medzinárodného dňa rómskeho jazyka (5. november) a prvý ročník päťdňového denného letného tábora pre deti s názvom „Amare tradiciji / Naše tradície“.

Činnosť múzea, ako aj rôzne témy propagujúce dejiny a kultúru Rómov na Slovensku, boli pracovníkmi MkRnS pravidelne prezentované prostredníctvom odborných štúdií, odborných a popularizačných článkov, podcastov, výstupov v médiách (rozhlas, televízia) alebo na webstránkach a FB profiloch SNM v Martine a FB profile Romani Studies in Slovakia. V rámci edičnej činnosti vydalo MkRnS v roku 2021 publikáciu s názvom „Galéria rómskych osobností“.

K dôležitým odborným činnostiam patria edukačné aktivity, ktoré boli realizované aj v rokoch 2016 – 2021 a boli zamerané najmä na žiakov a študentov základných a stredných škôl. Okrem stálej ponuky edukačných programov („Ko som? / Kto som?“, „Romane paramisa / Rómske príbehy“, „Bije but'i, nane marik'li / Bez práce nie sú koláče“, „Výtvarné tvorivé dielne“, „Rómovia v 1. Československej republike“, „Miri bari dukh / Rómovia a 2. svetová vojna“) boli realizované aj edukačné programy špeciálne pripravené podľa požiadaviek pedagógov, ako aj sprievodné programy k realizovaným výstavám.

SPRÁVA O ČINNOSTI KNIŽNICE ZA ROKY 2020 – 2021

*Anna Peťová, Slovenské národné múzeum v Martine;
e-mail: anna.petova@snm.sk*

Roky 2020 – 2021 vstupujú do nášho povedomia i do histórie ako roky pandemickej. Celý svet čelil novej situácii a tou bola globálna, v mnohých prípadoch smrteľná nákaza Covid-19. Poznačené boli i naše pracoviská – knižnice, ktorých primárnou úlohou je síce uchovávanie a budovanie knižného fondu, ale v neposlednom rade je ňou hlavne čitateľský servis. (Načo by nám boli fondy, ak by neslúžili čitateľským potrebám.) Knižnice boli počas jednotlivých pandemických vln úplne zatvorené, neskôr fungovali v obmedzenom režime – analogicky ako múzeá a galérie.

I v čase pre verejnosť zatvorenej knižnice vnútorná činnosť knižnice fungovala na plné obrátky, či už to bola práca z domu (home office) alebo práca priamo v knižnici „za zatvorenými dverami.“ V roku 2021 sme home office využili na nákup kníh z prioritného projektu. V súčinnosti s ekonomickým oddelením, prostredníctvom mailov a telefonátov, sa nám podarilo nakúpiť literatúru do knižnice za 1 510 €, čo sa iným múzejným knižniciam nepodarilo. Taktiež sme pripravili metodické materiály „Tvorba bibliografických odkazov“ v *Zborníku SNM v Martine: Etnografia* v spolupráci s ostatnými kolegami, ako aj „Zásady edično-vydavateľskej činnosti“ (tesne pred pandémiou). Okrem toho sme na základe analýzy scenára výstavy „Roľník a jeho svet“ vytvárali zoznam kníh, ktoré tvorili background spomínanej výstavy. Na výstave bolo použitých niekoľko desiatok kníh z knižničného fondu knižnice SNM v Martine, ktoré sme pripravili a poskytli na inštaláciu. Taktiež sme poskytovali rôzne konzultácie prostredníctvom mailov a telefonátov. Neskôr sa výpožičné služby oživil v zredukovanej miere. Dva dni v týždni sme slúžili ako servisné pracovisko. Najčastejšie sme poskytovali scan-kópie požadovaných informácií a naplno využívali elektronickú poštu. Vrátené knižničné jednotky zostávali nejaký čas nezaložené vo vymedzenom priestore, keďže papier je vírusmi ľahko kontaminovateľný. V rámci obmedzeného kontaktu s čitateľmi sme pracovali v rúškach a v rukaviciach. Tiež sme používali dezinfekčné prostriedky. V čase pre verejnosť zatvorenej knižnice sme pracovali na zaslaní *Zborníka SNM v Martine: Etnografia* našim slovenským i zahraničným partnerom, pripravili sme niekoľko desiatok periodík do väzby (viazanie periodík je spôsob ochrany knižničného fondu) a tiež sme priebežne pracovali na bibliografii do zborníka pre konferenciu „Etnológ a múzeum (1997 – 2020)“, ktorý vyšiel v roku 2022 ako súčasť predmetnej konferencie.

Cas, ktorý sme strávili na home office, sa však musel niekde odraziť. Boli to práve bežné knižničné, prevádzkové práce. Preto sme situáciu s nakopenými, nespracovanými knižničnými jednotkami riešili dobrovoľníckou výpomocou. S pomocou štyroch dobrovoľníkov – študentov sa nám podarilo resty, vzniknuté počas

pandémie, úspešne odstrániť.

Okrem už uvedeného sme počas pandemických dní vytvorili obsah a architektúru webovej stránky online katalógu našej knižnice; vytvorili sme moderovanú facebookovú stránku knižnice SNM v Martine, prostredníctvom ktorej propagujeme nové knihy, ale aj cenné a zaujímavé staršie a staré tlače. Tiež sme zabezpečili inštaláciu knižničného systému Koha v knižnici Múzea Andreja Kmeťa a poskytli sme základné školenie o manipulácii so systémom, ako aj katalogizácii kníh v novom elektronickom prostredí.

Taktiež naša knižná búdka v múzejnej záhrade bola začlenená do celoslovenskej siete, virtuálnej mapy knižných búdok na Slovensku pod názvom „Ďakujem, sused“ pod patronátom občianskeho združenia Metro. Fungovala aj knižná burza, prevažne virtuálne.

V základných faktoch sa knižničný fond, akvizícia a výpožičné služby, podľa štatistických ukazovateľov, ktoré každoročne poskytujeme Ministerstvu kultúry SR, vyvíjali za roky 2020 – 2021 takto: počet knižničných jednotiek k 31. 12. 2021 činil 70 415; ročný prírastok v roku 2021 bol 363 knižničných jednotiek (z toho kúpa 115, dary 213 a výmena 35). Databáza elektronicky vytvorených záznamov nadobudla objem 6 333. Výpožičiek sme mali 665, z toho prezenčných 206, absenčných 426 (výrazný nárast oproti roku 2020, viď nižšie, spôsobila výpožička pre výstavu „Roľník a jeho svet“); MVS: z iných knižníc sme si požičali 32 kníh a celkovo prekročilo prah knižnice 256 návštevníkov.

Na porovnanie a kvôli úplnosti rok 2020 mal tieto ukazovatele: prírastok 397 knižničných jednotiek (z toho kúpa 90, dary 246, výmena 61). Knižničné jednotky spracované elektronicky v tom roku činili 6 044 záznamov. Výpožičky: 616, z toho prezenčné výpožičky 352, absenčné výpožičky 227 (pokles oproti roku 2021), MVS: 36 publikácií; návštevníci knižnice – 299 čitateľov.

Čo nás naučili tieto dva uplynulé roky, alebo skôr – čo nám pripomenuli? Skúsili sme, že ani bežné veci sa nemusia diať samozrejme a že život sa môže v jednej krátkej chvíli celkom zmeniť. A tak sme možno vďačnejší (aspoň načas) za to, čo môžeme mať.

POLSTOROČNÁ EXISTENCIA „SPOMIENKOVEJ SLÁVNOSTI MARTINA BENKU“

*Monika Váleková, Slovenské národné múzeum v Martine;
e-mail: monika.valekova@snm.sk*

Múzeum Martina Benku (MMB), jedna zo zložiek Slovenského národného múzea – Múzeí v Martine (SNM v Martine) patrí k nemnohým miestam, kde sa možno priamo ocitnúť v autenticky zariadenom priestore, v minulosti obývanom významnou kultúrnou osobnosťou, ktorá svojím dielom výrazne ovplyvnila národnú kultúru a vývoj výtvarného umenia Slovenska. Správa múzea rešpektuje želanie Martina Benku, aby jeho niekdajšie priestory zostali v takej podobe, akú mali počas umelcovho života. Múzeum predstavuje komorný priestor, členením interiéru podobný rodinnému domu. Okrem priestrannejšieho vestibulu, ateliéru a galérie tvoria ostatnú časť expozície v minulosti umelcom obývané priestory. Samotný objekt múzea je dispozične vhodný na menšie akcie, preto býva len zriedkavo dejiskom podujatí určených pre širokú verejnosť. Okrem príležitostných – napríklad „Noci literatúry“ či kolokvia venovaného Belovi Pollovi, sa v MMB už polstoročie pravidelne koná Spomienková slávnosť Martina Benku. Tomuto komornému hudobno-slovnému podujatiu pre vybraných hostí patrí vždy jedno populudnie okolo 21. septembra, ktorý bol dátumom umelcových narodenín.

Želanie pripomínať si výročie svojho narodenia osobitnou slávnosťou vyjadril Benka v testamente z 1. 9. 1969: „Žiadal by som si, aby každoročne v deň mojich narodenín v miestnostiach ateliéru za prítomnosti nie veľkého počtu milovníkov klasickej hudby a mojich priateľov uctili koncertom moju pamiatku.“ Benka svoju povestnú dôkladnosť i lásku k vážnej hudbe vyjadril pre organizátorov slávnosti aj pokynmi o tom, kde sú uložené jeho noty a hudobné skladby ako prípadné podklady pre program koncertov. Vyššie citovaným želaním zakotveným vo svojom testamente tak umelec pomyseľne nadviazal na koncerty sláčikového kvarteta, ktoré organizoval na pódiu vo svojom ateliéri a hrával v ňom na husliach.

Martin Benka svojím práním reagoval tiež na stretnutia s priateľmi, ktoré sa zvykli konať pri príležitosti jeho menín i narodenín. Z účtov pedantného umelca, ktoré si starostlivo odkladal, je zrejmé, že občerstvenie príležitostne objednával v blízkom hoteli Slovan. Z priateľských posedení sa zachovalo v knihe návštev, ktorú si umelec viedol, viacero humorno-roztopašných zápisov. Koncom 50. a začiatkom 60. rokov 20. storočia k jeho pravidelným gratulantom patrili: umelcov právnik Pavol Kordoš s manželkou Licou, lekár Miloš Nosál s manželkou Maťou, herečka Naďa Hejná s manželom – učiteľom matematiky Vítom Hejným, lekár Arnošt Lányi a Mária Lányiová, Jiří Gubala. V predvečer narodenín v roku 1961 mu títo priatelia napísali: „Naša celá spoločnosť nálady má veru dosť. To u majstra vždy tak býva, hus a vínko nás rozkýva. Bavíme sa, smeje sa k jeho sviatku, preto píšem tento veršík na pamiatku. To za

Obr. 1. Spomienková slávnosť Martina Benku. Foto A. Kovačková, 1985. Fotoarchív SNM v Martine.

Fig. 1. Commemorative celebration for Martin Benka. Photograph by A. Kovačková, 1985. Photographic archives of the SNM in Martin.

všetkých, čo sme sa tu dnes stretli, lebo všetci by básničku sme poplietli. Drahý majstre! Končí sa už aj básnička, ktorú napísala za všetkých Lányička.“

Prvý spomienkový koncert a stretnutie sa uskutočnili v septembri 1971, teda v tom istom roku, keď umelec zomrel. Inicioval ho Benkov právnik Pavol Kordoš, ktorého Benka poveril dohľadom nad vykonávaním poslednej vôle. Listom oslovil vedenie SNM v Martine so žiadosťou o dovoľenie usporiadať koncert. Na list dostal odpoveď, že majetkovo-právne záležitosti ešte nie sú usporiadané, preto sa musí obrátiť na štátneho notára „so žiadosťou o dovoľenie a zabezpečenie dozoru a bezpečnosti pri uskutočnení koncertu.“¹ Z písomného dokumentu – Správy o doterajšej starostlivosti SNM – EÚ v Martine o dar a pozostalosť Martina Benku² vyplýva, že koncert sa uskutočnil. Možno ho považovať za nultý ročník slávnosti, ktorej program sa postupne vytváral. V spomenutej správe zo 70. rokov 20. storočia sa píše, že v roku 1972 sa uskutočnila „dôstojná spomienková slávnosť na umelca v deň jeho nedožitého 84. narodenín“. Z prvej a druhej pietnej spomienky, ako ich nazval v písomnom dokumente z roku 1973³ Pavol Kordoš, ktorý prispel k organizovaniu obidvoch, sa teda postupne stala Spomienková slávnosť Martina Benku. Organizujú ju Slovenské národné múzeum v Martine – MMB a od roku 1973, keď sa otvorilo pre verejnosť Benkovo múzeum, aj Fond výtvarných umení (FVU) v Bratislave (do roku 1993 Slovenský fond výtvarných umení), ktorý spravuje finančnú hotovosť a autorské práva umelca. FVU zastrešuje činnosť Komisie pre správu pozostalosti Martina Benku, ktorej členovia v súlade s Benkovým odkazom vyberajú z doručených návrhov najvhodnejších nositeľov

¹ Archív Slovenského národného múzea, pobočka v SNM – Múzeách v Martine (ďalej len „Archív SNM, pobočka v Martine“). Osobný fond Martina Benku. List Štefana Mruškoviča Pavlovi Kordošovi, datovaný 31. 8. 1971.

² Archív SNM, pobočka v Martine. Osobný fond Martina Benku. Správa o doterajšej starostlivosti SNM-EÚ v Martine o dar a pozostalosť Martina Benku.

³ Slovenský národný archív v Bratislave. Slovenský fond výtvarných umení, škatuľa 452.

Obr. 2. Milan Rašla – maliar a predseda Komisie pre správu pozostalosti Martina Benku sa prihovára hosťom počas „Spomienkovej slávnosti Martina Benku“. Foto M. Kiripolská, 2015.

Fig. 2. Milan Rašla – a painter and president of the Committee for the Administration of Martin Benka's estate talks to guests during the Commemorative celebration for Martin Benka. Photograph by M. Kiripolská, 2015.

Ceny Martina Benku. Jej odovzdávanie sa v roku 1976 stalo súčasťou spomienkovej slávnosti. Odvtedy cenu nesúcu Benkovo meno získalo viac ako stopäťdesiat osobností – študentov výtvarného umenia a teórie či histórie umenia, začínajúcich i etablovaných výtvarných umelcov, teoretikov i historikov umenia, ktorí svojím dielom a perspektívou tvorivého potenciálu významne obohatili slovenské výtvarné umenie či jeho teóriu a históriu. Ceny Martina Benku odovzdáva spravidla riaditeľ FVU, predseda Rady FVU a predseda Komisie pre správu pozostalosti Martina Benku.

Neodmysliteľnou súčasťou podujatia sa stala popri hudobnej koncertnej časti a odovzdávaní cien aj slovná zložka. Počas jednotlivých ročníkov spomienkových slávností sa publiku prihováralo rozmanité spektrum rečníkov, zväčša bádateľov v oblasti humanitných vied. Za polstoročie existencie spomienkovej slávnosti sa hodnotil a aktualizoval celý rozsah Benkovej maliarskej, kresliarskej, ilustrátorskej, úžitkovo-grafickej i hudobnej tvorby. Zaznievali spomienky na umelca, prednášali sa jeho texty – úvahy, cestopisné príspevky a spomienky, pripomínali sa jeho zberateľské aktivity, životné míľniky i osobnosť. V 70. a 80. rokoch 20. storočia sa na slávnosti prihovárali publiku najmä historici a teoretici umenia, etnológovia, literárni teoretici, hudobní znalci i priatelia a súčasníci Martina Benku. Viacerí z nich ho osobne poznali, či s ním spolupracovali. Jedným z nich bol napríklad kultúrny historik, odborník na staré tlače a knihy, grafiky a exlibrisy Boris Bálent, ktorý v roku 1975 pripravil príspevok „Vzťah Martina Benku k výtvarnému umeniu“. O rok neskôr sa lekár a esperantista Ľudovít Izák venoval Benkovi ako esperantistovi. Počas viacerých slávností archívár SNM v Martine Štefan Baranovič priblížil ľudský profil Martina Benku (1977), jeho povedomie slovanskej vzájomnosti (1978), spracoval tému „Dieťa v živote a diele Martina Benku“ (1979), okrem toho predniesol príspevky zamerané na zhodnotenie písomnej pozostalosti umelca (1984) a jeho mimomaliarskych záujmov (1987). Kultúrny a literárny teoretik pôsobiaci v Martine, Mišo A. Kováč, v roku 1980 spracoval tému „Martin Benka a literatúra“, etnografka Marta Sigmundová v roku 1981 vystúpila s príspevkom, ktorý vychádzal z témy jej diplomovej práce – „Martin Benka a slovenská ľudová kultúra“. Historičky umenia Edita Okálová sa zaoberala zbierkovým fondom MMB a pozostalosťou Martina Benku (1982) a Zita Kostrová zhodnotila ilustrátorskú tvorbu umelca

Obr. 3. Hostia na „Spomienkovej slávnosti Martina Benku“ v roku 2014. Foto M. Kiripolská, 2014.

Fig. 3. Guests at the Commemorative celebration for Martina Benka in 2014. Photograph by M. Kiripolská, 2014.

(1983). Hudobný teoretik Mikuláš Kresák sa venoval hudobnej problematike v živote a diele umelca (1985) a historička umenia Gita Kordošová podielu Martina Benku na slovenskej ilustrácii a knižnej grafike (1986). Pestrejší program býval zostavený počas spomienkových slávností pri príležitosti okrúhleho výročia narodenia. Mimoriadnej pozornosti sa dostalo 100. výročiu umelcovho narodenia v roku 1988, keď sa konal vedecký seminár na tému „Martinské roky pôsobenia Martina Benku“. V uvedenom roku Slovenská národná galéria sprístupnila rozsiahlu výstavu umelcovho diela a bola vydaná publikácia *Martin Benka – sprievodca po živote a diele* (autori: Štefan Baranovič a Ľubica Zaťková). Ďalšie jubileá sa pripomínali výstavami, napríklad v roku 1998 sa konala výstava „Martin Benka – výber z tvorby“ (SNM-Etnografické múzeum v Martine). V roku 2018 sa „Spomienková slávnosť Martina Benku“ konala v priestoroch Bratislavského hradu, kde bola spojená s vernisážou výstavy „Martin Benka“.

V posledných desaťročiach sa návštevníkom podujatia prihovárali bádatelia (Anna Oláhová, Silvia Ilečková, Milan Rašla, Monika Váleková a iní), ktorí príležitosť dôvernejšie poznať umelca osobne zväčša nemali; spoznávali jeho tvorbu, životné osudy i osobnosť sprostredkovane cez jeho diela, archívne dokumenty či spomienky jeho zväčša martinských súčasníkov. S generácie sa premieňajúcou skladbou rečníkov sa postupne premieňa aj skladba publika spomienkovej slávnosti. V ňom sa postupne znižuje počet Benkových blízkych priateľov a príbuzných, rodákov či spolupracovníkov. Ľudí, ktorí s ním boli v priamom kontakte postupne nahrádzajú ďalšie generácie ich príbuzných a v publiku viac pribúdajú sympatizanti a obdivovatelia umelcovej tvorby. Svojho slávneho rodáka si do Martina chodia uctiť aj jeho krajanovia z obce Kostolíše. V posledných rokoch delegáciu vedie pán starosta Hubert Danihel a pravidelným účastníkom

býva pán Eduard Chmela, sprievodca Pamätnou izbou M. Benku v rodnom Kostolišti, ktorý poznal a navštevoval maliara v martinskom ateliéri.

Počas posledných rokov rôzne udalosti ovplyvnili kultúrny a spoločenský život aj „Spomienkovú slávnosť Martina Benku“. Kvôli rekonštrukcii MMB sa v roku 2019 konalo spomienkové stretnutie v priestoroch Etnografického múzea. Jeho súčasťou bolo otvorenie výstavy „Martin Benka v Turci“, ktorá pripomenula 80. výročie usadenia sa umelca v Martine. V roku 2020 poznačenom pandemiou Covid-19 sa „Spomienková slávnosť Martina Benku“ kvôli obmedzeniam počtu účastníkov podujatí vedúcich k zamedzeniu šírenia koronavírusu nekonala. Preto o rok neskôr, opäť v Etnografickom múzeu, odovzdali predsedníčka Rady FVU Zora Petrášová, riaditeľ FVU Vladimír Palečka a predseda Komisie pre správu pozostalosti Martina Benku Milan Rašla Ceny Martina Benku za dva roky 2019 a 2020 .

Vážna hudba rozozvučí okrem umelcovho ateliéru i priestor okolo jeho hrobu na Národnom cintoríne v Martine, kde program slávnosti pokračuje. Jeden z ocenených Cenou Martina Benku položí veniec na hrob umelca ako symbolický prejav vďaky. Účastníci slávnosti si mohli vypočuť kvalitnú hudbu v podaní Štátneho komorného orchestra v Žiline či martinských hudobníkov – Ľuba Šama, Mariána Lepieša, Maroša Kramára, hudobnej skupiny Javorové husle a mnohých iných hudobných zoskupení i interpretov.

Interpretácie umelcovho mnohovrstevného odkazu – ľudského i umeleckého – výtvarného, hudobného, literárneho či zberateľského, majú stále potenciál, aby zaujali, obohatili i viedli k ďalšiemu poznaniu a hlbšiemu porozumeniu života i diela Martina Benku. Spomienková slávnosť je jednou z príležitostí, kde si možno umelcov odkaz pripomenúť. Veríme, že stále publikum zostane „Spomienkovej slávnosti Martina Benku“ aj naďalej verné a novozrekonštruované priestory MMB prilákajú nových návštevníkov a záujemcov o život a dielo umelca.

SPRÁVA Z MEDZINÁRODNEJ VEDECKEJ KONFERENCIE „MUZEUM JAKO NÁSTROJ PREZENTACE VENKOVSKÉHO ŽIVOTA, ZEMĚDĚLSTVÍ A LESNICTVÍ“

*Daša Ferklová, Slovenské národné múzeum v Martine;
e-mail: dasa.ferklova@snm.sk*

V dňoch 4. – 5. 11. 2021 sa v Národnom zemедělskom muzeu (ďalej NZM) v Prahe konala medzinárodná vedecká konferencia na tému „Muzeum jako nástroj prezentace venkovského života, zemědělství a lesnictví“. Jej hlavnými organizátormi boli: Národní zemědělské muzeum, Slovenské národné múzeum, Národní muzeum v přírodě, Národní hřebčín Kladruby nad Labem, Asociace muzeí a galerií ČR, z. s., Česká akademie zemědělských věd a Český výbor ICOM.

Medzinárodná konferencia sa niesla v duchu tém vyjadrujúcich sa k problematike prezentácie vidieka, poľnohospodárstva, lesníctva a potravinárstva prostredníctvom múzejných, vedeckých a vzdelávacích inštitúcií. Jej cieľom bolo predstaviť a konfrontovať špecifické prístupy k problematike prezentácie vidieka a poľnohospodárstva a zároveň ukázať možnosti ich prezentácie pomocou múzejných zbierok, múzejnej dokumentácie a vedeckého spracovania aktuálnych tém problematiky vidieka, poľnohospodárstva, lesníctva a potravinárstva. Bola určená pre pracovníkov múzeí, akademických pracovníkov, pracovníkov vzdelávacích inštitúcií a ďalších. Nadviazala na tradíciu medzinárodnej spolupráce v oblasti poľnohospodárskeho múzejníctva reprezentovanou Medzinárodnou asociáciou poľnohospodárskych múzeí, ktorá je súčasťou ICOM, a pri vzniku ktorej v roku 1966 stálo i Národní zemědělské muzeum v Prahe.

Po slávnostnom otvorení medzinárodnej konferencie a privítaní jej účastníkov generálnym riaditeľom NZM Ing. Zdeňkom Novákom nasledovali jednotlivé odborné bloky prednášok. Prvý deň konferencie v prvom bloku „Aktuální trendy“ vystúpil online Dr. Ollie Douglas, zástupca Medzinárodnej asociácie poľnohospodárskych múzeí. Ďalej nasledovali prezenčné príspevky. PhDr. Marek Krejčí, Ph.D. (M.K., Center for Art Studies) v príspevku poukázal na vývoj a aktuálne možnosti prezentácií poľnohospodárskeho múzejníctva v spolupráci so štátnou pamiatkovou starostlivosťou Českej republiky a to na príklade konkrétnych historických objektov, ktoré prešli rekonštrukciami, čo dopomohlo k ich ďalšiemu kultúrnemu využitiu a samotnému zachovaniu stavieb i ich regionálnych kultúrnych špecifik. Mgr. Radek Bryol (Národní muzeum v přírodě, Metodické centrum pro muzea v přírodě) poukázal na možnosti a limity rekonštrukcie a prezentácie kultúrnej krajiny v európskych múzeách v prírode. Predmetný blok ukončili príspevkom Ing. Šárka Kramolišová a Ing. Jitka Ledvinková (Národní muzeum v přírodě, Valašské muzeum v přírodě

Obr. 1.
Účastníci konferencie
v NZM v Prahe v
dňoch 4. – 5. 11. 2021.
Foto NZM, 2021.

Fig. 1. Participants
in the conference in
NZM in Prague from
4. – 5. 11. 2021.
Photograph by NZM,
2021.

Rožnov pod Radhoštěm/Muzeum v přírodě Zubrnice), predstavili jednotlivé zložky múzea, pričom pozornosť sústredili na prezentáciu tradičného poľnohospodárstva v jednotlivých zložkách, na prácu s návštevníkmi a výsledky jednotlivých edukačných programov realizovaných k témam z poľnohospodárstva.

Druhý blok prednášok „Muzeum jako institucionální nástroj prezentace zemědělských témat“ otvoril svojou prednáškou PhDr. Pavel Douša, Ph.D. (NZM), v teoretickej časti prednášky definoval, čo je poľnohospodárske múzeum, analyzoval otázky týkajúce sa poľnohospodárskych expozícií a výstav a predstavil pracovisko NZM – zámok Kačina, kde sa nachádza Muzeum českého venkova. Ing. Jiří Machek (Národní hřebčín Kladruby nad Labem) predstavil históriu a súčasnosť žrebčína ako živého múzea, venujúceho sa nielen chovu starokladrubského koňa, ale i rôznym aktivitám pre návštevníkov. Mgr. et. Mgr. Martin Kopeček (NZM) podrobne predstavil účastníkom konferencie prípravu popularizačnej výstavy „Lékaři rostlin“ a Ing. Lenka Gotthardová, CSc. (Kladruby nad Labem) predniesla zaujímavý príspevok venujúci sa osobnosti Františka Bílka a jeho ideám založenia hipologického múzea v Slatiňanech. Záver prvého pracovného dňa skončil prehliadkou expozícií a výstav NZM.

Druhý deň medzinárodná konferencia pokračovala blokom „Prezentace zemědělských témat a jejich specifika“. Otvorili ju príspevkom opäť kolegovia z NZM, Mgr. Lucie Kubásková, Bc. Jana Jakubská a Ing. Miroslav Čeněk, ktorí na príklade prípadovej štúdie hovorili o príprave výstavy a kritického katalógu „Česká rybí kuchyně aneb kapr nejen o Vánocích“. Cieľom príspevku bolo taktiež poukázať na bohatú tradíciu českého rybárstva, českej rybej kuchyne a problémy chovu i využitia sladkovodných rýb. Vladimír Valeš (Chmelařské muzeum Žatec) predstavil mesto Žatec a jeho tradíciu pestovania chmeľu, pričom dôraz položil na prezentáciu organizovaného výučbového programu pre školy, zameraného nielen na prehliadku historických pamiatok súvisiacich so skladovaním chmeľu, ale i návštevu chmeľnice spojenej so sledovaním ukážok spracovania chmeľu a možnosťou, aby si účastníci programu sami práce vyskúšali. Kolegovia Mgr. Pavel Mašláň a Mgr. Jan Husák (Muzeum regionu Valašsko) hovorili o možnostiach využitia múzejných zbierok pre dokumen-

táciu a prezentáciu premeny krajiny, zároveň predstavili virtuálnu výstavu krajiny Valaška práve prostredníctvom múzejného trojrozmerného a plošného materiálu. Mgr. Kamila Svobodová, Ph.D. (NZM – Muzeum vinařství, zahradnictví a krajiny Valtice) svoj príspevok zamerala na prezentáciu nových expozícií v NZM – Valtice, nachádzajúceho sa v lednicko-valtickom regióne južnej Moravy. Priblížila ako rekonštrukčné práce na objekte tak i nové expozície poľnohospodárstva, vinárstva a záhradníctva. Mgr. Monika Váleková, Ph.D. (Slovenské národné múzeum v Martine) vo svojom príspevku predstavila tvorbu umelca Martina Benku, pričom dôraz položila na prezentáciu základných poľnohospodárskych prác roľníkov a drevorubačov v jeho dielach v rámci jednotlivých ročných období. Mgr. Ivan Berger (NZM – Muzeum potravín a zemědělských strojů Ostrava) oboznámil účastníkov konferencie s výstavnou politikou nového poľnohospodárskeho múzea – NZM Ostrava. Predstavil pracovisko a hovoril o skúsenostiach z prípravy a prezentácie výstav vo voľnom priestore v okolí múzea.

V popoludňajších hodinách nasledovali dva paralelné bloky prednášok. Jedným z nich bol blok „Muzejní sbírky a jejich sprístupnění veřejnosti“. Otvorila ho PhDr. Daša Ferklová (Slovenské národné múzeum v Martine) s príspevkom ku genéze zbierkových súborov venujúcim sa drevospracujúcim remeslám, konkrétne poukázala na skladbu múzejného materiálu k lesníckym a drevorubačským prácam a ich využitia pre expozičné a výstavné účely na pôde múzea. Mgr. Lubomír Anděl (Český výbor ICOM, Technické muzeum v Brne) sa zameril na využitie robotiky nielen v poľnohospodárstve, ale i na jej zastúpenie v zbierkach Technického múzea v Brne. Mgr. Jakub Halaš a Mgr. Kateřina Čiháková (Muzeum Říčany) predstavili na konkrétnych príkladoch edukačné programy zamerané na formálne a neformálne vzdelávanie návštevníkov múzea, tzv. učenie zážitkom. V druhom, paralelnom bloku pod názvom „Muzejní sbírky a jejich otevírání veřejnosti“ odzneli príspevky Mgr. Jitky Sobotkovej, Ph.D. (NZM) k téme národnej zbierky receptárov a ich využitia v múzejnej prezentácii a pri výskume problematiky kulinárnej kultúry. Pavel Šmidrkal (Muzeum a Obrazárna Špejchar Želec) predstavil uvedené pracovisko a jeho ciele, a Jitka Kateřina Trčková a Jan Vít (Konopa z. s.) odprezentovali pomaly zabudnuté materiály ako sú ľan a konope, ich pestovanie a využitie. V závere bloku vystúpila Ing. et. Bc. Jana Melcrová (NZM) a predstavila „neprenositelný zbierkový predmet“, plavebný kanál Fláje – Claunitz.

Konferencia naplnila svoj hlavný cieľ, ukázala nové možnosti a perspektívy v prezentácii vidieka, poľnohospodárstva, lesníctva a potravinárstva. Odzneli na nej v rámci jednotlivých blokov bohaté diskusie k predneseným témam. K hlavným usporiadateľom patrilo i Slovenské národné múzeum: generálny riaditeľ Mgr. Branislav Panis mal zastúpenie v hlavnom organizačnom výbore a PhDr. Gabriela Podušelová vo vedeckom výbore. Na konferencii sa aktívne s príspevkami za Slovenské národné múzeum v Martine zúčastnili PhDr. Daša Ferklová a Mgr. Monika Váleková, Ph.D. Celý záznam priebehu konferencie s prezentáciami i prednesením príspevkov je k dispozícii na internetovej stránke Národného zemедělského múzea v Prahe.

RECENZIE A INFORMÁCIE

KRIVOŠOVÁ, Janka. *Slovenská ľudová architektúra*. Druhé, prepracované a rozšírené vydanie. Martin: Matica slovenská, 2021, 319 strán. ISBN 978-80-8128-282-9.

„Mládež, ktorá nikdy nežila v chudobe, ktorá nezažila vojnu, nepozná hlad aj biedu asi vypočula to nadšenie mnohých starších... a pocítila šťastie a harmóniu útulných priestorov pod drevenými stropmi, vôňu kresaného dreva a aj fortieľ, ktorý si treba vypracovať, remeslo, v ktorom sa treba vyučiť a pocítila tú túžbu zažiť tú skromnosť – vystačiť si aj s málom a zanechať aj tým budúcim deťom to, čo si starí rodičia vážili a úctu k ich odkazu.“ doc. Ing. Miloš Dudáš, CSc.

Symbolický odkaz tejto myšlienky, ktorú uviedol v závere publikácie doc. Ing. Miloš Dudáš, CSc., akoby sa snažila naplniť autorka publikácie prof. Ing. arch. Janka Krivošová, PhD. Dokonale ju pozná nielen vďaka svojej dlhoročnej praxi, keď roky pôsobila ako vysokoškolská pedagogička, ochranárka i uznávaná výtvarníčka, ale aj z poznatkov získaných priamo v teréne počas svojej ochranárskej činnosti. Svoje znalosti zamerané na ochranu tradičnej ľudovej kultúry v snahe o jej záchranu ako významnej zložky nášho kultúrneho dedičstva odovzdala čitateľskej verejnosti už v prvom vydaní tejto publikácie (vyšla v roku 2013 a je už nedostupná). Potenciálnemu záujemcovi pripravila druhé, doplnené a dopracované vydanie s množstvom nového ilustračného materiálu – fotografií čiernobielych, farebných, ikonografických dobových ilustrácií či odbornej grafickej dokumentácie. V kontexte odborného textu neváhala dokonca napr. v Liptove na ilustráciu jedinečnosti využiť aj verše Milana Rúfusa. Sú jej blízke, veď v jej ponímaní tohto regiónu akoby symbolicky podčiarkovali jej citový vzťah k tomu tak blízkemu miestu – rodisku, dedine Liptovská Porúbka. Nové vydanie tejto jedinečnej publikácie J. Krivošová vybavila odborným textom, svedčiacim o dokonalejšej znalosti problematiky, o jej takpovediac až bytostnom chápaní minulosti, ale predovšetkým pretrvania týchto cenných pamiatok v súčasnosti. Autorský text sa vyznačuje čitateľnosťou a zrozumiteľnosťou pre všetkých, ktorí sa zaujímajú o pamiatky ľudovej architektúry u nás, je písaný nielen s dokonalou odbornosťou, ale predovšetkým so snahou o prístupnosť informácií pre každého záujemcu. Preto publikácia ako celok predstavuje u nás svojím spôsobom jedinečný vydavateľský počin so schopnosťou osloviť tak odbornú, ako aj širokú čitateľskú verejnosť, ale najmä tých, ktorí sa o záchranu týchto, v súčasnosti už často historických objektov snažia. Je o to cennejšia, že nechce konkurovať

dosiaľ vydaným prácam o ľudovej architektúre, prevažne určeným odborníkom architektom či etnografom.

Obsahovo, ale aj grafickým spracovaním je táto publikácia skutočne krásna a už na prvý pohľad zaujme každého. Bohatstvo jej obsahu dokonale vyvažuje jej grafické spracovanie (Peter Ďurík), takže v dokonalej symbióze predstavujú jedinečné, skutočne reprezentatívne knižné dielo. Na takmer 320 stranách sa striedajú kapitoly mapujúce jednotlivé regióny s ich špecifikami, programovo siahajú až do histórie, ktorou autorka vysvetľuje ich osudy až do súčasnosti. Po úvodnej mape žúp z roku 1922 nasledujú kapitoly, ktoré definujú jednotlivé župy s množstvom historickej fotografickej či grafickej, prevažne autorskej dokumentácie. A tak od Komárňanskej župy cez Tekov, Hont, Novohrad, Gemer, Zemplín s ich typickou hlinenou architektúrou, zrubové stavby definuje na Šariši, Spiši, v rodnom Liptove dokumentuje krásu drevenej architektúry, definuje Oravu s jej zvláštnosťami, ktoré hľadá aj v architektonických pamiatkach Trenčianskej župy, v Turci, vo Zvolenskej, Nitrianskej, Bratislavskej župe a na Záhorí. Samostatnú časť tvoria habáni so svojimi historicky podmienenými špecifickými črtami a s odrazom aj v charakteristike architektonického prejavu. Množstvo poznatkov získaných poznaním krajiny, a tiež odborným štúdiom zhrnula J. Krivošová v tejto časti nielen v texte, ale najmä v bohatstve ilustračného materiálu.

Podobnými odbornými charakteristikami s genézou jednotlivých objektov sú doplnené aj ďalšie kapitoly Technické pamiatky, Sakrálna architektúra. V rámci technických pamiatok, z ktorých sa zachovali už len niektoré, definuje mlyny, valchy, pily, mangle, mlynské komplexy, kováčske vyhne, hámre, voštinárske záboje, vinárske búdy, studne, oborohy, salaše. Mnohé v súčasnosti poznáme už len zachované v skanzenoch, málokteré slúžia po renovácii na svojich pôvodných miestach, a už nie ani pôvodným účelom. Veď kto z mladej generácie pozná termíny hámor, valcha, voštinársky záboj. Snáď len mlyny, z ktorých niektoré sa sporadicky snaží zachrániť skupina nadšencov (Kvačianska dolina v Liptove). Autorka v prípade technických stavieb väčšinou už len konštatuje, resp. mapuje ich ojedinelé nálezy v rozličných regiónoch Slovenska. Oveľa viac možností mala pri dokumentovaní sakrálnych stavieb, ktoré patria k jej najobľúbenejším. Mnohé z nich sa vďaka iniciatívam odborníkov podarilo zachrániť, mnohé, najmä tie evanjelické artikulárne, ale tiež gréckokatolícke dnes patria medzi národné kultúrne pamiatky, či sú zaradené do komplexu Európskeho kultúrneho dedičstva. Bohatstvo výzdoby interiérov rímskokatolíckych, jednoduchosť, ale výpovednosť až autenticnosť ikonografického zobrazenia na drevených emporách, či kazetových výzdobách stropov najmä evanjelických božích chrámov, jedinečnosť spojená s funkčnou bohatosťou interiérov gréckokatolíckych chrámov najmä na východnom Slovensku, to všetko bolo objektom záujmu už mnohých súčasných, ale aj minulých bádateľov. J. Krivošová napriek tomu siahla aj po priam európskej jedinečnosti týchto stavieb a najmä v obrazovej časti ich exteriérov, ale aj interiérov akoby prinášala nové pohľady. Snaha o ich záchranu a zachovanie v pôvodnom stave je snáď motivovaná faktom, že v takýchto sakrálnych stavbách, ktoré sú napr.

oproti svetským objektom v relatívne lepšom stave, akoby prežívala história daného regiónu, mnohé z nich ako živé chrámy dodnes slúžia veriacim. Ich súčasný stav je symbolickým obrazom myslenia spoločenstva žijúceho v danom regióne, jeho úcty a vďaky voči svojim predchodcom a staviteľom. Aj keď snaha o ich záchranu nie je vždy adekvátne ich významu.

Samostatnú kapitolu autorka venuje tvorbe Dušana Jurkoviča, architekta s výraznou stopou v tvorbe úžitkových objektov s neopakovateľnou drevenou, vyrezávanou výzdobou. Objektov, ktoré mnohé ešte dnes fungujú, pochopiteľne s novou funkciou (Skalica, Luhačovice – ČR). Autorka zaradením tvorby tohto jedinečného tvorcu architektúry dotvárajúcej neopakovateľný kolorit krajiny akoby symbolicky chcela vzdať hold tvorcovi a dielu, ktoré vzbudzuje dodnes doma, ale i v zahraničí obdiv a úctu.

Samostatnú, záverečnú kapitolu venuje múzeám v prírode – skanzenom. Po krátkej exkurzii do ich histórie sa venuje tým, ktoré postupne vznikali najmä na území Slovenskej republiky od prvého, ktoré vzniklo ako expozícia Šarišského múzea v Bardejovských kúpeľoch (1962 – 1972), cez Múzeum slovenskej dediny ako expozície v prírode Slovenského národného múzea v Martine, (1968 – polozenie základného kameňa prvého objektu), špecializované Banské múzeum v prírode pri Slovenskom banskom múzeu v Banskej Štiavnici (1974) po Múzeum oravskej dediny v Zuberici-Brestovej (1968 – 1975). V roku 1972 sa začal realizovať koncept Múzea liptovskej dediny ako súčasť Liptovského múzea v Ružomberku, na Kysuciach v roku 1981 sprístupnili prvú časť Múzea kysuckej dediny ako súčasť Kysuckého múzea v Čadci, v rokoch 1977 – 1983 vytvorilo svoju národopisnú expozíciu v prírode Ľubovnianske múzeum v Starej Ľubovni, na východe Slovenska od roku 1975 budovali skanzen Vihorlatského múzea v Humennom či v Múzeu ukrajinskej kultúry vo Svidníku. Komplexnosť pohľadu na tieto expozície ľudovej architektúry v jednotlivých regiónoch Slovenska dopĺňa špecializované Včelárske múzeum v Kráľovej pri Senci a objekty uchovávané in situ Čičmany, Vlkolíne, či atypické skalné obydlia v Brhlovciach. K tým menej známym patrí dedina Podbiel na Orave so zachovanou časťou usadlostí, rodný dom Jána Hollého v Borskom Mikuláši, i habánske stavby vo Veľkých Levároch a Sobotišti. J. Krivošová v súvislosti s genézou jednotlivých expozícií v prírode nezabudla ani na ich myšlienkových či projektových tvorcov, s mnohými ju spájali pracovné kontakty.

Predmetná publikácia je skutočne rozsiahla nielen čo do počtu strán, ale najmä komplexom informácií prinášajúcich to najpodstatnejšie, vyabstrahované vďaka odbornej erudícii, dlhoročným skúsenostiam a dokonalej znalosti jednotlivých objektov priamo v teréne. Výborná symbióza textovej i obrazovej časti, vyváženosť snahy objasniť čo najpríťažlivejšou a najzrozumiteľnejšou formou problematiku súčasného stavu, záchrany ešte existujúceho in situ či v skanzenoch je predpokladom oslovenia čo najširšej skupiny záujemcov a nielen odborníkov. Anglická mutácia vo forme resumé textov pri každej kapitole a záverečné resumé umožní jej dostupnosť aj zahraničným odborníkom. Jej význam podčiarkujú namiesto záveru aj krátke vyznania Ing. arch. Ivana Gojdiča a doc. Ing. Miloša Dudáša, CSc.

V úvodnom príhovore prof. Krivošová napísala: „... keďže grafickú a fotografickú dokumentáciu som roky spravovala a pridávala som vlastné výsledky výskumov, chcela by som, aby aj mladí ľudia spoznali, akým obrovským fondom nápadov a fortiel'ov disponovala ľudová architektúra...“ Som toho názoru, že predložená publikácia dokonale naplní želanie autorky nielen vo vzťahu k mladej generácii.

Eva Králiková

JUBILEÁ

Náš „starjocko“

Spomienka na starého otca Jána Geryka pri príležitosti 130. výročia narodenia

Starých rodičov si nosíme vo svojich srdciach po celý život. A tak je to aj s nami, vnúčatami – Milanom, Jelou, Ivicou a zosnulou Evou – starej mamy a starého otca Gerykovcov z Martina. Každá návšteva starých rodičov bola pre nás sviatkom, vždy sme sa veľmi tešili, či už to boli časté víkendové návštevy, ale hlavne „veľké prázdniny“, keď sme tu trávili dva i tri týždne. K tomu ešte nezabudnuteľná vianočná atmosféra detstva. A pretože náš starý ocko bol „decembrový“, oslavovali sme jeho narodeniny 29. decembra ešte navyše v slávnostnej vianočnej atmosfére so stromčekom, s jeho priateľmi a spevákmi z milovaného Speváckeho zboru slovenských učiteľov z Trenčianskych Teplíc. To boli krásne zážitky, keď sa „hromovými“ hlasmi rozospievali.

Moje prvé spomienky z útleho detstva sa vynárajú na „muzeálny byt“. Na zvláštnu atmosféru múzea s jeho vôňami, pobehovanie po expozíciách a čičmanskom dome, ktorý nás fascinoval. A krása botanickej záhrady, všetko harmonické, usporiadané, láskavé.

Keď už bol starý otecko v dôchodkovom veku, spomínam si na jeho denný rytmus – včasné vstávanie, neustále „vysedávanie“ už od siedmej hodiny ráno za veľkým písacím stolom. Usilovne pracoval, písal spomienky a korešpondoval so svetom ako vášnivý filatelista. O desiatej odchádzal na kávičku do hotela Slovan, kde sa stretávali kamaráti, známi Martinčania. Často sem zavítali Martin Benka alebo Fraňo Štefunko. O dvanástej už sedel za vrchostolom a čakal na dobrý obed pripravený našou starou mamou. Najradšej mal jednoduché jedlá, aké pripravovala jeho dobrá mama pre početnú rodinu pána učiteľa a rektora Ľudovíta Geryka v Záriečí.¹ Boli to hlavne múčne jedlá, polievka z pohánčených krúpov a prívarky.

Letné mesiace využíval na časté návštevy „DOLINY“², svojej veľkej lásky, rodného Záriečia a priľahlých obcí Vydrná a Mestečko. Zbieral ľudové piesne, zapisoval spomienky starých Záriečanov. Iste myslel na svoje detstvo, keď „ľahavé žatevné piesne spievané trojhlasne sa rozliehali po celej doline, v každom kúte chotára“.³

¹ Ľudovít Geryk (1860 – 1950) – zberateľ ľudových piesní, učiteľ. *Slovenský biografický slovník. II. Zväzok E – J*. Matica slovenská: Martin, 1987, s. 187.

² Púchovská dolina.

³ Archív Slovenského národného múzea, pobočka v SNM – Múzeách v Martine, osobný fond Ján Geryk. Pamäti J. Geryka.

Obr. 1. Ján Geryk s vnúčatami, oslava 70. narodenín J. Geryka, 1962. Osobný archív Jely Húdikovej.

Fig. 1. Ján Geryk with his grandchildren, celebration of J. Geryk's 70th birthday. Personal archives of Jela Húdiková.

Spomenul si na seba ako študenta preparandistu III. ročníka, ako sa cez letné prázdniny pokúsil zbierať ľudové piesne a spisovať do zošitov názvy všetkého, čo prišlo pod ruky – názvy predmetov v dome, v hospodárstve, zvyky tamojšieho ľudu.

Systematicky sa začal venovať tejto zberateľskej činnosti až v roku 1913, keď ho vyhodili z Učiteľského ústavu v Šoproni pre panslavizmus. Spomínal: „*V našich spolkoch v Šoprone naučili sme sa veriť v lepšiu budúcnosť, ktorá príde, keď budeme pracovať usilovne a nezištne za svoj ubiedený slovenský národ. [...] voľné chvíle venoval som intenzívnemu zbieraniu miestnych ľudových piesní. Chodil som po domoch [...] Najviac som zachytil od pani Boženy Boškovej, manželky tamojšieho mlynára Ondreja Bošku, ktorá mi z lásky k spevu vďačne pomáhala. Zozbieral a tlačou vydal 200 piesní, ktoré boli prvou učebnou pomôckou za prvej ČSR.*“⁴

Starý otec bol povolaním učiteľ. Túžbu po tomto povolání mal už od detstva, keď už ako štvorročný chodieval k svojmu otcovi do triedy a vdychoval atmosféru školy. „*Moja túžba, stať sa učiteľom, sa splnila.*“⁵ Roku 1914 maturoval na Evanjelickom a. v. učiteľskom ústave v Banskej Štiavnici. „*Doma bola radosť veľiká, že prvý zo šiestich študujúcich detí som skončil, že už budem mať zaistený chlieb. Boli roky, ešte pred I. svetovou vojnou, že sme boli v školách naraz až šiesti. Emil, najstarší brat študoval na Technike v Prahe, ja na učiteľskom ústave v Šoproni, dvaja mladší bratia na Ev. a. v. lýceu, sestra v Českých Budějoviciach a najmladšia na Evanj. dievč. ústave v Modre.*“⁶

⁴Tamže.

⁵Tamže.

⁶Tamže. Emil Geryk (1890 – 1953) – dôstojník, legionár. V období I. ČSR funkcionár národných a kultúrnych

Ďalšou veľkou láskou nášho starého otca bol SSSU (Spevácky sbor slovenských učiteľov) – dnes SZSU, kde pôsobil v mladosti ako prvý tenor a neskôr v mnohých zborových funkciách. „Jeho“ DOMOV SZSU, o výstavbu ktorého sa obrovskou mierou zaslúžil, bol slávnostne otvorený 16. júla 1933 v milovaných Trenčianskych Tepliciach. Je to dielo zrodené z nadšenia, obetavosti a lásky. „...často som rozmýšľal, uvažoval, ako by sme pomohli Sboru. [...] Koľko rás sme mali skúšku, vždy som mal na mysli pekný domček s cvičebnou sieňou a spoločnými nocľahárňami. Ale myšlienky nestačili, potrebovali sme skutky“⁷.

A skutky potreboval v živote mnohokrát. Po rokoch učiteľovania v Záriečí, Vyrnej, Brezovej pod Bradlom, Bratislave... pracoval na Školskom referáte v Bratislave, kde padol návrh, aby sa ukázal slovenskej verejnosti slovenský svojráz, folklór a ľudové zvyky. Vtedy ho poverili zorganizovať Národopisné slávnosti v Trenčianskych Tepliciach a neskôr v Piešťanoch a prvé Závody slovenského ľudového spevu v Bratislave. Jeho národopisnú prácu a organizačný talent si všimla Muzeálna slovenská spoločnosť, ktorá mu ponúkla funkciu tajomníka MSS.

A starý otec prijal. Prijal svoju „životnú úlohu“, nezištnú obetavú službu národu budovaním Slovenského národného múzea, reprezentačnej budovy a početných muzeálnych zbierok. Roky ťažkej mravčej práce so svojimi oddanými spolupracovníkmi. Dňa 10. 7. 1938 bolo SNM a jeho expozície spolu s Botanickou záhradou slávnostne otvorené. Súčasťou osláv boli národopisné slávnosti. Jeho sila, nevšedná vytrvalosť a pracovitosť sa vyvinula z lásky k rodine, k rodičom a súrodencom, jeho Záriečanom, ľudovej piesni a národu.

Práca však nekončila...

Ďakujeme Ti, drahý starý otecko.

Veríme a dúfame, že budova SNM, ktorá oslavuje v tomto roku okrúhle 90. výročie, sa dočká zaslúženej obnovy prislúchajúcej národnej kultúrnej pamiatke.

Jela Húdiková

spolkov, napr. spolku Detvan v Prahe. Branislav Geryk (1898 – 1918) – padol v 1. svetovej vojne. Igor Geryk (1898 – 1950) – generálny riaditeľ Čedoku. Sestra Oľga (1896 – 1922) – úradníčka. Sestra Jaroslava (1904 – 1995) – učiteľka. *Slovenský biografický slovník. II. Zväzok E – J*. Matica slovenská: Martin, 1987, s. 186.

⁷GERYK, Ján. Náš domov. In: *Pamätnica Speváckeho sboru slovenských učiteľov: SSSU*. Trenčianske Teplice: SSSU, 1933, s. 103.

ALŽBETE GAZDÍKOVEJ K SEDEMDESIATKE

Alžbeta Gazdíková (rod. Čavčíková) sa narodila 7. 4. 1952 v Martine. Vysokoškolské štúdium na vtedajšej Katedre národopisu a folkloristiky FF UK v Bratislave absolvovala v roku 1975 a do Slovenského národného múzea v Martine nastúpila 1. 8. 1975 ako odborná asistentka. V tomto múzeu, svojom jedinom pracovisku, pôsobila viac ako štyri desaťročia (do 30. 4. 2017), pričom prešla rôznymi pracovnými zaradeniami a funkciami – od odbornej asistentky cez kurátorku, vedúcu (v rokoch 1997 – 2015 vedúca Oddelenia dokumentácie a ochrany zbierok) až po zástupkyňu riaditeľa (1996 – 2000). A. Gazdíková bola takmer dve desaťročia predsedníčkou Komisie pre tvorbu zbierok SNM v Martine a tiež dlhoročnou členkou Akvizičnej komisie SNM. Ako vedúca oddelenia musela riešiť

množstvo problémov, ktoré prinášal každodenný život, a ako zástupkyňa riaditeľa aj veľkú katastrofu, ktorá postihla múzeum na jeseň 1999. Bol to požiar v časti expozície na prvom poschodí budovy Etnografického múzea. Likvidácia požiaru a odstraňovanie jeho následkov boli aj jej zásluhou plynulé a na prekvapenie všetkých zainteresovaných aj relatívne rýchle.

Do múzea nastúpila v období intenzívnej prípravy a realizácie celoslovenskej expozície ľudovej architektúry a bývania – Múzea slovenskej dediny. S tým súviseli aj početné výskumy v rôznych oblastiach Slovenska, do ktorých sa zapojila aj čerstvá absolventka a nová posila pracovného kolektívu múzea A. Gazdíková. Osobitne v rokoch 1976 – 1978 absolvovala množstvo terénnych výskumov, predovšetkým na západnom Slovensku (Chorvátsky Grob, Kalinkovo, Most na Ostrove, Lozorno, Vysoká pri Morave, Záhorská Bystrica, Kopčany, Gajary, Prievaly, Sobotište, Hlboké a i.). Znalosti, nadobudnuté uvedenými výskumami, pretavila do tvorby libreta regiónu Záhorie (okresy Bratislava, Senica, Trnava) a scenára tejto časti západného Slovenska. K výskumu pre potreby Múzea slovenskej dediny sa po rokoch vrátila ešte raz a to spracovaním historicko-etnografickej štúdie a scenára roľníckej usadlosti z Dubového.

Jubilantka mala to šťastie, že napriek rôznym zmenám a turbulenciám v tomto štyridsaťročnom úseku dejín múzea spravovala a bola kurátorkou jedného jedineho zbierkového súboru – ľudového odevu. Z toho prirodzene vyplývalo aj jej celoživotné odborné zameranie a tak trochu aj vášeň. Pre začínajúcu kurátorku bola rovnakým šťastím aj skutočnosť, že na pracovisku ešte zastihla Magdalénu

Kaňovú, dlhoročnú správkyňu tejto zbierky, od ktorej mala možnosť získať cenné rady a prvé skúsenosti.

Ako kurátorka zbierky ľudového odevu sa A. Gazdíková okrem jej ochrany systematicky venovala aj dopĺňaniu zbierky formou akvizícií. Za roky pôsobenia sú to viac ako tri tisíce zbierkových predmetov nielen z oblasti Turca, ale celého Slovenska. Z tohto zamerania prirodzene vyplývala aj jubilatka výskumná a publikačná činnosť, v ktorej sa venovala osobitne zbierke ľudového odevu SNM v Martine, jej vývinu či najvýznamnejším zberateľom. Pre samostatný knižný titul spracovala čepce, v početných štúdiách turčiansky odev či ženské zástery.

Veľkú pozornosť venovala aj prezentácii ľudového odevu formou výstav. Možno konštatovať, že sa jubilatka výrazne zapísala do histórie prezentačnej činnosti múzea, keď pripravila desiatky výstav, ktoré mali možnosť vidieť návštevníci múzeí a iných inštitúcií nielen na Slovensku, ale aj v mnohých európskych i mimoeurópskych krajinách. Tieto aktivity pripomínáme aspoň výberom zo zahraničných výstav: jednými z prvých boli výstavy o slovenských čipkách a výšivkách v Mongolsku (Ulanbátar, 1984), šatkách a čepcoch v Maďarsku (Budapešť, 1984) a výstava o ľudovom odevu v Spojených arabských emirátoch (Abú Dhabí, 1992). Nesporne najrozsiahlejším výstavným projektom určeným pre zahraničie, na ktorom sa A. Gazdíková významnou mierou autorsky i organizačne podieľala, bola výstava „Poklady ľudovej kultúry Slovenska“. Zámer predstaviť ľudovú kultúru Slovenska prostredníctvom muzeálnych zbierok s postihnutím jej osobitosti a zároveň spoločných európskych koreňov, prezentovaný v trinástich tematických celkoch na ploche viac ako 800 m², mal premiéru v roku 1999 v Paríži v Musée National des Arts et Traditions Populaires. V nasledujúcom roku bola výstava s drobnými obmenami inštalovaná v rímskom Museo Nazionale della Arti e Tradizioni Popolari a do tretice v roku 2001 v nemeckom Schwäbische Volkskundemuseum v Oberschönenfelde, kde – vzhľadom na priestorové možnosti – došlo už k určitej redukcii jej rozsahu. Svoju púť ukončila výstava v roku 2002 doma, inštaláciou v SNM v Bratislave. K zahraničným prezentáciám výstavy boli vydané rozsiahle katalógy v príslušných jazykoch. Výstavy o ľudovom odevu, paličkovanej čipke či šperkoch pripravila pre Maďarsko (Békešská Čaba, 1998; Budapešť, 2000), Poľsko (Koszalin, 2003; Varšava, 2003, 2009), Bulharsko (Sofia, 2005), Taliansko (Rím, 2005), Izrael (Jeruzalem, 2010) či Rakúsko (Viedeň, 2012). Veľmi oceňovanou bola výstava „Ľudové umenie Slovenska. Tradícia a súčasnosť“, ktorú múzeum pripravilo na vyžiadanie francúzskeho partnera (Maison de l'Artisanat et des Métiers d'Arts, Marseille, 2013). A. Gazdíková na nej predstavila zaujímavý výber tradičného ľudového odevu a ním ovplyvnenej tvorby našich súčasných módných návrhárok.

Výstav, realizovaných jubilatkou doma, na Slovensku, je takmer nepreberné množstvo, preto sa v našom príspevku obmedzujeme iba na uvedenie niektorých významných projektov. Dlhodobu mimoriadnu pozornosť venovala A. Gazdíková študentom stredných odborných škôl so zameraním na textil či odevnú tvorbu. Spolupráca so Školou úžitkového výtvarníctva v Ružomberku a Strednou umeleckou školou v Trenčíne začala praxou študentov v SNM v Martine, v rámci ktorej mali študenti možnosť bližšie sa zoznámiť nielen s prácou v múzeu, ale aj jeho rozsiahlym zbierkovým fondom, predovšetkým zbierkou ľudového odevu a tex-

tilu. Na základe iniciatívy A. Gazdíkovej vznikol projekt „Dotyky s ľudovou kultúrou“ s cieľom štúdia vybraných tematických okruhov a následnej prezentácie študentských prác. Výsledky tejto spolupráce medzi múzeom a zmiernenými školami boli predstavené na výstavách v Etnografickom múzeu v rokoch 2004, 2009, 2012, 2015 a 2020, pričom prvé ročníky pripravila jubilatka samostatne, ďalšie v spolupráci s ďalšími kolegami.

V rámci výstavnej činnosti nemožno nespomenúť mimoriadne dôležitú spoluprácu jubilantky s občianskym združením Pôvabnica Turca, ktoré sa zameriava na paličkovanú čipku. Združenie vzniklo v roku 2000 a niekoľko rokov bolo múzeom jeho „domovom“ a usporiadateľom výstavy členských prác (Etnografické múzeum, 2002, 2005, 2009), pričom jubilatka pripravila aj dve oceňované celoslovenské výstavy prác neprofesionálnych čipkárok (Etnografické múzeum, 1998, 2005).

Nezanedbateľná bola spolupráca A. Gazdíkovej s organizátormi folklórneho festivalu vo Východnej, pre ktorý pripravila viacero výstav (Podoby šatky, 1985; Na sviatok a na piatok, 1989; Šatky, party, čepce, klobúky, 1998 a i.).

Rovnako významné bolo aj jej pôsobenie v regionálnych, okresných a mestských kultúrnych centrách, v ktorých pravidelne a dlhodobo vystupovala s prednáškami o ľudovom odevu, jeho vývoji, lokálnych variantoch, technikách výroby a výzdoby či jeho vplyvoch na tvorbu súčasných módných návrhárov. Nemenej dôležitá bola aj jej spolupráca s vedúcimi rôznych folklórnych súborov a skupín, ktorým poskytovala neoceniteľné rady pri tvorbe scénických kostýmov. Folklórnemu hnutiu sa venovala aj ako členka porôt rôznych regionálnych súťaží. K bohatej prednáškovej činnosti jubilantky je potrebné prirátat' aj jej niekoľkoročné externé pôsobenie na Katedre manažmentu kultúry a turizmu Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre v rámci dohody o spolupráci s múzeom.

Viac ako štyridsaťročné pôsobenie A. Gazdíkovej v múzeu nemožno zhrnúť do niekoľkých riadkov, ani nemožno vymenovať, čím všetkým sa zaoberala, čo prešlo za toto obdobie jej rukami či už v odbornej alebo riadiacej práci. Každý múzejník však tiež vie, koľko času, úsilia a často aj fyzickej námahy zaberajú tie ostatné, nevyčísľiteľné a nehodnotiteľné bežné a každodenné práce v múzeu, spojené s jeho prevádzkou či návštevníkmi... Jubilatka zažila v múzeu rôzne, aj veľmi turbulentné obdobia, nič však nespôsobilo zmenu v jej postoji odviest' čo najlepšiu prácu a hájiť záujmy múzea. Spolupracovala som s Alžbetou Gazdíkovou niekoľko desiatok rokov, prakticky celé moje pôsobenie v Slovenskom národnom múzeu v Martine. Mala som príležitosť spolupracovať s Betkou na viacerých veľkých projektoch i pri bežnom, každodennom chode múzea a vždy som u nej oceňovala tento zmysel pre povinnosť a kolektívnu prácu, navyiac brané s nevyhnutným nadhľadom aj štipkou humoru.

Milá Betka, kolegyně a kolegovia zo Slovenského národného múzea Ti ďakujem za dlhoročnú kolegiálnu spoluprácu, prajú Ti veľa zdravia a pohody a tešia sa, že sú s Tebou opäť v každodennom styku. Od leta tohto roku totiž A. Gazdíková opätovne pracuje v múzeu – pomáha preklenúť obdobie materských dovolení kurátoriek zbierky odevu a textilu.

Mária Halmová

VÝBEROVÁ BIBLIOGRAFIA

- Sto rokov od výstavy výšiviek v Martine. In: *Zborník Slovenského národného múzea v Martine: Etnografia 28*. Editorka E. KRÁLIKOVÁ. Roč. LXXXI, Martin: Slovenské národné múzeum, 1987, s. 293-297.
- Ženské čepce v ľudovom odevu: klasifikácia na základe zbierok múzeí na Slovensku. Martin: Vydavateľstvo Osveta, 1991. ISBN 80-217-0291-5.
- Textilné techniky v ľudovom prostredí. In: *Zborník Slovenského národného múzea v Martine: Etnografia 34*. Editorka E. KRÁLIKOVÁ. Roč. LXXXVII, Martin: Slovenské národné múzeum, 1993, s. 150-161. ISBN 80-85-753-04-9.
- Niekoľko poznámok k zbierke muzeálnych predmetov spolku Živena (k 125. výročiu založenia spolku Živena). In: *Zborník Slovenského národného múzea v Martine: Etnografia 35*. Editorka E. KRÁLIKOVÁ. Roč. LXXXVIII, Martin: Slovenské národné múzeum, 1994, s. 137-139. ISBN 88-85753-32-4.
- Zbierka ľudového odevu vo fondoch Slovenského národného múzea v Martine. (spoluautorstvo J. Bumbalová). In: *Zborník Slovenského národného múzea v Martine: Etnografia 37*. Editorka E. KRÁLIKOVÁ. Roč. XC, Martin: Slovenské národné múzeum, 1996, s. 87-97. ISBN 80-85753-71-5.
- Záhorie, Malokarpatská a Trnavská oblasť. In: *Ludová architektúra a urbanizmus vidieckych sídel na Slovensku z pohľadu najnovších poznatkov archeológie a etnografie*. Bratislava: Academic Electronic Press, 1998, s. 29-38. ISBN 80-888880-26-2.
- Les vêtements populaires de fête. In: *Trésors d'art populaire de Slovaquie*. Martin: SNM, 1999, s. 55-58, 104-105. ISBN 80-8060-016-3.
- La création contemporaine, dans la lignée des traditions populaires. (spoluautorstvo M. Pastieriková). In: *Trésors d'art populaire de Slovaquie*. Martin: SNM, 1999, s. 69-72, 113-118. ISBN 80-8060-016-3.
- Costumi popolari delle feste. In: *Tesori etnografici dell'arte slovacca*. Martin: SNM, 2000, s. 55-58. ISBN 80-8060-050-3.
- Creatività contemporanea e tradizioni popolari. (spoluautorstvo M. Pastieriková). In: *Tesori etnografici dell'arte slovacca*. Martin: SNM, 2000, s. 69-72. ISBN 80-8060-050-3.
- Festtagskleidung. In: *Schätze der Volkskunst aus der Slowakei*. Martin: SNM, 2001, s. 55-58. ISBN 80-8060-073-2.
- Zeitgenössische Werke in der Tradition der Volkskunst. (spoluautorstvo M. Pastieriková). In: *Schätze der Volkskunst aus der Slowakei*. Martin: SNM, 2001, s. 69-72. ISBN 80-8060-073-2.
- Niekoľko postrehov k expozíciám etnografických múzeí v Ríme a Oberschönenfelde. In: *Etnologické rozpravy*. 2003, roč. X, č. 1, s. 81-90. ISSN 1335-5074.
- Ľudový odev (spoluautorstvo J. Slameňová). In: *Z ľudovej kultúry Turca*. Martin: Matica slovenská, 2004, s. 216-234. ISBN 80-7090-760-6.
- Roľnícka usadlosť z Dubového č. 159-160. In: *Zborník Slovenského národného múzea v Martine: Etnografia 49*. Editorka M. HALMOVÁ. Roč. CII, Martin: Slovenské národné múzeum, 2008, s. 73-80. ISBN 978-808060-225-3.

- Modrotlač v ľudovom odevu a textile na Slovensku. In: *Textil v muzeu: barvířské a tiskařské textilní techniky*. Brno: Technické muzeum, 2008, s. 32-34. ISBN 9788086413525.
- Ľudový odev a možnosti jeho využívania v súčasnosti. In: LENOVSĀÝ, L. a kol. *Cestovný ruch a kultúrne dedičstvo: učebné texty k vybraným problémom*. Nitra: FF Univerzity Konštantína Filozofa, 2008, s. 148-155. ISSN 1337-7760.
- Poznámky k evidencii a katalogizácii zbierkových predmetov. In: *Múzeum*. 2009, roč. LV, č. 2, s. 5. ISSN 0027-5263.
- Akvizičná činnosť Slovenského národného múzea v Martine v rokoch 2005 – 2009. In: *Zborník Slovenského národného múzea v Martine: Etnografia 51*. Editorka M. PASTIERIKOVÁ. Roč. CIV, Martin: Slovenské národné múzeum, 2010, s. 172-177. ISBN 978-80-8060-256-7.
- Ženské zástery v ľudovom odevu na Slovensku. In: *Zborník Slovenského národného múzea v Martine: Etnografia 51*. Editorka M. PASTIERIKOVÁ. Roč. CIV, Martin: Slovenské národné múzeum, 2010, s. 31-85. ISBN 978-80-8060-256-7.
- Terminológia tradičného odevu na Slovensku. In: *Zborník Slovenského národného múzea v Martine: Etnografia 52*. Editorka A. GAZDÍKOVÁ. Roč. CV, Martin: Slovenské národné múzeum, 2011, s. 9-27. ISBN 978-80-8060-274-1.
- Základy a princípy výskumu ľudového odevu, historické pramene, literatúra, výskumní pracovníci. In: *Dedičstvo otcov zachovaj nám, pane: II. zborník medzinárodného seminára Ľudové odievanie*. Žilina: Krajské kultúrne stredisko, 2011, s. 5-11. ISBN 978-80-85161-72-4.
- Z histórie paličkovanej čipky. In: ČOBRDOVÁ, M. a HAUSEROVÁ, M. a kol. *Tajomstvá liptovskej čipky*. Martin: OZ Pôvabnica Turca, 2013, s. 10-12. ISBN 978-80-971030-1-9.
- Z liptovskej paličkovanej čipky. In: ČOBRDOVÁ, M. a HAUSEROVÁ, M. a kol. *Tajomstvá liptovskej čipky*. Martin: OZ Pôvabnica Turca, 2013, s. 13-22. ISBN 978-80-971030-1-9.

K SEDEMDESIATKE MARTY PASTIERIKOVEJ

PhDr. Marta Pastieriková-Dudášová, CSc. je jednou z výrazných osobností slovenskej etnológie. V odborných kruhoch doma na Slovensku, ale aj v susednom zahraničí známa a uznávaná odborníčka, etnologička, muzeologička, múzejníčka i vysokoškolská pedagogička, ale hlavne dlhoročná kolegyňa a priateľka si v tomto roku spolu s nami pripomína okrúhle životné jubileum. Narodila sa 12. 6. 1952 v Martine. Vyrastala v rodine, v ktorej obidvaja rodičia pracovali na rôznych pracovných pozíciách v martinských kultúrnych inštitúciách celoslovenského významu – otec v Slovenskom komornom divadle a mama v Slovenskej národnej knižnici. Gedeon Turzo, Martin prastarý otec, československý legionár a blízky spolupracovník Jozefa Škultétyho, pôsobil ako jazykový redaktor v Kníhtlačiarstvom účasťníckom spolku.

Martinské múzeum Marta navštevovala dávno predtým, ako v ňom začala pracovať. Na prvé kontakty s ním si rada spomína: „K martinskému národnému múzeu som mala blízko od svojho detstva. Po múzejných schodoch som chodievala už od základnej a strednej školy, ktoré v tom čase sídlili v budove dnešného gymnázia. Ako stredoškolačka som v múzeu občas recitovala na vernisážach. Na dobovej fotografii z obdobia tesne pred mojou maturitou som zvečnená spolu s dr. Andrejom Poloncom a Nad'kou Fábryovou, kurátorkou Múzea Martina Benku.“¹

Marta patrí medzi tých našich niekoľkých kolegov, ktorí celý svoj profesionálny život pracovali v Slovenskom národnom múzeu v Martine. Nebolo to krátke obdobie, trvalo 46 rokov (1975 – 2021). Do múzea nastúpila v roku 1975 ako absolventka Katedry etnografie a folkloristiky Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Už predtým sa cez prázdniny počas vysokoškolskej praxe zúčastnila na výskume ľudového staviteľstva a bývania pre Múzeum slovenskej dediny. Ako absolventka výtvarného odboru vo vtedajšej Ľudovej škole umenia dokázala mnohé, výskumom zistené reálie zdokumentovať aj kresbou. V roku 1979 získala na svojej materskej Univerzite Komenského v Bratislave doktorát z filozofie (PhDr.) a v roku 1991 sa stala po úspešnom ukončení externej vedeckej aspirantúry na Masarykovej univerzite v Brne kandidátkou historických vied (CSc.). V tejto súvislosti vždy v dobrom spomína na pána profesora Richarda Jeřábka, ktorý bol jej školiteľom pri

¹ *V múzeu vážne i prostopašne 2: (spomienky pracovníkov)*. Zostavila PhDr. Mária HALMOVÁ. Martin: Slovenské národné múzeum, 2017, s. 108. ISBN 978-80-8060-402-8.

písaní kandidátskej práce nazvanej *Súčasná kultúra bývania na vidieku. Výsledky etnografického výskumu turčianskej obce*.

Hneď po nástupe do práce v múzeu začala pracovať ako odborná asistentka oddelenia vedeckého výskumu, ktorého cieľom bolo najmä riešenie ťažiskových vedeckovýskumných úloh národného múzea a rezortu kultúry. Postupne sa podieľala na viacerých z nich s týmto tematickým zameraním: tradičné staviteľstvo a bývanie na Slovensku; súčasná kultúra bývania a výtvarná aktivita v reprezentatívnej obci v Turci v 80. rokoch 20. storočia; Etnografický atlas Slovenska; Monografický výskum ľudovej kultúry Turca; Jednotná terminológia, klasifikácia a metodika opisu etnografických zbierok; Centrálna evidencia diel ľudového výtvarného umenia v múzeách a galériách; edícia Fontes; príprava novej expozície Slovenského národného múzea „Slovensko a jeho identita“. Podieľala sa aj na výskume tradičného staviteľstva a bývania v južnom Poľsku, tradičnej agrikultúry Rusínov na severovýchodnom Slovensku a pretrvávania jej niektorých javov v nových životných podmienkach. V rokoch 2001 – 2010 bola naša jubilanťka koordinátorkou celej vedeckovýskumnej činnosti múzea.

Spočiatku sa spolu s kolegami zúčastňovala najmä na výskume staviteľstva. Stala sa spoluriešiteľkou vedeckovýskumnej úlohy „Múzeum slovenskej dediny – tvorba národopisnej expozície“ (1975 – 1980) a scenáristkou regiónu juhovýchodné Slovensko (južný Zemplín, Abov). Významnou mierou prispela k získaniu potrebných podkladov – autentických informácií a negatívov z terénnych výskumov, ktoré priebežne odborne spracovávala. Ako scenáristka regiónu juhovýchodného Slovenska, vychádzajúc hlavne z dobrého poznania kultúry tamojšieho obyvateľstva, jeho spôsobu života a bývania, obhájila v odbornej rade múzea libreto a neskôr i scenár tohto regiónu, ako aj výber objektov, ktoré mali v budúcom období reprezentovať ľudové staviteľstvo a jeho lokálne dobové formy. Výskumom a štúdiom získaný materiál pre expozíciu v prírode ako oponentka vysoko hodnotila uznávaná slovenská etnografka Soňa Kovačevičová. V tejto súvislosti pripomínam, že Marta si veľmi vážila kvalitných a skúsených oponentov, pretože verila, že aj vďaka nim rastie úroveň poznania.² Následne vypracovala *Návod na etnograficko-historickú dokumentáciu objektov MSD*, pretože vedela, že mnohých návštevníkov zaujímajú práve konkrétne údaje o prezentovaných objektoch a ich obyvateľoch.

Po dlhých rokoch sa do ústavného plánu múzea dostala (1994) vedeckovýskumná úloha „Monografický výskum ľudovej kultúry Turca“. Výstupom bola publikácia *Z ľudovej kultúry Turca* (2004). Marta je autorkou samostatnej kapitoly *Tradičný chov hospodárskych zvierat*. Problematike tradičnej agrikultúry sa začala venovať na podnet prof. Podoláka ešte počas vysokoškolského štúdia. Neskôr sa jej tieto poznatky zišli ako základ pre štúdium ďalších oblastí života našich predkov.

Po celý čas svojho pôsobenia v múzeu sa naša jubilanťka aktívne zapájala aj do iných odborných činností múzea. Súčasne nemalou mierou prispievala k budovaniu zverených zbierok, ich odbornému spracovaniu a následnej prezentácii. Teoretickými i praktickými vedomosťami, získanými štúdiom a praxou, sa zaslúžila o odborné určenie dovtedy nezdokumentovaných a nezaradených zbierkových predmetov získaných darom či kúpou staršími kolegami v minulosti. Bohatá je Martina akvizičná

²Tamže, s. 109.

činnosť, odborné spracovanie novozískaných i starších predmetov v programe AMIS a neskôr v programe CEMUZ. V rokoch 2013 – 2015 sa podieľala na digitalizácii značného počtu spravovaných zbierok. Pravidelne zadávala zbierkové predmety na fotodokumentovanie, na základné ošetrovanie a reštaurovanie nielen domácim, ale aj externým reštaurátorom. V zmysle smerníc platných pre múzeá sa zúčastňovala na odborných inventarizáciách zbierkového fondu. Zrevidované zbierky, ktoré odborne spravovala v depozitárnych priestoroch múzea, odovzdala postupne v dobrom stave a v úplnosti svojej nasledovníčke – Mgr. Nadji Novákovej-Balošákovovej.

Zbierku keramiky prevzala naša jubilantka po staršej kolegyni PhDr. Marte Turzovej. Už predtým po nej spravovala zbierku ľudového umenia. Ako kurátorka mala v správe okolo 14-tisíc zbierkových predmetov. Získanou kvalifikáciou, zodpovednosťou v práci a usilovnosťou sa z nej stala uznávaná odborníčka v oblasti keramiky (hrnčiny a fajansy), ľudového umenia (maľby, plastiky, grafiky) a insitnej či neprofesionálnej tvorby inšpirovanej kultúrnym dedičstvom. Ako kurátorka sa podieľala na plnení vedeckovýskumnej úlohy „Jednotná terminológia, klasifikácia a metodika opisu etnografických zbierok v múzeách“ (1977 – 1980). V rámci plnenia rezortného plánu Slovenskej národnej galérie „Centrálna evidencia diel ľudového výtvarného umenia v múzeách a galériách“ (1984 – 1989) okrem aktívneho podielu koordinovala túto prácu na pôde nášho múzea.

Od roku 1989 bola vedeckou redaktorkou edície Fontes a v rokoch 1999 – 2006 hlavnou riešiteľkou vedeckovýskumnej úlohy „Vedecké katalógy etnografických zbierok a ich publikovanie“. Počas uvedeného obdobia zodpovedala za vydanie štyroch titulov: *Drevené ľudové hračky v slovenských múzeách* (PhDr. Eva Pančuhová), *Belujské hrnčiarstvo* (PhDr. Marta Turzová), *Ženské čepce v ľudovom odeve* (PhDr. Alžbeta Gazdíková) a *Historické fľašové sklo* (PhDr. Karol Strelec). Zároveň koordinovala prípravu ďalších štyroch titulov do tlače.

O odbornú spoluprácu s našou jubilantkou v priebehu rokov prejavilo záujem viacero významných vedeckovýskumných i kultúrnych inštitúcií v oblasti etnológie a muzeológie. Spolupracovala s Národopisným ústavom Slovenskej akadémie vied (dnes Ústav etnológie a kultúrnej antropológie SAV), výsledkom čoho boli kartogramy znázorňujúce vývin vybraných javov tradičnej agrikultúry pre *Etnografický atlas Slovenska* (Bratislava 1990). So Slovenskou národopisnou spoločnosťou pri Národopisnom ústave Slovenskej akadémie vied spolupracovala na záchranom etnografickom výskume u Rusínov v zátopovej oblasti Starina na území Bukovských vrchov. Dlhé obdobie so záujmom a rada spolupracovala s Ústredím ľudovej umeleckej výroby, a to na virtuálnej galérii, odborných publikáciách a výstavách. Do pamäti návštevníkov sa vryla jej výstava „Inšpirácie – Pastierske umenie“, ktorej súčasťou bol trojjazyčný katalóg (1993). Autorkou výstav, najmä zo zbierok ľudového umenia, sa stala známou na viacerých ročníkoch Folklórneho festivalu Východná organizovaných Národným osvetovým centrom. Zo zahraničia ju požiadali o odbornú spoluprácu dve múzeá – Österreichisches Museum für Volkskunde vo Viedni a Ethnographisches Museum Schloss Kittsee.

Výsledky svojej vedeckovýskumnej i muzeálnej práce prezentovala na vedeckých konferenciách na Slovensku i v zahraničí. Keď si to vyžadovali okolnosti, prednášala v nemčine. Na tomto mieste nemôžeme spomenúť všetky konferencie a odborné semináre, na ktorých sa aktívne zúčastnila, uvedieme aspoň medzinárodné. V roku 1994 to

bola konferencia vo Svidníku „Aktuálne problémy výskumu ľudovej kultúry Rusínov – Ukrajincov na Slovensku“ s prednáškou *K problematike etnicity v rámci tradičnej agrikultúry na hornej Ciroche*. Na konferencii v Bratislave s názvom „Fenomén in-sitného umenia v súčasnosti a jeho problémy“ predstavila *Insitné umenie v zbierkach SNM v Martine* (1994). Na medzinárodnom „Hinterglassymposium“ v rakúskom Sandli vystúpila v roku 1996 s referátom *Hinterglasbilder in den slowakischen Museen* a v roku 1999 s témou *Hinterglasgemälde der Familie Salzmann im Gebiet der Slowakei*. Na medzinárodnej konferencii „Etnografické múzeá vo východnej a strednej Európe“ (Budapešť 2001) sa podieľala s referátom *Slovenské etnografické múzeum v Martine na začiatku 21. storočia*. Aktívne sa zúčastnila aj na 2. medzinárodnej konferencii národných etnologických múzeí strednej a juhovýchodnej Európy vo Viedni (2002). Nasledujúcu 3. medzinárodnú konferenciu venovanú príprave etnologických expozícií na začiatku 21. storočia, ktorá sa konala v roku 2003 na pôde jej materského pracoviska, iniciovala aj organizovala. *Dekoratívnu výzdobu tradičného hrnčiarstva na Slovensku* predstavila v roku 2012 na 4. medzinárodnom odbornom seminári v Modre. V roku 2016 referovala v Modre *O posthabánskej a slovenskej fajanse*, v roku 2017 tam vystúpila s referátom *Pocta majstrovi Bizmayerovi*, v roku 2018 na tému *Kresťanská tematika na fajanse slovenskej proveniencie* a v roku 2019 to boli *Remeselné a roľnícke znaky a výjavy na keramike slovenskej proveniencie*.

Marta je autorkou či spoluautorkou 56 výstav, z toho 40 premiérových. Boli to všetko výstavné projekty, na ktorých sa podieľala aj koncepčne. Uvedené výstavy sa realizovali doma na Slovensku (36 výstav) a v deviatich európskych krajinách – vo Francúzsku, Taliansku, Nemecku, Rakúsku, Chorvátsku, Bulharsku, Poľsku a Česku (20 výstav). Je spoluautorkou reprezentatívnej výstavy „Poklady ľudového umenia na Slovensku“, premiérovanej v Paríži (1999), neskôr reprízovanej v Ríme (2000) a v nemeckom Oberschönenfelde (2001). S kolegami z Rakúska a Maďarska pracovala v roku 2004 na medzinárodnom keramickom projekte „Keramika³ – pálená idyla“ (Keramik³ – gebrannte Idyle). Jeho vyvrcholením bola reprezentatívna výstava s trojjazyčným katalógom, ako aj viaceré odborné semináre a keramické workshopy (inak to boli prvé workshopy na pôde nášho múzea). Tento náročný projekt sa zrodil v Etnografickom múzeu na zámku v Kittsee a realizoval sa postupne v Rakúsku, u nás na Slovensku a v Maďarsku. To všetko vďaka veľkorysému grantu Európskej únie s názvom „Kultur 2000“, ktorý autori projektu získali. S rakúskymi kolegami spolupracovala aj pri odbornom určení zbierky západoslovenskej fajansy v Rakúskom etnografickom múzeu vo Viedni. V tejto súvislosti priznáva, že mala šťastie aj na troch vydavateľov. Vďaka nim sa podarilo vydať umelecké monografie Ignáca Bizmayera, Michala Škrovinu a Dušana Benického, ktorých tvorba nadväzuje na naše vzácne kultúrne dedičstvo.³ Monografiám predchádzali úspešné výstavy.

Dôležité miesto v jubilantkinom odbornom pôsobení mali i odborné posudky vyžiadané redakciami odborných periodík i vedeckými grantovými agentúrami. Pravidelne sledovala publikovanú odbornú spisbu a ak ju prečítané dielo zaujalo, vyjadrila naň svoj názor recenziou. Bola členkou viacerých redakčných rád odborných periodík. Dlhé roky pracovala vo vedeckej rade materského pracoviska. Istý

³Tamže, s. 112.

čas bola členkou vedeckej rady Ústavu etnológie SAV a Kuratória Etnografického múzea na zámku v rakúskom Kittsee.

Je možno celkom symbolické, že v múzeu začala pracovať v rokoch, keď boli verejnosti sprístupnené nové Národopisné expozície – „Človek a pôda, Človek a materiál a Človek a odev“ (1974 – 1975). V posledných rokoch svojho pôsobenia v múzeu Marta (ako hlavná riešiteľka a vedúca tímu spoluriešiteľov) plnila vedeckovýskumnú úlohu týkajúcu sa prípravy ďalšej novej expozície – expozície 21. storočia s názvom „Slovensko a jeho identita“. Vypracovala jej koncepciu a libreto. Je autorkou, spoluautorkou a koordinátorkou úvodných scenárov troch tematických častí nazvaných *Kto sme, Tradície – Krása a Inšpirácie*. Priebežne, podľa potreby, spolupracovala aj na úvodných scenároch ďalších častí s názvami *Tradície – Sviatok* a *Tradície – Práca*. O príprave tejto expozície sa mohla verejnosť dozvedieť z jej viacerých štúdií a článkov.

Jubilantkina publikačná činnosť, vychádzajúca z výskumnej a kurátorskej práce, je rozsiahla. Predstavuje takmer 1 800 rukopisných strán zadaných do tlače, z toho skoro 300 bolo uverejnených v zahraničí. Osobitnú skupinu v nej predstavuje šesť knižných publikácií; na niektorých z nich sa podieľala spoluautorsky. Dlhý je zoznam katalógov k výstavám, prezentovaných doma a v zahraničí. Výsledky vedeckovýskumnej a kurátorskej činnosti publikovala v rovných 80 odborných štúdiách a článkoch. Často a rada informovala verejnosť o odborných podujatiach a výstavách prostredníctvom kratších popularizačných článkov a správ.

Slovenská národopisná spoločnosť pri Slovenskej akadémii vied v Bratislave udelila Marte I. cenu v kategórii vedecko-publikačná činnosť za rok 1995 za štúdie venované existujúcej kultúre bývania na vidieku v 80. rokoch 20. storočia.

Práca v múzeu z našej jubilatky vyprofilovala cieľavedomú vedeckú pracovníčku i múzejníčku, naučila ju koncepčne myslieť a organizovať prácu nielen sebe. Veď ani nie päť rokov od nástupu do zamestnania bola poverená vedením etnografického oddelenia (1980 – 1983), neskôr vykonávala funkciu vedúcej oddelenia vedecko-technických informácií (1990 – 1993) a následne bola menovaná vedúcou oddelenia etnografických a historických zbierok (2002 – 2015). Krátko zastávala funkciu zástupkyne riaditeľa SNM – EM (1992 – 1993).

Kvalitná teoretická príprava, ako aj viacročná prax a skúsenosti v odbore, umožnili našej jubilatke dvanásť rokov (2001 – 2012) vyučovať ľudovú výtvarnú kultúru, heritológiu a muzeológiu na Katedre etnológie a mimoeurópskych štúdií Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Zaujímavé je, že jej dvaja študenti (Mgr. Soňa Lattouf-Pavúková a Mgr. Braňo Kožehuba) sa po úspešnom ukončení štúdia na univerzite na krátku dobu stali jej novými kolegami v oddelení, ktoré viedla. Jej žiakom v Trnave bol aj súčasný riaditeľ nášho múzea Mgr. Radovan Sýkora.

Ako Marta píše vo svojich spomienkach, „roky strávené v múzeu neboli iba o práci.“⁴ Mladí ľudia so staršími kolegami sa vedeli aj zabaviť. Vo veľkej zasadačke bývali povestné, široko-dáľeko známe silvestrovské zábavy. Mladí múzejníci sa stretávali s rodinami aj vo svojich domácnostiach alebo na chatách a chalupách, u Kopčokovcov vo Valči či doma v rodinách kolegov. Na chalupe nášho kolegu – archeológa Milana Slanináka v Jazernici potvrdil Stano Horváth svoju príslušnosť k zemianskemu sta-

⁴Tamže, s. 112.

vu. Všetci zúčastnení mohli na vlastné oči vidieť modrú tekutinu pripomínajúcu krv na Stanových nohách potom, keď sa v mokrych rifliach hrabal z potoka na breh. Na 1. mája sme sa uzímení po sprievode tradične, niekedy do neskorej noci zohrievali u Stanka a Gabiky Horváthovcov, ktorí bývali takmer v centre mesta a na zohriatie kolegov doma vždy niečo dobré našli. Do nezabudnuteľných spomienok sa dostalo aj stretnutie mladých múzejníkov na Bystričke na chate u Dudášovcov. Ja si spomínam na milú návštevu u nás doma na Vrútkach, keď ma po narodení dcéry Zuzky prišli pozrieť moji kolegovia s nezvyčajným darom – peknou drevenou maľovanou kolískou, ktorú vo svojom panelákovom byte vyrobil šikovný stolár pán Gustáv Kopčok. Vyrasali v nej okrem mojich detí i obidve deti Horváthovcov (Andrej a Katka) a spomínam to tu preto, že prvé chvíle na svete v nej prežil i Ondřík Pastierik. Patrične sme sa, ako sa teraz hovorí, socializovali aj po večeroch na výskumoch – najmä na východnom Slovensku, v oblasti Myjavskej pahorkatiny a vlastne na území celého Slovenska, kam smerovali naše pracovné cesty. Časté boli aj naše spoločné návštevy predstavení martinského divadla a príjemné posedenia po nich.

Okrem plnenia pracovných povinností vchovala Marta so svojim manželom syna Ondreja. Je zaujímavé či dokonca osudové, že s budúcim manželom sa zoznámila na jednom zo svojich mnohých výskumov v zátopovej oblasti Starina na severovýchodnom Slovensku, kde v tom čase Stanko Pastierik robil geotechnické skúšky pre pripravovanú vodnú nádrž Starina.

Milá naša Marta, na záver Ti chcem poďakovať za Tvoju vykonanú prácu, ale na tomto mieste hlavne za dlhoročné priateľstvo a dobré vzťahy nielen na pracovisku, ale aj v osobnom živote. Do ďalších rokov Ti prajem aj v mene kolegov a priateľov pevné zdravie, pohodové chvíle v kruhu blízkych a aj to, aby sme sa mohli ďalej stretávať a spomínať si na pekné chvíle prežité v našom múzeu.

Eva Pančuhová

VÝBEROVÁ BIBLIOGRAFIA

Knižné publikácie:

- PETRÁNSKY, Ľudovít a Marta PASTIERIKOVÁ. *Ignác Bizmayer*. Trenčín: Vydavateľstvo Q-EX, 2007. ISBN 978-80-969598-2-2.
- PASTIERIKOVÁ, Marta. *Michal Škrovina: príbehy z môjho života [Stories of My Life]*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2008. ISBN 978-80-89208-82-1.
- PIŠŤUTOVÁ, Irena a Marta PASTIERIKOVÁ. *Dušan Benický*. Bratislava: Ústredie ľudovej umeleckej výroby, 2010. 1 DVD. ISBN 978-80-88852-77-3.
- PASTIERIKOVÁ, Marta. *Hrnčiarstvo*. Bratislava: Ústredie ľudovej umeleckej výroby, 2011. ISBN 978-80-88852-89-6.
- PASTIERIKOVÁ, Marta a Alena KALINOVÁ. *Posthabánske keramické umenie: Keramické umenie Karpatskej kotliny*. Budapešť: NOVELLA, 2016. ISBN 978-963-9886-35-3.
- PASTIERIKOVÁ, Marta a Alena KALINOVÁ. *A posthabán kerámiaművészet: A Kárpát-medence kerámiaművészete*. Budapest: NOVELLA, 2016. ISBN 978-963-9886-34-6.

Katalógy:

- PASTIERIKOVÁ, Marta. *Pastierske umenie: tradície a inšpirácie [Shepherd's Art: Traditions und Inspirations; Hirtenkunst: Traditionen und Inspirationen]*. Bratislava: ÚĽUV, 1993. ISBN 80-85753-11-1.
- BEITL, Matthias, ILLÉS, Péter, PASTIERIKOVÁ, Marta et al. *Keramik³ – gebrannte Idylle: Typen / Regionen / Museen [Keramika³ – pálená idyla: Typy / Regióny / Múzeá; Kerámia³ – égetett idill: Tipusok / régiók / múzeumok]*. Kittsee: Ethnographisches Museum Schloss Kittsee, 2005. ISBN 3-902381-08-6.
- PASTIERIKOVÁ, Marta. *Krajina môjho detstva: Malby na skle Michala Škrovinu [The Country of My Childhood: Glass Paintings of Michal Škrovina]*. Bratislava: ÚĽUV, 2006. ISBN 80-88852-37-4.
- PANČUHOVÁ, Eva a Marta PASTIERIKOVÁ. *Slava Bogu....simboli Božiča u tradicijskoj kulturi Slovačke*. Zagreb: Etnografski muzej, 2007.
- PASTIERIKOVÁ, Marta. *Dušan Benický: O hniezde ľudskom [About a Nest of a Human]*. Bratislava: ÚĽUV, 2009. ISBN 978-80-88852-62-9.

Štúdie a články:

- DUDÁŠOVÁ, Marta. Spôsoby chovu hospodárskych zvierat na území Bukovských vrchov. In: *Nové obzory 25: spoločenskovedný zborník východného Slovenska*. Editor I. MICHNOVIC. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo pre Múzeum SRR v Prešove, 1983, s. 283-302.
- DUDÁŠOVÁ, Marta. Charakter ľudového staviteľstva a spôsob života na juhovýchodnom Slovensku. In: *Zborník Slovenského národného múzea: Etnografia 27*. Editor S. HORVÁTH. Roč. LXXX. Martin: SNM – Etnografický ústav, 1986, s. 47- 95.
- DUDÁŠOVÁ, Marta. Výber objektov ľudového staviteľstva z regiónu Juhovýchodné Slovensko pre Múzeum slovenskej dediny. In: *Zborník Slovenského národného múzea: Etnografia 27*. Editor S. HORVÁTH. Roč. LXXX. Martin: SNM – EÚ, 1986, s. 97-118.
- PASTIERIKOVÁ, Marta. Charakter poľnohospodárstva na území Bukovských vrchov. In: *Zborník Slovenského národného múzea: Etnografia 29*. Editor K. STRELEC. Roč. LXXXII. Martin: SNM – EÚ, 1988, s. 101-122.
- PASTIERIKOVÁ, Marta. Stavebná kultúra turčianskej obce. In: *Zborník Slovenského národného múzea: Etnografia 35*. Editor E. KRÁLIKOVÁ. Roč. LXXXVIII. Martin: SNM – EM, 1994, s. 76-108. ISBN 88-85753-32-4.
- PASTIERIKOVÁ, Marta. Dispozícia domu a využívanie obytného priestoru v turčianskej Blatnici v 80. rokoch 20. storočia. In: *Slovenský národopis*. 1995, roč. 43, č. 2, s. 238-252. ISSN 1335-1303.
- PASTIERIKOVÁ, Marta. Zbierkový súbor Ľudové umenie v SNM – EM v Martine. In: *Zborník Slovenského národného múzea: Etnografia 37*. Editor E. KRÁLIKOVÁ. Roč. XC. Martin: SNM – EM, 1996, s. 98-112. ISBN 80-85753-71-5.
- PASTIERIKOVÁ, Marta. História edície Fontes v Slovenskom národnom múzeu. In: *Zborník Slovenského národného múzea: Etnografia 38*. Editor E. KRÁLIKOVÁ. Roč. XCI. Martin: SNM – EM, 1997, s. 39-44. ISBN 80-85753-99-5.
- PASTIERIKOVÁ, Marta. Zbierkový súbor Ľudová keramika v SNM – EM v Martine.

- In: *Zborník Slovenského národného múzea: Etnografia 39*. Editor E. KRÁLIKOVÁ. Roč. XCII. Martin: SNM – EM, 1998, s. 54-69. ISBN 80-8060-011-2.
- PASTIERIKOVÁ-DUDÁŠOVÁ, Marta. Juhovýchodné Slovensko. In: *Ľudová architektúra a urbanizmus vidieckych sídel na Slovensku*. Bratislava: Academic Electronic Press pre Národné pamiatkové a krajinné centrum, 1998, s. 161-166. ISBN 80-88880-23-8.
- PASTIERIKOVÁ, Marta. Slovak Museum of Ethnology at the Beginning of the 21st Century. In: *Néprajzi értesítő: Annales Musei Ethnographiae LXXXIII: papers of the conference Ethnographic Museums in East- and Central Europe – Challenges and Chances at the Beginning of the 21st Century*. Budapest: Néprajzi Múzeum, 2001, s. 47-51. HU ISSN 0007-9699.
- PASTIERIKOVÁ, Marta. Z návrhov koncepcií nových etnologických expozícií SNM – EM. In: *Etnologické rozpravy*. 2003, roč. X, č. 1, s. 92-104. ISBN 1335-5074.
- PASTIERIKOVÁ, Marta. K etnickým špecifikám a rusínskej identite z pohľadu etnologického výskumu. In: *Ethnologia Actualis Slovaca 5: revue pre výskum kultúr etnických spoločenstiev: súčasné prezentácie rusínskej identity (od akceptácie po emancipáciu)*. Editori M. KALAVSKÝ a M. PRIEČKO. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2004, s. 42-45. ISSN 1336-569X.
- PASTIERIKOVÁ, Marta. Volkstümliche Keramik in der Sammlungen des Slowakischen Nationalmuseums in Martin. In: *Keramik als Zeichen regionaler Identität: Beiträge des 36. Internationalen Hafnerrei-Symposiums des Arbeitskreises für Keramikforschung: Kittser Schriften zur Volkskunde 16*. Wien/Kittsee: Österreichisches Museum für Volkskunde, 2005. s. 51-71. ISBN 3-902381-06-X.
- PASTIERIKOVÁ, Marta. Nástenná výzdoba vidieckeho interiéru v rokoch 1986 – 1989. In: *Národopisný zborník 15 [Sammelband zur Volkskunde 15; Ethnological Volume 15]*. Editor V. SEDLÁKOVÁ. Martin: Matica slovenská, 2009, s. 165-182. ISBN 978-80-7090-936-6.
- PASTIERIKOVÁ, Marta. Tematické zameranie novej expozície SNM – Etnografického múzea v Martine. In: *Zborník Slovenského národného múzea v Martine: Etnografia 51*. Editor M. PASTIERIKOVÁ. Roč. CIV. Martin: SNM v Martine, 2010, s. 9-30. ISBN 978-80-8060-256-7.
- PASTIERIKOVÁ, Marta. Záposlovenská fajansa v zbierkach Rakúskeho etnografického múzea. In: *Slovenský národopis*. 2012, roč. 60, č. 3, s. 362-364. ISBN 1335-1303.
- PASTIERIKOVÁ, Marta. Obrazy na skle. In: *Virtuálna galéria ľudovej umeleckej výroby*. Bratislava, Ústredie ľudovej umeleckej výroby, 2018. Dostupné na: <http://www.uluv.sk/sk/encyklopedie/tradicne-remesla-a-domacke-vyroby/tradicne-remesla-a-domacke-vyroby/obrazy-na-skle/>.
- PASTIERIKOVÁ, Marta. Medzinárodné projekty Slovenského národného múzea so zameraním na ľudové umenie, podporované Európskou úniou. In: *Zborník Slovenského národného múzea v Martine: Etnografia 61*. Editor M. HALMOVÁ. Roč. CXIV. Martin: SNM v Martine, 2020, s. 192-202. ISBN 978-80-8060-495-0.

K SEDEMDESIATKE IVETY STRAKOVEJ

Všetkým nám pribúdajú roky a dioptrie, no občas sme šokovaní, keď sa dozvieme, že niekto nám blízky dosiahol významné životné jubileum, vek hodný oslavy a zdravice. Je tak aj v prípade mojej vzácnjej kolegyne Ivety (Ivetky, Ivettyňky, Ivette) Strakovej. V úzkej spolupráci s ňou som prežila najintenzívnejšie roky svojho múzejného života, preto si dovoľím byť trochu osobná.

Iveta Straková sa narodila 30. 6. 1952 v Poprade ako Iveta Miffeková. Vyrastala obklopená láskou celej rodiny, ktorá sa jej snažila nahradiť chýbajúceho otca.

Už od malička prejavovala niekoľko talentov – hrala na klavír, spievala, recitovala, ako študentka „esvéčsky“ účinkovala v študentskom divadle. Na Strednej všeobecno-vzdelávacej škole v Poprade zmaturovala v roku 1970 a svoj vzťah ku kultúre sa rozhodla profesionalizovať a povýšiť na ďalšiu úroveň nadstavbovým štúdiom kultúrnov ýchovnej práce na Strednej knihovníckej škole v Bratislave, kde v roku 1973 úspešne zložila ďalšiu maturitnú skúšku. Následne sa ako referentka pre hovorené slovo zamestnala v Obvodnom kultúrnom a spoločenskom stredisku v Bratislave II., kde pracovala až do roku 1978.

V roku 1979 zmenila odbor pôsobenia a zamestnala sa ako odborná referentka v Družstevnej cestovnej kancelárii Tatratour. „Bratislavské“ roky boli pre jej život zásadné – svoj herecký a spevácky talent uplatnila ako členka mimoriadne populárneho Radošinského naivného divadla, ale hlavne uzavrela manželstvo s Martinčanom Milanom Strakom a narodil sa jej prvorodený syn. Práve starosť o životné prostredie vhodné pre výchovu detí inšpirovala manželov Strakovcov k odchodu z Bratislavy a príchodu do Martina. 1. 11. 1985 sa tak pani Iveta Straková stala pracovníčkou Kultúrnov ýchovného oddelenia Slovenského národného múzea v Martine v pozícii samostatný referent pre výstavy – lektor. Múzeum tak získalo zodpovednú a invenčnú pracovníčku a ja skvelú „partáčku“ – výbornú kolegyňu a kamarátku.

Práca na tomto oddelení bola špecifická: nikdy sa nedali definovať všetky činnosti, ktoré obsahovala a nikdy ste nemohli mať pocit, že je všetko hotové, pretože za každou úspešne ukončenou akciou už čakala ďalšia... Napriek tomu, že oficiálnou pracovnou náplňou I. Strakovej bola výstavná činnosť, rozsah jej pracovných aktivít bol oveľa širší. Zostavovala dramaturgický plán výstav, koordinovala ich realizáciu a propagáciu, často sa fyzicky podieľala na ich vzniku a viedla ich dokumentáciu. Kolektív kultúrnov ýchovného oddelenia (neskôr oddelenie múzejnej prezentácie, resp. oddelenie prezentácie a marketingu) bol „komorný“, preto sme si pomáhali naprieč zverenými referátmi, pričom pri širokom spektre prezentačných aktivít „Ivetynka“ využívala všetky svoje predpoklady, danosti a schopnosti. Bola vynikajúcou lektorkou, manuálne mimoriadne zručnou výstavnou referentkou, zodpovednou dokumentátorkou, invenčnou a zodpovednou organizátorkou tradičných i novátor-

ských podujatí múzea. Bez problémov bola elegantnou hosteskou, múzejným strážidlom, ondrejskou vešticou...

Jej manuálna zručnosť a výtvarné cítenie boli zúročené pri realizácii množstva menších i väčších výstav vo vlastnom i iných múzeách po celom Slovensku, ktorých zoznam by bol dlhší než text celej zdravice. Z tých, ktoré boli našimi vlastnými silami realizované v Čechách, spomeniem aspoň jednu – nezabudnuteľnú reprízu výstavy *Premeny slovenskej dediny* v Národnom múzeu v Prahe v auguste roku 1989. Šikovné ruky, výtvarné videnie, skúsenosti, ale aj jazykové schopnosti uplatnila aj za hranicami – napríklad pri realizácii prvého z mimoriadne úspešných veľkých výstavných projektov realizovaných v zahraničí, výstavy *Ľudová kultúra na Slovensku*, ktorou sa Slovenské národné múzeum v Martine predstavilo v roku 1993 v rámci Dní slovenskej kultúry v Prinz Max Palais v Karlsruhe (Nemecká spolková republika), reprízovanou aj v národopisnom múzeu v Kittsee (Rakúsko). Veľký kus práce spolu s kolegami odvieďa aj pri realizácii výstavy „Poklady ľudového umenia Slovenska“, inštalovanej v roku 1999 v Paríži a Ríme a v roku 2001 vo vtedajšom Schwäbisches Volkskunde museum v nemeckom Oberschönenfelde.

Neúnavne hľadala spôsoby ako osloviť ďalšie skupiny návštevníkov múzea. Z tých úspešných spomeniem aspoň jeden: cyklus večerov s významnými slovenskými horolezcami. Zásluhou rodiny Strakovcov sa v múzeu vystriedali najznámejšie horolezecké osobnosti, ktoré v rámci besied prezentovali zážitky, poznatky, fotografie i filmy z pre nás v tom čase nedostupných destinácií. Tieto podujatia dodnes patria k návštevnicky neprekonaným – priester veľkej zasadačky skutočne praskal vo švíkoch.

Bola excelentnou organizátorkou – príkladom sú tradičné Medzinárodné dni múzeí, stretnutia všetkých generácií pracovníkov múzea i množstvo ďalších podujatí, významných aj v celoslovenskom kontexte. Tu sa patrí spomenúť celoslovenskú oslavu 100. výročia narodenia Karola Plicku v roku 1988, 150. výročia narodenia Andreja Kmeťa v roku 1991, či storočnicu Jána Geryka v roku 1992. Jej organizačné schopnosti ocenil v roku 1992 riaditeľ múzea Milan Kiripolský ponukou zastávať funkciu jeho asistentky. Po skúsenosti s touto pracovnou pozíciou sa vrátila do svojho pôvodného pracovného zaradenia, ktoré potom zastávala až do roku 2004. V tomto roku sa stala pracovníčkou novozriadeného múzejného pracoviska – Múzea kultúry Čechov na Slovensku ako dokumentátorka, správkyňa depozitu, referentka výstavnej činnosti, predajca vstupeniek a publikácií. Tu zúročila všetky svoje predchádzajúce skúsenosti a schopnosti a významne sa v celom spektre múzejných činností podieľala na fungovaní novej, špecializovanej múzejnej inštitúcie, ktorá si hľadala miesto na múzejnej mape Slovenska.

Bola nielen spoľahlivá, ale aj vtipná, pohotová a šarmantná, patrila k ozdobám každej spoločnosti – či pri plnení každodenných povinností, pri rôznych nárazových prácach, výletoch i oficiálnych podujatiach inštitúcie. Je veľmi nespravodlivé, že po prácou naplnenom živote sa jej nesplnili predstavy o pokojnom dôchodku spojenom s opaterou prvorodeného vnúča, ktoré prekazila vážna choroba.

Ivetka, vďaka za spoločne prežité roky, vďaka za prácu, ktorú si odvieďa v prospech Slovenského národného múzea v Martine.

Hana Zelinová

JÁN DÉRER – FOTOGRAF PAR EXCELLENCE K 100. VÝROČIU NARODENIA (1922 – 1986)

Keď som v roku 2002 pripravovala do *Zborníka SNM v Martine: Etnografia*¹ spomienku na Jána Déreera, netušila som, že sa k jeho pôsobeniu v Slovenskom národnom múzeu v Martine vrátim aj v roku 2022, keď si pripomíname storočnicu jeho narodenia. K mojim spomienkam na majstra, ktoré som vtedy napísala, prispeli v súčasnosti vďaka vydaniu dvoch publikácií² i ďalší kolegovia. Ich autentické zážitky spojené s fotografom, kolegom, priateľom, spolupracovníkom, ktorý skoro štyri desaťročia patril k neodmysliteľnej atmosfére pracoviska, akoby dopĺňali portrét tohto skutočného majstra fotografického umenia. Nakoniec, aj pomenovanie súčasného príspevku som si dovoľila vybrať zo spomienok bývalej kolegyne (D. Daneková), ktorej návraty k Jankovi Déerovi, ako sme ho mohli oslovovať, sú plné úcty nielen k jeho umeniu, ale predovšetkým k jeho osobnostnému prejavu na pracovisku.

V úvode by som preto chcela uviesť pár návratov k rokom jeho pôsobenia v Slovenskom národnom múzeu v Martine od dvoch jeho kolegov, vtedajšieho riaditeľa Štefana Mruškoviča a odborného pracovníka Mojmíra Benžu. Sú výstižné, miestami z nich cítiť už len spomienkovú nostalgiiu, ale majú o to väčšiu výpovednú hodnotu. Š. Mruškovič pri symbolickom návrate k známemu kolektívnemu výskumu pracovníkov múzea na Myjave v 70. rokoch 20. storočia spomína: „... pri práci v teréne vynikal najmä Ján Dérer, ovešaný fotoaparátmi, stíhajúci zachytiť atmosféru výskumníkov aj informátorov popri neúnavnej fotodokumentácii exteriérov a interiérov a ich detailov. Neraz v odvážnych, až akrobatických pozíciách fotografa, šplhajúceho sa na korunu stromov, alebo strechu nejakého objektu, prípadne strkajúceho hlavu s kamerou do rozpadajúcej sa konštrukcie... vždy však usmiateho nad svojím víťazstvom, s jemu vlastným humorom, s jednou nohou na zemi, druhou na streche, s kamerou na krku, suchom v hrdle, muzikou v žalúdku, ale s očami vždy na pozore.“³ A spomienky Mojmíra Benžu: „Zopár hodín som s ním strávil v tmavej komore pri vyvolávaní veľkoplošných fotografií, na ktoré bol zaťažený... Bol výborný fotograf – dokumentarista. Dokázal nielen novou Linhofkou, ale aj pomocou,

¹ KRÁLIKOVÁ, E. Z dolín na hrebeň... (k 80. narodeninám Jána Déreera). In: *Zborník Slovenského národného múzea v Martine: Etnografia* 43. Editorka E. KRÁLIKOVÁ. Roč. CXVI, Martin: Slovenské národné múzeum, 2002, s. 172-176. ISBN 80-8060-104-6.

² *V múzeu vážne i prostopašne (Zo spomienok pracovníkov)*. Editorka M. HALMOVÁ. Martin: Slovenské národné múzeum, 2007. ISBN 978-80-8060-204-8; *V múzeu vážne i prostopašne 2 (Spomienky pracovníkov)*. Editorka M. HALMOVÁ. Martin: Slovenské národné múzeum, 2017. ISBN 978-80-8060-402-8.

³ MRUŠKOVIČ, Š. Storočné dejiny Slovenského národného múzea v Martine sú dejinami mnohých vynikajúcich ľudí a činov. In: *V múzeu vážne i prostopašne (Zo spomienok pracovníkov)*. Editorka M. HALMOVÁ. Martin: Slovenské národné múzeum, 2007, s. 38. ISBN 978-80-8060-204-8.

z rôznych častí poskladaných svojich starých fotoaparátov urobiť také zábery, že sa jeden musel čudovať. Čo sa ma namordoval, kde mám malým zrkadielkom odraziť svetlo, aby sa odstránil nežiaduci tieň, keď fotografoval veci na výstavu staroegyptských pamiatok. Akú mal len radosť, keď sa mu podarilo umiestniť na veľkoplošné fotografie egyptských pyramíd obláčiky. Ich autorovi sa fotografie zdali známe, ale tvrdil, že počas niekoľkomesačného pobytu v Egypte sa mu nepodarilo nad ním vidieť žiadne obláčiky, nieto ich ešte nafotografovať.⁴⁴

Na majstra Dérera spomínajú aj mnohí ďalší spolupracovníci. Nielen na chvíľe vážne, strávené pri práci, ale aj na tie humorné, ktoré sa vďaka jeho povahe stávali dosť často. Na fotoaparát vyhodенý z okna štvrtého poschodia múzea, keď ho nechcel poslúchať, na pálenie pálenky v priestoroch múzea, v kotlíku, ktorý bol muzeálnym exponátom, pričom následný postih po objavení políciou bol tvrdý najmä pre majstra, ktorý v tom čase dokonca vykonával funkciu predsedu ZV ROH (Závodný výbor Revolučného odborového hnutia), na spoločenské posedenia v múzeu, kde sa prejavoval ako dokonalý spoločník – tanečník, či nezabudnuteľné stretnutia na návšteve v Gaderskej doline u tamojšieho horára, keď pripravoval publikáciu o Gaderi.

Ján Dérer, podobne ako ďalší jeho súpútnici, sa stal súčasťou spomienkového folklóru, ktorý nám mladším dnes už len pripomínajú časy neľahkých začiatkov múzea, ale aj rokov, keď patrilo aj vďaka nim k špičkovým muzeálnym inštitúciám.

Jeho životopis je skutočne veľmi stručný. Rodený Martinčan (*21. 12. 1922) sa vyučil fotografickému umeniu u známeho martinského fotografa Antona Horníka. Ako mladý sa aktívne zapojil do udalostí počas rokov druhej svetovej vojny. Udalosti týchto búrlivých časov zachytával svojim nerozlučným fotografickým aparátom, po potlačení Slovenského národného povstania bol zajatý a v nemeckom tábore strávil niekoľko mesiacov až do júla 1945. Po krátkej, takpovediac skúšobnej dobe nastúpil v roku 1949 do Slovenského národného múzea v Martine, kde v podstate strávil celý svoj pracovný život až do odchodu do dôchodku (1982).

Š. Mruškovič v už uvedených spomienkach zaradil majstra Dérera k vynikajúcim fotografom, ktorý patril k najdlhšie účinkujúcim fenomenálnym pracovníkom SNM v Martine s veľkým podielom na jeho dokumentačných, expozično-výstavných i propagačných úspechoch takmer celej druhej polovice 20. storočia. Súčasný stav fotodokumentácie je v podstate odrazom jeho fotografickej činnosti vo všetkých oblastiach pôsobenia múzea. Vo svojom ateliéri na štvrtom poschodí budovy dokázal hodiny a hodiny stráviť pri fotografovaní muzeálnych zbierok, pričom nerobil rozdiely medzi zbierkami. Vedel sa pre dokonalý a nielen dokumentačný záber doslova pohrať tak s keramickým džbánom, keď sa sústredil najmä na precízny detail jeho ucha, ako aj s plastikou Ukrižovaného.

Ako už zo spomienok vyplýva, bol výborným fotografom – dokumentaristom aj pri práci v teréne. Dokázal hodiny stráviť vo vybraných lokalitách, aby zachytil ten najvýstižnejší záber, či už to bol detail alebo celok exteriéru, či jedinečnosť interiéru. Fotografoval podľa potreby v rôznych lokalitách, ktorých obrazové zachytenie

⁴⁴BENŽA, M. Moje spomienky na prácu v múzeu v Martine. In: *V múzeu vážne i prostopašne (Zo spomienok pracovníkov)*. Editorka M. HALMOVÁ. Martin: Slovenské národné múzeum, 2007, s. 58. ISBN 978-80-8060-204-8.

Obr. 1. Ján Dérer pri práci vo fotoateliéri. Foto autor neznámy, 1970 – 1975, reprodukcia Michal Pišný, 2002. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 160058.

Fig. 1. Ján Dérer working in his photography studio. Photograph by unknown artist, 1970-1975, reprodukcia Michal Pišný, 2002. Photographic archives of the SNM in Martin, neg. no. 160058.

Obr. 2. Ján Dérer v obľúbenej Gaderskej doline. Foto autor neznámy, 1970 – 1975, reprodukcia Michal Pišný, 2002. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 160 059.

Fig. 2. Ján Dérer in the popular Gaderská dolina. Photograph by an unknown artist, 1970-1975, reprodukcia Michal Pišný, 2002. Photographic archives of the SNM in Martin, neg. no. 160 059.

bolo potrebné pre výstavno- expozičné účely, či tak potrebný dokumentačný záber ľudovej architektúry pre potreby výstavby v tom čase sa rozbiehajúcej expozície Múzea slovenskej dediny (MSD). Nebol len fotografom z hľadiska potrieb pracoviska – jeho fotoaparát mu bol verným spoločníkom aj na rôznych spoločenských akciách v múzeu, pri množstve udalostí, ktorých bol nielen priamym účastníkom, ale najmä neúnavným dokumentaristom. Predovšetkým však miloval krásy prírody s jej neopakovateľným koloritom, zachyteným fotoaparátom vo všetkých podobách, najmä však atmosféru prírodnej scenérie rodného Turca. S aparátom dokázal prejsť jeho dolinami, zachytávajúc nielen krásu jedinečnej prírody, jej vegetácie, obyvateľov zvieracej ríše, ale aj historické reálie, ktoré sa v Turci zachovali. Výsledkom tejto činnosti bola nakoniec fotografická publikácia o Gaderskej doline, ktorá vyšla pri príležitosti jeho 60. narodenín.⁵ Obdivoval aj krásu Oravy, Liptova, Tekova, Gemera, ale aj Spiša či Šariša. Vďaka výskumom v súvislosti s výstavbou MSD mal možnosť prejsť celým Slovenskom, byť pri tom so svojím fotoaparátom, aby zachytil to najcennejšie z ľudovej architektúry. Vďaka jeho profesionalite sa tak

⁵ *Gader – perla Veľkej Fatry*. Martin: Osveta, 1983.

Obr. 3. Ján Déer pri filmovaní valchy v Liptovskej Osade. Foto J. Barák, 28. 5. 1963. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 17768.

Fig. 3. Ján Déer while filming the hammer-mill in Liptovská Osada. Photograph by J. Barák, 28.5.1963. Photographic archives of the SNM in Martin, neg. no. 17768.

podarilo položiť základy jedinečného fondu fotodokumentácie SNM v Martine, obsahujúcemu tisíce záberov často dnes už zaniknutých objektov, ale aj záberov zbierkového fondu a už spomínaných rôznych spoločenských aktivít na pôde múzea. Vďaka nemu je dnes v dokumentácii ojedinelý fond portrétov všetkých pracovníkov múzea z rokov jeho pôsobenia, prostredníctvom jeho záberov je možné sa vrátiť do histórie múzea druhej polovice 20. storočia, ale aj do histórie mesta, okresu, veď J. Déer nikdy nechýbal pri dôležitých štátnych či politických akciách. Dnes už niekoľkotisícový fond (cca 70 000 záberov) najmä čiernobielej fotografie, uložený v múzeu, tak v súčasnosti predstavuje neoceniteľný prameň poznania nielen vo vzťahu k inštitúcii, v ktorej celý život pôsobil, ale aj k jeho osobnosti, ktorá už dnes patrí do jej dejín. Ján Déer totiž patril k pracovníkom, ktorí svojou prácou vzbudzovali úctu kolegov, ktorí s ním spolupracovali, ale vďaka svojmu nezameniteľnému pracovnému odkazu v podobe dnes jedného z najbohatších fotografických fondov aj úctu tých mladších, neskorších generácií, ktoré siahajú po jeho fotografickom odkaze. Bol kolegom, spolupracovníkom, ktorý sa svojou nekonvenčnosťou dokonale zžil s pracovným kolektívom, bol nielen účastníkom, ale aj bezprostredným aktérom mnohých udalostí, ktoré v tom čase dokázali spojiť kolektív nielen v práci. Mnohé jeho činy akoby dnes už boli súčasťou múzejného folklóru, oživujúceho spomienky najmä pre dnešnú generáciu, počúvajúcu často s údivom.

Majster Déer, Janko Déer, tak ho oslovovali kolegovia a priatelia nielen na pracovisku. V ich spomienkach bol absolútnym profesionálom, kolegom skoro vždy usmiate, občas krútiacim svojimi typickými fúzami, pripraveným vo svojom ate-

liéri alebo v teréne zamieriť hľadáčik fotoaparátu na všetko, čo bolo nielen potrebné, ale aj vnímané jeho očami ako niečo zaujímavé a jedinečné v každom detaile. Akoby ním videl viac ako ostatní, akoby hľadal najlepšiu možnosť jeho osvietenia, jedinečnosť tvaru a dekóru, pričom v detailoch dokázal vystihnúť tajomno jeho vzniku, špecifiku regiónu, odkiaľ pochádza. Aj preto príprava v ateliéri či v teréne trvala niekedy dlho. Výsledok však vždy bol technicky dokonalý, jeho zábery skrývali v sebe maximálnu profesionalitu autora dokonale ovládajúceho svoju profesiu.

Meno majstra Dérera patrí k najčastejšie spomínaným v už citovaných spomienkach pracovníkov, keď sa vracajú k práci v múzeu v ateliéri na štvrtom poschodí, kam sa chodilo s posvätnou úctou, ale aj s poznaním, že majster v danom termíne splní všetko, čo bolo potrebné pre výstavu, expozíciu či knižnú publikáciu, ale aj v teréne s humornými situáciami, sprevádzajúcimi niekedy až akrobatický výkon fotografa, pre ktorého nič nebolo nemožné. Spomínajú ale aj na rôzne stretnutia, sprevádzané dnes už často až neskutočnými situáciami či stretnutia pri hľadaní záberov krásnych dolín Turca, ale aj ostatných regiónov Slovenska. Jeho čiernobiele zábery sú ukážkou umenia, čarovania hry so svetlom farieb, s možnosťami, ktoré poskytovalo fotografické remeslo. Bol však predovšetkým človekom, ktorý svoju lásku, obdiv a úctu k životu premietol do nespočetného množstva záberov, ktoré máme v súčasnosti k dispozícii. Predstavujú skutočný obraz človeka, umelca, dokonalého profesionála, fotografa oddaného svojej práci, ale aj úctou k tomu, čo predstavovalo jeho celoživotné pracovisko – Slovenské národné múzeum v Martine. Tieto spomienky nikdy nezostarnú, zachovávajú sa vďaka jeho práci v generáciách nasledujúcich.

Eva Králiková

OBSAH

Úvodom (<i>Segľová, Lucia</i>)	5
Introduction (<i>Segľová, Lucia</i>)	7
Štúdie a materiály	
<i>Škovirová, Katarína – Bukovenová, Zuzana</i> : Andrej Kmeť: Hospodár na Slovensku (nevytlačená časť rukopisu)	9
<i>Sedláčková, Michala</i> : Dotazníkové výskumy tradičného odevu na Slovensku v Slovenskom národnom múzeu v Martine v rokoch 1929 – 1957. Venované 130. výročiu narodenia Jána Geryka (1892 – 1978)	30
<i>Halmová, Mária</i> : Oslavy slovenského múzejníctva v rokoch 1965 – 1968	81
<i>Wagnerová, Barbora</i> : Automatizovaná výroba nápojového a úžitkového skla druhej polovice 20. storočia v lednickorovnianskych sklárňach (Rona, a. s., Lednické Rovne)	92
<i>Segľová, Lucia</i> : Rómovia v Turci – demografická charakteristika podľa sčítania obyvateľstva z roku 1930	126
<i>Daneková, Adriana</i> : Múčne jedlá v prostredí Rómov z hľadiska názvov jedál a spôsobov prípravy s dôrazom na druhú polovicu 20. storočia	158
Správy	
<i>Sýkora, Radovan</i> : Z činnosti Slovenského národného múzea v Martine v roku 2021	175
<i>Sýkora, Radovan</i> : From the activity of the Slovak national museum in Martin in 2021	186
<i>Daneková, Adriana</i> : Správa o činnosti Múzea kultúry Rómov na Slovensku za roky 2016 – 2021	193
<i>Peťová, Anna</i> : Správa o činnosti knižnice za roky 2020 – 2021	207
<i>Váleková, Monika</i> : Polstoročná existencia „Spomienkovej slávnosti Martina Benku“	209
<i>Ferklová, Daša</i> : Správa z medzinárodnej vedeckej konferencie „Muzeum jako nástroj prezentace venkovského života, zemědělství a lesnictví“	214

Recenzie a informácie

- Králiková, Eva*: KRIVOŠOVÁ, Janka. Slovenská ľudová architektúra.
Druhé prepracované a rozšírené vydanie. Martin: Matica slovenská,
2021, 319 strán. ISBN 978-80-8128-282-9.217

Jubileá

- Húdiková, Jela*: Náš „starjocko“. Spomienka na starého otca
Jána Geryka pri príležitosti 130. výročia narodenia221
- Halmová, Mária*: Alžbete Gazdíkovej k sedemdesiatke 224
- Pančuhová, Eva*: K sedemdesiatke Marty Pastierikovej 229
- Zelinová, Hana*: K sedemdesiatke Ivety Strakovej 237
- Králiková, Eva*: Ján Dérer – fotograf par excellence. (K 100. výročiu
narodenia (1922 – 1986) 239

CONTENTS

Úvodom (<i>Segľová, Lucia</i>)	5
Introduction (<i>Segľová, Lucia</i>)	7
Studies and materials	
<i>Škovirová, Katarína – Bukovenová, Zuzana</i> : Andrej Kmet': A Farmer in Slovakia (unprinted part of the manuscript)	9
<i>Sedláčková, Michala</i> : Questionnaire research into traditional clothing in Slovakia, in the Slovak National Museum in Martin from 1929 to 1957. On the occasion of the 130 th anniversary of the birth Ján Geryk (1892 – 1978)	30
<i>Halmová, Mária</i> : Celebrations of Slovak museology from 1965 to 1968	81
<i>Wágnerová, Barbora</i> : The automated production of beverage and practical glassware in the second half of the 20 th century in the Lednické Rovne glassworks (Rona, a.s., Lednické Rovne)	92
<i>Segľová, Lucia</i> : Roma in the Turiec region – demographic characteristics based on the population census of 1930	126
<i>Daneková, Adriana</i> : Flour based foods in the Roma environment from the perspective of names of dishes and methods of preparation with particular focus on the second half of the 20 th century	158
Reports	
<i>Sýkora, Radovan</i> : Z činnosti Slovenského národného múzea v Martine v roku 2021	175
<i>Sýkora, Radovan</i> : From the activity of the Slovak national museum in Martin in 2021	186
<i>Daneková, Adriana</i> : Report on the activity of the Museum of the Culture of the Roma in Slovakia from 2016 to 2021	193
<i>Peťová, Anna</i> : Report on the library's activity from 2020 – 2021	207
<i>Váleková, Monika</i> : Half a century of commemorative ceremonies for Martin Benka	209
<i>Ferklová, Daša</i> : Report from the international academic conference “The museum as a tool for presenting country life, agriculture and forestry”	214

Reviews and information

Králiková, Eva: KRIVOŠOVÁ, Janka. *Slovenská ľudová architektúra* [Slovak Folk Architecture]. Second revised and extended edition. Martin: Matica slovenská, 2021, 319 pages. ISBN 978-80-8128-282-9 ... 217

Anniversaries

Húdiková, Jela: “Our grand-dad”. Remembering my grandfather
Ján Geryk on the occasion of the 130th anniversary of his birth 221

Halmová, Mária: To Alžbeta Gazdíková on her 70th birthday 224

Pančuhová, Eva: On the seventieth birthday of Marta Pastieriková229

Zelinová, Hana: On the seventieth birthday of Iveta Straková 237

Králiková, Eva: Ján Dérer – photographer par excellence. On the hundredth anniversary of his birth (1922 – 1986) 239

